

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

DUNA-VÖLGYI BARÁTSÁGOK ÉS VITÁK

JÁSZI OSZKÁR KÖZÉP-EURÓPAI DOSSZIÉJA

DUNA-VÖLGYI BARÁTSÁGOK ÉS VITÁK

40

REGIO – KÖNYVEK 4.

DUNA-VÖLGYI BARÁTSÁGOK ÉS VITÁK

Jászi Oszkár közép-európai dossziéja

A kötetet összeállította,
a bevezetőt írta
és a jegyzeteket készítette

LITVÁN GYÖRGY
SZARKA LÁSZLÓ

Lektorálta:

SZÁSZ ZOLTÁN

A könyv a Művelődési és Közoktatási Minisztérium
a Párbeszéd Alapítvány, valamint
az MTA – Soros Alapítvány támogatásával jelent meg

R12

Litván György és Szarka László, 1991

Felelős kiadó: Lendvai Ildikó
Felelős szerkesztő: Berényi Gábor
Nyomdai előkészítés: Csapó és Társai Kft., Szeged
Készítette: Goldpress, Szeged

MTA Történettud.
Intézet Könyvtára
ISSN 0237-2487
ISBN 963-282-
BUDAPEST

46.268/91

TARTALOM

Fél évszázad a Duna-völgyi összefogásért	7
NEMZETI EGYENJOGÚSÁGÉRT – DEMOKRATIKUS MAGYARORSZÁGÉRT (1911 – 1918)	
Robert William Seton-Watson Jászi Oszkárhoz . . .	25
Jászi Oszkár levelei ifj. Peter Makovickýhoz	27
Emil Babeş: Jászi Oszkár	30
Jászi Oszkár: A <i>Telegraful Român</i> , a <i>Budapesti Hírlap</i> és a radikális nemzetiségi politika	35
Jászi Oszkár levele Seton-Watsonhoz	42
Ján Mudroň Jászi Oszkárhoz	44
Jászi Oszkár cikkének visszhangja a szerb sajtóban	46
Braun Róbert két levele Jászi Oszkárhoz	49
Žarko Jakšić levele Jászi Oszkárhoz	53
Matúš Dula két levele Jászi Oszkárhoz	57
Jászi Oszkár levelei Tihomir Ostojichoz	61
A magyar álláspont	63
Ioan Lupaş levele Jászi Oszkárhoz	70
Anton Štefánek: A magyarosítás régi és új iskolájáról	72
Emil Isac: Levél Jászi Oszkárnak	75
Jászi Oszkár levele ismeretlenhez V. Branişte ügyében	78

Fran Ilešić: A nemzeti önrendelkezés és a magyarok (Részlet)	79
A NEMZETISÉGI ANKÉT 1918 ŐSZÉN	83
Jászi Oszkár levele ifj. Peter Makovickýhoz	83
Matúš Dula és A. Karol Medvecký levele Jászi Oszkárnak	84
Rákosi Jenő hozzászólása (Részletek)	85
Samuel Zoch hozzászólása	86
JÁSZI OSZKÁR MINISZTERI TEVÉKENYSÉGÉRŐL	90
Az aradi magyar – román tárgyalások	90
Jászi Oszkár a szlovákokkal való megegyezés lehetőségeiről	101
Jászi Oszkár sajtóközleménye a magyar kormány román és szlovák politikájáról	103
 AZ EMIGRÁNS POLITIKUS ÉS TUDÓS (1920–1939)	
Jászi Oszkár Naplójából	107
Jászi Oszkár nyilatkozata jugoszláviai és romániai úttjáról	110
Emil Isac levele Jászi Oszkárhoz	118
Kádár Imre levele Jászi Oszkárhoz	120
Komlós Aladár levele Jászi Oszkárhoz	123
Nyílt levél Averescu román miniszterelnökhöz az erdélyi magyar kérdés tárgyában	126
Paál Árpád levele Jászi Oszkárhoz	132
Jászi Oszkár Emil Isachoz	136
Jászi Oszkár: A dunai szövetség jövője	137
Kádár Imre Jászi Oszkárhoz	145
Jászi Oszkár levele Emil Isachoz	147
Czabán Samu levele Jászi Oszkárhoz	148
Jászi Oszkár Károlyi Mihályhoz	153
Károlyi Mihály Jászi Oszkárhoz (Részlet)	156
Isac Emil és Jászi Oszkár	158
Keresztúry Sándor levele Jászi Oszkárhoz	161
Jakšič Žarko levele Jászi Oszkárhoz	163
Octavian Goga levele Jászi Oszkárhoz	164
Paál Árpád: Jászi Oszkár nálunk	165

A bukaresti sajtó Jászi Oszkár koncepciójáról . . .	171
Romániai benyomások. Nyílt levél a <i>Revista Vremii</i> igazgatójához	174
Kádár Imre levele Jászi Oszkárhoz	179
Dienes László levele Jászi Oszkárhoz	181
Jászi Oszkár levele Iuliu Maniuhoz	183
Antonín Paleček levele Jászi Oszkárhoz	185
Jászi Oszkár levele Antonín Palečekhez	189
Ěmanuel Rádl levele Jászi Oszkárhoz	191
Jászi Oszkár levele Emanuel Rádlhoz	193
Balogh Edgár: Emigránsok és új arcú magyarok . .	196
Jászi Oszkár: Az emigráció és a Sarlóspók	203
Maléter István levele Jászi Oszkárhoz	210
Jászi Oszkár: Háborús csírák a Duna völgyében (Részletek)	217
Fényes László levele Jászi Oszkárhoz	231
Jászi Oszkár levele Fényes Lászlóhoz	235
Mikó Imre levele Jászi Oszkárhoz	239
Jászi Oszkár levele Mikó Imréhez	241
Jászi Oszkár levele Milan Hodžához	243
Milan Hodža levele Jászi Oszkárhoz	245
Jászi Oszkár levele Milan Hodžához	246
Jászi Oszkár: „Békés revízió”	247
Ivan Dérer levele Jászi Oszkárhoz	251
Jászi Oszkár levele Ivan Dérerhez	252

A MAGYAR KISEBBSÉGEK VÉDELMEBEN (1945 – 1947)

Jászi Oszkár és Vámbéry Rusztem levele Edvard Benešhez	255
LEVELEK A <i>NEW YORK TIMES</i> BAN	258
Magyarok az igazságtalanság ellen	258
A csehszlovák álláspont	262
A szlovákiai magyarok helyzete	264
Üzenet az egri diákokhoz a Dunai Konföderációról	267
Névmutató	273
Rövidítések jegyzéke	283

FÉL ÉVSZÁZAD A DUNA-VÖLGYI ÖSSZEFOGÁSÉRT

„Harcunk az emberi méltóságért és a nemzetek egyenjogúságáért: Egy dunai ember emlékeiből” – ezt a címet szánta késői, félben maradt emlékiratainak 1955 tavaszán a 80 esztendőes Jászi Oszkár, aki ez időben már 36 éve élt emigrációban, s ebből éppen 30 éve Amerikában. Ezzel a címmel valóban sikerült kifejeznie, megragadnia egy hosszú élet fő tartalmát és alapirányát, s az amerikai emigráns eltéphetetlen kötődését az óhazához, amely már nem is csupán Magyarországot, hanem az egész dunai térséget jelentette az ő számára.

Jászi Oszkár nemzetiségi vonatkozású elméleti és gyakorlati-politikai tevékenysége ma már nem ismeretlen a magyar olvasók előtt. Az utóbbi évtizedben hozzáférhetővé vált mindkét ilyen tárgyú nagy műve: 1982-ben jelent meg magyar fordításban *A Habsburg-monarchia felbomlása*, 1986-ban pedig *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés* rövidített kiadása. 1988-ban *A Monarchia jövője. A dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Államok* című, 1918 őszén megjelent munkáját is újra kiadták. De született egy kiváló összefoglalás is – Hanák Péter: *Jászi Oszkár dunai patriotizmusa* –, amely mély beleérzéssel kíséri végig azt a gondolati folyamatot, melynek eredményeit elsősorban a két említett

mű, s mellettük néhány tanulmány és fontosabb újságcikk, végül pedig az öregkori *Danubia: Old and New* tartalmazza.

E négy munkából elég pontosan rekonstruálható, hogyan lett az eredetileg elméleti szociológusnak készülő Jaszi egyre inkább a nemzetiségi kérdés történetének és szociológiájának specialistája, s miként alakultak ezzel kapcsolatos nézetei az integritásos nacionalizmus egy civilizáltabb válfajától a nemzetek egyenjogúságának eszméjén át a föderalizmusig és – Hanák találó elnevezésével – a dunai patriotizmusig.

Itt tehát elegendőnek látszik egész röviden összegezni ezt a folyamatot és eredményeit.

Jaszi, aki a magyar szabadelvűség leginkább európai kitekintésű, polgári szárnyától indulva haladt a század első éveiben egy radikális demokrata álláspont felé, 1901 körül ismer-
te fel a nemzeti kérdés jelentőségét és hallatlan feszítőerjét a 20. században. Ekkoriban – s még jó ideig – a történelmi Magyarország területi egységének és a magyarság vezető szerepének fenntartását összeegyeztethetőnek tartotta a progresszív demokratikus állásponttal, s úgy vélte, az egész problémát alapjában megoldaná az 1868-as Deák – Eötvös-féle liberális nemzetiségi törvény becsületes végrehajtása.

E némileg doktrinér, elvont beállítottsága az 1905 – 1906-os nagy politikai válság után változott meg. Ekkor kezdi egészükben és politikusabban nézni és vizsgálni a magyar társadalom problémáit, a demokratikus haladás akadályait. Szociológus társaival együtt ekkor fognak hozzá „Magyarország felfedezéséhez”, s ő ekkor döbben rá a nemzetiségi kérdés igazi horderejére az ország egész jövője, az egyéb társadalmi problémák megoldása szempontjából; ekkor ismeri meg (még hozzá nem pusztán könyvekből és lapokból, elméletileg, hanem hosszú utazások, gyalogos barangolások és százzal folytatott beszélgetések és levelezés útján) a hazai nemzetiségek tényleges helyzetét, súlyos sérelmeit. 1907-től kezdve egymás után jelennek meg a *Huszádik Században* majd a *Világban* és más lapokban cikkei és tanulmányai a nemzetiségi kérdéssel. Erről tart nagy hatású előadást a Galilei-körben (1911), és ötévi kemény munka, anyaggyűjtés és

gondolkodás után, 1912-ben erről adja ki azt a könyvét, amelyet Ady az utóbbi évtizedek legbátrabb és legmagyarabb cselekedetének nevezett.

Jászi ezekben a munkáiban sem változtatott „integritásos” szemléletén. Nem javasolta a dualista Monarchia szerkezeti átalakítását, föderalizálását, sem területi vagy kulturális autonómiák létesítését, jóllehet az 1868. évi nemzetiségi törvény kibővített végrehajtását szorgalmazó, úgynevezett minimális programja kétségkívül ez utóbbiak irányába mutató fejlődés alapozását jelentette volna. De az akkori sovinizta szemlélettel szemben elment a végső határig: hatalmas erővel és apparátussal mutatott rá, hogy a nemzeti öntudat kifejlődése általános, valósággal „természeti” jelenség, amelynek nem lehet erőszakkal útját állni. Követelte a nemzeti egyenjogúságot, és a már említett minimális nemzetiségi programját így fogalmazta meg: „a nemzetiségi béke megvalósításának két *sine qua non* feltétele van: Az egyik: jó iskola, jó közigazgatás, jó bíraskodás a nép nyelvén. A másik: minden nemzeti nép ama jogának elismerése, hogy nyelvét, kultúráját szabadon fejlesztheti ki.”

Jóllehet 1918 novemberéig nem lépte át a magyar hegemónia alatt álló állami egység eszmei kereteit, álláspontja több ponton gyökeresen különbözött az uralkodó nacionalista felfogás legliberálisabb változatától is. Egyrészt, ő elismert kollektív nemzetiségi jogokat, amiről amaz hallani sem akart. Másrészt, ellenzett mindenfajta mesterséges asszimilációs törekvést, csupán a természetes asszimilációs folyamatot fogadta el. A magyar szocialista és nemzetiségi politikusok egyaránt érezték, hogy felfogása már magában hordozza egy nem integritásos, föderatív megoldás távlati lehetőségét, amelyek elemei tehát már 1918 előtt is megvoitak Jászi gondolkodásában.

Bátor állásfoglalásáért egyre hevesebb támadások érték sovinizta oldalról már az 1910-es évek elejétől kezdve, de különösen a háború idején, amikor már egyenesen, az „ellenességgel” való cimborálással, a történelmi Magyarország „kiárúsításával” vádolták. De csaknem ebben az arányban

lokozódott iránta az ekkoriban különösen sokat üdözött, zaklatott, bebörtönzött nemzeti és politikai vezetők bizalma is.

A háborús összeomlás közepén, 1918 őszén írt első újabb nemzeti-nemzetiség témájú könyve – politikai kiadványnak is nevezhetnénk –, amelyben levonja a központi hatalmak vereségének és a nemzeti önállósodási mozgalmak hirtelen telérősödésének következtetéseit. A *Monarchia jövője. A dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Államok* című munkában jut el a Dunai Konföderáció eszméjének első kifejtéséig. Lényeges gondolati magva, amelyhez később sem lett hűtlen, a régi Monarchia keretének megtartása, sőt kibővítése és demokratizálása volt. Ot szövetséges, egyesült államok: Ausztria, Csehország, Lengyelország, Magyarország és Illíria alkották volna a föderációt, de a tulajdonképpen (Horvátország nélküli) Magyarországot nem látta szükségesnek föderalizálni, mert úgy vélte, ennek sem földrajzi, gazdasági és történeti feltételei nem állnak fenn, sem pedig külön államalkotó tendenciák nem indokolják.

Hogy e tekintetben milyen nagyot tévedett, azt igen rövidesen szinte saját bőrén kellett tapasztalnia, amikor 1918. október 31-én, az „őszirózsás” polgári demokratikus forradalom győzelmének másnapján Károlyi Mihály kormányában a nemzeti ügyek minisztere lett. Két hónapnál alig hosszabb miniszteri működése – amely egybeesett a történelmi Magyarország tényleges széthullásával – lényegében abban a kétségbeesett és sikertelen erőfeszítésben merült ki, hogy megakadályozza a térség egymásra utalt népeinek ellenségként való szétválását és szembekerülését, s megpróbálja „elébe dolgozni a jövőnek”, egy majdani szerves és önkéntes közeledésnek és újraegyesülésnek.

Ugyancsak a célt követte azután is, hogy néhány hónappal később – 1919. május elsején – egész hátralevő életére, csaknem négy évtizedre emigránssá lett. Ezután már az országon kívülről, eleinte Bécsben lakva, de sűrűn látogatva Prágába, Belgrádba, Zágrádba, Bukarestbe is, később pedig az Egyesült Államokból igyekezett minden eszközzel építeni,

erősíteni a kapcsolatokat a szomszéd államok demokratikus beállítottságú vezető politikusaival és pártjaival, értelmiségével és magyar kisebbségével a térség országai közti gazdasági, politikai és kulturális közeledés előmozdítására.

Szemléletében azonban éppen az emigráció első éveiben ment végbe még egy utolsó jelentős változás. 1918 – 1919-ig ugyanis, mint Kossuth nyomán szinte minden magyar politikai gondolkodó, ő is a magyarságot tekintette a Duna-medence centrális politikai erejének, s a térség demokratikus integrációját is elsősorban magyar vezetéssel képzelte. Trianon után a magyar ellenforradalmi és irredenta rendszertől természetesen semmi ilyesmit nem várhatott, ellenkezőleg, ezt a rendszert tekintette a térség népei közti béke és megértés fő akadályának. De akkor lépett túl végképp a magyar állami integritás és nemzeti öncélúság eszmekörén s alakította ki – mint Hanák írja – egy magasabb, regionális közösségutdat, a dunai patriotizmus nemes gondolatát.

Anélkül, hogy itt belebocsátkoznánk annak vizsgálatába, hogy a súlyos érdekellentétektől a régi, szinte már szervült bizalmatlanságtól terhelt régióban a gyakorlati politika síkján mennyire volt életképes ez a szép eszme, hangsúlyozni kell, hogy Jászi azon kevesek közé tartozott a maga korában, akik ezt mindvégig komolyan vették, mellette mindvégig hűségesen kitartottak, s a Duna-táji összefogás gondolatát nem csupán taktikai átmenetként, egy újfajta nacionalizmus érvényesítése érdekében használták fel. Ő, ha nem egyszer tévedett is politikusok, kormányok, pártok és szituációk megítélésében, mindig azonos mércével igyekezett mérni.

Hasonlóképpen nem itt van a helye annak, hogy elemezzük és megítéljük az általa és Károlyi által követett úgynevezett kisantant-orientáció – s ezen belül elsősorban a két háború közötti Csehszlovák Köztársasággal való együttműködés – helyességét. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a „magasabb cél” – túl a Horthy-ellenes harcon – itt is a konföderáció előkészítése volt. Különben maga Jászi is jól látta e politika problematikus oldalait, és határozott véleménye volt a kisantantállamok nemzetiségi politikájáról. Pontosan látta a

különbségeket a román püspökség, illetve a demokratikusabb csehszlovák kisebbségi belvizek között. De irányításában ez utóbbival kapcsolatosan a kezdetektől nagy jelentőségűségét és fenntartását, s na a nyílvánosság előtt inkább és visszafogottabban bírálta a csehszlovák belpolitika fogyatékosait, ennek – mint ez példánál látni professzorhoz intézett, itt korábbi leveléből is látható – egyszerű magyarázata van: valóságos rettegést ábról, hogy bármely kérdésben közös platformra kerüljön a Horthy rezsimmel, s hogy elítélő véleményét netán a pesti nacionalista sajtóban láthassa viszont olyastéle kommentáral, hogy „íme, még Jászai Oszkár is elismeri...”

Még 1921. október 30-án Prágában írta le naplójában: „Rettenetes valamennyiünk dilemmája: tudva, látva a reakciót az utódállamokban, mégis együtt kell vele menni a még szörnyűbb magyar reakcióval szemben!”

A második világháború után végre felzabálhatott e gatlás hatása alól, s az akkori csehszlovák nemzetiségi politika fényénél már erős önkritikával szemlélte egykoron tevékenységét. Egy 1947-es budapesti előadásában ezt mondta: „Én évtizedeken át ostromoztam a régi sovinszta politikát, és támadtam a habsburgi monarchia rozoga varát. Úgy erzem, a tisztesség parancsolja most azt a vallomást, hogy ami most történik a világon Hitler óta, de már Hitler előtt is a különböző nemzeti csoportok üldözése tekintetében, az minden múltbeli kegyetlenséget felülmúl. Én gyakran támadtam Apponyit és társait azért, mert ők azt hitték, hogy a magyar nyelvű oktatás és nevelés erőltetésével egy egységes Magyarországot fognak teremteni. Ennek az abszurditása egészen nyilvánvaló volt, de meg kell mondanom, hogy Apponyi és a többiek sohasem nyúltak olyan eszközökhöz, amelyeket ma úgynevezett liberális és progresszív politikusok alkalmaznak. Apponyinak és társainak sohasem jutott eszükbe, hogy a nemzeti kisebbséget fegyveres erővel kiűzzék lakohelyükről, ötven kilogrammos csomagokkal. Ilyesmit el sem tudtunk volna képzelni, és a reakciós nemzedék sem tudta volna. Én nem bántam meg ezt a harcot, de nem szabad a történelmi

távlatot meghamisítani, és rá kell mutatni egyes szörnyűsé-
gekre, amelyek a múltnál is sötétebb állapotokat teremte-
nek.”

A közélet „szörnyűséges eldurvulását” és a „nacionalista
ellentéteknek ezt az orgiáját” az öreg Jászi – más tényezők
mellett – mind egyértelműbben a nemzeti és állami szuveren-
itás elvének túlzott eluralkodásával magyarázta. Mint a szé-
lesedő föderációs gondolat apostolának, ez régi és az idővel
csak erősödő meggyőződése volt. A Duna-medencének az
első világháború utáni békerendszerben kialakított új „rend-
jét”, mely egymással vetélkedő és egymást sakkban tartó kis-
államok nyomorúságán és tehetetlenségén, a nagyhatalmak-
nak való kiszolgáltatottságán alapult, Jászi kezdettől fogva
elhízázott, új háborús konfliktusok tenyésztelének tek-
intette. A Habsburg-monarchia felbomlásáról írt nagy mun-
kájának, mely 1929-ben jelent meg a *Chicago University*
Press sorozatában, s amelyet a mai napig tankönyvként
használnak sok amerikai egyetemen, lényegében ugyanaz
az üzenete, mint húsz évvel későbbi budapesti előadásának,
mely az idézett rész után így folytatódott: „A habsburgi mo-
narchia, sok hibája és mesterkéltége mellett is, egy nagy te-
rületen legyőzte a nemzeti szuverenitások tanát, és egy nagy
állami életközösséget teremtett. Ezt persze nem akarjuk
helyreállítani. Egyenesen képtelen gondolat lenne, hogy ezek
a népek a Habsburg-jogar alatt még egyszer egyesülhetné-
nek. Mégis látnunk kell, hogy miután két nemzedék legjobb-
jai és igazi progresszívjei állandóan hangsúlyozták a túlzott
nemzeti szuverenitások rendszerének tarthatatlanságát,
most ezek a nemzeti szuverenitások aranykorukat élik, és
olyan követelményekkel lépnek fel, mint talán soha a múlt-
ban. Az új hatalmi uralmak eme rendszerében a jogrend illú-
zió lett.”

Jászi alap gondolata tehát fél évszázadon át annak az egy-
szerű tévnek a felismerésén nyugodott, hogy a Duna-me-
dence népeit a földrajzi és történelmi adottságok a jövőben
is együttélésre kényszerítik, e népek minden tekintetben egy-

másra vannak utalva, s ezt a kényszerűséget gyümölcsöző együttműködéssé lehet és kell átfordítani.

Ezeknek a látszólag egyszerű és magától értetődő elveknek az érvényesítése azonban nemcsak súlyos objektív akadályokba, hanem többoldalú erős ellenállásba is ütközött. A jelen kötet vegyes műfajú dokumentumok – cikkek, levelek, naplórészletek – bemutatásával Jászi nemzeti-nemzetiségi vonatkozású tevékenységének éppen ezt a gyakorlatibb, küzdelmi oldalát kívánja megvilágítani. A közölt írások nagyobbik része Jászitól származik, s híven tanúskodik arról a nem mindennapi erőfeszítésről és szívósságról, amellyel a tornyosuló nehézségek, a támadások és kudarcok ellenére is, folyton újrakezdte a térség népeivel való kapcsolatfelvételt, ápolta a politikai és a személyes szintű barátságokat, oszlatni próbálta az előítéleteket és félreértéseket, s türelmesen, de elvi álláspontjának fenntartásával szállt vitába a különféle ellenvéleményekkel.

Válogatásunk a terjedelem megszabta korlátokon belül minél többet és többfélét igyekszik bemutatni Jászi Duna-táji küzdőtársainak és vitapartnerének, barátainak és ellenfeleinek véleményéből és megnyilatkozásaiból is. Természetesen nem törekedhettünk még megközelítő teljességre sem – ehhez ennél sokkal nagyobb kötet sem volna elegendő –, s ugyanígy nem tűzhettük ki célul a vélemények és viták értékelését vagy annak eldöntését, hogy egy-egy esetben Jászinak vagy vitapartnerének volt-e inkább igaza.

E csaknem öt évtizeden át húzódó kapcsolatrendszer és vitasorozatot nemhogy részleteiben ismertetni, de még nagy vonalakban áttekinteni is nehéz lenne e rövid bevezető szűk keretei között. Az egyes dokumentumokhoz csatolt jegyzetekben és a névmutatóban igyekszünk adatszerűen, konkrét formában megvilágítani a közölt írások, levelek vagy viták háttérét, előzményeit vagy folyamányait. Itt csupán fő vonalaiban próbáljuk jellemezni Jászi Duna-táji kapcsolatait és tevékenységi területeit.

E tevékenységről és küzdelemről általánosságban elmondható, hogy szinte minden életszakaszban egyszerre több irányban, több fronton folyt.

Az első időszakban, 1907 és 1918 között, tehát a dualizmus utolsó bő évtizedében, Jászi természetesen elsősorban a mérvadó magyar tényezőket igyekezett meggyőzni egy toleránsabb, demokratikusabb, nagylelkűbb nemzetiségi politika szükségességéről. Közelebbről: a függetlenségi nacionalistákat (Justh Gyulát, Károlyi Mihályt, Apáthy Istvánt és társaikat) arról, hogy a nemzetiségi kérdés és mozgalom „természeti jelenség”, és nem „lelketlen izgatók” műve; a hazai progresszió doktrínéjeit pedig arról, hogy a nemzetiségi kérdés valódi társadalmi probléma, amellyel külön foglalkozni kell, s a nemzetiségi vezetőkkel, ha a legtöbb esetben nem modern és felvilágosult elemek is, kapcsolatba kell lépni. A gyakorlatban is ő maga kezdeményezett a legerőteljesebben ilyen kapcsolatokat, mégpedig a század első évtizedében főként könyve anyaggyűjtő munkálatai kapcsán, a tízes évek elejétől pedig már egyre inkább politikai jelleggel. A világháború éveiben az érintkezés leggyakoribb formája az volt, hogy a hatóságilag üldözött vagy bebörtönzött nemzetiségi politikusok és publicisták mint szinte egyedüli magyar barátjukhoz fordultak hozzá; ő pedig, befolyását látva, segíteni igyekezett nekik. Végül a háború utolsó hónapjaiban, a Monarchia vereségének és széthullásának növekvő előérzetében a Károlyi és Jászi által a nemzetiségi vezetőkkel kezdeményezett tárgyalások már a megváltozott erőviszonyokat tükrözték.

Már ebben az időszakban is jelentkezett Jászi kapcsolatszerelésében egy harmadik, külső tényező: a magyarok és a szlávok, románok közti konfliktusban döntőbírónak vagy potenciális szövetségesnek tekintett Nyugat, azaz a nyugati sajtó és közvélemény, amely ebben a korai periódusban elsősorban a Duna-tájon „Vándorló Skót”, a magyarellenesnek tekintett R. W. Seton-Watson brit publicista személyében testesült meg. A vele való részbeni szolidaritás és együttműködés rendkívül kiélezte Jászi viszonyát a magyar nacionalis-

tákkal, viszont növelte a bizalmat irányában a nemzetiségi oldalon. Ugyanakkor ezen az oldalon is – amint a dokumentumok is mutatják – erősen megoszlottak a róla alkotott vélemények. 1912-es könyvéről és politikájáról egyes nemzetiségi lapok és vezetők nagy elismeréssel nyilatkoztak, mások viszont csak a magyar nacionalizmus egy modernebb és kifinomultabb változatát látták benne. És nem volt ritka a kétfajta vélemény változtatása sem.

Ez a három tényező – a magyarok, a szomszéd nemzetek és a Nyugat – keretezte és határozta meg a későbbi periódusokban is – természetesen mindig más és más felállásban – Jászi Duna-táji erőfeszítéseit.

1918 végi rövid minisztersége idején is három irányban kellett küzdenie. Miközben Budapesten Milan Hodžát és a Szlovák Nemzeti Tanács képviselőit, Aradon Iuliu Maniut és a Román Nemzeti Komité többi tagját igyekezett meggyőzni egy keleti Svájc előnyeiről, s munkatársaival kidolgozta a hazai német és ruszin autonómia részletes tervezetét, a cseh-szlovák, délszláv és román erők – a győztes antanthatalmak hallgatólagos beleegyezésével – mindenáron kész helyzetet akartak teremteni, s megszállták az általuk igényelt vegyes etnikumú és magyar területeket is. Jászi ekkor még bízott a nagyhatalmak józanságában és a békekonferencia ésszerűbb és igazságosabb döntésében, s el akarta kerülni az újabb vérontást. A magyar nacionalista erők és politikusok viszont nem akarták a teljes területi integritásnál kevesebbel beérni, s Jászit vádolták (persze Károlyival együtt) a veszteségekért és a szerintük túlzott engedményekért.

A bécsi emigráció éveiben (1919 – 1925) és később is, egészen a második világháború kezdetéig, a három tényező differenciáltabban, lényegében megkétszerezve jelentkezik Jászi kapcsolat- és viszonylatrendszerében. A Horthy-rendszer nemzetközi elszigetelése, összeroppantása és a jövő Duna-táji közeledés előkészítése érdekében Jászi eleinte elsősorban az ún. utódállamok kormánytényezőivel próbált egyetértésre és szövetségre jutni. Többször is ellátogatott Prágába, Belgrádba és Bukarestbe, ahol mindig emigráns ál-

lamférfinak kijáró fogadtatásban részesült a kormányfők és miniszterek részéről, akik bőven ellátták ígéretekkel: egyrészt a demokratikus emigráció támogatására, másrészt az országukhoz került magyar lakosság nemzetiségi jogainak és demokratikus szervezkedési lehetőségeinek biztosítására. Masaryk és Beneš még azt is többször kilátásba helyezték, hogy egy demokratikus Magyarország javára hajlandók lennének bizonyos területi engedményekre Szlovákia déli, magyarlakta részén. A kisantant vezetői azonban, mint rövidesen kitűnt, Jászi reményeivel éppen ellentétes politikát folytattak. Nagyrészt leálltak a belső demokratikus reformokkal, nemzetiségi politikájuk egyre türelmetlenebb lett, a magyar ellenforradalmi rezsimmel szemben viszont mind engedékenyebb politikát folytattak, s teljesen elejtették annak emigráns ellenzékét.

Jászi kisantant-kapcsolataiban ezért a kormányok helyett mindinkább előtérbe került a szomszéd országok demokratikus erőivel, főként értelmiségi csoportjaival való együttműködés. 1921 végén dolgozta ki és hirdette meg a *Bécsi Magyar Újságban* a Dunai Népek Kulturális Szövetségének tervét, amely arra irányult, hogy rendszeres munkával, előadások tartásával, közös folyóirat kiadásával megismertessék egymással kulturális hagyományaikat és alkotásaikat, s kölcsönösen ellenőrizzék a kisebbségi jogok érvényesülését a térség országaiban. 1922-ben, a bukaresti progresszív *Revista Vremii*-ben cikksorozatban fejtette ki álláspontját és terveit. a következő évben pedig személyesen is találkozott és termékeny megbeszéléseket folytatott a folyóirat gárdájával és más baloldali román értelmiségiekkel. Hasonlóképpen Jugoszláviában és természetesen Csehszlovákiában is folyamatos érintkezésben állt a rokon gondolkodású tudósokkal, publicistákkal, csoportosulásokkal és lapokkal, amelyekben sűrűn jelentek meg írásai.

A kisantantállamok belpolitikai és közép-európai elképzelései, konkrét lépései a húszas évek végén messzire távolodtak a Jászi által feltételezett Duna-táji megbékélés eszméjétől. Ezért jelentett számára egyfajta elégtételt, hogy

1929-ben az Egyesült Államokban megjelent műve, *A Habsburg-monarchia felbomlása*, a cseh, román és a magyar progresszió soraiban lelkes visszhangra talált, a könyv végén vázolt közép-európai programját pedig reális kibontakozási lehetőségeknek tekintették.

Magyar kapcsolatai is átalakultak ebben az időben. A hivatalos Magyarország Károlyival együtt a legfőbb hazaárulók egyikeként kezelte, s még korábbi, liberális politikai barátainak többsége sem merte vele fenntartani az érintkezést, aminthogy nem mert szembeszállni a revíziós közhangulattal sem. Csupán radikális és szocialista híveinek kis csapata tartott ki mellette és antinacionalista eszméi mellett. Jászi sok energiát fordított a szomszéd államok magyar kisebbségére, különösen az erdélyi magyarság demokratikus köreivel és csoportjaival való kapcsolat erősítésére, méghozzá személyes érintkezés és rendszeres publicisztikai tevékenység útján is. Igen sok régi és új barátja élt ezeken a területeken (Böloni György Bukarestben, Dienes László, Kádár Imre, Paál Árpád és mások Kolozsvárott, Molter Károly és Halász József Marosvásárhelyt, Maléter István Eperjesen, Linder Béla Belgrádban stb.), akik híven támogatták törekvéseit, de a kisantantállamok – különösen Románia – nemzetiségi politikája a magyar kisebbségek, s bennük az értelmiség többségét mindinkább elfordította Jászitól, aki önérzetes, nemzeti identitásukon örökődő, de aktív és lojális magatartásra buzdította őket új államaik irányában, természetesen egy demokratikusabb nemzetiségi politika reményében.

A harmincas években megújuló várakozással fordult a fiatalabb és demokratikusabb szellemű nemzedék, az „új arcú magyarok”, kivált pedig a csehszlovákiai „Sarló” mozgalom vezetői felé, akikben boldogan fedezte fel a nacionalista előítéletek és elzárkózás meghaladására való képességet. Tőlük várta az évtizedek óta jószolt és remélt közeledés, szellemi összeforrás megindítását a két nép között, de kézfogásra kinyújtott jobbjá visszautasításban részesült, mégpedig egyrészt a csehszlovák rezsimmal szemben állítólag nem eléggé

kritikus magatartása, másrészt a kommunistákról kialakított túlzottan kritikus véleménye miatt.

Jászai ebben a periódusban a harmadik oldal, a Nyugat hatalmai, főként közvéleménye irányában sem maradt tétlen. Miután Franciaországban és Angliában 1910–1920-ban keserűen csalódnia kellett, elsősorban az amerikai liberális közvélemény felé fordult. A liberális amerikai lapok és folyóiratok hasábjain megjelent cikkeiben, interjúiban, majd pedig az 1923–1924. évi féléves amerikai útján tartott előadás-sorozatában fejtette ki Duna-völgyi koncepcióját. Ezekben nagy nyomatékkal figyelmeztetett arra a háborús veszélyforrasra, amit a Horthy-Magyarország irredentizmusa jelent. Oberlinben történt végleges letelepedése után is rendszeresen foglalkozott a Duna-táj aktuális problémáival és a Föderáció lehetőségeivel; cikkei és levelei jelentek meg erről a *New York Times*-ban és a legolvasottabb, legnívósabb folyóiratokban. Mint a közép-európai kérdés egyik legjobb amerikai szakértőjét, gyakran hívták meg konferenciákra, ankétokra, s elég élénk kapcsolatban állt az ottani akadémiai világunkkal e kérdéskörrel foglalkozó intézményeivel és specialistáival, valamint más kelet-közép-európai országok emigráns tudósaival és politikusaival.

1934-ig csaknem minden évben „haza”-látogatott a Duna-tájra: Bécsbe és a szlovákai Körtvélyesre, Kassára, gyakran Prágába is. Ily módon – folyamatos és imponáló méretű levelezésén túlmenően – személyes kapcsolatot is tartott magyar, osztrák, cseh és szlovák Duna-táji barátaival. 1933-tól világosan látta a háború közeledését, s a következő évben tett hosszabb Duna-völgyi utazásának tapasztalatait összegezve négyrészes cikksorozatot írt az amerikai *Nation*-be, s magyarul a *New York-i Az Emberbe*, „Háborús csírák a Duna völgyében” címmel. Ebben minden eddiginél keserűbben és keményebben bírálta nemcsak a magyar, hanem a többi szomszédos ország – köztük a demokratikus Csehszlovák Köztársaság – nemzetiségi viszonyait és politikáját.

A háborút közvetlenül megelőző évek és hónapok a Hitler által fenyegetett, majd lerohant Duna-völgyi országokért és

barátokért való szörnyű aggodalomban és segíteni próbálásban teltek. Jászi valóságos irodát tartott fenn a menekülők továbbjutásának és amerikai befogadásának elősegítésére.

A háború második, már győzelmet ígérő szakasza újfajta aggodalmakat, de reményeket is keltett. Új föderációs lehetőségek és tervek körvonalai bontakoztak ki, amelyeket egy ideig a befolyásos Beneš is támogatni látszott. Elérhető közelségbe került a gyűlölt Horthy-rendszer és a többi szomszédos reakciós rezsim megsemmisülése. Viszont a szövetséges kormányok által támogatott és kívánt Hitler-ellenes egységfrontpolitika, amelybe a németek ellen forduló horthysta és hasonló elemeket is be kellett venni, a régi rend átmentésével fenyegetett. Jászi ekkor *Az egységfront veszélyei* címmel közös felhívást kezdeményezett a legtekintélyesebb kelet- és közép-európai emigránsok bevonásával – csekély eredménnyel. Sikertelen maradt az a kísérlete is, hogy három tekintélyes kisantant-politikus – Beneš, Maniu és Šubašić – magyarokhoz intézendő megnyugtató nyilatkozatával próbáljon lendíteni a német-ellenes hazai ellenállás – és a jövődől dunai összefogás ügyén.

Nyomban a háború után a csehszlovákiai német és – főleg – magyar kitelepítések ügye ejti kétségbe. Több *New York Times*-cikkben és nyilatkozatban, Benešhez, H. J. Laskihoz, W. Steedhez és másokhoz írt levelekben tiltakozott a kollektív felelősségre vonás elve és politikája ellen.

A térségben a háború után kialakuló szovjet befolyástól – fenntartásai ellenére – a feudális maradványok és reakciós erők gyökeres kiirtását remélte Jászi. 1947-től kezdve viszont már az ellenkező irányú fejleményeket, a demokrácia felszámolását kísérte növekvő aggodalommal. Utolsó Duna-völgyi búcsúlátogatására – Ausztriában, Csehszlovákiában és Magyarországon – 1947 őszén kerülhetett sor. A látottak és a legkülönbözőbb irányzatú emberekkel, politikusokkal való beszélgetések tapasztalatai alapján készítette el 1948-ban *Danubia: Old and New* című összegzését. Ebben arra a keserű felismerésre jutott, hogy a háború után kialakult rendszerek sem tudták megoldani a térség régi közös problémáit,

nem voltak képesek megvalósítani az igazi társadalmi és nemzeti szabadság demokratikus eszményeit. Ezt még kisebb cikkek, előadások követték, majd 1953-ban egy magyar nyelvű cikksorozat: „Miért nem sikerült a Duna-völgyi föderációt megalkotni?”

Ebben a cikkében még egyszer utoljára feltette a kérdést: „Miért maradt meg a keleti Svájc koncepciója a fájdalmas vágyak állapotában? – s miért kell mégis foglalkozni vele?” S itt adta meg az utolsó, optimista kicsengésű feleletet: „mint-hogy vannak álmok, melyek erősebbek és reálisabbak, mint a napi politika kis játékaik és tülekedései, érdemes a felvetett, ma szomorúan elméleti kérdésre megkísérelni a választ, hogy ha egyszer a nagy fordulópont bekövetkeznék, tisztán lássunk, és résen legyünk.”

Litván György – Szarka László

NEMZETI EGYENJOGÚSÁGÉRT,
DEMOKRATIKUS MAGYARORSZÁGÉRT
(1911 – 1918)

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

Ayton, Abernethy, Perthshire 1911. febr. 6.

Tisztelt Uram,

Megkértem kiadómat, hogy küldjön Önnek egy példányt *Corruption and Reform in Hungary* című könyvemből, s remélem, hogy időközben már meg is kapta. Nagyon érdekelne véleménye e könyv tartalmáról, ha szíveskedne közölni velem. Remélem, szigorú lesz, amennyiben okot lát a szigorúságra. Legutóbbi könyvemről a *Huszedik Században* közölt rendkívül kedves (attól tartok, a megérdemelnél jóval kedvezőbb) cikke volt valójában az egyetlen ismertetés vagy kritika, amit Magyarországról kaptam, leszámítva a *Népszavát*. A magyar sajtóban a könyvvel kapcsolatos többi utalás csupán a mocskolódás és a káromlás áradatából állt; megvolt számomra a komikus oldaluk ugyan, mégis szomorú olvasmányt jelentettek, mert megmutatták íróik lelkiületét.

Régóta akartam Önnek írni, hogy megköszönjem a *Huszedik Században* megjelent cikket, de mindig elhalasztottam. Tavaly tavasszal úgy terveztem, hogy ismét elmegyek Budapestre, de miután szakolcai kalandjaim reám irányították a budapesti sajtó haragját, barátaim tanácsára, nem szívesen bár, de föladtam tervemet. Így ismét megfosztódtam attól az örömtől, hogy megismerkedhessem Önnel. Amikor ehhez hozzáteszem, mennyire csodálom bátor erőfeszítéseit, amiket a jó kormányzat, a nemzetiségi béke és a demokratikus

haladás ügyének szolgálatában tesz Magyarországon, remélem, nem fogja azt hinni, hogy csupán udvarias frázisokat hangoztatok. Könnyű nekem, a külföldinek, aki kényelmesen ül a távoli Perthshire-ben, hogy egy szabad országban nyilvánosságra hozza a pusztá tényeket, de egészen más dolog szembeszállni valakinek saját országa közvéleményével, magára vonni a hazafiatlanság vádját és a politikai üldözés veszélyét. Csak azt tehetem, hogy tiszta szívből sikert kívánok küzdelmükhöz, annál is inkább, mivel országa számára igen szomorú jövőt jósolok, ha az Ön és az Önhöz hasonlóak erőfeszítései balszerencsés módon (*absit omen!*) kudarcral végződnenek.

Jelenleg keményen dolgozom „a délszláv kérdéssel” foglalkozó könyvemen, amit néhány hónapra félre kellett tennem, hogy befejezzem a választási gyakorlatról írott kis könyvet. Remélem, hogy áprilusra vagy májusra kiadásra kész állapotba kerül.

Nagy örömmre szolgálna, ha megtudhatnám véleményét a *Corruption and Reform*ról. Bocsásson meg, hogy levelemmel zavartam.

Maradok őszinte híve

R. W. Seton-Watson

(Ui.) Most angolul írtam, de kérem, ne fáradjon angol nyelvű válasszal, hacsak nem részesíti azt kifejezetten előnyben.

Jászi és Seton-Watson kapcsolatának első periódusát ismerteti: Jeszenszky Géza: Jászi Oszkár és R. W. Seton-Watson levelezése az első világháború előtti években, Századok 1977. 749–774. l.

Jeszenszky Géza fordítása.
OSZKK – Fond 114

1.

Budapest, 1911. szeptember 15-én

Igen Tisztelt Uram!

A nemzetiségi kérdéstről írt könyvem sajtó alá rendezésekor úgy látom, hogy a problémának egy fontos ténykérdését kellő statisztikai felvételek hiányában pontosan megállapítani nem lehet. Ugyanis rendkívül fontos volna tudni azt, hogy Magyarország fő nemzetiségei mily nagy értelmiségi középosztállyal rendelkeznek. E hiány pótlására azzal a kéréssel fordulok Önhöz, mint aki nemzete gazdasági és kulturális mozgalmait hosszú évek során figyelemmel kíséri és irányítja, szíveskedjék tudomásomra hozni, hogy hozzávetőleg mily nagynak tartja a tót művelt középosztályhoz tartozó egyének számát? A művelt középosztály alatt az intelligenciát értem, vagyis mindazokat, akiknek nemzetiségük törekvéseiről tiszta fogalmuk van, ellenben mellékes, ha vajon mint a mozgalom kombattáns emberei szerepelnek-e, avagy jelenleg passzivitásban élnek. Vagyis, amit Öntől, igen tisztelt Uram, kérek, az hozzávetőleges felbecsülése volna a tót papoknak, ügyvédeknek, orvosoknak, banktisztviselőknek, mérnököknek, tanároknak, tanítóknak, köz- és magántisztviselőknek, a nagy- és középbirtokosoknak, a nagyobb és műveltebb kereskedőknek s iparosoknak, íróknak és művészek-

nek, szóval mindazon elemeknek, akik önállóbb és öntudatosabb politikai akciókra képesek.

Jól tudom, hogy kérdésemre válasza csak hozzávetőleges lehet, de oly tárgyról van szó, amelyben már a hozzávetőleges becslés is értékes tanulságokkal járhat.

Remélve, hogy nagybecsű információit tőlem megtagadni nem fogja, és azokat mielőbb kérve, mély tisztelettel vagyok
kész híve

Dr. Jászi Oszkár

I.

Budapest, 1911. szeptember 20-dikán

Igen Tisztelt Uram!

Nagyon köszönöm szíves útbaigazítását és további fáradozásait. Szíves közlése után attól tartok, hogy kérdésemben nem elég világosan szóltam, mert szinte lehetetlennek tartom, hogy a tót értelmiségi középosztály száma ily alacsony legyen. Hiszen sok évvel ezelőtt Grünwald Béla már jóval magasabbra taksálta az úgynevezett pánszlávokat.

Engedje meg tehát, hogy kérdésemet precizírozzam. Én nem azoknak a számát tudakolom, akik politikailag vagy érzelmileg a tót mozgalommal szolidárisak, hanem azok számának megállapítására törekszem, akik – hogy úgy mondjam – tót anyanyelvű középosztálybeliek, vagyis akikben megvan a lehetőség arra nézve, hogy változott körülmények között a tót nép vezérei lehessenek. Az, hogy jelenleg passzíve vagy akár ellenségesen viselkedjenek mozgalmuikkal szemben, az én szempontomból nem jelent semmit.

Szíves buzgalmát ismételten nagyon köszöni, és melegen üdvözli

tisztelő híve

Jászi Oszkár

Budapest, 1911. november 4-dikén

Igen Tisztelt Uram!

A *Huszedik Század* a Társadalomtudományi Társaság tízéves jubileuma alkalmából egy különösen szép januári számot tervez. Nagyban emelné e szám értékét és jelentőségét, ha tisztelt Dusán testvérét rávinné arra, hogy Tolsztojról megjelenendő emlékirataiból még azok közzététele előtt egy részt kiadhatnánk a *Huszedik Században*. Ismerve törekvéseink iránti rokonszenvét, nem kétlem, hogy kérésemet teljesíteni fogja.

Meleg üdvözlettel

tisztelő híve

Jászi Oszkár

[LA MS]

Az ifj. Peter Makovický és Jászi közt kialakult elbaráti kapcsolat történetét közli: Szarka László: Jászi Oszkár szlovák kapcsolatai 1918 végéig. *Századok*, 1985. 5. sz. 1168–94. l.

A HSZ 1912. januári számában (19–28.) valóban megjelent egy Tolsztojról szóló írás, a szerkesztőségi lábjegyzet szerint P. Makovický szíves közbenjárása révén: Guszev N. N.: „Tolsztoj Nikolájevics Leo beszélgetése a forradalmi szocialistákkal”.

EMIL BABEŞ
JÁSZI OSZKÁR

Ez a név magyar körökben mintegy tíz éve egyeseknél a legnagyobb megbecsülésnek és rokonszenvnek örvend, mások számára viszont gyűlölet és irtózat tárgya. A legutóbbi időben, *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdésről* írt értékes könyve nyomán ez most ismét és különösképpen előtérbe került. E politikai tanulmányból lapunk is közölt néhány aktuális és markáns részletet, ezzel is jelezve, milyen fontosnak tartjuk a nevezett művet, amely a legszélesebb körökben valóságos szenzációt keltett, mégpedig nem csupán a magyar irodalomban szokatlan liberalizmusa miatt, hanem főként azért, mert a mi sajátos viszonyainkat magyar író régóta vagy talán még sohasem helyezte ilyen magas polcra, és ilyen tárgyilagos, részrehajlás nélküli kritika sem hangzott el még nálunk, mint ezé a zseniális fiatal íróé.

E sorok írója régen és jól ismeri ennek a jelentős munkának a szerzőjét és gondolkodásmódját, figyelemmel kísérte eddigi tevékenységét, s úgy véli, Jászi Oszkár megérdemli, hogy ezen a vezető helyen foglalkozzunk vele.

Jászi úr a Szatmár megyei Nagykárolyban született. Szülei zsidók, de zsidóságát sem rokonszenves külső megjelenése, sem gondolkodás- vagy ítélkezésmódja nem árulja el. Képzettségét illetően Jászi úr az államtudományok doktora, s e

téren olyannyira kiváló, hogy a kolozsvári egyetemen ebben az évben a közjog magántanárává habilitálták.

Akárcsak minden zseniális embert, Jászit is az a szerencse vagy balszerencse érte, hogy nem követte mások útmutatását, már fiatalon saját fejével ítélte meg a dolgokat, és nagy önbizalommal lépett a tárgyilagos, objekív kritika terére.

Ez a napjainkban oly ritka szellemi függetlenség, valamint a demokrácia iránti fogékonysága Jászit a szabadgondolkodók körébe vonzotta, s ott rövid időn belül komoly tekintélyre és pozícióra tett szert.

Ő alapította és szerkeszti ma is a *Huszedik Század* című magyar folyóiratot, amelyben sok kedvező hangú írás jelenik meg a nemzetiségekről, s főleg rólunk, románokról. Ez a folyóirat kezdettől fogva harcot indított a tudomány erős fegyverével a reakció s főleg a feudális és klerikális irányzat ellen, amelyben Jászi közéletünk bajainak forrását látja, s amelynek megdöntésétől – jogosan vagy sem, ez más kérdés – az ország és a társadalom, sőt az egész emberiség erkölcsi újjászületését reméli. Ennek eszközeit az osztály, a felekezeti és faji megkülönböztetés megszüntetésében látja, következésképpen inkább internacionális, mintsem nemzeti alapon áll.

Pontosan ez az oka annak, hogy ellenfelei, az ún. nemzeti konzervatív körök, Jászi egész munkásságát lebecsülik. Azzal gyanúsítják és úgy állítják be, hogy a nemzetközi szocializmus vizein hajózik, s hogy a haza, az egyház és a politikai társadalom kárára igyekszik hatalmas munkával ledönteni azokat az erődítményeket, amelyeknek hazánk ezeréves fennállását köszönhetjük. Így mutatják be Jászit például a *Budapesti Hírlap* és ennek konzervatív elvbarátai, akik a hazafiság szempontjából próbálják Jászit diszkvalifikálni.

Jászi irányzatát az ilyenféle hamis beállítások nyomán nem csupán kinyilvánított ellenfelei ítélik el, hanem olyan erkölcsi magaslaton álló férfiak is, mint Mocsáry Lajos, aki a nemzetiségi kérdésben hozzá hasonlóan gondolkodik, mégsem tud megbarátkozni Jászi nézeteivel, mert ez az ország szerencsétlen helyzetéért az arisztokráciát és az ezerholdas feudális elemeket teszi felelőssé, Mocsáry szerint viszont

ezek az elemek mindig hazafias politikát folytattak, sőt 1848-ban önként lemondtak kiváltságaikról is, eltörölték a jobbágságot, s olyan nagyszerű embereket adtak a hazának, mint Kossuth, Deák, gróf Széchenyi István, báró Eötvös József stb. Mocsáry tehát nem az arisztokráciát teszi felelőssé az ország nyomorúságos helyzetéért, hanem elsősorban a kiterjedt latifundiumokkal rendelkező római katolikus főpapságot, másodsorban a harácsoló zsidóságot, és azt mondja, Isten őrizze meg az országot attól a szerencsétlenségtől, hogy a régi urak helyére új urak jöjjenek.

E cikk írója kapcsolatban állt mindkét magyar úrral, és saját érdekeink szempontjából megpróbálta elsimítani a közöttük lévő nézetkülönbséget – de eredmény nélkül. A régi kor és irány nem tud az újjal egyesülni.

Annyit mondhatok, hogy Jászi mindig tiltakozott a vád ellen, hogy hűján volna a vallásosságnak és a hazaszeretetnek, s ezt még esküdt ellenségei sem tudták rábizonyítani; számtalan írásából azt lehet bizonyosan megállapítani, hogy a teljes jogegyenlőségen alapuló radikális demokratizmus híve. Ez az az ideál, amelyért Jászi harcol.

Ennek az erős és tárgyilagos meggyőződésének, valamint határozott politikai célkitűzéseinek következtében Jászi úr távol állt minden pártpolitikától, és a saját eszméit hirdette. Jóindulattal figyelte gróf Khuen, Lukács és Székely miniszterek kormánypolitikáját, ameddig ezek a demokratikus irányzat hívei voltak, főleg pedig az általános szavazati jogot biztosító választójogi reformé. Ami pedig bennünket leginkább érdekel, a mi jogaink elismerésének Jászi úr a legbuzgóbb hirdetője, s ezt a meggyőződést nem tudja megingatni semmiféle más nézet, ha mégoly fennkölt is az.

Egy évtizede harcol meggyőződéséért szóban és írásban, újságokban, tanulmányokban, tudományos társaságokban, nyilvános gyűléseken, félelem nélkül szembeszállva a makacs előítéletekkel s rosszindulattal, amely a nemzetiségi körök elégedetlenségét hazafiatlanságnak minősíti, bennünket pedig az ország és a magyarság ellenségeinek állít be, fent és

lent egyaránt, holott mi fájdalmainkat soroljuk, és gyógyítást igényelünk.

Amikor néhány évvel ezelőtt román részről is megpróbálták az ellentétet elsimítani a megértés és a nemzetiségi béke helyreállítása érdekében, Jászi nyomatékosan elismerte és hangsúlyozta a béke szükségességét, szembeszállt a soviszta irányzattal, és magyar körökben lelkes agitációt fejtett ki. Mégpedig sikerrel, mert az erőteljes soviszta irányzat, amely már fenyegető méreteket kezdett ölteni, megtört, és ellenfeleink két táborra szakadtak.

Jászi érdeme, hogy bennünket, románokat, ma nem bélyegeznek meg érzelmeink miatt, hogy nem szídalmaznak a haza ellenségeinek hazafias törekvéseink miatt, hogy nem követelnek ellenünk különleges törvényeket és rendszabályokat, hogy a fővárosi tömegek ma már nem lépnek fel ellenünk, mert a tömeg ma Jászinak nagyobb hitelt ad, mint elfogult ellenségeinek, akik a mi ellenségeink is.

Igy vált ez a férfiú az öntudatra ébredt magyar nép ünnevelt apostolává, akinek tekintélye és háttere napról napra növekszik. És az ő növekvő befolyása a mi jogos és hazafias törekvéseink legerősebb támasza, amit egy öntudatos nemzetnek kötelessége elismerni, megbecsülni és esetleg meg is hálálni, mint ahogy egyszer kifejeztük hálánkat érdekeink másik támogatójának, az idős Mocsáry Lajosnak is. Szakítanunk kell azzal a politikai hibával, hogy megbocsáthatatlan könnyel menjünk el ügyünk barátai mellett, mert ha illendőképpen méltányoljuk őket, ellenfeleink érezni fogják, milyen erővel rendelkezünk, s ez esetben nem ellenfeleink, hanem barátaink száma fog szaporodni. Márpedig nekünk nem ellenségekre van nagyon nagy szükségünk, hanem barátokra.

Telegraful Român (Nagyszeben), 1912. június 23. (július 6.)

A vezércikk csúpán (b) vel van szignálva, de valószínűleg Babeş írta.

Lipsey Ildikó fordítása

Jászi román recepciójára I. Balázs Sándor: Adalékok Jászi Oszkár romániai kapcsolataihoz, Valóság 1985. 12. sz. 55–65. l.

A lap 1912. május 19./június 1-jei száma „A nemzetiségek sérelmei Jászi Oszkár úr megállapításai alapján” című vezércikkében csaknem szó szerint ismerteti Jászi nemzetiségi könyvének „A nemzetiségi nép sérelmi többlete. A magyarosítás” című fejezetét.

Mocsáry Lajos Jászi könyvével szemben elfoglalt álláspontjáról Babeş alapján jól volt értesülve, noha az idős politikus azt csak két magánlevélben fejtette ki, miután Jászi elküldte neki munkáját. Ezek eredetije, valamint Jászi válaszfogalmazványa a New York-i Columbia Egyetem könyvtárában, Jászi hagyatékában található. Közli Litván Gy.: Levélváltás a nemzetiségi kérdésről. Budapest, 1978/8. sz. 20–21. l.

Jászi 1912. évi könyvének nemzetiségi fogadtatását egyértelműen az elismerés jellemezte. Emellett a korabeli magyarországi román, szlovák, szerb recenziók a magyar demokratikus közgondolkodás éharcosát, a nemzetiségi egyenjogúsításért folytatott harc magyar szövetségesét köszöntötték Jásziban, jelezve egyszersmind némely különvéleményüket is. Mindezt a legplasztikusabban a nagyszebeni *Telegraful Român* című nemzetiségi lap magatartása példázza. A lap az 1912. évfolyamának 52–55. számában közölt ismertetés után tíz részletet közölt fordításban Jászi könyvéből. Közben a 67., 81. és 97. számban közölték Jászi és Teodor V. Păcăţianu főszerkesztő levélváltását. Jászi korabeli magyarországi és erdélyi román recepciójáról érdekes adalékokat közölt Hajós József: Vasile Goldiş (1862–1934). In: *Vasile Goldiş a nemzetiségi kérdésről*. Bukarest, 1976. 15–87. l.

JÁSZI OSZKÁR
A TELEGRAFUL ROMÂN,
A BUDAPESTI HÍRLAP
ÉS A RADIKÁLIS NEMZETISÉGI POLITIKA

A *Budapesti Hírlap* szeptember hó 10-i számában „Jászi Oszkár és a románok” címen egy kis entrefilet-t tett közzé, mely némi feltűnést keltett ama progresszív körökben is, melyek az általam hirdetett nemzetiségi politika iránt érdeklődnek. Ugyanis a BH körülbelül arról értesítette olvasóit, hogy én a *Telegraful Român* hasábjain, mely a román papi körök lapja, cikkben ajánlottam volna fel nemzetiségi politikámat, ezt a kínálgószómat azonban a nevezett lap udvariasan, de keményen visszautasította. Ebből a tényből azután a BH azt a tanácsot adja nekem, hogy a szocialisták és a radikálisok okuljanak ezen a leckén, és a jövőben mit se keressenek „az örülten vad román nacionalisták táborában”.

Hacsak személyemről volna szó, ezúttal sem foglalkoznék a BH ezen legújabb ferdítésével. Ámde ez a híradás alkalmas arra, hogy a magyar progresszív közvéleményben is félreértésekre adjon okot, melyek a nemzetiségi kultúrpolitika ügyét károsan befolyásolhatnák. Ezért térek vissza erre az incidensre. A dolog előzménye egészen röviden elmondva az volt, hogy a *Telegraful Român* egy rendkívül meleg vezércikkben foglalkozott személyemmel és működésemmel új könyvem megjelenése alkalmából, miközben eszméim és propagandám lélektani motívumait kereste. Erre a nagyon megtisztelő megemlékezésre kötelességemnek éreztem egy

levélben válaszolni, s megvilágítani azt a viszonyt, melyben a szabad gondolat a nemzetiségi kérdéshez áll. A *Telegraful Român* ezután néhány észrevételt tett erre a levelemre, s néhány kérdést intézett hozzám bizonyos elvi alappontokat illetőleg, melyeknek tisztázása nélkül szerinte a vallásukhoz és fajukhoz hű nemzetiségek és a radikális magyar demokrácia nem haladhatnak együtt. Ezt a cikket tüntette fel a BH úgy, mintha a román papi körök udvariasan bár, de határozottan kiadták volna nekem az utat.

A magyar progresszív közvélemény tájékoztatására legjobb lesz, ha teljes terjedelemben leközzöljük a *Telegraful Român*nak adott válaszomat. Ez annál is indokoltabbnak látszik, mivel alapvető elvi kérdésekről van itt szó, melyek megértésére gyakran hiányzik az érzék épp az ún. szabadgondolkodó polgári részről is. Emellett a kérdések tisztázása azért is fontos, mivel Argus új könyvében, melyről alább külön is szó van, csaknem ugyanezeket a vádakát vagy aggodalmakat ismétli meg a szocializmussal és a radikalizmussal szemben.

Íme a kérdéses válaszcikkem, úgy ahogy az a *Telegraful Român* szeptember hó 18. számában megjelent:

Kapitalizmus, egyház és iskola a nemzetiségi kérdésben
Levél a szerkesztőhöz.

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

Hosszabb külföldi útról nemrég érkeve vissza, csak most szereztem tudomást azokról az érdekes fejtegetésekről, melyeket b. lapja július 31. (augusztus 13.) számában a t. Szerkesztőséghez intézett levelemhez fűzött. A *Budapesti Hírlap*nak szeptember hó 10. száma tett erre a cikkekre figyelmessé, mely amaz előkelő lap híradása szerint udvariasan, de határozottan visszautasítja az összes demokratikus népelemek szövetségének gondolatát. Ismerve a *Budapesti Hírlap*nak perfid, jezsuita eljárási módját, azonnal gondoltam, hogy a *Telegraful Român* intenciójának rosszhiszemű elfordításával állok szemben. Tényleg nem csalódtam, mert figyelmesen elolvasva b. lapja említett cikkét, lehetetlen volt észre nem

venni korrekt és férfias álláspontját, mely őszintén és becsületesen fejezi ki kételyeit a magyar radikális demokrácia politikájának néhány tényleges vagy vélt követelményével szemben.

Valóban köszönettel tartozom a *Telegraful Românnak* ezért a lojális eljárásáért, mert a magyarok és a nemzetiségek közötti kölcsönös megértés mindig hiú ábránd marad, míg a régi politika frazeológiájával, becsapási kísérleteivel vagy homályos hátsó gondolataival lépünk fel. Csak ha tiszta bort öntünk poharainkba, ha nyíltan felvilágosítjuk egymást politikánk eszményeiről és eszközeiről minden lényeges kérdésben: csak akkor remélhetjük, hogy végre-valahára hazánk különböző nemzetiségei nem mint ellenségek, hanem mint szövetségesek fognak egymás mellett állani.

Épp ezért a t. Szerkesztőség kérdéseire a legnagyobb nyíltsággal fogok válaszolni, s minthogy azokat már rég teték fel, meg fogom ismételni a vitapontokat a közönség tájékoztatására.

1. A *Telegraful Român* első kételye az volt, hogy a radikálisok mindig csak a latifundiumok ellen küzdenek, míg a kapitalizmusról ritkán beszélnek, holott a kapitalizmus a közszabadságoknak nem kisebb ellensége, mint a feudalizmus. Valóban, ha a kapitalizmus mindenütt a világon egy félelmetes erejű plutokráciává nőtte ki magát, ez a veszély Magyarországon még súlyosabb jellegű, mivel a nyugati kapitalizmusnak nálunk inkább csak a fattyúhajtásai fejlődtek ki. Ez az uzsorakapitalizmus a tönkrement gentryvel szövetkezve, tényleg úgy erkölcsileg, mint politikailag, egyike a legkárosabb és legdemoralizálóbb erőknek Magyarországon. S bár meggyőződésem az, hogy félelmetes hatalma végeredményben a latifundiumok és a feudális közigazgatás által szegénységben és sötétségben tartott népünk nyomorán alapszik; másrészt magam is azon a véleményen vagyok, hogy a feudalizmus mellett ezt az uzsorakapitalizmust a leghevesebben támadni és irtani kell. Már csak azért is, mert a bankárurak azok, akik a mindenkori kormányok választási kasszáit panamáik ellenértékeként megtöltik. Ezt az álláspontot kü-

lönben nemcsak elméletileg hirdetem, hanem ezt az uzsorakapitalizmust már annyiszor és oly kíméletlenül pellengérré állítottam, hogy a rövidlátók vagy rosszhiszeműek már az „antiszemizmus” ostoba vádjával is illettek. E pontnál tehát tovább időzni felesleges.

2. A t. Szerkesztőség második kérdése az egyházzal szemben való álláspontomra vonatkozott. Vajon a radikalizmus nem szükségképp ellensége-e a nemzetiségi egyházak autonómiájának?

A radikalizmus álláspontja ebben a kérdésben miben sem tér el a szocializmustól. Mi is minden becsületes meggyőződést, tehát a becsületes vallási meggyőződést is tiszteletben tartjuk. Ennélfogva az azonos meggyőződésűek minden szervezetét is, mely valóban a hívők lelki ügyeivel foglalkozik, nem pedig gazdasági kizsákmányolással vagy az állami hatalom befolyásolásával, tiszteletben tartjuk. Mentül autonómabb, demokratikusabb, a hívők legbensőbb meggyőződését kifejező a szervezet, annál inkább. A mi antiklerikalizmusunk nem az egyház vallásos élete, hanem kapitalizmusa és feudalizmusa ellen irányul. Ott, ahol ilyen tendenciák nem érvényesülnek, a mi egész propagandánk nem az egyház ellen irányul, hanem a nép műveltségének, moralitásának fokozására, a természettudományos ismeretek és az állampolgári kötelelességek terjesztése által. De bárminő szervezetet, mely a nép demokratikus együttérzésén alapszik, legyen az akár politikai, akár gazdasági, akár filozofikus, akár vallásos szervezet, üldözni vagy megzavarni a mi szemünkben egyenesen barbarizmus volna. Amily kevésbé juthatna eszünkbe a kálvinista vallást államosítani vagy üldözőbe venni, éppoly kevésbé tennők ezt más egyházakkal, amennyiben azok az állami életre erkölcsi befolyásnál egyebet nem gyakorolnak.

3. A t. Szerkesztőség harmadik kérdése ezzel kapcsolatban az iskolaügyre vonatkozott. A románok iskoláját félti a radikalizmustól, mert mi az iskolákat államosítani akarjuk, márpedig a felekezeti román iskola a nemzeti egyház mellett a szorongatott románságnak legfőbb erődítménye volt. Ezt

nem szabad felfedni, aki ehhez hozzányúl, ellensége a románságnak.

Teljesen így is van, a *rebus hic stantibus* feltételezése mellett, amikor az államhatalom minden kiterjesztése a nemzetiségek autonómiájának megdézsmálására irányul, s mikor az állami népiskola egyértelmű a kényszer-himnuszénekeléssel, a magyar tannyelvvél és a nemzetiségi öntudatnak szándékos kiirtási törekvéssel. Csak természetes, hogy ily körülmények között a népiskolák államosításának terve gyűlöletes minden fajához hű nemzetiségi emberre nézve.

De a radikális demokrácia programjában az iskolák államosítása nem a nemzetiségek ellen irányul, de azok érdekében is tervezetetik. Nem *ellenük akarjuk az állami hatalmat szegezni, hanem az őket jogosan megillető részt kiadni az állam anyagi és erkölcsi erőforrásaiból*. Még világosabban: *nem akarunk a nemzetiségi vidékeken magyar tannyelvű és magyarosító iskolákat, hanem becsületes, jó, modern kultúriskolákat, hol az illető nemzetiség nyelven tanítanak, a szeretettel karolják fel a nép összes kulturális törekvéseit*. Vagyis az államosítás itt nem kényszermagyarosítást jelentene, hanem a rossz – mert szegény és elmaradt – felekezeti iskolák helyett jól dotált, s a modern pedagógia elvei szerint működő iskolákat, természetesen elsősorban az illető nemzetiség jól kiművelt tanítóanyagának felhasználásával és fejlesztésével. Az is világos, hogy ezekben az iskolákban, mint hasznos tanulmányt, mint második nyelvet, az állam nyelvét is tanítanák, de mindig a nép anyanyelvén, és semmi esetre se úgy, hogy a magyar nyelv tanítása a népre nézve fontosabb ismeretek kárára forszírozottassék. Ilyen körülmények között az iskolák államosítása csak a modern államnak azt a kardinális követelményét jelentené, hogy a *közoktatásügy közügy*, nem pedig vallásos feladat, hogy neki kell örködnie az iskolák kulturális színvonala, pedagógiai hatékonysága és a kornak megfelelő erkölcsi levegője felett, de nem jelenti a kényszermagyarosítást, a spiclirendszert, a nép nyelvének és kulturális hagyományainak elhanyagolását. Sőt gondoskodni kell arról is, hogy megfelelő intézmények segítségével maga a

köztség ellenőrizhesse az állami iskola jóságát, és hogy a tanítói kar alkalmas szervezetekbe tömörülve örködhessék anyagi és erkölcsi érdekeinek csorbíthatatlan érvényesülése felett. Ezen elv következménye az is, hogy megfelelő számú, a nemzetiségek anyanyelvén tanító középiskolák és szakiskolák is felállítandók, és az egyetemeken is messzemenő gondoskodás történjék a nemzetiségi kultúrák ápolásáról.

Ilyen feltételek mellett, s ilyen szellemtől áthatva, ezek az új állami iskolák egy évtized alatt továbbvihetnék a nemzetiségi kultúrák ügyét, mint a régi felekezetiék – a szegények, túlsúlyosok, elmaradottak – egy évszázad alatt, s emellett az állam nyelvének ismerete is csodálatosan gyors és békés, a közös hazához való tartozás érzését minden kényszer nélkül fokozó előrehaladást tehetne.

Jól tudom, hogy mindez ma utópiának hangzik, s nem is várom, hogy a nemzetiségek máról holnapra az állami iskola hívei legyenek. Sőt *rebus hic stantibus* bizalmatlanságukat és ellenállásukat a legnagyobb mértékben méltányolom. Csakis akkor, ha majd a nemzetiségek kultúrájuknak megfelelő képviseltetést nyernek a parlamentben; ha majd a vármegye nemesi tápintézetből a népies önkormányzat szerve lesz; ha majd egy oly magyar politikai párt alakul ki, mely belső lényegében demokrata, antifeudális és antiszovinizta; ha majd a teljes egyesülési, gyülekezési és sajtószabadság élvezetébe jutunk: *csakis akkor remélhetjük, sőt mi több, csakis akkor kívánhatjuk*, hogy nemzetiségi testvéreink kezét nyújtsanak nekünk az állami, vagyis a felekezeti béklyóktól felszabadult, antiszovinizta, vagyis tisztán gazdasági, morális és kulturális népoktatás tündöklő palotája kiépítésének munkájában.

Ez az álláspontom, s hálásan köszönöm, hogy a t. Szerkesztőség annak kifejtésére alkalmat nyújtani szíves volt.

*

Ez az álláspont, meggyőződésem szerint, egyre több alátámasztást fog kapni a tényekben. Máris a *Drapelul* egyik újabb száma arról panaszkodik, hogy a románok egyre nagyobb számban keresik fel a magyar állami népiskolákat,

mert azok egyrészt jobban felszereltek, másrészt a magyar nyelv megtanulását a román szülők gyermekeik érdekében egyre fontosabb előnynek tekintik. Nem lehet kétséges, hogy úgy a románság, mint az állam érdekeit az általam javasolt iskolatípus egyedül volna képes jól, harmonikusan és eredményesen kielégíteni.

Husadik Század, 1912. II. 426–430. l.

Budapest, 1914. április 27.

Kedves Uram és igen tisztelt Kollégám,
Távol voltam Budapeستtől, így két levelét csaknem egy időben kaptam meg. Visszaérkezésem óta azután annyira el voltam halmozva munkával, hogy mindeddig képtelen voltam Önnek válaszolni.

Terve nagyon érdekel, megvalósításához sikert kívánok. Meggyőződése, hogy az európai nemzetiségi kérdésben szükség van egy pártatlan fórumra, s hogy e hiány betöltésére Ön „the right man on the right place”.

Ami azt az ajánlatát illeti, hogy folyóirata első számában írjak egy cikket, ez számomra megtiszteltetés, és készséggel hajlandó is vagyok ezt megtenni. Mindazonáltal engedjen meg egy kérést.

Őn tudja, milyen rendkívül nehéz és kényes azoknak a helyzeté Magyarországon, akik a sovén hazafiság álarcát viselő feudalizmus ellen küzdenek. Tartom magam ahhoz, hogy csak olyan irodalmi propagandában veszek részt, amely megbélyegzi ugyan azokat a súlyos vétkeket, amelyeket a magyar oligarchia a nemzetiségek nyelve és kultúrája ellen elkövetett, ugyanakkor azonban tiszteletben tartja annak a magyar népnek az eszményeit és jogos önértékét, amely államunk történelmi keretei között akarja megvalósítani a termékeny harmóniát az összes nemzetiségek között.

Ezért kérem Önt, hagyja ki programjából az ellenségeskedés minden látszatát, amely nem az uralkodó osztályok, a magyar nép és a nemzetiségek jogainak bitorlói ellen, hanem maga a magyar nemzet ellen irányul. Annál is inkább ajánlom ezt a szempontot, mert ez nem csupán az ésszerű eljárás eszköze, de – véleményem szerint – ez képviseli a magyar fejlődés teljes igazságát.

Május végén valószínűleg Budapesten leszek, és nagyon örülnék, ha előszóban tárgyalhatnám meg Önnel tervét, amely Magyarország jövője szempontjából is rendkívül fontos.

Engedje meg, kedves Uram és tisztelt Kollégám, hogy biztosítsam megkülönböztetett és odaadó érzelmeim felől

Jászi Oszkár

(Fordítás franciából)

Közli Jeszénszky Géza: Jászi Oszkár és R. W. Seton-Watson levelezése. *Századok*, 1977. 749–774. l.

Seton-Watson 1914-ben tervezett folyóirata – *The European Review – A Survey of Nationality* – a háború kitörése miatt nem indult meg.

Nagyra becsült s igen tisztelt Elnök Úr!

Hozzám intézett becses levelére a következőkben van szerencsém válaszolni.

Midőn a távirati kérdést megkaptam, beleegyezem-e abba, hogy a radikális párt megalakításánál nevem a plakáton közzététessék, a legnagyobb örömmel igennel válaszoltam, mert elég garancia nekem az igen tisztelt elnök úr személye, kinek közügyekbeni szereplését éber figyelemmel kísértem, tudományi s publicisztikai tevékenységében annyit gyönyörködtem.

Az új párt megteremtésének szükségességéről, szellemi mozgatóerői folytán annak politikai életképességéről s rövid időn belüli gyors felvirágzásáról, nemkülönben történeti küldetésének szükségességéről, szellemi mozgatóerői folytán annak politikai életképességéről s rövid időn belüli gyors felvirágzásáról, nemkülönben történeti küldetésének szükségességéről lelkem mélyében meg vagyok győződve.

De másrésről mérlegelnem kellett ama viszonyomat, melyben az én tót nemzetiségi pártommal állok, azon ténykörülmenyre, hogy szegény boldogult atyám ennek a pártnak hosszú éveken át vezére volt, s hogy pártbelieim gyanús szemekkel néztek reám, amikor a nevemet az új radikális párt alapítói között olvasták.

Megjegyzem, hogy én teljesen önállóan gondolkodom és cselekszem, de taktikai szempontból szükségesnek tartom ez idő szerint még háttérben maradni.

Elvben tökéletesen vallom az új radikális párt programját, mert hiszen az én pártom programjával egyező.

Tisztázandó nálam az a kérdés, vajon lehet-e valaki két politikai pártnak tagja. Ugye nem? – itt csak fúzió lehetne. Ezt a kérdést különben a saját pártomban el fogom intézni.

Egyébként legyen meggyőződve, hogy az új párt érdekében ismerőseim körében a legnagyobb agitációt fejtem ki, s felvirágoztatásáért tőlem telhetőleg munkálkodni fogok.

Ki egyébként maradtam a nagyra becsült Elnök Úrnak szolgálatkész híve.

Turócszentmárton, 1914. június 3.

Dr. Mudroň János

[OSZK K – Fond 114]

JÁSZI OSZKÁR HÁBORÚ VAGY BÉKE CÍMŰ ÍRÁSÁNAK VISSZHANGJA A SZERB SAJTÓBAN

Jászi Oszkár a *Világ* (1914.) július hó 19-én kelt 129-i számában „Háború vagy béke” című cikke visszhangra talált a szerb sajtóban is.

Az Újvidéken megjelenő *Szrpsztvo* című szerb politikai lap e hó 20-ról kelt számában nagy terjedelemben közzétette Jászi cikkét vezércikk gyanánt, „Egy okos szó” cím alatt. A lap legutolsó számában a lap főszerkesztője, Popović L. Milan tollából, „Magyarország feladata” cím alatt cikk jelent meg, amelyben Jászi cikke vita tárgyát képezi.

A cikk többek közt ezeket tartalmazza:

„Az ily tartalmú és hangú cikkek egyedül képesek bizonyos bécsi és budapesti lapok mérges hangját enyhíteni és a háborúért lelkesülő körök politikai szenvedélyét lecsillapítani. Ez a háborús és provokáló hang a Monarchiának több kárt okozhat, mint amennyit eleinte el lehetett volna gondolni. Hogy milyen lesz ennek a provokálásnak a vége, és vajon a Monarchia törekvései megint csak sikertelenül fognak végződni – ki tudná ezt előre mondani. Egy azonban igaz. Alig volt található politikus és államférfiú, aki a történelmi események tudatában és szem előtt tartva a jelenlegi szociológiai harcot, tárgyalta volna a politikai kérdéseket és különösen a Monarchia viszonyát a balkáni népekkel szemben. Ellenkezőleg, vannak magyar államférfiak és politikusok, akik személyesen részt vesznek azokban a kihívásokban és meg gondolatlan hajszában, és a magyar parlamentben a legnagyobb

szenvédéllyel támadják a mi szomszédunkat, Szerbiát, vádolván őt a Szarajevóban történt gaztett miatt. Szerbiával szemben retorzióval akarnak föllépni, demarsot készítenek, sőt Farkas Pál, gróf Apponyi és különösen Szmrecsányi képviselők nagyon lelkesednek a háborúért, és nyíltan rágalmazzák nemcsak Szerbiát, hanem a szerb nemzetiséget Magyarországon. És Szmrecsányi, az a klerikális párti képviselő, aki Belgrádban élvezvén a szerb vendégszeretetet, a tiszti kaszinóban a szerb tisztekkel ölelkezett, és a magyar–szerb barátságot megteremtette, most fenyegetőzik, és az összeesküvők egész névsorát beterjeszteni ígéri. Természetesen Szmrecsányi ezt csak fitogtatva mondja.

Mennyire emelkedik fel és kitűnik közülük Jászi Oszkár, aki az igazi álláspontból kiindulva egész más következtetésekre jut! Jászi tudja, hogy Magyarország keleti állam, és mint ilyen, rá van utalva az ő nagy érdekeivel az európai Keletre. Ez a megdönthetetlen igazság, és az ez irányban folytatott politika egyedül képes hazánk keleti politikáját igazi útra terelni, és Magyarországon azt a meggyőződést megerősíteni, hogy a magyar érdekek éppen kívánják, hogy Magyarország és a balkáni népek között az igazi szomszéd és barátság viszonya létrehozassék és ápoltassék. Sajnos azonban, mindeddig ez nem történt meg.”

„A politikában hibát elkövetni nehéz bűn. De még sokkal nehezebb bűn, ha valaki ezt nem akarja belátni. Magyarország sok politikusa, Bécsről nem is szólva, ma sem akarja belátni, hogy rossz úton haladunk, sőt még elősegítik ezen a lejtőn való rohanásunkat. Sokan nálunk a balkáni népekben nem akarják a természetes szövetségeseinket látni, hanem folyton csak pánszlávokat, oroszszály-hordozókat, a Monarchia ellenségeit látják bennük. Ezért ellenzik az ő fölszabadításukat. Ezért akarnák őket inkább a saját hatalmukba betuszkolni.

Ezt nem hagyhatja jóvá az öntudatos magyar politika. Jászi logikailag belátta ezt, és a Monarchia politikai viszonyát Szerbiával szemben egész más alapra helyezi, úgy találván, hogy a mostani időkben minden stratégiai kísérlet fölösleges

és igazolatlan. Egyedül Jászi Oszkár ítéli meg a dolgokat logikusan és a történelmi fejlődések teljes tudatában. A magyar politikusok közül egyedül őneki volt bátorsága a balkáni népek védelmére nyíltan síkraszállni. A mostani szerbellenes és izgatott kedélyű időben ez nem volt valami sikert hozó feladat. De Jászi Oszkár ismerte a történetet és a szociológiát, és mint igazi magyar jogosan cselekedett. Hát képes volna-e a magyar nemzet, amely mindig szabadságért küzdött, meggátolni a délszlávok felszabadítását és haladását? Hát ez volna a szabad Magyarország feladata?

És miért tenné meg azt? Vajon a megnagyobbodott Szerbia veszedelmet jelent Magyarországra nézve? Semmi esetre sem. Ellenkezőleg, Magyarországnak csak most igazán kellene keresnie a balkáni népek szimpátiáját, és az ezen szimpátiák alapján a balkáni népekkel szorosabb összeköttetésbe, szilárdabb gazdasági helyzet, gazdasági érdekek összpontosításába jutnia. Magyarországnak Szerbiával kereskedelmi közösséget kellene kötnie. A magyar ipar csak akkor fog igazán virágzásnak indulni és a Balkánon a legjobb kelendőségre találni.

Jászi Oszkár logikusan képviseli és tárgyalja ezeket a gondolatokat, és az ő megjegyzései okosak és történelmileg megvannak okadatulva. Az ő cikke, reméljük, nemcsak a magyar gondolkodó és intelligens körökben fog legjobb fogadtatásra találni, hanem a külföldön is. Kívánatos volna, hogy a többi magyar körök ebben az irányban fogják föl Magyarország feladatát, és hogy Jászi cikke a közvélemény összes rétegeiben visszhangra találjon, mert az összes tényezők következetes munkája ebben az irányban a legjobb út volna, amelyre egy újabb politikát meg lehetne teremteni, és a közvélemény figyelmét hullámmásba hozni.

Csak ilyen politikával szakítható szét a hivatlan és Magyarország időszerűtlen boldogító politikájának hálózata, és (csak így lehet) Magyarország politikáját és feladatát természetesebb és időszerűbb, újabb alapokra fektetni.”

[OSZK K – Fond 114]

Korabeli kéziratot sajtószemle. Fordítás szerbből.

1.

India (Horvátország), 1914. nov. 2.

Kedves Barátom,
 nagyon hosszas volna, ha kifejteném azt az álláspontot, melyre a háború óta egyre határozottabban jutottam. Nem hiszem, hogy Németország győzelmesen fejezi be ezt a háborút. Azt is alig képzelem, hogy a Monarchia mai formájában megmaradjon. A helyzet az, hogy ma Németország az egész világgal áll harcban, és csoda lenne, ha előbb-utóbb le nem vernék. A francia hadsereg ellenállóképessége sokkal nagyobb, mint eleinte hittük. Az idő múlik, az idő pedig ellenünk van. Szerbia ellenállása alig gyöngül, a mi szerbjeinkkel szemben tanúsított magatartás gyümölcsét előre látni pedig könnyű. Van itt a szomszédban olyan falu, melynek jegyzőjét, tanítóját, papját, gyógyszerészét és állatorvosát kivégezték. Mit lehetne ezzel a néppel a legdiadalmasabb háború után is kezdeni? A magyar sovinizmus pedig határt nem ismer. A múltkor egy hadnagy azt kérdezte tőlem, hogy minek tanulok szerbül, mikor a szerbeket úgyis kiirtják? Bármilyen is lesz a háború vége, azt hiszem és remélem, hogy a Monarchia nemzetiségi kérdése, ha nem is fog teljesen tisztázódni, nagy lépést tesz ebben az irányban.

A szolgálat meglehetősen fárasztó. Csak minden másodnap alszom éjszaka. 24 óra szolgálat, és 24 óra pihenés. Persze azért valamit a szolgálat alatt is alhatni, így tegnap 11-től 2-ig aludtam. India nagyon gazdag sváb falu, kb. 7000 lakos-

sal (alig 10% szerb van). A föld nagyon termékeny, holdanként átlag 3000 K-t ér, és impozáns az az anyagi jólét, melyet a szívós, céltudatos német paraszt létrehozott. Háziasszonyomnak 50 hold földje van, egy hadnagy pedig egy 300 holdas gazdánál lakik, kinek vagyona legalább 600 000 K, és ki mégis a konyhában vacsorázik. Ó-Pózna, ahol ezelőtt voltunk, sem áll sokkal rosszabbul, minthogy a tót paraszt is megállja a helyét, mihelyt jobb földhöz jut. Az egész Szerémség, úgy hiszem, Magyarország legfejlettebb vidékei közé tartozik. Az újabb tót és sváb generáció már tud horvátul.

Kérlek, mutasd meg leveletem Ervinnek is, kinek, amint időm megengedi, szintén fogok írni.

Mindnyájatokat sokszor üdvözöl

Róbert

[OSZK K – Fond 114.]

Braun Róbert katonaként szolgált a déli front közelében, és 1914 – 1916 között közel ötven levelet írt Jászi Oszkárhoz.

Ervin: Szabó Ervin.

2.

Titel, 1915. január

Kedves Barátom,
szerb tanulmányaimat tovább folytatom, csaknem minden szabad időmben. Ha ezt a nyelvet jól értem, egyúttal egyebet is elértem. Fogalmam sem volt róla, hogy a szláv nyelvek ennyire közel állnak egymáshoz. Ezután bármelyik szláv nyelv megtanulása (persze mindig csak könyvolvasásra gondolok) nagyon könnyű lesz számomra. Elsősorban az oroszra és cseh – tótra gondolok. Ezzel végül lenne köztünk valaki, aki az összes magyarországi nemzetiségek nyelvén értene. Az egész délszláv kérdést is sokkal jobban kezdem látni, történelmi előzményeivel együtt. Arra a meggyőződésre jöttem, hogy teljesen lehetetlen egy nemzet pszichológiáját idegen

nyelvű irodalomból megismerni, kivált pedig az eleven erejű tradíciókat.

Például a horvát nemzeti tradícióra nézve nem az fontos, hogy mint alakult ki tényleg a horvát állameszme, hanem hogy hogyan él ez a köztudatban. Erről pedig egy horvát elemi iskolai olvasókönyv elbeszélései Tomislavról, Zrínyiről stb. föltétlenül helyesebb képet adnak, mint a legtárgyilagosabb idegen kutató művei. Eddigi csekély olvasmányaim alapján is azt hiszem, hogy a legtökéletesebb tudatlanság van köztünk a horvát pszichológiát illetően, és azt hiszem, soha egyetlen magyar sem állt közel megismeréséhez. Az idegen nyelven író horvátok munkái tudatos vagy öntudatlan félrevezetésére szolgálnak az idegen olvasónak. Elképzelni is nehéz, hogy egy politikai író ugyanúgy beszéljen hazája közönségének, mint az idegennek, kivált egy kis nemzetnél.

Nagyon célszerűnek tartanám, ha valamelyik szervezünk a háború után megkezdéné a hazai nemzetiségi nyelvek tanítását. Úgy gyakorlati, mint elvi szempontból hatásosnak tartanám, és szinte csodálom, hogy előbb nem jutott eszünkbe.

Amint könyvekhez jutok, szándékomban van az agrárkérdés tanulmányozása, elsősorban a különböző földtulajdonrendszerekre való tekintettel. Nagyon örvendetes, hogy George ismerete terjed, és remélhető, hogy a háború után ez irányban nagyobb tevékenység fejthető ki.

Épp most értesülök, hogy a szomszéd faluba tettek át bennünket, a Tisza túlsó partjára, Torontálba. Neve Rezsőháza (Rudolfsquad), nevére talán emlékszel, évente előnti az árvíz.

Édesanyád és feleséged kezeit csókolom, Lilyt tisztelem (megkapta tegnapi lapomat?), Téged pedig ölel
régii barátsággal

Róbert

[OSZK K – Fond 114.]

Henry George: amerikai közgazdász, közíró, aki a földértékadó bevezetésével akarta megoldani a társadalmi egyenlőtlenségeket.

Lily: Madzsar József és Jászai Alice lánya, a későbbi Simai Béláné.

Nagyságos Jászi Oszkár dr. Úrnak, egyet. tanár.

Igen tisztelt Szerkesztő Úr, felteszem, hogy érdekelni fogják az itt elmondandók.

A mozgósítás első napján, múlt évi július 26-án ezerszámra történtek letartóztatások Torontálban és Bácskában. A nagykikindai proskribáltak száma eredetileg meghaladta a nyolcvanat. Ezek közül sokaknak sikerült jó közigazgatási protektorok segítségével kibújni, cirka 30 embert azonban elfogtak. A letartóztatást foganatosító csendőrhadnagy kijelentette, hogy a letartóztatás a temesvári VII. hadtestparancsnokság parancsára történik, és hogy az őrizet csak pár napig tart. A letartóztatottak közül másnap a katonakötelesek szabadon bocsájtva bevonultak. Nagybecskereken, megyénk székhelyén, a kormánybiztos úr plakátok útján tétette közzé, hogy a VII. hadtestparancsnokság „közbenjárása” folytán letartóztatott „megbízhatatlan” egyének kezesekül (túszokul) fognak szolgálni e parancsnokságnak saját nemzetiségbeliekkel szemben. Úgy látszik, hogy pár napra rá meggondolták a dolgot: a huszárlaktanyából, ahol addig tartottak, néhány nap múlva a kir. törvényszék fogházába vittek, és az eredetileg kezesekből egyszerre büntettesek lettünk. Az ügyészségek felségsértés, hűtlenség, izgatás stb. büntetével meggyanúsítottak. Vádoltak, hogy a Narodna

Odrana tagjai vagyunk (ugyanannyi alappal azzal is meggyanúsíthattak volna, hogy apagyilkosságot követtünk el), egyeseknek közülünk bűnül tudták be azt, hogy a közismert máramarosszigeti per védőügyvédi költségeire annak idején 5–5 Ft-ot adtunk. Igaz, hogy élő rutént életünkben nem látunk, de az teljesen mindegy volt.

Ezen első és egyszersmind utolsó kihallgatás, a szó szoros értelmében szerint 3–4 percig tartott. Abbeli törvényen alapuló kérelmünkre, hogy a vád jelöltessék meg közelebbről, azt a választ kaptuk, hogy egyelőre nincs kérdeznivaló. Ez az „egyelőre” a mai napig tart. Többrendbeli írásbeli kérvényünk elintézetlenül maradt. Az iratokba való betekintés jogát úgy tőlünk, mint védőinktől állandóan megtagadták, a főtárgyalás kitűzését célzó sürgetéseink sikertelenek maradtak. Az ügyész közben ismételtén kijelentette, hogy letartóztatásunk a VII. hadtestparancsnokság kívánságára történt. Ennek dacára a polgári fogházban tartottak. A törvényszéki fogházban részben egyes cellákba, részben rablőgyilkosokkal együtt elzártak, a fogházig és onnan az ügyészséghez felűzött szuronyú csendőrökkel és börtönőrökkel kísértettek stb. Ennek a sorsnak részesei voltak kívülem még két testvérem: Jakšić Milutin esperes-tanár, Jakšić Sztojan diaconus, néhány lateiner (ügyvéd, tanító, mérnök, pap), azután kereskedő, korcsmáros, földbirtokos. Összesen 23-an.

Hét hetet töltöttünk a nagykikindai fogházban. Ekkor egyszerre, és anélkül, hogy most is tudnók, miért, zsandárokkal a szegedi Csillag-börtönbe vittek minket. Három teljes hónapig ott tartottak. A vádhatóság, sem senki más ezen egész idő alatt soha senkit ki nem kérdezett. Biztatást ellenben bőven kaptunk és mindig: hogy ügyünk pár nap alatt el fog dőlni. Közben híresztelték, hogy vádirat és főtárgyalás nem is lesz soha, de nekünk mégis fogva kell maradnunk. Egyszer előkelő helyről azt az üzenetet kaptuk: vajon nem gondolunk-e arra, hogy mindez, ami velünk történik, „magasabb állam raison”-ból történik. November elején igen terjedelmes sürgönnyel fordultunk a miniszterelnök úrhoz. Választ nem kaptunk, sorsunk a régi maradt. Az ügyészség közben

letartóztatásunk idejét ismételten meghosszabbította. Ez ellen a bíróságoknál kerestünk oltalmat, természetesen sikertelenül: úgy a törvényszék, mint az ítélőtábla, felfolyamodásunkat ismételten elutasították, holott speciálisan a háború idejére elkészített, 1914. július 27-én közzétett és életbe léptetett gyorsított bűnvádi eljárási szabályok betűje és szelleme szerint az ilyen eljárás teljesen lehetetlen és kizárt volna.

Mindez magyar állampolgárokkal, Magyarországon történt. Állítólag magasabb államérdekből. De a dolognak itt még nincs vége. Ami tovább történt, arra nem mondták nekünk, hogy miért történik, lehet tehát, hogy az is magasabb államérdek címén ment. Megindult az egzisztenciák anyagi tönkretétele. Az ügyvédek közülünk az ügyészség gyakorlatától felfüggesztették, az irodánkat gondnoki kezelés alá vették, irodáinkba gondnokokat ültettek, és a bíróságok ennek folyamányaképp minden egyes perünkben végzéssel hívták fel a feleket, hogy most más ügyvédet kell vállalniok. A hivatalnokokat felfüggesztették, és fizetésüket egyharmadára szorították. A korcsmárosoktól megvonták az italmérési engedélyeket, és korcsmáikat bezárták. Egyik társunk *feleségétől* vonták meg az italmérési engedélyt, azzal az indokkal, hogy mert a férj büntett gyanúja alatt áll, az aszszony nem megbízható.

November utolsó napján végre három nagykikindai magyar ügyvéd, Nagyikinda kormánypárti képviselőjének vezetésével kihallgatáson jelentek meg a miniszterelnök és az igazságügy-miniszter előtt ez ügyben, sürgetve az elintézését. A miniszterelnök úr állítólag röviden azt válaszolta, hogy sajnálja az ártatlanok szenvedését, és mindent meg fog tenni, azonban a hadsereg most oly áldozatokat hoz, hogy kívánságait respektálni kellett. Az igazságügy-miniszter viszont azt mondta volna, hogy ismeri az ügyet, és pár napon belül intézkedni fog. Két hétig ezután nem történt semmi. December 12. napján a börtönből a szegedi rendőrkapitányságra vittek. Ott közölték velünk azt, hogy a miniszter rendeletéből internálva leszünk a Dunántúlra; három csoportba osztottak, az egyiket Balatonalmádira, a másikat Veszprémbe, a

harmadikat Pápára vitték. Engem ez utóbbiba tettek. Azóta itt vagyok. Kávéházi kaszíráló módjára rendőri felügyelet alatt: a várost elhagyni nem szabad, naponkint a rendőrségen személyesen kell jelentkezni. A büntetőeljárást azonban még most sem szüntették be ellenünk. Az tovább folyik. No igen: a politikai viszonyok alakulása szerint lehet talán még szükség reá. Hogy meddig fog ez még tartani – nem tudjuk. Hogy miből éltek családjaink eddig, miből élünk jelenleg, és miből fogunk még élni – nem kérdezi senki.

Előadtam röviden a való tényállást. Kommentárt nem fűzök hozzá. Az igazságnak és az Ön iránti bizalmamnak azonban tartozom annak a kijelentésével, hogy bár lelkem mélyéből meg vagyok győződve, hogy a magyar nép ezen kínzásunktól távol áll, mégis amikor mindez a magyarság nevében történik, a kissé keserű érzéstől nem tudok szabadulni. Ön évek óta ismeri érzelmeinket, elveinket, és tudja, hogy éppen mi, demokraták voltunk azok, kik erős támadásokkal szembeállva szakítottunk a kizárólagos nemzetiségi politikai szervezkedéssel, és a magyar radikálisokkal igyekeztünk kooperálni, a közszabadságok kivívásában őszintén akartunk együttműködni a magyar néppel. A néppel, igen. De nem a különféle klikkekkel, és talán ez volt a bűnünk. Egy társamnak mind a négy fia a harctéren küzd. A legfiatalabb mint tartalékos hadnagy a déli harctéren súlyos sebet kapott, és amikor hazajött, megtudta, hogy apját azalatt bebörtönözték. Négy fiú a harcúton küzd, és apjuk – hazaáruló! Ez nem egyedülálló eset. Testvéreink és fiaink a harcmezőkön véreznak, mi azalatt a börtönben és számkivetésben ülünk. Ahhoz, hogy valaki ma nálunk hónapokon keresztül üldöztethető legyen, teljesen elegendő, hogy ellenzéki érzelmű volt és szerb ajkú. Más bűne nem kell, hogy legyen. És nincs valamirevaló magyar ember, ki szavát hallatná ez ügyben.

Végzem soraimat, bár még sokat beszélhetnék arról, hogy hogyan és miért történt mindez, milyen lelki tortúrákon kellett nekünk és családjainknak végigmenünk, hogy mi történt pl. a nagybecskerekiekkel, a Pancsova vidékbeliekkel. (Pop Csicsó képviselő úr levele szerint ez utóbbiak közül annak

idején cirka 170 lett az aradi várba szállítva és az ő közbenjárása folytán szabadon bocsájtva. Itt jegyzem meg, hogy Dragicsvics dr. pancsovai orvos, a magyar radikális párt igazgatósági tagja, amikor augusztus első napjaiban katonai szolgálatra jelentkezett Nagyikindán, ott letartóztatták, velünk együtt pár napig a törvényszéki fogházban tartották, és ezután valahova elszállították stb.) De levelem úgyis túl hosszú, és lehet, hogy máris sokat mondtam.

Haboztam, vajon megírom-e egyáltalán ezen leveletem, avagy nem. De ha már megírtam, súlyt helyezek arra, hogy kezébe kerüljön: elküldöm egy ismerősömnek, ki jelenleg, mint tart. hadnagy ideiglenesen Budapesten tartózkodik, azaz, hogy vagy adja át személyesen, vagy küldje el postán ajánlottan.

Fogadja kérem nagyrabecsülésem kifejezését.

Kitűnő tisztelettel igaz híve

Dr. Jakšić Žarko

Pápa, 1915. jan. 21.

[OSZK K – Fond 114.]

1.

Mélyen tisztelt Uram!

Tegnapí bölcs cikke folytán legyen szabad tisztelettel tudatnom, hogy vidékünkön a sovinszta áramlat széles körű, eddig nem tapasztalt méreteket ölt, s az adminisztráció hallgató hozzájárulásával mind sűrűbben és sűrűbben veti mérges hullámaint.

Ami eddig soha meg nem történt, lejátszódott e hó 7-én Turócszentmártonban, az akkor megtartott népfelkelők szemléjén. Az „alkalmasak” megesketése előtt Bauer közös főhadnagy felhívta azokat, akik magyarul *akarnak* esküdni, hogy menjenek a szomszédos szobába, a többiek pedig maradjanak helyükön. Az eskületétel után a nevezett főhadnagy kiosztotta az ún. „népfelkelési igazolványi lapokat”, s midőn Várnai István, Čajda Miklós s majd Paulinyi-Tóth Illés önkéntesekre került a sor, akik az esküt tót anyanyelvükön tették le, s főhadnagy hevesen kifakadt: „Hát hogy esküdhettél tótul!” S midőn az önkéntes tiszta lelkiismerettel védekezett, hogy: „talán mindegy az, vajon ugyanazt az esküt magyarul vagy anyanyelvén teszi le”, a főhadnagy fenyegető megjegyzésével: „No, nálunk az nem mindegy, különösen az önkénteseknél azt nagyon szigorúan vesszük” – őt feljegyeztetni rendelte. A másik önkéntestől megkérdezte, vajon

tiszti vizsgát is akar-e letenni, s igenlő válaszára a főhadnagy megjegyezte: „Majd gondom lesz rá!”

Másnap mind a három önkéntes Kőszeghy őrnagy által a sorozóbizottság elé lett hivatva, s ott az esküt másodszor s most magyar nyelven kellett letenniök, mert a nevezett őrnagy állítása szerint annak, aki magyarul tud, a törvény értelmében az esküt magyar nyelven muszáj letennie.

Szomorúbb eset történt meg Liptószentmiklóson. Ott a sorozó tiszt azzal a felszólítással fordult az „alkalmasokhoz”, hogy akik magyarok, azok lépjenek előre. Miután a besorozottak között magyar nemzetiségű nem volt, nem lépett előre senki.

Emiatt a tót anyanyelvű önkéntesek számban öten, 1 – 5 napra lecsukattak. Van közöttük olyan, aki arra hivatkozott, hogy magyarul nem ért, s ezért magyarul nem esküdhetik. Talán ezt enyhítő körülménynek minősítették, mert őt csak egy napra zárták be.

Ily körülmények között teljesen osztom, és velem együtt valamennyi tót nemzetiségű elvtársam abbeli aggodalmait, hogy a felzavart nemzetiségi békés együttélés lehetővé tételére háborúnk lefolyása semmi befolyással nem lesz. A sovén áramlat nőtön-nő, a nemzetiségi „szájkosár” és üldözések hatása máris észlelhető az összes nemzetiségi perifériákon, és mi lesz, ha testvéreink visszatérnek a lövészárokból, és tudomást szereznek a keserű meghurcoltatásokról?

Elvitézlünk, mert sem a magunk, sem a mások baján okulni nem tudunk.

Fogadja mélyen tisztelt uram, nagyrabecsülésem nyilvánítását, mellyel maradtam

*Turócszentmártonban, 1915. március hó 23-án,
kiváló tisztelettel:*

Dula Máté

[OSZK K – Fond 114.]

Jászi előző napi cikke: „Vétkes hallgatás”, *Világ*, 1915. március 21.

Mélyen tisztelt Uram!

Őszinte köszönettel vettem minapi levelemre adott válaszát.

Arról én is meg vagyok győződve, hogy a mindkettőnk által már most előre látott csúnya sovén nacionalista reakció nem fog örökké tartani, s hogy az előbb-utóbb újult erővel előtérbe nyomulandó demokratikus eszmék a magyarság és a nemzetiségek progresszív elemeit bensőbb viszonyba fogják összehozni.

Reám és elvtársaimra csak az leverő és fájdalmas hatással van, hogy a nemzetiségek és a magyarság fiai által egyenlő lelkesedéssel és vitézséggel, hazánk megvédése érdekében vívott véres harc eredményéhez szövött reményeinkben – csalódtunk.

Mi szentül hittük, hogy a gőgös lenézésnek, nemzetiségi üldözéseknek végére járunk a tömérdek áldozatokat megkívánt háborúval, s íme – annak az ellenkezőjét tapasztaljuk. A tömlőceik tömve vannak tót emberekkel, minden tót érzelmű ember rendőri felügyelet alatt, félévi elzárással büntetik, aki eldandolni merészelt a múlt század 30-as éveiben költött tót dalt: „Hej Slováci, ešte naša slovenská reč žije” (Hej, tótok, él még tót nyelvünk)!

A sovinszta örület nemcsak a tót intelligens osztályban, de főleg köznépünk széles rétegeiben oly nagymérvű elkeseredést okozott, hogy csak az Úristen megmondhatója annak, mikor fognak az ejtett sebek behegedni.

Ez, mélyen tisztelt Uram, engem nagy aggodalmakkal tölt el. Tőlem telhetőt megtettem, hogy a múlt események miatt létezett bizalmatlanságot eloszlassam, hogy elvtársaimban egy szebb, jobb jövő reményét felköltsem – ami most történik, halomra dönti működéseim eredményeit.

Rosszul, nagyon rosszul érzem magamat. Nem tehetek róla, én helyzetünket – nagyon sötétnek, kilátástalannak találok.

Fogadja mélyen tisztelt Uram nagyrabecsülésem nyilvánít-
ását, mellyel maradtam

őszinte tisztelője

Dula Máté

Ruttkán, 1915. április 30-án.

[OSZK K - Fond 114.]

JÁSZI OSZKÁR LEVELEI TIHOMIR OSTOJIČHOZ

1.

Huszedik Század

1915. május 6.

Budapest

Igen tisztelt Uram!

A Jakšičok szomorú sorsáról már régebben és nagy felháborodással értesültem, mert ezeket a férfiakat már régen ismerem, és tudom, hogy milyen korrekt és hazafias tevékenységet fejtettek ki. Igyekeztem is ezt az álláspontot illetékes helyen érvényre juttatni, de sajnos, mindeddig hiába. Most újra meg fogom kísérfeni oda hatni, hogy az elkövetett igazságtalanság orvosoltassék.

Őszinte tisztelettel

kész híve

Jászi Oszkár

2.

Huszedik Század

1915. október 28.

Valóban, Ön nem használhatná fel termékenyebben számkivetése napjait, mint azáltal, hogy a magyar progresszív közvéleményt ismerteti a horvát közvélemény előtt. Egy jobb jö-

vő útja csak az lehet, ha a demokratikus elemek Magyarországon és Horvátországban közösen munkálkodnak népeik felszabadításán. Intézkedtem, hogy a *Huszedik Század* állandóan elküldessék az Ön címére, valamint megkérem a *Világ* szerkesztőjét, hogy kérését teljesítse. Továbbra is jó munkakedvet kívánva, és remélve, hogy már a közeljövőben is lesz alkalmunk szóbelileg is eszmét cserélni, melegen üdvözli tisztelő híve

Jászí Oszkár

A levelek a Matica srpska újvidéki könyvtárának kéziratárában találhatóak, RO MS 5361 – 5363 sz. alatt.

A MAGYAR ÁLLÁSPONT

Jászi Oszkár közgazdász, szociológus és politikus talán a legmérsékeltebb magyar a nem magyar nemzetiségekkel szemben, akit tíz évvel ezelőtt a nemzetiségi kérdés, valamint a nemzeti magyar állam létrehozása kapcsán elfoglalt álláspontja miatt árulónak kiáltottak ki. Az utóbbi időben többször is foglalkozott a mostani háború céljaival, illetve Magyarország jelentőségével Németország szempontjából. Írásaiból kitűnik, hogy széles körű kitekintése, liberális nézetei ellenére ő is behódolt a német politikai gondolatnak, és a német kultúrát tekinti a legmagasabb rendűnek, épp ezért nemcsak a magyarokat, hanem egész Közép-Európát és a Balkánt a német kultúra hatókörébe kívánja bevonni. Emellett lehetőséget lát arra, hogy a német kultúra utat nyerjen Ázsiába is. Minthogy a maga politikai gondolkodásával jelentős befolyásra tett szert, különösen a fiatal magyar nemzedék körében, fontosnak tartjuk ismertetni véleményét azokról a nagy kérdésekről, amelyeket ennek a mostani háborúnak kell megoldania.

Az Oroszországhoz tartozó lengyel területen, Piotrkowban megjelenő Wiadamosçi Polskie című lap felkérte Jászit, hogy fejtse ki véleményét a lengyel kérdéstről. Válaszát ez év szeptember 3-án tette közzé az említett lap. Jászi azt mondja, hogy az ember még mindig hall olyan vélekedéseket, miszerint a mostani háború alapvető okát Anglia és Németor-

gazdasági konkurenciájában kell keresni. Ő maga nem állítja tagadni, hogy ez a gazdasági viszály – jóllehet nem az orosz nemzet, hanem bizonyos befolyásos körök között – jelentős mértékben hozzájárult a most folyó példátlan európai náború kirobbantásához, de ő kezdettől fogva azt állítja, hogy nem Anglia és Németország gazdasági viszályában kell keresni azt az alapvető problémát, amelyet a nemzetek mostani vérfürdőjének meg kell oldania, hanem a történelmi fejlődés alábbi kérdéseinek tisztázásában: Folytassák-e a központi hatalmak a maguk gazdasági és politikai integritásának kiépítését? Megmaradjon-e továbbra is Ausztria – Magyarország az eddigi határai között? Tartozzék-e a Balkán is Közép-Európa gazdasági és kulturális befolyási övezetébe? Vagy másként mondva: nem fojtja-e el Németországnak mint vezető közép-európai hatalomnak a további fejlődését az a lehetőség, hogy Ausztria – Magyarország romjain olyan államalakulat jön létre, amely Oroszország hegemóniája alatt Németországra és az északi országokra állandó nyomást fog gyakorolni?

Jászi azt állítja, hogy az első megoldás Közép-Európa gazdasági és politikai integritását biztosítaná, amely azután Németország hegemóniája alatt a nyugati kultúrát terjesztené az érintett országokban, s ezáltal olyan alakulat teremtődne, amely előbb vagy utóbb az európai országok egységének kialakulásához vezetne. Ebből az európai egységfejlődésből átmenetileg Oroszország kívül rekedne, mert Oroszország a maga autokratikus és ázsiai típusú kormányzatával csak akadályozná Nyugat- és Közép-Európa körvonalazódó közeledését. Ezzel szemben Jászi véleménye szerint a másik megoldás sok évtizedre elakasztaná Közép-Európa gazdasági és politikai fejlődését, és Ausztria – Magyarországot, a Balkánt és Kis-Ázsiát az orosz befolyásnak rendelné alá, ami azt jelentené, hogy a keleti, ázsiai hatás a nyugat-európai kulturális irányzatok rovására tért hódítana Közép-Európában.

Amennyiben a jelenlegi háborúra vonatkozóan ez a kérdésfeltevés helyes, mondja Jászi, úgy a történelmi fejlődés a kérdés azon megoldásának kedvez, amely Közép-Európát a

német befolyás alatt akarja megtartani. Németország győzelme Nyugat-Európa győzelmét jelentené, még ha nem is közvetlen értelemben, hanem a történelmi fejlődés logikája alapján.

Igy téve fel a háború által megoldandó alapkérdést, Jászi a következőképpen nyilatkozik a lengyel kérdésről: „A központi hatalmak által megszállt lengyel országrészek jövőjét is csak ebből a szempontból lehet helyesen és ésszerűen megközelíteni. Lengyelországot Közép-Európa államszervezetébe kell betagolni, mégpedig osztrák – magyar kormányzati irányítás alatt. A Németországgal kötendő gazdasági és politikai szerződéseknek biztosítaniuk kell a német közvéleményt, hogy az ily módon megerősödött Ausztria – Magyarország és Lengyelország csak olyan politikát fog követhetni a jövőben, amely megfelel Németország és általában az egész közép-európai egység gazdasági és katonai érdekeinek.”

Márpedig a közép-európai kérdésnek éppen ilyenténképpen való megoldása ellen harcol ma Nyugat- és Kelet-Európa. Amit Jászi történelmi szempontból logikusnak tart, mi a magunk részéről rendkívül veszélyesnek látunk, mégpedig nemcsak az összeurópai érdek, hanem elsősorban a szlovákok és csehek szempontjából. Egy Németország vezetése alatt álló Közép-Európában, amelyért ma Németország és Ausztria – Magyarország oly rettenetes harcot folytat, a szlovákokat és a cseheket nagyon gyorsan teljesen elnyomnák. A magyarok elfogadják ezt a megoldást, mert látják, hogy egyedül Németország oltalma alatt lesznek képesek fenntartani uralmukat Magyarországon. De nagyon tévednek – furcsa, hogy ezt Jászi nem veszi észre –, ha azt gondolják, hogy a németek velük mint egyenlő az egyenlővel fognak tárgyalni. Természetes, hogy most, amikor szükségünk van a magyarokra Közép-Európa létrehozásában, nagyon szívélyesen bánnak velük; azonban amint megkaparintják az összes gazdasági és katonai eszközöket, könnyörtelenül kitekerik a magyarok nyakát. Lehetséges, hogy némely magyar ezt már sejti, de ők is egyetértenek Berlin terveivel, mert úgy gondolják, hogy a német megoldás a szupremácia gyümölcseinek élvezé-

zetét hosszabb ideig biztosítja számukra, mint a németel-
lenes változaté.

A fenti cikken kívül Jászi egy másikat is közzétett, mégpedig a *Világ* szeptember 3-diki számában, ahol amiatt a veszély miatt kesereg, amely az esetben fenyegetné Magyarországot, ha a románoknak sikerülne Erdélyt elfoglalniuk. Eközben ismételten rámutat arra, hogy milyen fontos Magyarország Németország számára. Cikke elején Jászi azt kérdezi, hogy miben bízhat a példátlan véráldozatokat hozó Magyarország a mai helyzetben, amikor a világtörténelem ismét világméretű törvényszékké változott, hogy ítélkezzen az európai nemzetek igényei és érdekei felett; amikor látja, miképpen tör területére az aljas rabló, hogy megfossa az országot múltjának legjelentősebb emlékeitől, jövőjének legreményteljesebb biztosítékától – Erdélytől? Ő is, akárcsak a többi magyar, úgymond, hisz az igazságosságban és abban az erkölcsi erőben, amelyet ez a tudat a nehéz időkben a nemzetnek kölcsönöz. Jászi szerint, ha létezett valaha jogos önvédelmi háború, úgy Erdély védelme minden bizonnyal az. Dühöng amiatt, miként is támaszthat igényt Erdélyre olyan elmaradott, alacsony szinten álló és műveletlen nemzet, mint a román. Hiszi, hogy minden ország erkölcsi és politikai kötelessége, hogy becsületesen megoldja a nemzetiségi kérdést, ami azt jelenti, hogy az országban demokratikus viszonyokat kell teremteni, a nemzetiségeknek autonómiát kell adni, de nem jelentheti azt, hogy egy fejlett országot egy elmaradott javára felbomlasszanak. A fejlett erdélyi magyarok sokkal nehezebben viselnék el az elmaradott román nemzet fennhatóságát, mint ahogy ma viselik az elmaradott románok a fejlett magyar nemzet uralmát. A magyarok sorsa súlyos teherként nehezedik rá, aminek egy általános eszme-futtatást követően a következőképpen ad kifejezést: „De Erdély elrablása csak egyik részlete volna annak a perspektívának, mellyel az antant győzelme Közép-Európát kecsgetteti. Erdély letörése csak megindítója volna az Osztrák–Magyar Monarchia atomizálásának. Erdély után elvonnék tőlünk a Bánátot, majd a délszláv részeket, azután az Adriai-tengert,

azután a tót Felföldet, azután Máramarost, a régi Ausztriából nem maradna meg egyéb, mint a németlakta terület, mely természetesen a Német Birodalom kötelékébe kerülván, a közel egyharmadára lecsónkított, erőtlen, életképtelen Magyarország tehetetlenül keringene a Konstantinápolyból uralkodó Oroszország szláv vazallus-bolygói között." (A szlovák cikkben az idézet utolsó része így hangzik: „...a Konstantinápolyból uralkodó Oroszországot szolgáló szláv államok közt teljesen magára volna hagyatva.” – *ford. megj.*)

Ugy bizony, Jászi jól látja, mi vár a magyarokra, ha elvesztik ezt a mostani háborút. Egy olyan nemzet számára, amely megszokta, hogy másokon élősködött, ennek még a gondolata is szörnyű, és Jászit is arra a megjegyzésre készíti, hogy a magyarok számára „az antant hadicélja olyan életlehetőségeket nyújtana, amelyekért alig érdemes élni”. Ez a megjegyzése jól mutatja azt, hogy mit tekintettek a magyarok a maguk nemzeti életében legfőbb célnak; mert íme, amint nem lesz kit elnemzetteleníteniük, életüknek többé nem látják igazi értelmét.

Abban a reményben, hogy a történeti Magyarországot még sikerülhet megmenteni, Jászi figyelmét Németország irányába fordítja, és arra hívja fel a németek figyelmét, hogy amennyiben megengedik Magyarország széthullását, az a Német Birodalom végét is jelenti. A kérdésnek ezt az oldalát a következőképpen elemzi: „Erdély archimedesi pontjához egy még nagyobb és hatalmasabb világtörténelmi érdek és érték is fűződik. Ez a Német Birodalom sorsa, melynek Erdély nem kevésbé vérbeli ügye, mint Magyarországnak. Mert mit jelentene az Erdély elestével kezdetét vevő felosztási folyamat Németország számára: azt jelentené, hogy még ha nem is csonkítanak meg Pózen [sic!], Elzász-Lotaringia és Schleswig-Holstein elvételével – ami pedig szerfelett valószínű az antant teljes győzelme esetén –, Ausztria-Magyarország feldarabolása Németország katasztrófáját is előidézné.”

Jászi szerint a győzelem esetén a szövetségesek által Németország ellen meghirdetendő politikai és gazdasági boj-

kott a németeket saját határaikon belül fogja megfojtani, hiszen azokat már a háború előtt is szűknek érezték, és nem lesz majd számukra semmilyen lehetőség, hogy kiutat nyerjenek. Mert Jászi szerint, ha megbukik is a Berlin – Bagdad-terv, és ha évtizedeken át kell is majd harcolni az antant blokádjá ellen, a német kultúrát és gazdaságot mindaddig nem fenyegeti komoly veszély, amíg szabad kijárása van a Balkánra. De ha elveszik Erdélyt, és a Monarchiát jelentéktelen provinciává züllesztik, úgy a német kultúrát történelmi fejlődésének legtöbbet ígérő területétől fosztanak meg. Ezért – állítja Jászi – Erdély sorsa ma nagyobb mértékben Németország ügye, mint Magyarországé. Végül így szólítja fel honfitársait: „A Monarchiának testtel-lélekkel támogatnia kell Németország katonai és külpolitikai programját, hisz az nemcsak német ügy, de a mi ügyünk is.”

Lám-lám, a magyarok érdekei azonosak a németekével, ezért dolgoznak oly nagy egyetértésben a német vezetés alatt álló Közép-Európa megteremtésén. Szét kell venni ezt a tervet, szét kell zúzni Ausztria – Magyarországot, és így el kell távolítani a német veszélyt. Ez a szlovákok és csehek felszabadításának első számú feltétele, amely nélkül nem beszélhetünk a nemzet jobb jövőjéről. Minden olyan mozgalom, amely kételyeket támaszt afelől, hogy a jelenlegi Monarchia romjain lehetséges olyan politikai alakulatokat létrehozni, amelyek gazdaságilag és politikailag elég erősek lesznek ahhoz, hogy a Keletre irányuló német hódítással szembeszegüljenek, Ausztria – Magyarország fenntartását szolgálja, és ellentétes Szlovákia és Csehország nemzeti érdekeivel. Bizonyosok vagyunk abban, hogy ma még sokan nincsenek ennek tudatában, de ez csak azért van így, mert még nem értették meg, hogy az események fejlődése miképp ágyazta be a mi problémánkat a nemzetközi politikába. Az a politika, amely nem abból indul ki, hogy a szlovák és a cseh önállóság kérdése miként szerepel a nemzetközi politikában, teljesen elhibázott, és azt bizonyítja, hogy azok, akik ilyen politikát űznek, még nem fogták fel az európai politikai helyzetet.

Československá samostatnosť (L. Indépendance slovaquaise) 1916/1917, 2. sz. 3–4. l.
Szarka László fordítása.

A lap a Masaryk vezette csehszlovák politikai emigráció cseh nyelvű orgánuma volt. Ennek második évfolyamában jelent meg minden bizonnyal a lap egyetlen magyarul is tudó szlovák munkatársának, az amerikai Szlovák Liga által Masarykékhöz küldött Štefan Osuskýnak a tollából két egymást követő számban a Jászival foglalkozó írás. Jászi és Károlyi politikai nézeteit a csehszlovák emigráció 1916-tól folyamatosan figyelemmel kísérte, és azt mint a hivatalos magyar politika céljaival azonosuló és annak nacionalista vonásait leplezni kívánó irányzatot támadta.

Jászi Világban közzétett írása: Németország és Erdély. *Világ*, 1916. szept. 3. 1–2. l.

Jászi cikkének Románia erdélyi igényeire vonatkozó része így hangzik: „Ámde az európai népközösség legfeudálisabb, legkiuzsorázottabb, leganalfabétább nemzete minő komoly jogigényt emelhet ellenünk Erdély birtoklásáért? Mert a románok ott számszerű többségben vannak? De hisz a nemzetiségi elvnek merőben numerikus alkalmazása olyan *tabula rasát* csinálna a világból, mely évszázadokra visszavetné az emberi kultúra eddigi eredményeit... Mi sohasem tagadtuk, de nyíltan hirdettük, hogy nemzetiségi politikánknak, főleg Erdélyben, nagy hibái, sőt bűnei voltak. Ámde ezeken mit sem segítene, ha Erdélyt Romániához csatolnák. Ha ma kerek számban másfél millió román van » elnyomva« Erdélyben, akkor holnap egymillió százötvenezer magyar és német lesz » elnyomva« Romániában, azzal a különbséggel, hogy Románia még feudálisabb és elmaradottabb ország lévén, mint Magyarország, tőle még kevesebb nemzetiségi liberalizmust várhatnánk, ellenben a kultúrában jóval előrehaladottabb magyarok és szászok aránytalanul súlyosabban éreznék a román igát, mint ahogyan a primitívebb erdélyi románság érzi a magyar hegemoniát, mely hibái mellett mégiscsak nagyobb gazdasági és kulturális lehetőségeket jelent az ő számukra is.”

Nagyságos dr. Jászi Oszkár Úrnak.

Egy 8 napig tartó – 2 napon s 3 éjjelen át nyitott kocsiban, hideg és esős időben, azután pedig túlsúfolt zárt kocsiban tett – út fáradalmaitól teljesen kimerülve érkeztem Rusztra, a Fertő tó mellékére, ahol jelenleg – a hazánk erdélyi határszéleire zúdult szerencsétlenség következtében – internálva vagyok.

Augusztus 28-án, éjnek idején lettem kiragadva szeretett családom, feleségem, özvegy anyám s 3 kiskorú gyermekem karjai közül, és a bizonytalanság országútjára indítva most immár 3 hete, hogy semmiféle értesülést sem kaphatok családom állapotáról. Ez okból borzasztó lelki gyötrelmek között múlnak nagy nehezen a napok.

Anyagi helyzetem is túl nehéz. Teljesen váratlanul és készületlenül ért minket ez a nehéz csapás. A csendőrök nem adtak időt arra sem, hogy valamiképpen előkészülhessünk ezen nehéz és bizonytalan tartamú utazásra. Sem pénzt, sem kellő ruházatot nem vihettem magammal. Csak egy szál nyári ruhában s felöltőben kellett hazulról elindulnunk, s itt, a kietlen Fertő partján az őszi szelek kezdik immár fújni szomorú nótáikat, s következik majd a tél a hideg, fagyos napokkal – uram istenem, mi lesz velünk akkor?

Hogy hazulról kapjak valami pénzt vagy ruhát, erre már nincs kilátás. Írtam haza többször, de minden eredmény nélkül. Próbáltam sürgönyözni is, de szintén eredménytelenül. Úgy látszik, Szelistye vidékén már nincs rendes postai közlekedés.

Szomorú sejtelmek, emésztő gondok és lelket maró töprengések teszik itteni akaratlan tartózkodásomat annyira súlyossá és kietlenné.

A szenvedések és nehézségek kavargó óceánján úszik az emberiség napjainkban. De higgye el, Jászi Úr, a nagy szenvedések között az internáltak lelki gyötrelmei és fizikai nélkülözései nem állnak utolsó helyen!

Ismervén Jászi Úrnak irántam több ízben tanúsított jóindulatát s baráti érdeklődését, nagyon kérem, értesíteni arról, hogy miképp volna lehetséges bármily kerülő úton családommal levelezni. Egyszersmind kérem ismert befolyásával oda hatni, hogy a könyörületesség érzete terjedjen a magyar közvéleményben az internáltak nehéz s általuk meg nem érdemelt sorsával szemben. Végül arra kérem, hogy a *Világból* egy példányt részemre küldeni méltóztassék, kezdve *f. év szeptember 10-ével*. Az előfizetési árat utólag fogom beküldeni, esetleg valami cikket vagy tanulmányt fogok a *Világ* hasábjai számára rendelkezésre bocsátani.

Becses válaszát várva, maradtam teljes tisztelettel szolgálatra kész híve:

Dr. Lupás János

Ruszt, 1916. IX. 15.

IOSZK K – Fond 114.1

ANTON ŠTEFÁNEK
A MAGYAROSÍTÁS
RÉGI ÉS ÚJ ISKOLÁJÁRÓL

Magyarországon két magyarosító módszer harcol egymás ellen. A régi iskola továbbra is Wesselényi és Grünwald Béla tanításához tartja magát, miszerint Szlovákiát és a román vidékeket kulturális és gazdasági erőszakkal kell pacifikálni, nevezetesen a magyar iskolák, hivatalok, katonaság, főképpen pedig a nemesi nagybirtok és a zsidók segítségével. Az új iskola tizennyolc évvel ezelőtt kezdte el tevékenységét, és az akkor alapított *Huszadik Század* című havilap körül tömörült. Ez a csoport elismeri ugyan a hivatalos magyar nyelvnek, illetve a zsidók tevékenységének nagy jelentőségét, de Grünwald erőszakos módszereit mint beteges és nem demokratikus eszközöket elutasítja. Mind az egyik, mind pedig a másik iskola egyaránt Angliából, illetve Németországból vette át elméletét. Csodálják az angolokat, hogy Írországot és Skóciát meg tudták nyerni az angol nyelv számára, szintúgy Németországot, hogy a maga poseni, elzász-lotaringiai és schleswig-holsteini politikájával közvetve igazolja a magyarosítási politikát.

Magyarrá tenni Magyarországot és létrehozni a valóban egynyelvű magyar nemzeti államot – ez minden magyar ideálja, pártállásra való tekintet nélkül. Ráadásul a Tisza Kálmán-féle régi iskola eközben nem szívesen választaná külön a maga nemesi nagybirtokosi személyes érdekeit a magyaro-

sítási politikától. Ők még mindig ragaszkodnak a maguk nemesi és agrárius álláspontjukhoz, antidemokratikus politikájukhoz, és a mostanság komolyan veszélyeztetett pozícióikat egyenesen hisztérikus magyarosítási politikával próbálják megvédeni, különösen gazdasági területen, hogy ily módon előzzék és akadályozzák meg az általános választójog bevezetését.

Apponyi miniszter már belső magyar kolonizációval is megfenyegette a románokat. Az elmúlt 10–20 esztendőben ugyanők semmit sem tettek a szlovákiai gazdasági élet fellendítése érdekében, épp ellenkezőleg, még a legprimitívebb önszegélyezésben is akadályoztak bennünket a hivatalok és a kormányok. Mennyi akadályt kell leküzdeniük a szlovákoknak... a vasutak hiányát, és az ebből adódó belső és külső elszigeteltséget, a folyómedrek szabályozatlanságát, az erdőgazdálkodás elhanyagolását, a mezőgazdasági földterületek igazságtalan elosztását, a kormányok nemzetiségellenes intézkedéseit.

A modern magyarosító iskola félti a maga eredményeit Szlovákiában, és ezért Jászi azt javasolja a fajtájabelieknek, hogy hagyatkozzanak a modern ipar és a kereskedelem nivelláló hatására, illetve a demokratizmus erejére. Határozottan óv a kiéheztető agrárpolitikától. A szlovák O'Connelnek könnyebb dolga lesz, mint az írnek, mert a szlovákok még nem kétnyelvűek, és nincsenek magukra hagyatva. Erős segítséget és támaszt jelentenek számukra fajtestvéreik. Hiába figyelmeztet azonban Jászi arra a tényre, hogy amikor Gladstone az írek tömeges Amerikába vándorlását látta (1841–1851 között az ír lakosság száma 1 623 000 fővel csökkent, 1841–1891 között pedig az írek száma 8 175 124-ről 4 458 775-re fogyott), minden tekintélyét latba vetve azt hangoztatta, hogy a latifundiumok tönkreteszik Angliát. A magyar Apponyiak, Andrássyak, Tiszák... nem veszik komolyan, hogy Szlovákia hasonló módon néptelenedik el. Ők továbbra is a német renegát Grünwaldra esküsznek, akinek *Felvidék* című könyve Scotus Viator szerint egy romlott erkölcsű ember legerkölcstelenebb és legcinikusabb munkája volt.

Štefánek cikkének eredeti címe: „Hospodárské zanědbávání Slovenska” (Szlovákia gazdasági elhanyagolása). *Národní listy*, 1917. október 21. 3. l.

Szarka László fordítása.

Anton Štefáneket, aki 1910 – 1915 között a Budapesten megjelenő *Slovenský denník* című napilapot szerkesztette, Jászi 1915-ben levélben arra kérte fel, hogy küldjön a *Husadik Század* számára csehországi tudósításokat, de Štefánek csupán a *Husadik Század* által a magyarországi zsidókérdésről rendezett 1917. évi ankétra küldött választ.

Anton Štefánek írására a *Husadik Század* nevében Braun Róbert reagált (Egy cseh lap a *Husadik Századról*, *Husadik Század*, 1918. 2. sz. 94 – 97. l.). Elutasította azt a feltételezést, miszerint Apponyiék és Jásziék közt csupán az lett volna különbség, hogy a magyarosítást ki-ki más eszközökkel tartotta elérhetőnek. A Jászi által tudományos okfejtéssel különválasztott erőszakos és békés (természetes) asszimiláció megkülönböztetése Braun szerint nem jelentette azt, hogy a *Husadik Század* köre az asszimiláció híve lett volna. „Vagyunk elegenden, akik azt hisszük, hogy minden nemzetiségnek teljesen egyenlő joga van az élethez, és teljesen egyenlő joga van ahhoz, hogy e törekvéséhez annak az államnak, amelyben él, nemcsak passzív, hanem aktív támogatását is igénybe vegye.” Válasza végén Braun Róbert arra szólította el Štefáneket, a *Národní listy* szerkesztőségét, hogy kövessék a *Husadik Század* példáját, és bírálatukkal elsősorban a cseh nacionalizmus túlzásaival szemben vegyék fel a harcot: „...amikor egy cseh lap csakis az idegen nacionalizmus ellen harcol, a cseh ellen azonban soha, ez nem más, mint a cseh agresszív nacionalizmus erősítése. Aki ily politikát követ, annak semmi joga sincs megütköznie mások agresszív nacionalizmusán, sőt ezt természetesnek kell találnia.”

EMIL ISAC
LEVÉL JÁSZI OSZKÁRNAK

Kedves Uram!

Hogy én most Önnek írok, és Önhöz adresszálom a leveletem, annak két oka van, az egyik, mert Önt évek óta szeretem, a másik – s ez a fontosabb –, hogy Önt most már nemcsak szeretem, de elragadtatással nézem ténykedéseit. Az Ön profetikus működését már egész Európában ismerik, s most, hogy Ön Bernben a világ ítélőszéke elé viszi azt, ami eddig a *Világ* nyilvánosságán keresztül vált ismeretessé, most, hogy alkalma van Európa ítéletét provokálni nemzeti-ségi politikája felett, kétszeres örömmel kell tekintenünk, úgy mi a nemzetiségek, mint a magyarok, az Ön működése elé, mert most lesz alkalom arra bizonyítékot szolgáltatni, hogy jó-e vagy rossz az Ön diagnózisa? Remélem: jó. Ön évek óta hirdeti az ígét, a gyűlölettemető ígét, a nemzetiségi politika ne legyen vörös posztó, se benaresi skatulya, se ximenesi póz, se a sovinszták nekirugaszkodása, legyen, mint ami most is: szociális fejlődési tendencia. Adjunk jogot nem a nemzetiségnek, hanem a benne levő embernek, mert ugyebár, Ön is azt hirdette mindig, hogy a nemzetiségi jogok nem mint politikai prémiumok illetnek meg minket, hanem mint természetes emberi tulajdonságaink? Ön azt hirdette, hogy az ország pszichéjét csupán akkor lehet megváltoztatni, ha kinyitjuk a lovagvárnak ablakait, hogy a baglyok kirepülhessenek, ha rászoktathatjuk az embereket arra, hogy ember-

ként viselkedjenek, és ne iparkodjanak egymáson uralkodni. Ön azt hirdette mindig, hogy ebben az országban, mint minden országban, szabad legyen minden nyelvet írni és olvasni, szabad legyen éppúgy hinni Mohamedben, mint Mózesben, Istenben, Tabuban, avagy Komadevában. Ön azt hirdette, hogy ebben az országban ne legyen különbség a főpap és a pór adója között, ne legyenek címek és rangok, és ne legyen földhöz kötött rabszolga a betűvetés mestere... Ön levegőt óhajtott adni az iskolának, lelket a tanítónak, kenyeret a tanítványnak. Ön az új európai erkölcsöket hirdette, egy tisztult világ ígérését hozta magával. Ön, akit kezdetben lemosolyogtak, aztán ledorongoltak, és most már megtapsolnak, Ön már akkor is pacifista volt, amikor az emberek nem hittek a háború lehetőségében.

„A sors az egyforma perceket mindig összeszerzi és egybeforrasztja mint gondolatot.” Idézniem kéne Byront, ha Önt akarnám jellemezni.

Önkéntelenül is tollam elé folyton a hála szavai tolnak, ha Önt emlegetem. Nekünk, nemzetiségieknek, az Ön neve az utóbbi hónapokban úgy csendült fel, mint egy biztató harangszó, az Ön neve számunkra erőteljes védelmet jelentett, az Ön írásán keresztül nyilatkozott meg a demokratikus Magyarország. Ön fogalommal változott nemcsak egyéni kiválóságánál fogva, de azért is, mert az Ön irányzata európai inkarnációvá vált, a központi hatalmak bátran vallhatják éppúgy az Ön programját, mint az antant. Ön akkor, amikor golyó és akasztófa könnyebben adódott, mint kenyér és dohány, Ön akkor is oda merte kiáltani Tisza Istvánnak: ne bántssuk a nemzetiségeket, ha valaha kell szeretni őket, most szeressük! Hogy Tisza István mint szerette a nemzetiségeket, azt megmondta már Popp István a parlamentben.

És az Ön bátor állásfoglalása, az Ön korrekt és nemes „doktrinésége” – ahogy Önt az intranzigensek bírálták –, az Ön világpolgári felfogása, radikális bírálata, liberális eszme köre, az Ön egész emberi és publicisztikai lényé, az Ön okossága és szíve, bátorsága és kitartása ma szebb elismerést nem kaphat, mint a berni kongresszuson. Ha platonikus

értéke lesz a találkozóknak, ha nem fog „békét” eredményezni az Önök béketárgyalása, ha Bernből újra Budapestre jön, és újra ugyanazt fogja látni, amit elutazása előtt látott: az érdem nem lesz kisebb. Ön nemes férfiú, amikor mások üzleteket és konjunktúrákat szimatolnak, amikor mások frázisokkal öregbítik elmúlandó népszerűségüket, mikor mások kényelmes opportunistáknak csaptak fel, Ön folytatja ott, ahol elhagyta: az emberi szívek közötti elszakadt fonalakat próbálja összeszőni, a békét, a szeretetet hirdeti, a jogok kiterjesztéséért küzd – a kultúrát hirdeti minden tétével, minden szavával.

Régi tartozást törleszték, ha Önnek kifejezem újra mélységes köszönetemet, hálámat, sok millió testvérem nevében, akiket Ön pártfogolt, akikért Ön többet fáradozott és dolgozott, mint talán családjáért tenné. S ha Önnek nem tudunk csupán szívünk dobogásával fizetni, ha Önnek csupán úgy tudjuk megköszönni jóságát, hogy szeretetünkről biztosítjuk – nem mi vagyunk a hibásak. De az új kor hajnalán – ahogy a költők mondják – Önről nemcsak meg kell emlékeznünk, hanem emlékeztetnünk kell mindenkit:

– Ha Jászi Oszkár nem lett volna, ha Jászi Oszkár nem dolgozott, küzdött, szónokolt volna, ha írásaiban nem hirdette, tudományos rendszerbe nem foglalta volna a nemzetiségi problémát, lehetne-e remélni, hogy végre itt is megtaláljuk a békességet, hogy nálunk is fejlődni fognak a nemzetiségek kultúrában, erkölcsben, egészségben?

Még egyszer kérem, fogadja jó szívvel ezt a pár sort, amelyet Önhöz intézek. Azt hiszem, sok millió ember ugyanezt írná Önnek, hisz oly sokan akarnának panaszkodni, de még többen szeretnének már nem panaszkodni! S ha újra viszontlátjuk egymást, remélem, nem lesz egyikünk szeme se könnyes. Úgy szeretnék már mosolyogni. Bort. Búzá. Békességet...

Világ, 1917. november 28.

Jászi Oszkár és Emil Isac kapcsolatáról R. Vezér Erzsébet: Emil Isac és a magyar progresszió. Levelezése Jászi Oszkárral, *Korunk* 1978. 642–646. l.

JÁSZI OSZKÁR LEVELE ISMERETLENHEZ VALERIU BRANIȘTE ÜGYÉBEN

Budapest, 1918. február 28.

Kedves Barátom, sajnós, barátunk ügyében egyelőre semmit sem tudok tenni. Tévedsz, ha azt hiszed, hogy a budapesti Újságíró Egyesület segítségével bármit is el lehet érni. Hiszen ez az egyesület is a legnagyobb mértékben sovíniszta. 3-4 emberen kívül senki sem merne mellém állni. Egyelőre írok Szegedre, bár ismerve a magyar vidéki városok lelkivilágát, sokat nem várok intervenciómtól. Az az érzésem, hogy itt-honról semmit sem tudunk elérni, ezért a következő napokban Bécsbe utazom, és ott néhány barátom közreműködésével megpróbálom siettetni az ügy tisztességesebb lezárását. Képzeld, mennyire izgat ez a hallatlan igazságtalanság, a minden alkotmányosságot mellőző katonaszellem. Ha sikerül valamit elérnem, értesítelek. Téged is megkérlek arra, hogy tájékoztass rendszeresen a történetekről.

Szívélyes üdvözlettel

Jászi Oszkár

Jegyzetben közli két további Jászi-levéllel együtt: dr. Valeriu Braniște: *Amin-tiri din inchisoare* (Emlékek a börtönből). București, 1972. 574. l.

A néhány nappal később Budapestről, illetve a Semmeringről írt levelekben Jászi részletesebben is beszámol a hazaárulási váddal, több társával együtt letartóztatott Braniște érdekében tett budapesti és bécsi lépéseiről és az ügy állásáról.

FRAN ILEŠIĆ
A NEMZETI ÖNRENDELKEZÉS
ÉS A MAGYAROK
(Részlet)

A mai magyar szupremácia ideológiája olyan erős, hogy a magyarok nem is gondolnak a nemzetiségi kérdés megoldására, sőt mintha erősebb lenne a meggyőződésük egy olyan lehetőségben, hogy sikerül elérniük azt, amit évezreden át nem tudtak megvalósítani saját kultúrájukkal – amennyiben ez a keverék kultúra magyarnak nevezhető.

A nemzetiségi probléma megoldását egyedül dr. Jászi kívánja. Ő azt tartja, hogy az egyes nemzetek úgy tudnák kulturális igényeiket kielégíteni, ha a közigazgatás, igazságszolgáltatás és az oktatás az anyanyelven történne, és az összes nemzetiségi területen a nép nyelvét értő hivatalnokok dolgoznának. A nemzetiségi kérdés megoldásában Jászi minden területi autonómiát feleslegesnek tart. Ámde amennyiben figyelembe vesszük a kultúra és a politika közti szoros kapcsolatot, láthatjuk, hogy a Jászi-féle megoldás sem ad lehetőséget a szabad kulturális fejlődésre. Mindaddig, amíg az állami és közigazgatási hatalom kizárólag a magyarok kezében van, szó sem lehet a kulturális szabadság kialakulásának lehetőségéről.

Dr. Jászinak nincs bátorsága saját elméletéből radikális következtetéseket levonni, így azután a belső államigazgatás vonatkozásában ő is centralista alapokon marad. Közvetve ő is a magyar hatalmi pozíciókat védelmezi, ő is a magyar ál-

lamnyelv uralmát akarja. Szerinte ez az államnyelv kell hogy mértékadó legyen a közigazgatásban és az oktatásban.

Minden közigazgatási egység egymás közt és a kormánnyal államnyelven (vagyis magyarul) kell hogy érintkezzen, még a legalacsonyabb szintű közigazgatási egységekben is. Akik tehát a néppel közvetlen kapcsolatban állnak, még nekik is ismerniük kell az államnyelvet. Minden iskolában kötelező az államnyelv oktatása, függetlenül attól, hogy a nép kívánja-e.

Annak ellenére, hogy Jászi megpróbálta magát függetleníteni a dzsentrizsidó ideológiától, mégis az még mindig nagy hatással van rá, és nem tudott tőle teljesen megszabadulni, és ezért az ő elmélete is sokkal inkább szentimentális, mint gyakorlati politikai jellegű teória.

Tehát megértést tanúsít az igazságtalansággal szemben, amely mindennap éri a népet, de nem rendelkezik azzal a képességgel, hogy radikális következtetéseket vonjon le.

A következtetés pedig szükségszerűen a következő gondolkodásmódhoz vezetne: Azok az erők, amelyek létrehozták a feudális államformát, idővel elveszítették hatásukat (erejüket). Az állami egység mesterséges forszírozása egy heterogén államban a népnek kárát szolgálja, még a hatalmon lévőét is, mert azokkal a következményekkel jár, hogy egyrészt, az uralkodó réteg politikai, gazdasági és kulturális területen latba veti minden erejét, energiáját, hogy elérje nem a kulturális fejlődés maximumát, hanem a többi réteg nemzeti megsemmisítését; másrészt pedig, az alárendelt rétegek minden erejüket és energiájukat arra összpontosítják, hogy ellenálljanak a hatalmi fölénynek, amely megsemmisítésükre irányul. Ez az örökös (szakadatlan) harc negatív következménnyel jár a kultúra területén mert abszorbeálja azokat az erőket, amelyek sokat tehetnének a pozitív kultúráért. Így Magyarországon a magyarok energiájuk és az állami bevételek nagy részét arra fordítják, hogy megtarthassák és megerősíthessék a szupremáciát. Az állami bevételek döntő részét a nemzetiségek által lakott területek magyarokkal való kolonizálására költik, természetesen a magyarosítás felada-

tával; állami bevételből jutalmazták azokat a tanítókat, akik magyarosítják a nemzetiségi gyerekeket: intézmények alapítatnak, és széles körű propagandatevékenység folyik a magyarság érdekében. Amennyiben elfogadjuk, hogy az állami terhek több mint a fele Magyarországon a nem magyar népcsoportokra esik, világossá válik előttünk a különben hihetetlen abszurdum: Magyarországon a nemzetiségek az állampénztárba évenként hatalmas összeget kötelesek kidobni azért, hogy ezzel az összeggel meggyorsítsák saját nemzeti kihalásukat!

Ez az abszurdum pedig azon tény következménye, hogy a magyarok bitorolják a politikai hatalom egészét az államban, és egy kevés hajlandóságot sem mutatnak annak bárkivel való megosztására.

Hiábavaló dolog keresnünk a nemzetiségi probléma megoldását az egyes nemzetiségek nyelvi igényei területén. Mert ha a nemzetiségi probléma akár megoldódna is dr. Jászi intenciói alapján – amiben Magyarországon senki sem hisz –, úgy az csak félmegoldás lenne. Az államhatalmat ugyanis Jászi sem engedi ki a magyarok kezéből. És ameddig a magyarok rendelkezésére áll minden eszköz, amit az államhatalom nyújt nekik, addig szó sem lehet a magyarországi nemzetiségek nemzeti és kulturális fejlődéséről.

Manapság, a nagy fordulatok időszakában, amikor Európának és a világnak új alapok állítatnak, amikor új, lelkiismereti politika van kialakulóban, amely nem akarja, hogy minden órában háborgatva legyen a „kicsik” és az elnyomottak kiáltásától, a nemzetiségi probléma területén hozott minden félmegoldás a harc kitörésének támogatását jelentené, valamint újabb harcokat és a népek egymás közti viszonyának újabb mérgezését.

A nemzetek szabad fejlődésének és kulturális előrehaladásának legnagyobb gátja a legprimitívebb kulturális feltételekért vívott szakadatlan harc. Ezért az államot a jövőben úgy kell átszervezni, hogy megszűnjenek azok a gátló tényezők, amelyek hátráltatják egy nép kulturális és nemzeti fejlődését.

Ez csak akkor lesz elérhető, ha az elavult államjogi módszer helyébe – amely a feudális időkben a markírozott ideológiát az állam leglényegesebb alkotóelemének tekintette, ami miatt integritása sankrosant –, tehát ha e módszer helyébe egy új kerül, amely az államot, kifejezőjét és alkotóelemét magában a népben látja majd. Az állam lényegének ilyesfajta felfogásából semmi egyébre nem lehet következtetni, mint hogy az állam célja egyedül és kizárólag a nép jóléte és boldogsága. Ez viszont oly módon érhető csak el, ha minden népnek megadatott az önrendelkezés joga, és semmiféle gátak nem állítanak, melyek korunk demokratikus elveivel ellenkeznének.

Ha ezen elvet Magyarországra vonatkoztatjuk, mely a jelenlegi alkotmánya szerint semmiféle garanciát nem ad a nemzetek szabad és háborítatlan fejlődésére, természetesen az említett elvből itt sem engedhetünk. A nemzeti elvet mint az államelmélet magasabb kifejezőjét el kell fogadtatni, tekintet nélkül arra, hogy a feudális magyar uraknak tetszik-e vagy sem.

Amennyiben pedig rólunk, nyugat- és dél-magyarországi délszlávokról van szó, rólunk, kik a [többi] jugoszlávokkal egy egységes nemzeti egységet alkotunk, a mi problémánk a jugoszláv kérdéssel egyetemben oldható meg, mégpedig egy egységes, független, szabad horvát, szerb, szlovén állam létrehozásával.

Jugoslaven iz Ugarske (= Fran Ilešić) : *Samoodredjenje naroda i Magjari*. Zagreb, 1918. 85–86. l.

Teodorné C. Radojka fordítása.

A NEMZETISÉGI ANKÉT 1918 ŐSZÉN

JÁSZI OSZKÁR LEVELE J.FJ. PETER MAKOVICKÝHOZ

Budapest, 1918. szeptember 26.

Mélyen tisztelt Uram!

Most, amikor a nemzetiségi probléma és a népek önrendelkezési jogának a kérdése egyre nagyobb mértékben foglalkoztatja a közvéleményt, amikor a leendő békekötésnél is azok kétségkívül jelentékeny mértékben fogják befolyásolni a kialakuló új világrendet: helyesnek és termékenynek ítéltük meg Réz Mihály egyetemi tanár úrnak azt a javaslatát, hogy vitassuk meg a problémakör tudományos alapjait.

Azt szeretnők tehát, ha az ide mellékelt két ellentétes látószögből kiinduló dolgozat alapján a felvetett kérdésekhez hozzászólnának a magyar közéletnek azok a férfiai, akik akár elméleti, akár gyakorlati téren bebizonyították, hogy a napi politika múltó kompromisszumainál mélyebb szempontok vezetik őket e problémák kezelésénél.

A művelt magyar közvéleményt talán még soha nem érezte mélyebb tájékozódás szükségességét ezen a területen, mint éppen ma. Azért reméljük, hogy Ön, mélyen tisztelt Uram, nagy tudásával és gazdag tapasztalataival hozzá fog járulni az eszmék tisztázásához. Kérjük tehát, fejtse ki álláspontját néhány sorban vagy pár oldalon.

Szíves fáradozásait előre is megköszönve, és válaszát október 20-ig várva, fogadja mélyen tisztelt Uram őszinte nagyrabecsülésünk megnyilvánítását.

Jászi Oszkár

[LA PNP]

Fond: Rotnágli; Koresp. cím.

Ezt a körlevelet Jászi sokaknak megküldte. A nemzetiségi ankét alapját képező két tanulmány: Réz Mihály: „A nemzetiségi kérdés a politikai tudomány szempontjából”. HSZ 1918. II. 1–17. l., és Jászi Oszkár: „A nemzetiségi kérdés a társadalmi és az egyéni fejlődés szempontjából”, Uo. 97–111. l. – Ez utóbbi címen az anként teljes anyaga kötetben is megjelent 1919. elején, az Új Magyarország Rt. kiadásában, Jászi rövid előszavával. A két tanulmányon kívül ez tartalmazza Ágoston Péter, Concha Győző, Czirbusz Géza, Felszeghy Béla, Giesswein Sándor, György János, Lázár Aurél, Lukács György, Ioan Lupaș, Rákosi Jenő, Steier Lajos és Zoch Sámuel hozzászólásait is. Kötetünkben helyszűke miatt csupán Matúš Dulák elutasító levelét, valamint Rákosi és Zoch írásait közöljük, amelyek a konzervatív, illetve a nemzetiségi álláspontot tükrözik.

MATÚŠ DULA ÉS A. KAROL MEDVECKÝ LEVELE JÁSZI OSZKÁRNAK

Turócszentmárton, 1918. október 24.

Mélyen tisztelt Uram!

A nemzetiségi kérdés általában, a tótkérdés pedig különösen olyan probléma, mely méltán foglalkoztatja az emberiség gondolkodó elméit. Ámde szükségszerű megoldását kell hogy a ma befejeződéséhez közeledő világfelfordulás likvidációja eszközölje, mert különben a vonagló Európa új és új megrázkódtatásoknak, szenvedéseknek nézne elébe. „Most vagy soha!” – mondják a megváltásra váró kisebb nemzetek. Ez a mi álláspontunk is, midőn ügyünk igazságában bízva várjuk a népek nemsokára összeülő aeropágjának döntését.

Mindenesetre hálásak vagyunk a m. t. Doktor Úrnak, ha magyar polgártársaink között továbbra is a kölcsönös megértés ideáit terjeszteni méltóztatik.

Fogadja kérem megkülönböztetett tiszteletem őszinte kifejezését.

Dula Máté
a Tót Nemzeti Párt elnöke
Medveczký A. Károly
párttitkár

MOL, K-40

RÁKOSI JENŐ HOZZÁSZÓLÁSA

(Részletek)

Két oldalról is szólítottak, hogy vegyek részt a tiszteletre méltó és érdekes tornában, mely e folyóiratban a nemzetiségi kérdéstről megindult. Megtisztelt felhívásával Réz Mihály egyetemi tanár úr, azonképpen maga a folyóirat érdemes szerkesztője (...) Réz Mihály a probléma megoldását a nemzeti jogainak az egyéneknek és faji egyedeken való uralmában látja (...) Jászi Oszkár az egyénben önjogú lényt lát (s így a faji egyedekben is valamely nemzet kebelében) (...) Az összesség alárendelődik eszerint a tagok vagy részek érdekének. Ezzel szerinte megnyílnék „az út az összes egy kultúrához tartozó nemzetek nemzetközi megszervezéséhez, a nemzeti fejlődésen túlmenő magasabb kultúrfok megvalósítása felé”. (...)

Vonjuk le most már e tények és vizsgálódások tanulságát.

Konstatáljuk először, hogy mindenütt a világon, ahol külső dologi akadályai nincsenek, az uralkodó nemzet a legbrutálisabb erőszakkal bánik el nemzetiségeivel. (Ausztriában is cseh és német egymással, horvát és szerb az olasszal, szlovén a némettel stb.) Kivétel éppen csak Magyarország és Amerika. Itt is, ott is, csak az állami nyelv érdeke érvényesül az országos kormányzatban és a közintézményekben.

Másodszor: ahol ezen az amerikai mértéken túlmegy a vezérnemzet nemzetiségeivel szemben, ott a nemzetiség – a viszonyokhoz képest – vagy elszakadásra (irredenta) törekszik, vagy arra, hogy maga is nemzetté alakuljon. Mind a két eset az állam erejét, tehát a polgárai érdekeinek biztonságát támadja meg.

Harmadszor: a mi humánusabb nemzetiségi politikánk is, melynek fenomenális sikerei lennének, ha szomszédságunkban nem volnának velök rokon államok, nem képes a faji vonzás erejét teljesen elenyésztetni, mire bizonyítékul ez a háború elég epizódot szolgáltatott.

Negyedszer: világos eszerint, hogy a radikális pártfrakció által hirdetett s Jászi Oszkár cikkében oly szépen kifejtett

nemzetiségi politika nem volna egyéb, mint könnyelmű felfegyverzése néptöredékeknek kapzsi szomszédok céljainak a szolgálatára, és katasztrófába sodorná a magyar nemzetet, melynek elgyengülésével megszűnnék a magyar birodalom területén az államfenntartó erő, s az előbbi politikai versengést csakhamar a fegyveres mérkőzés váltaná fel, ami a nemzetiségek győzelme esetére hosszú időre a fegyveres zendülések, torzsalkodások színterévé tenné hazánkat, s úgyszólván becsatolná a Balkán politikai szférájába.

Be kell ezekből látnom, hogy Jászi Oszkár rendszere a nemzetiségi kérdés kezeléséről elméletnek lehet szép és érdekes, a politikában értéktelen, sőt veszedelmes. Réz Mihály fejtegetéseit kell vele, az elvont tudóssal szemben, mint gyakorlati államférfiúi felfogást odaállítanom.

Az állam az a legtökéletesebb formáció, amelyet az ember magának alkotott avégből, hogy a biztosság valamelyes mértékével élhessen rendeltetésének, oltalma alatt kifejthesse minden erkölcsi, fizikai és szellemi képességeit, és létrehozza civilizációját. Az államalkotásra pedig a fajok bírtak, nemzetekké alakulva, mindenhol a megfelelő képességekkel. Ha valamely nemzet testében népek töredékei maradtak vissza vagy kerültek bármi módon bele; e töredékeknek nem lehet külön, nem lehet más feladata, minthogy a vezérnemzet államalkotó erejét szolgálják, gyarapítsák, erősítsék, a magok külön fajtájának akár fenntartásával, akár a vezérnemzetbe való beolvasztásával.

SAMUEL ZOCH HOZZÁSZÓLÁSA

A nemzetiségi kérdés a háború által megoldandó világproblémák közé került, s még a politikával rendszeresen nem foglalkozó elme előtt is teljesen világos az, hogy a háborúnak olyatén befejezése, hogy legalább belátható időn belül ne legyen háború, a nemzetiségi kérdés helyes megoldásától függ. Wilsonnak a népek önrendelkezési jogára vonatkozó követelése nem üres frázis, mellyel önző céljait szeretné ta-

kargatni, hanem igenis oly cél, amely legjobb garanciája lenne a világbékének.

De meg lehet-e a nemzetiségi kérdést oldani? S ha most a háború következményeképpen rendezni is fogják e kérdést, nem vetődik-e az fel újra pár év múlva a népek erejének eltolódása következtében? Hisz az élet folytonosan változó viszonyai megint olyan helyzetbe sodorhatják az egyes nemzeteket, hogy életérdeküknek fogják tartani más nemzeteknek hatalmi szférájukba való bevonását, s itt megint a nemzetiségi kérdéssel találkozunk.

Hogy ezekre a kérdésekre megfelelhessünk, világosan kell látnunk azt, mi hozta létre a nemzetiségi kérdést? A feleletet erre megtaláljuk Réz Mihály cikkében, amidőn azt mondja, s egész fejtegetését arra alapítja, hogy minden nemzet öncélúnak tekinti magát, s minden cselekvése csak a nemzet érdekének szempontjából ítélhető meg. Amidőn ez az elv átment a nemzet köztudatába, rögtön politikájának irányítójává is lett, s azon népek elnyomására vezetett, amelyek nemzeti nagyságának útjában állottak. Így kezdődött korunk legnehezebb, s bátran elmondhatjuk, hogy ezt a háborút is okozó kérdése.

Természetes, hogy a gondolkodó elmék hamar észrevették ezen elméletnek úgy a társadalmi, de különösen a keresztényi morállal való ellentétét. Mert amint az erkölcs tiltja az egyes embernek, hogy a másikat elnyomja, úgy tiltja ezt a nemzeteknek is. Hogy a nemzet öncélúsága és az erkölcs között lévő űrt áthidalják, a németek úgy segítettek magukon, hogy kimondták: mivel a politika saját törvényei szerint igazodik, a morál követelményei a politikára nézve nem lehetnek irányadók. S a finom, gondolkodó Seeberg, a berlini egyetem rektorává történt beiktatása alkalmából, a háború ötödik évében is azt mondta: „Németországban a politika tisztán, természetesen okos vezetése a népnek a célszerűség szempontjából, ellenben az erkölcsiség a személyi szabadság ügye a legfőbb eszmény szolgálatában.” Nálunk, ahol az elmélettel nem sokat törődnek, nem bajlódtak az elmélettel, hanem gyakorlatilag úgy oldották meg az ellentétet, hogy a

nemzeti magyar állameszmét mint legfőbb erkölcsi ideált állították fel, mely ideál érdekében mindenkinek kötelessége dolgoznia. Innen származik a különbség a német és a magyar nemzetiségi politika között. Németországban a nemzetiségi kérdést átengedték a politikusoknak, a nem politikus polgár nem törődött sem a lengyel-, sem a dánkérdéssel, ellenben nálunk a nemzetiségi politikában mindenki részt vett, kezdve a tanárokon – az iskolaszolgáig, a miniszteren – a csendőrig, a püspökön – az utolsó káplánig. Innen van az, hogy dacára a kegyetlen német törvényhozásnak a lengyelekkel szemben, a német nemzetiségi politika nem volt olyan elkésérítő, mint a magyar, holott nálunk megvolt a nemzetiségi törvény. A dánok között működő német papok tiltakoztak a dán nyelvű istentiszteletek kiszorítása ellen, nálunk pedig megbüntették a tót istentisztelethez ragaszkodó parasztokat. Egy Nyitra megyei kollégám csodálkozott azon, hogy nekem a csendőr őrmester tisztelgett, mert bizony Nyitra megyében még a csendőr is magyar nemzeti politikát folytat, s bűnnek tartaná, ha a pánszláv papnak tisztelegne.

A nemzetiségi kérdés tehát annak a folyamánya, hogy a modern államok – vagy amint a *Budapesti Hírlap* oly cifrán, de jellemzően mondja: az „úri nemzetek” – tisztán az öncélúság, az önzés álláspontjára helyezkedtek, s ezzel szembe kerültek az erkölcsi törvénnyel. Ebből viszont világos, hogy a nemzetiségi kérdés végelemzésében erkölcsi kérdés, s így a végleges megoldása egyedül az erkölcsi téren keresendő. Amidőn majd a nemzetek kényszerítik vezéreiket arra, hogy politikájukban ne vezettessék magukat a saját és nemzetük önző céljai, hanem egyedül az erkölcsi törvények által, ha megjön az ideje annak, hogy társadalmunk christianizálódása által az önzés nem lesz többé a politikának fő törvénye, akkor a kérdés magától megoldódik. Azon kifogással szemben, hogy a politikai téren a morálhoz való ragaszkodás végromlásba sodorná az államot és a nemzetet, negatív bizonyítékkal szolgálnak a mai események, melyek világosan bizonyítják, hogy hova vitte a tisztán önzésre alapított politika a magyar és német nemzetet. A negatív bizonyíték nem ele-

gendő a logikában, de a politikában irányadó, s verni való politikus volna az, aki látván, hogy az eddigi elvek nemzetét romlásba viszik, mégsem akarna más útra térni.

Azokkal szemben, akik azt állítják, hogy a nemzetiségi kérdést csak hatalmi úton lehet megoldani, a vallási kérdés történetére hivatkozom. A vallási kérdés valamikor oly mozgatóerő volt, mint ma a nemzetiségi. A vallásnak egykor oly nemzet- és államfenntartó erőt tulajdonítottak, mint ma a nemzetiségnek és tartozékainak. A harmincéves háború ennek a kérdésnek a háborúja volt. De dacára annak, hogy a lelkiismereti szabadságot képviselő protestantizmusnak sikerült vallási szabadságát megvédenie, a vallási kérdés továbbra is ütközőpont maradt mindaddig, amíg a népek lelkületét nem hatotta át a vallás szabad gyakorlatának természetes törvénye.

A kis nemzetek ebben a háborúban megvédték létjogosultságukat, ma már egészen bizonyos, hogy minden kis nép a háború után bizonyos fokú önállóságot fog kapni, de a nemzetiségi kérdés csak akkor lesz megoldva teljesen, amikor erkölcsi közfelfogásunk a nemzeti elnyomást úgy fogja elítélni, amint elítéli a vallási kényszert.

A nemzetiségi kérdést tehát meg lehet, de meg is kell oldani. Mert ha nem oldjuk meg, akkor a pereskedő parasztok sorsára jutunk, akik pár vitás barázdáért elperlekedték egész birtokukat.

A nemzetiségi kérdés a társadalmi és egyéni fejlődés szempontjából, Budapest 1919. 84, 94 – 95, 99 – 102. l.

JÁSZI OSZKÁR MINISZTERI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

AZ ARADI MAGYAR - ROMÁN TÁRGYALÁSOK

1.

Arad, 1918. november 13.

Reggel nyolc órakor érkezett Aradra az a vonat, amely Jászi Oszkár nemzetiségi minisztert hozta, hogy a Román Nemzeti Komitével tárgyaljon annak a memorandumnak a dolgában, amelyet szombaton kapott a kormány a románlakta területek sorsára vonatkozólag. Az aradi pályaudvaron az itteni radikális párt vezetősége fogadta a minisztert, ki rövid üdvözlés után behajtatott a városba, ahol a Fehér Kereszt szállóban szállott meg.

A románokkal való tárgyalások megkezdése előtt Jászi Oszkár miniszter fogadta a *Déli Hírlap* munkatársát, és a következőket mondotta neki:

Mi a románok óhajtására jöttünk le Aradra, mert rossz közlekedési viszonyok miatt a románság vezetői nem akarnak távol eső helyre utazni. A mai nap az első alkalom arra, hogy végre a magyarság és a románság demokratikus közvéleménye szemtől szemben beszéljen egymással.

A Román Nemzeti Komité tudvalevőleg memorandumot nyújtott át a kormánynak, és ebben formulázta igényeit olyan alapon, hogy a rendet fenn tudja tartani, és a közigazgatást tovább tudja vezetni. A memorandum lényege az, hogy a magyar kormány az ország románlakta területei felett adja át a kormányzatot a Román Nemzeti Komité kezébe, mely Nagyszeben székhellyel átvenné a katonai, politikai,

közigazgatási és igazságügyi kormányzatot. Annyi sok életbe vágóan fontos kérdés eldöntéséről van szó, hogy már ezért is szükség van az élőszóval való megbeszélésekre. A kormány a tárgyalások minden fázisáról tájékoztatni fogja a közvéleményt. A tárgyalás nem azért folyik nem nyilvánosan, mintha diplomáciai titkolózás volna a célunk, hanem azért, mert rövidsége törekszünk, és mellőzni akarjuk a parlamenti szóno- kias formákat. Gyors szaktanácskozásra van szükség.

Megkérdeztem ezután a minisztert, hogy mi az álláspont- ja a kormánynak a románok követeléseivel kapcsolatban.

A kormány álláspontja – felelte Jászi – röviden az, hogy feltétlenül érvényesíteni kell a wilsoni elveket. A kormány te- hát szívesen biztosítja a románlakta területeken a kormány- zást a Román Nemzeti Tanácsnak, azonban ezzel szemben megköveteli, hogy viszont a magyar, a szász-német, a szerb, szóval az összes népek önrendelkezési joga a legteljesebb mértékben keresztülvitessék. Mi két feltétel alatt teljesítjük a románok kívánságát. Az egyik az, hogy a béketárgyalásokig Magyarország mai határainak integritása elismertessék, mert hiszen a kontroverz kérdések a békekonferencia elé tartoz- nak.

A másik feltétel, hogy a megalakítandó román nemzeti kormány és a magyar állam között a szervi kontaktus meg- maradjon, mert hiszen e nélkül az új kormány negyvennyolc óráig sem tarthatná magát. Láthatja ebből, hogy a népkor- mány olyan lépésre határozta el magát, mely a népek önren- delkezési jogát a legmesszebbmenő módon, svájci mintára viszi keresztül.

A románok memorandumának fő hibája, hogy túlköve- téseket állít fel olyan területekre nézve, amelyeken kizárólag magyarok laknak, illetve a románok kisebbségben vannak. Ezzel számolva tehát, propozícióim olyanok lesznek, hogy ha a románság vezetői a népek önrendelkezési jogát csak- ugyan komolyan veszik, akkor a tárgyalások eredményesen fognak végződni. Javaslataim ugyanis teljesen megfelelnek a wilsoni elveknek, és mi itt egyelőre provizórikus rendet aka- runk teremteni, amely a béketárgyalásokig tartana.

A függő kérdések végleges elintézését az általános békekonferencia számára kell fenntartani.

Minthogy a helyzet óráról órára változhatik, nem tudhatjuk előre, mikor fejezzük be megbeszéléseinket.

Alkalmunk volt beszélgetést folytatni Pop-Csicsó István-
nal, aki a következőket mondotta munkatársunknak:

– A magyar kormánynak jegyzéket küldöttünk, bejelentve azt a tényt, hogy mi a magunk elhatározásából átvesszük az imperiumot az összes románlakta vidékek fölött. Az impériumot egész Erdélyre, a Bánságra, Szatmár, Máramaros, Ugocsa, Bihar és Szilágy megyékre kiterjedően akarjuk megvalósítani, beleértve Kolozsvár és Arad városokat is. Ezen önálló román nemzeti alakulat élére vagy maga a Román Nemzeti Komité fog állani mint kormány, vagy pedig a Román Nemzeti Komité kinevezi a maga kormányát.

A Wilson-féle elveket természetesen az egész vonalon figyelembe fogjuk venni, így például Kolozsvár, Arad városoknak, valamint a székelylakta területeknek megadjuk a teljes önrendelkezési jogot, és lehetővé fogjuk tenni, hogy a magyarság a magyarlakta területeken szabadon érvényesülhessen. Az impérium átvételének módozatait egy vegyes bizottság fogja meghatározni, amely egyszersmind meg fogja állapítani a határokat is.

Az impérium átvétele után a magyarországi román nemzetgyűlés fog dönteni afölött, hogy Romániához csatlakozunk-e, vagy pedig megmaradunk önálló román államnak.

Megkérdeztük ezután, hogy miért olyan sürgős a románoknak a románlakta területek átadása, és miért nem tudnak várni addig, míg a béketárgyalások ideje elérkezett?

Pop-Cs. István erre a következőket válaszolta:

– Mindaddig, míg magyar kézben van a közigazgatás, gyöngye lábon áll a közbiztonság, a gyűjtogatásokat, fosztogatásokat és gyilkolásokat nem lehet megakadályozni. Magyarországnak sem lehet tehát nagyobb érdeke, mint az, hogy már most adja át a közigazgatást nekünk a románlakta területeken. Mihelyt román kézre kerül a közigazgatás,

egész biztosra vehető, hogy helyreáll a rend, a vagyon- és személybiztonság.

Déli Hírlap, 1918. november 14.

A cikk eredeti címe: Jászi miniszter nyilatkozik az aradi tárgyalásokról.

2.

Arad, 1918. november 14.

Tegnap délben megszakították azokat a tárgyalásokat, amelyeket a román nemzeti komité tagjai folytattak Jászi Oszkár miniszterrel, hogy bevárják Maniu Gyulának Bécsből való megérkezését, illetve hogy a Román Nemzeti Tanács tagjai tanácskozhassanak Jászi Oszkár miniszter ajánlata felett, amelyet memorandumukra tett. Úgy határoztak, hogy este tíz órakor folytatják a tárgyalásokat a vármegyeház főispáni tanácskozótermében, de miután arról kaptak értesítést, hogy Maniu Gyula, akinek a mostani helyzetben a románok nagy és fontos szerepet szántak, és akinek a tanácskozásokon való részvételének Jászi miniszter is nagy fontosságot tulajdonít, csak ma reggel érkezhetik meg, a tárgyalásokat ma délelőtt tíz órára halasztották.

A románok között vegyes hangulatot keltett Jászi miniszter propozíciója, bár tagadhatatlannak mondják, hogy az a hatalmas beszéd, amelynek kíséretében Jászi propozícióit előadta, mély benyomást tett rájuk. Délután újra megjelentek a városházán a Román Komité tagjai, átvizsgálták azokat a statisztikai adatokat, amelyeket az általuk követelt huszonhat vármegye nemzetiségi arányszámairól a kormány készítetett. A tanácskozáson részt vettek Rácz Gyula és Kovács Alajos miniszteri tanácsosok is és Szekeres miniszteri fogalmazó. A románok nem voltak hajlandók elfogadni a statisztikát a valóságnak megfelelőnek, vagyis olyannak, amely alapon a magyar kormány igényelhetné, hogy lemondjanak a követelt területekről, vagy abból bármit is engedjenek.

A gyűlés felfüggesztése után alkalmam volt beszélgetést folytatni Goldis Lászlóval, a Román Nemzeti Tanács tagjával, aki a következő kijelentéseket tette:

– Egyelőre tudomásul vettük Jászi miniszter úr propozícióit, és a Román Nemzeti Tanács összeül, hogy azt konszideráció tárgyává tegye. E pillanatban természetesen nem mondhatok semmi lényegeset erről a propozícióról, de meg kell jegyeznem, hogy Jászi miniszter úr személye, akit évtizedek óta olyannak ismerünk, mint aki Magyarországon a nemzetiségi kérdésben mindig a haladottabb álláspontot foglalta el, igen jelentékenyen megkönnyíti a tárgyalások folytatását. Jászi miniszter úr személyét tagadhatatlanul rokonszenvesnek tartjuk, azonban olyan óriási román nemzeti érdekekről van szó, amelyek mellett semmiféle szubjektívitásnak helyet nem adhatunk elhatározásunk meghozatalában. A propozíciókat komoly mérlegelés tárgyává tesszük, és meghozzuk határozatunkat, amelyeket a holnap délelőtti tárgyalásokon hozunk a miniszter úr tudomására. Ennél többet az adott viszonyok között nem mondhatok.

A Román Nemzeti Tanács tagjai egész délután és a késő esti órákig hosszasan tanácskoztak Pop-Csicsó Istvánnak, a Román Nemzeti Tanács elnökének Fábíán utca 7. szám alatti házában, amely a román nemzetiségi mozgalomnak a főhadiszállása e napokban.

A késő éjjeli órákban alkalmam volt a komitének egyik, a tanácskozásról jövő tagjával beszélgetést folytatni, aki a következőket mondotta nekem:

– A komité ülésén a Jászi-féle propozíciókkal szemben, mindannak a rokonszenvesnek dacára, melyet Jászinak belátásos és méltányos politikája kelt bennünk, nem tudtunk szabadulni bizonyos bizalmatlanság érzésétől. A Jászi-féle propozícióknak két fő hibája van: az egyik az, hogy az ő statisztikája lényegesen kisebb térre szorítaná azt a területet, amelyen a közigazgatást nekünk átadnák, azon a címen, hogy ott nem laknak románok, illetve a románok nincsenek többségben. A mi statisztikai számadataink ennek az ellenkezőjét bizonyítják, és különösen azt, hogy azon a területen, amelyet

kérünk, a magyarok elenyésző csekély számban laknak. Tulajdonképpen csak a székelyekről lehet szó, de ezeknek a wilsoni elvek alapján úgysis meg fogjuk adni az önrendelkezés legnagyobb mértékét.

Másik hibája az, hogy amíg a mi mozgalmunk megyénként akarja eldönteni, hogy hol vannak a románok többségben, és erre nekünk igényünk is lehet, addig Jászi járásonkint akarja megállapítani, hogy a románok vagy a magyarok vannak-e ott többségben. Ez azután Jászinak egész jóindulatú tervét más színben tünteti fel. Tudniillik bár Jászi nyomatékosan hangoztatja, hogy csak a béketárgyalásokig szóló provizórikus megoldásról van szó, ezzel szemben minden jel azt mutatja, mintha Jászi egy végleges elhelyezést óhajtana, tudniillik azután elmenne a béketárgyalásokra, és ott arra hivatkozhatnék, hogy egy rendkívül nyugodt helyzetet teremtett módszerével a román vidékeken, és azt követelhetné, hogy ezt az ideiglenesen megállapított rendet véglegesítsék. Egyébként is illuzórikus ez az egész terv, hiszen több hónapi munkát igényelne a Jászi által tervezett járásokinti átadás és annak a svájci kantonrendszernek a megvalósítása, amely a Jászi-féle propozíciók lényegét alkotja. Így igen sok időt venne igénybe az új hivatalok felállítása.

Ezért nekünk azt kell követelni, hogy azonnal adják át a kért huszonhat megyét, amelyre a Román Nemzeti Tanács igényei kétségtelenek. Csak így tudjuk fenntartani a rendet, ha román vezetés alá kerülnek a területek, akkor fegyelem lesz. Hogy arra milyen nagy szükség van, arra példa a jósikafalvai Urmánczy-esetben a románokkal szemben történt halatlan vérengzés, amelyből mi nem kívánunk tőkét kovácsolni. Azonban ez is mutatja, hogy a Román Nemzeti Tanács számára a helyzet annyira elviselhetetlenné lett, hogy lelkiismeretünkkel nem tartanók összeférhetőnek, ha nem a románság nemzeti érdekeinek legmesszebbmenő szemmel tartásával oldanók meg a helyzetet, és nem határoznók el magunkat olyan tettekre, amelyek ebben az órában önmagunk iránt való kötelességünk.

Déli Hírlap, 1918. november 15.

A cikk eredeti címe: A mai nap folyamán döntenek Aradon

3.

Arad, 1918. november 15.

„Semmit sem fogadunk el” – ismételte előttem a délutáni tanácskozások előtt most már határozottabban a román kormánynak az a tagja, aki szerdán éjjel, a komité bizalmas tanácskozásai után úgy nyilatkozott, hogy illuzórikusak a tárgyalások. Jászi miniszter is érzi ezt, ő is látja, hogy a külsőleg hideg, nyugodt és csak kevéssé merev udvariasságú románokban féktelen fanatizmus lobog. A főispáni fogadóterem ablakai már kivilágítva ragyognak, történelem folyik odabent, alant pedig reggel óta szintén történelmi vándorút folyik, Mackensen sáros, fáradt csapatai vonulnak reggel óta kocsi-kon, zenével, piros zászlókkal, végig Közép-Európán, a megújított Németország felé.

Jászi este fél nyolckor új proppozíciókkal lép elő, román miniszterségeket és főispáni állásokat kínál, de senki sincs, aki bízna a sikerben. Amikor kilenc óra lesz, és a tanácskozás tagjai újra felvonulnak, nem tudunk szabadulni attól a gondolattól, hogy ez az utolsó előzékeny találkozás a románok és magyarok között. Két perc múlva már kijött Varjassy főispán, közli, hogy megegyezés nincs, minden marad a régiben, csupán azt ígérték meg a komité tagjai, hogy a Román Nemzeti Tanács támogatni fogja a magyar közigazgatást a rendfönntartásában.

Jászi és Maniu vitája

Rövid negyedóra még, és a tanácskozásoknak vége. Jönnek a románok, és a teremben Jászi kíséretén kívül még csak Maniu, Vlád Aurél és dr. Erdélyi János maradnak vissza. És ekkor a terem egyik zugában Jászi és Maniu közt fesztelen beszélgetés indul meg. Körülöttük négyen-öten hallgatják a disz-

kussziót, a szavak legérdekesebb és legizgalmasabb csatáját. Most, amikor már eldőlték a hivatalos tanácskozások, a terem egyik intim sarkában az aradi út legsúlyosabb vitája folyik az új magyar nemzetiségi politika exponense és a románok vezére között. Magyarország épsége, Erdély sorsa forog kockán ebben a közvetlen eszmecsereben.

Maniu: Ha Károly király idejekorán megadja a radikális választójogot, minden egészen másként történt volna, és ma nem állnánk így szemközt egymással. De ma, még ha maga Kossuth Lajos is hirdetné az aradi piacon a választójogot és a nemzetiségi elnyomás megszüntetését, ma őt is kinevetnék. Nekünk ma már teljes nemzeti szabadság kell, a maga összes attribútumaival. Kossuth nemzetiségi politikája nem terjedt túl a nemzetiségi elnyomatás megszüntetésén, mint nemzeti alanyokat ő sem ismerte el a nemzetiségeket. Ezért nem találta maga mellett 1848-ban a románokat. Megvallom, én igenis a nagy alakulatok híve vagyok és ha Ausztria–Magyarország felborult, más nagyhatalmi alakulatra van szükség. Hogy ez a Dunai Konföderáció lesz-e, ez kérdéses. A miniszter úr is abban hibázik, hogy klasszifikálja a népeket.

Jászi: Ön ezt sokkal inkább teszi. A teljes állami önállóság csak ott van létjogosultsága, ahol az állami életnek egzisztenciális előfeltételei megvannak. Az önök által követelt huszonhat vármegyénél ez együttvéve sincs meg. Ezért a leghelyesebb a svájci kantonforma, amelynél önök a autonómia összes kulturális és gazdasági előnyeit élvezik, és szabadon aknázhatják ki mindazt, ami a nemzeti gondolatban értékes, de huszonhat különböző nemzetiségű megyéből csak kised, torz állam alakulhatna. A három székely vármegyéből s a német megyékből nem lehet külön országot csinálni, ezért nem lehet megalakítani a román államot sem.

Maniu: Svájcban is vannak különböző nemzetiségek..

Jászi: Különböző nemzetiségű helyeken csakis a svájci konszern mintája felel meg.

Maniu: Az a megoldás, amely előttünk lebeg, az egyedül igazságos. A románok hatalmas többsége kétségtelen, és

ezért joga van önálló állammá alakulni, fölálldozva az itt levő csekély számú nemzetiségeket.

Jászi: Ha ön így gondolkozik, akkor én ugyanezt az álláspontot hangoztatom Magyarország nevében Romániával szemben.

Maniu: Mi nem mondhatunk le önállóságunkról azért, mert három megyében székelyek laknak. Erről egyébként nemzetgyűlésünk határozni fog.

Jászi: Az önrendelkezési jogot nem lehet és nem szabad másként érvényesíteni, mint hogy ha az nem prejudikál más népeknek. Mások rovására érvényesíteni az önrendelkezést: ez erőszakos képtelenség. Mégis a svájci konszerminta az ideális, mert ezzel elkerülhető a székely és szász megyék önrendelkezési jogának az eltiprása.

Maniu: Három és fél millió román között hétszázezer szász van. Ezért én felálldozzam szuverenitásomat? Mi nem hívtuk ide a többi népeket.

Jászi: Sajnálattal látom, hogy a románok ugyanott állnak, ahol a letűnt magyar sovíniszták. Ezek az urak is folyton azt hangoztatták, hogy a románok balkáni pásztorokként jöttek be Magyarországba, holott senki sem hívta őket. Ezek beszéltek úgy, hogy miként merheti három és fél millió román megzavarni egy húszmillió ország szuverenitását?

Maniu: Eszerint egynéhány milliós kisebbség ne rendelkezhesék önmagával?

Jászi: A huszonhat megye közül legalább 10 százalékban téves és jogtalan az önök igénye. Ha a nemzetközi bizottság fogja felvenni béketárgyaláskor az adatokat, ki fog derülni, hogy a mi statisztikánk mennyivel helyesebb.

Maniu: Állandó tiltakozásunk dacára ötven év óta számtalan magyar telepítés történt, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy az egységes román nyelvterületet megbontsák.

Jászi: Ezek gyerekes, jelentéktelen telepítések voltak.

Maniu: Hiába tiltakoztunk a letelepítések ellen.

Jászi: A tényleges helyzettel, az adott realitásokkal számolni kell. A letelepedések ügyében nem lehet megfordítva megismételni azt, amit az Egyesült Államok csináltak az in-

diánokkal. Nem lehet senkit az önrendelkezési jogától megfosztani, aki él és dolgozik. A szövetségi államokká való átalakulás az egyetlen kielégítő megoldás. Minden önrendelkezési jogot ki kell elégíteni a másoknak sérelme nélkül: ezen az alapelven kell felépíteni a jövő nemzetiségi politikáját.

Maniu: Csak sajnálom, hogy így nem érthetjük meg egymást...

Ezután Jászi, aki egész nap nagy belső izgalommal és évtizedes szaktanulmányokból kiforrott meggyőződésének fölényével vezette a tárgyalásokat, fáradtan visszavonult, és megtette előkészületeit az utazásra.

A románok tervei

Alkalmunk volt még beszélni a Nemzeti Komitő egyik exponált vezető tagjával, akit megkérdeztünk, mit fognak tenni most a románok. Hosszas vita folyamán a következőket árulta el a románok terveiről.

Félreértettek bennünket. Igaz, hogy a román intelligencia sohasem tudott elhelyeződni a magyar közigazgatásban, nem hagyták érvényesülni, hanem a(z) (18)67. évi törvény ellenére teljesen a magyarok kezére adták a közigazgatást, ezzel szolgálták az elnyomás politikáját. Most azonban nem fogadjuk el ajánlatukat: nem akarunk beleülni az állásokba, nekünk nem egyéni, hanem nemzeti céljaink vannak ezekben az időkben. Moldvában hétszázötvenezer főnyi román sereg áll. Tölgyesnél, Gyimesnél és Csíkszentmártonnál átlépték a határt a románok. Nekünk nincs mitől félni. Románia hadserege épségben maradt a háborúban, csupán száz ezer embert vesztett el, és amikor látta, hogy nem érdemes tovább harcolnia, már csak másodrangú katonaságot küldtek a frontra. Románia egész hadserege mellettünk van, és ha már el akarunk helyezkedni egy nagy államalakulatban, akkor megépítjük Nagy-Romániát.

A magyar urak ma elmennek, mi pedig holnap folytatjuk a tanácskozásokat. Három napon belül mindenről határozni fogunk, és proklamációban adjuk tudtul elhatározásunkat a

világnak. Az önálló román kormányt, ha egyelőre részben csak virtualiter is, már most megalakítjuk, felesketjük a román katonákat, és biztosítjuk az önállósághoz szükséges eszközöket. Az elhatározásoknak nem akarok korai konkrét kijelentésekkel elébe vágni, tény azonban, hogy a mai helyzet, amikor a román megyék magyar közigazgatás kezén vannak, továbbra nem tartható fenn, mert ha a béketárgyalásokon elrendelik a referendumot arról, hogy ez a földterület hová akar tartozni, ezt a népszavazást nem engedhetjük a magyar közigazgatás fennhatósága alatt megtartani.

Déli Hírlap, 1918. november 16.

A cikk eredeti címe: A románok egymás közt tovább tárgyalnak.

Mindhárom aradi beszámoló szerzője Róbert Oszkár, a Déli Hírlap kiküldött tudósítója volt.

JÁSZI OSZKÁR A SZLOVÁKOKKAL VALÓ MEGEGYEZÉS LEHETŐSÉGEIRŐL

Amióta a köztársasági kormány elfoglalta a helyét, mindent elkövetett, hogy a csehszlovák kérdésben, amely egyik legkínosabb problémája az új Magyarországnak, megegyezést hozzon létre. A cél az, hogy a határkérdés kontroverziáit, valamint a cseh-szlovák államra vonatkozó ellentéteket kiküszöböljük, és elismerjük a kérdésekre a békekonferencia illetékességét. Számos kísérlet történt a súlyos kérdés megoldására. Supka Géza után Krejcsi Rezső és Buchinger Manó tárgyaltak Prágában. Újabban Hodža Milan buzgó fáradozásai folytán jelentős fordulat történt a helyzetben. Azok a tárgyalások, amelyeket Hodža tegnap és ma folytatott Jászi Oszkár nemzetiségi miniszterrel, reményt adnak arra, hogy sikerül a wilsoni elvek alapján olyan békés megoldást létrehozni, amely ideiglenesen szabályozza a rend szellemében a kérdést.

A Nap munkatársa ma délelőtt fölkereste Jászi Oszkár nemzetiségi minisztert, és megkérdezte, hogy a Hodža Milánnal folytatott tárgyalások milyen eredményre vezettek. Jászi a következőket mondta:

- Nem volt szó hivatalos tárgyalásokról, csupán magánbeszélgetéseket folytattam Hodža Milánnal, akit régóta ismerek, s akivel a múltban, az elnyomatás korszakában is már többször tárgyaltam hasonló kérdésekről. Ezekben a be-

szélgetésekben az a cél domborodott ki, hogy a béketárgyalásokig bizonyos provizóriumot létesítsünk, kapcsoljunk ki bizonyos elvi kérdéseket, így elsősorban a területi kérdést, másodsor, a csehszlovák ország igényeit. A provizórium idejére gazdasági, közéleti, forradalmi és közrendészeti kérdésekben bizonyos megnyugtató megoldásra törekednénk. A magánbeszélgetésekből azt a kedvező benyomást merítettem, hogy a kiindulási pont és az eszközök tekintetében felfogásaink egyeznek. Nem tudom, hogy sikerül-e ezeket a tárgyalásokat hivatalosakká tenni, de azt hiszem, hogy kölcsönös jóakarattal és őszinteséggel sikerül ezt az ideiglenes megoldást nyélbe ütni.

Hodža Milan különben ma is fölkereste a Nemzetiségi Minisztériumban Jászi Oszkárt, és tovább tárgyalt vele.

A Nap, 1918. november 29.

A közlemény eredeti címe: Jászi miniszter nyilatkozik A Napnak a szlovákokkal való megegyezés lehetőségeiről.

Jászi szlovák tárgyalásairól I. Fogarassy László: Hodž Milán és a Károlyi-kormány, *Palócföld*, 1990. 5. sz. 72 – 87. l.

JÁSZI OSZKÁR SAJTÓKOMMÜNIKÉJE
A MAGYAR KORMÁNY ROMÁN ÉS SZLOVÁK
POLITIKÁJÁRÓL [1918. NOVEMBER]

A *Tempsnak* arra a teljesen képtelen hírére, hogy a magyar népkormány Jászi miniszter irányítása szerint bombavetéssel dolgozik a románok ellen, Jászi miniszter kijelenti, hogy mint a háború előtt és alatt, úgy most is a Magyarországon élő testvérnemzetekkel a teljes egyenjogúság alapján való békés megegyezés híve stop A románoknak felajánlatott a béketárgyalások befejeztéig az impérium azokra a területekre, melyeken többségben vannak stop Ők azonban oly területre tartanak igényt, melynek a románok csupán negyvenhárom százalékát lakják, és melyen csaknem négymillió magyar és német él stop Visszautasították a kormánynak azt a javaslatát is, hogy az e területen élő nemzetek kondomíniuma vegye át az impériumot stop Azzal szemben, hogy a románok statisztikánk helyességét kétségbe vonják, a magyar kormány bármely nemzetközi szakintézet ellenőrzését elfogadja, vagy felajánlja azt, hogy nemzetközi vezetéssel új statisztika állíttassék össze stop A tótokkal folyó tárgyalások sokkal több reménységgel kecsegtetnek, minthogy az ő nyelvterületük egységesebb stop A román imperialista törekvésekkel szemben a kormány álláspontja így fejezhető ki: Sem elnyomni, sem elnyomatni.

[MOL-K-40-1918-3-IX-67. sz.]

AZ EMIGRÁNS POLITIKUS ÉS TUDÓS

(1920 – 1939)

JÁSZI OSZKÁR NAPLÓJÁBÓL

1920

Prága, márc. 31. Tegnap fontos összejövetel Benešsel. Károlyi, Szende és én. Magánlakásán fogadott, három órát tárgyalt, ozsonnát adott, s dacára egész napi fárasztó munkájának, a legapróbb részletekig végigbeszélte terveinket. Károlyi pontosan egyórás expozét tartott. Kifejtette az emigráció megszervezésének szükségességét. Koalíciós alapon, esetleg a kommunisták bevonásával is. Az elvi álláspontot ki-ki fenntartaná. De az emigráció megegyeznék egy közös aktuális programban. Ilyen volna: Horthyék megbuktatása, a demokratikus köztársaság helyreállítása, a földkérdés megoldása, messzemenő szociálpolitika. A külpolitikában küzdelem a reváns ellen, békés és intenzív összeköttetés az új államokkal, törekvés lojális népszövetségre. Az emigráció összeköttetést keresne a rokon pártokkal. Leninnel is. Az emigrációt Károlyi képeinek eladási árával lehetne finanszírozni. Kérdeztük Benešről:

1. Volna-e értelme az emigrációnak a kommunisták részvétele nélkül?

2. Lehet-e remélni, hogy egy lojális és demokratikus magyar kormánnyal szemben Csehország hajlandó volna a békeszerződés igazságtalanságait orvosolni?

3. Hajlandó volna-e az emigrációt félhivatalosan elismerni?

4. Hogyan ítéli meg Bécs helyzetét és az angol reakciós felfogást?

5. Mit vár a német eseményektől?

6. Hajlandó-e a magyar emigrációnak azfliumot adni, ha a helyzet Bécsben felfordulna?

7. Hajlandó-e a képek külföldre vitelében s Károlyi okmánydossziéjának kihozatalában segédkezni?

Beneš a legnagyobb figyelemmel hallgatta fejtegetéseinket és terveinket. Hangsúlyozta, hogy csakugyan a békekötés volna a legjobb időpont a mi akciónk elkezdésére. (Megtértette, hogy eddig várni kellett, nehogy azt mondhassák, hogy mi rontottuk el a békéjüket!) Közölte velünk a cseh emigráció tapasztalatait, melyeket mintául vehetünk. A magyar emigrációnak nagy jelentőséget tulajdonít. A nyílt fellépés sokkal hatásosabb lesz. Nem szabad ügyünknek a titkos konspiráció jellegét adni. Indítsunk Prágában német lapot. Vegyünk részt az általa indítandó francia nyelvű prágai napilap írásában. Igyekezzünk a külföld figyelmét ráirányítani koncepciónkra és módszereinkre. A helyzet legfontosabb oldala nem Nyugat-Európa, s nem is Olaszország, de az utódállamokkal való lojális érintkezés lehetővé tételre. Anglia is hamar meg fogja bennünket érteni.

Kérdéseinkre nyíltan válaszolt:

ad 1. A kommunisták részvétele egyelőre nem volna kívánatos. Ő még a Kunfi-árnyalatot is egyelőre aggályosnak tartja. (De a beutazási engedélyt mégis megadja a számára, hogy Károlyival végigbeszélje az emigrációt.) Mi Lenin fontosságát túlozzuk. Az orosz dolgok jobb felé mennek. Rövid idő múlva az ortodox bolsik elveszítik lábuk alól a talajt. Ellenben Anglia munkáskormányt fog kapni. Kun és társainak jelentősége ennél fogva egyre csekélyebb lesz. Kellő időpontban azonban szívesen közvetíti az emigráció érintkezését Leninnek.

ad 2. Igen. A békeszerződés tényleg sok tekintetben igazságtalan. Ezt orvosolni lehet és kell. Ha az emigráció megszilárdul, ők hajlandók lesznek megfelelő kijelentésekre. Fő do-

log egy becsületes, lojális, őszinte érintkezés megteremtése a demokratikus tényezők között.

ad 3. Szívesen fog az emigrációval félhivatalos tárgyalásokat folytatni és azokról kommunikét kiadni.

ad 4. Bécsben meglepetés nincs kizárva. A Horthy-hadsereg osztrák tisztjei esetleg tényleg megrohanják Bécset. Ez azonban *casus belli* a csehekre nézve. *Nous marcherons tout de suite!*

ad 5. A német helyzet nincs megoldva. Egy szemispartakista rendszert vár. Az élelmiszerkérdés májusban súlyos lesz. Nem hiszi azonban, hogy a német események az ausztriaiakat mélyebben befolyásolják.

ad 6. Igen. Szendének és nekem emellett baj esetén a bécsi követség házában azíliumot biztosít, s cseh autón áthoz a határon.

ad 7. Igen.

Tíz óra felé járt az idő, amikor Beneš elhagytuk. Azzal vált el, hogy a mai magyar rendszer tarthatatlan. A demokratikus utódállamok között ez a feudális sziget nem tarthatja magát. A mi irányunkat tekintve az egyedülinek, mellyel ki lehetne építeni az új európai egyensúlyhelyzetet. Reméli, hogy nem sokára ránk nézve öröndetesebb körülmények között fogunk tárgyalhatni.

Beneš ezúttal is kitűnő benyomást tett ránk. Tiszta, világos eszű ember, sok realitási érzékkel. Finom és megértő lélek. Nobilis és előkelő. Az a benyomás, hogy Károlyival és velem szemben meleg érzelmekkel van, s teljesen megbízik bennünk.

[Columbia University, Jászi Coll.]

JÁSZI OSZKÁR NYILATKOZATA JUGOSZLÁVIAI ÉS ROMÁNIAI ÚTJÁRÓL

Balkáni utamra vonatkozólag nagy csomó valótlan hír és információ került a bécsi és a külföldi sajtóba. Mindenféle aknamunkát és komplottot tulajdonítottak látogatásaimnak, pedig utam célja és szándéka a legvilágosabb és legegyszerűbb volt, melytől távol állt minden titkos diplomáciai tevékenység. Már régóta szükségét éreztem annak, hogy Magyarország igazi helyzetéről és a magyar demokrácia felfogásáról a délszláv és a román politikai köröket felvilágosítsam, s egyben eme körök demokratikus és progresszív szárnyával közvetlen összeköttetést teremtsék. Viszont már régóta hívnak délszláv és román barátaim és ismerőseim, hogy keressem fel őket, s újra felvegyük a világháború és forradalom által megszakított kapcsolatokat. Persze mindenütt formális megbízás nélkül, tehát csak a magam nevében beszéltem, de eléggé ismerem a magyar emigráció minden árnyalatának véleményét és felfogását ahhoz, hogy erkölcsileg jogosítottnak érezzem magamat az egész emigráció nevében (természetesen a kommunisták kivételével, akik ismert világforradalmi katasztrófapolitikájukat folytatják tovább) szólni.

Az a koncepció, mellyel a délszláv és a román demokratikus közvélemény elé léptem, körülbelül a következő volt: – A magyar probléma a kisantantot a legközelebből érinti. A magyar probléma helyes megoldása nélkül teljes lehetetlen-

ség Közép-Európában fejlődésre képes állapotokat teremteni. Ma *de facto* megszűnt minden normális gazdasági és kulturális forgalom az utódállamok és Magyarország között, e helyett mindenütt katonai kordonok emelkednek, mindenütt útlevél és rendőri zaklatások, mindenütt végtelenül kiélezett nemzeti és szociális gyűlölködés. Ez a helyzet nemcsak az utódállamok és Magyarország között teremt csakis középkoriaknak nevezhető viszonyokat, de Magyarország központi helyzeténél fogva lehetetlenné teszi azt is, hogy békés, intenzív csereforgalom indulhasson meg maguk között az utódállamok között is. Ennek az állapotnak közgazdasági és erkölcsi veszélyei szembeötlők. Egész Európa betege a közép-európai anarchiának. Az évszázados gazdasági és kulturális összeköttetések megszakadása egyes vidékeket valóságos éhhalállal sújt, és egy olyan lelki atmoszférát teremt, mely az egész emberiség kultúrszolidaritását végpusztulással fenyegeti.

Ennek a halálosan beteg közép-európai világnak Magyarország az archimedesi pontja. Innen indulhat csak ki a regeneráció vagy a végső felbomlás. Ha a Horthy-rendszer tovább tart, ha a zsákmányoló tisztbandák rémuralma még soká lehetetlenné fogja tenni a gazdasági és kulturális munkát az új Magyarországon, ha a lelkiismeretlenül fűtött revánsláz mind teljesebben militarizálni fogja az utódállamokat, ha ezek középkorias elzárkózása ennek következtében mind teljesebben lehetetlenné fogja tenni a gazdasági és kulturális közeledést egymás között, akkor faj- és osztályháborúk közepette elvérzik Közép-Európa, s beteg vére lassanként inficiálni fogja az egész európai kultúrát. Ellenben egy demokrata, a haladás, a kultúra, a megértés és a kibékülés útjára lépett Magyarország az első és legfontosabb állomás a dunai népeknek egy szerencsésebb és termékenyebb egyensúlyállapota felé, mely egész Európa újjászervezésének reményével kecsegtet.

Horthy Magyarországa az utolsó kísérlet a Habsburgok, a feudalizmus és a klerikalizmus megmentésére. E rendszer eltávolítása nélkül s egy új, demokratikus Magyarország meg-

alapozása nélkül, mely a királyság, a nagybirtok és a klerikalizmus romjain megteremti a parasztok, a munkások és a dolgozó polgárság államát, nincs kiút, nemcsak számunkra, magyarokra, de az egész európai demokrácia számára sem. E nélkül a militarista, revánsista, a munkát és a kultúrát üldöző vérmérgezés megy tovább, s egész Közép-Európa az idegen imperialista politika zsákmánya lesz.

Tehát a kisantantnak is létérdeke, hogy a Horthy-rendszer összetörjön. De hogyan következze be ez az oly szükséges és nélkülözhetetlen folyamat? E ponton a legnyomatékosabban figyelmeztettem a délszláv és a román politikai köröket, hogy bárminő újabb katonai beavatkozás Magyarország ügyeibe a legnagyobb politikai hiba volna. (Ezt hangsúlyozni talán nem volt egészen fölösleges, mivel a román közvélemény egy része az egyik budapesti román megbízott ellen elkövetett tisztí betyárság miatt igen felháborodott, és energikus rendszabályokat követelt.) A Horthy-rendszernek a saját maga belső erkölcstelenségében és kultúrellenes anakronizmusában kell elpusztulnia. Tehát semmiféle beavatkozás Magyarország belső ügyeibe! A Horthy-rendszer napjai megvannak számlálva. A polgárság és a parasztság már látja, hogy miről van szó, s hogy a keresztény-nemzeti jelszó alatt hogyan teszük tönkre az ország gazdasági életét és becsületét. A kisantantnak tehát nem kell és nem szabad beavatkoznia, ellenben sokat tehetne abban az irányban, hogy a kibontakozást meggyorsítsa, azt lehetőleg békessé és nyugodttá tegye.

Itt mindenekelőtt a trianoni szerződés lojális végrehajtása a legfontosabb. A Horthy-féle irreguláris formációkat le kell szerelni, s a békeszerződésben előírt kontingensre le kell szállítani a hadsereg létszámát! Ha ez meglesz, nyitva áll az út Magyarország meggyógyulása felé. A tisztí szoldateszka nyomása alól felszabadult magyar közvélemény rövid idő múlva vissza fog térni a demokrácia és a szociális reformmunka útjára. Az októberi forradalom programjának nem fog lehetni ellenállni. Az elkínzott néplélek meg fogja találni a munka és a haladás útját.

Ugyanezt a célt a kisantant egy másik, rendkívül hatékony eszközzel is szolgálhatná. Pécsét és Baranyát nem szabad addig kiüríteni, míg a jog és a demokrácia uralma nem áll helyre Magyarországon. Ezen terület idő előtti visszaadása Magyarországnak azt eredményezné, hogy Horthy bandái Pécsét is vérbe folytánák a munkásmozgalmat. Ezt Jugoszlávia nemcsak általános emberi szempontból nem tűrheti, de azért sem, mert ez esetben a pécsi munkásság el van határozva a tömeges emigrációra, vagyis Jugoszlávia elesnék attól a több éven át szolgáltatandó szénmennyiségtől, melyet a békeszerződés számára kiköt. Tehát a katonai megszállás fenntartandó mindaddig, míg a békeszerződés összes rendelkezései lojálisan keresztülvéve nincsenek. Amde egyidejűleg a hágai megállapodások értelmében a polgári közigazgatást át kell adni e terület magyar népének, mint ahogy ez már Pécs városára nézve két hónap előtt tényleg megtörtént, mert csakis az egész terület magyar önkormányzata tenné lehetségessé a közigazgatás (financiális terheinek viselését. Ez az állapot nemcsak a nemzetközi megállapodásoknak felel meg, hanem egy teljesen legitim propagandát jelentene ama célok érdekében, melyek felé a közép-európai demokráciának törekednie kell. Ugyanis, ha Pécs – Baranyában egy csakugyan demokratikus önkormányzat alakulna ki a parasztok, a munkások és a dolgozó polgárság kezében, és ha ez a demokratikus kanton a maga területén azonnal hozzáfogna az októberi forradalom letört, majd kijátszott programjának megvalósításához, s a népies reformok egész sorát hajtaná végre: akkor az Anyaország magyarsága valóságos szemléletű oktatást kapna a demokráciából és a szociális haladásból, s nem sokáig tűrhetné, hogy bandavezérek, kalandorok és üzletemberek elsikkasszák mindazokat a jogokat és szabadságjogokat, melyeket a magyar nép öt év világháború, két forradalom és egy ellenforradalom kálváriája árán a maga számára kivívott.

Egy ilyen, a demokrácia, a haladás, a munka útjára visszatért Magyarország, mely a Horthy-rendszer narkotikumaitól és banditizmusától szabadult, külpolitikailag is egészen más

orientációt van benne a kívánság, gyilkolótól az a "bükkös" kál-
tára fel, hogy kiköszön és becsületesen megérették egy más a
szomszédállatok kértével, hogy a múlt sértettségétől megvégye
a néke, a károldó és a szomszédos nemzetközönség, a "bükkös"
szék, a cselekedésére egy székkel szállításra találták a megítél.
A napvilágra gazdát meg, közgazdasági és a névadás a formák
szerepére lépve Magyarországon nem fog a megítél, hogy a
zász megítélésük megítélésük főként és jótól a Habs-
burek listjeit, agynökei és fiskálisai.

Egyidejűleg azonban a kisanlatant közvéleményének is min-
denit meg kell tennie, hogy jóindulatáról és barátságos szán-
dékairól meggyőzze ezt a súlyos konvulzióiból felorszúdó
szegény, elgyötört Magyarországot. Így mindenekelőtt arra
kell törekedni, hogy a gazdasági és a kereskedelmi összeköt-
tetés minél szabadabb, minél intenzívebb, minél zavartalan-
nabb legyen az utódállamok és Magyarország között. Az
anyaállamtól elvált területek népessége haold találja fel minél
teljesebben hajdani gazdasági és kulturális összekötéseit!
A szabadkereskedelem szelleme mindenik félnek csak javára
lesz.

Ugyanakkor azonban a nemzetiségi problémát is meg kell
oldani, mégpedig nemcsak papíron, de lélekben és igazság-
ban is. Az utódállamok sok, nagy hibát követtek el ezen a té-
ren, s a magyar kisebbségek helyzete bizony nyomasztó, sőt
itt-ott kétségbeejtő. A magyar demokrácia le tudhat mondani
a revánsról, de arról soha és semmi körülmények között nem
mondhat le, hogy elszakított vérei számára ne követelje
mindazokat a jogokat és szabadságokat, melyeket a nemzeti
kisebbségek számára követelt a magyar hegemonia idején.
Csakis a legteljesebb tanügyi, közigazgatási, kulturális sza-
badság levegője teheti a magyar kisebbséget új államaik lojá-
lis polgáiraivá. Enélkül az irredenták nem szűntek meg, csak
helyet cseréltek... Enélkül újabb reváns és újabb világháború
felé megyünk...

Ellenben ha a gazdasági és a nemzeti szabadság szellemé-
ben építik ki intézményeiket az új államok, akkor a megértés
és a szolidaritás szelleme fog utat törni az új nemzeti államok

között, mely mind több gazdasági, kulturális és politikai kooperációra fog vezetni. Az utódállamok ne feledjék el, hogy egymás között marakodva és civődva csak az idegen imperializmusok érdekeit szolgálják, ellenben egymást megértve és támogatva az egész közép-európai rendet új alapokra fektethetnék: olyanokra, melyek megfelelnek a dunai népek alapvető és természetes szükségleteinek. Egy ilyen reorganizált Közép-Európa egyedül mentheti meg Európát, mely a gazdasági és politikai elzárkózás mai rendszere mellett versenyképtelenül áll az amerikai és a japán világbirodalommal szemben.

Ez volt (sajnos, csak nagyon vázlatos és tökéletlen kontúrokban exponálhattam Önök előtt) az a koncepció, melyet szomorú magyar ügyünkben a délszláv és a román vezető politikusok előtt kifejtettem. Mindenütt figyelemmel és nagy jóindulattal hallgattak meg. Ez a figyelem és jóindulat a demokratikus pártok embereinél olykor rokonszenvé, sőt lelkesedéssé változott. Az az érzésem, hogy sikerült a magyar demokrácia ügyének igazi barátokat és áldozatra kész bajtársakat szerezni. Az a benyomásom, hogy a mi koncepciónk fedi azokat az ideálokat, melyek a délszláv és a román paraszti és munkástömegek lelkében szunnyadnak. Persze ki tudná a legközelebbi jövő eredményeit kiszámítani? A reakció és az ellenforradalom erői az új államokban is működőben vannak. Egy azonban kétségtelen, és ez az, hogy úgy a délszláv, mint a román politikai élet a közeljövőben csak balra tolódhatik el. A demokrácia és a szociális haladás ügye mindenütt előrenyomulóban van. Mindkét ország egy grandiózus agrárreform előtt áll, mely meg fogja semmisíteni a feudális nagybirtokot. És ugyan el lehet-e képzelni, hogy demokratikus, kisparaszti államok által körülvéve, tartósan megállhat a Horthy-féle latifundalista, reakciós és klerikális sziget? Ez a hit még ostobább utópia volna, mint aminő a dualizmushoz címzett kártyavár volt, melyből is csak ötven évig élhettek a providenciális magyar grófok. Ez az utópiájuk még sokkal rövidebb életű lesz... A magyar nagybirtok az októberi

forradalom után másodszor is meg fog halni, de ezúttal alaposan és véglegesen.

Balkáni utam szinte ijesztő világitásba helyezte előttem azt a rettenetes lelki és erkölcsi izolációt, melyben ma a kultüremberiség él. Szent Isten! A háború előtt többet és gyorsabban tudtunk meg Afrika és Ausztrália életéről, mint amit ma Budapest, Bécs, Belgrád, Bukarest hónapokon át tud meg egymásról. Irtózatossá kínai falak választják el a nemzeteket: az éhség, a gyűlölet és a tudatlanság falai. Nincs ma nagyobb és szentebb feladat, mint minden eszközzel azon dolgozni, hogy a világháború által egymásra uszított nemzetek megértsék, megismerjék és támogassák egymást. Bizony, az általános kép mindenfelé szörnyen sötét. Ha az ember utazik, a világ apokaliptikus ritmusa szinte kísértetiesen nehezedik a mellére. De azért vannak vigasztaló tünetek is. A diplomáciai és politikai játékok ostobaságai mögött talán még sosem sóvárgott a nép lelke annyira demokrácia, kultúra és megértés után.

Csakis így magyarázhatom meg azt az általános érdeklődést és meleg rokonszenvet, mely irántam, hazámból kivert, egyedül álló, pártok és osztályok által nem támogatott, hatalom nélküli publicista iránt minden alkalommal megnyilvánult. Alig győztem eleget tenni a kérdezősködőknek, az eszmecserélőknek és interjúvolóknak... Arról is meggyőződtem, hogy a háború előtt és alatt hirdetett békepolitikámat s a nemzetek közötti megértést, melyet prédikáltam, nem feledték el az emberek. Ezek az eszmék ma is elevenek és élnek. Elkeseredett magyarok és győztes románok jöttek hozzám Erdélyből, hirdelve, hogy mégiscsak nekem volt igazam. Az a hitem, hogy a néplélek még sosem sóvárgott annyira egység, béke és kultúra után, mint ezekben a rettenetes időkben... Talán még lesz alkalmam Önöknek egyet-mást elmondani vagy megírni ezekről a tendenciákról, melyeket a Balkánon tapasztaltam.

Bécsi Magyar Újság. 1920. december 12.

A nyilatkozatot követően Jászi három nagy cikkben írta meg úti tapasztalatait: „A magyar demokrácia szövetségesei”. BMU 1920. dec. 15.; „A magyar nemzeti kisebbség helyzete Romániában”, uo. dec. 17.; „A romániai magyar kisebbség jövő lehetőségei”, uo. dec. 19. – Ezek anyagának egy részét a kolozsvári *Új Kelet* is átvette dec. 20-án: „Jászi Oszkár Romániáról és Jugoszláviáról. Mit mondott Garoflid miniszter Jászinak?” – A kolozsvári *Ellenzék* viszont dec. 30-án „Az új Kolombusz” című cikkében így reagált Jászi dec. 17-i és 19-i BMU-cikkeire: „Természetesen jó tanácsokat ad nekünk, s az még természetesebb, hogy politikai akcióba lépésünket sietteti. Az a Jászi, aki kizárólag Bukarestben, s itt is főleg Goga Octavianától szerezte ránk vonatkozó információit, valójában nem is tanácsolhat mást. Jellemző kitűnő értesüléseire az, hogy véleménye szerint Iorga, Mihalache és Lupu minden erővel támogatnák a megértés és kibékülés politikáját, és bennük a magyar dolgokkal szemben nemes és megértő humanizmusszellem él. A professzor úrnak csak azt üzenjük, hogy mi jobban ismerjük a helyzetet”.

EMIL ISAC LEVELE JÁSZI OSZKÁRHOZ

Adevărul Literar si Artistic
Redactia si Administratia
Str. Sarindar, 9 – 11.

12. Jún. 1921.

Kedves Uram,

Hosszú hallgatás után, végre megint meghallottam szavát, és igen-igen örvendek, hogy Önt megszólalni hallom. Ez a logikus. Ma, amikor a nemzetközi reakció mindenekfölött a demokráciát akarja megfojtani, természetes, hogy nekünk progresszióembereknek – nem szabad eldobnunk magunktól a fegyvert, a *tollal ütni és vágni kell*. Mint látja, egymagamban a legkíméletlenebb harcot folytatom a Horthy-uralom ellen, és a román reakciót teljes erőmből támadom. Nem félek semmitől, mert nem vagyok opportunist, mint némely Excellenciás úrrá lett kollégám, és jól tudom, hogy a románság csak akkor fog az európai kultúrközösségbe kerülni, ha lerázza magáról az oligarchia (és ennek összes tartozékainak) láncát. Ne kérdezzen perszonális véleményt tőlem a viszonyainkat illetőleg. Nagyon sokszor fáj nekem minden, ami rosszul történik. Refúgiumot kerestem a kultúrában, mint tudja, a színházakat vezetem – és mennyi butaságot, mennyi szemetet és tehetségtelenséget kell látnom! Egynémely „magyar” igazgató megkeseríti az életemet, mert utálatosan szolgálja a pesti kurzust – semmit se törődve a modern irodalommal; nehezen esik ilyet Önnek mondanom, de elképzelheti, mit jelent a magamfajta embernek europeizmust *ezeknek* diktálnom. – Elhatározott célom azonban a legközelebbi időben otthagyni minden hivatalt, mert *nincs*

kivel vezető princípiumot találni, az opportunizmus annyira elkábította némely főember lelkét, hogy teljesen lehetetlen együtt dolgoznom velük. Visszatérek az én régi, jó mesterségemhez: a kultúrát szolgálni bárhol – bárkinek és mindig –, nem tudom nézni a sáfárkodást, és gyűlölöm a reakciót, jobban, mint valaha.

Bocsássa meg, hogy eddig csupán magamról írtam, bár fontosabb, ha Önről kérdezősködöm. Szép cikkét elküldtem az *Adevărul*nak. Ha Take Ionescu cenzúrája el nem nyomja – meg fog jelenni, és elküldetem Önnek az illető lapszámot. Nagyon megtisztelne cikkeivel – sőt arra kérem, ha gondolja, hogy úgy Ön, mint Szende dr. el óhajtának helyezkedni nálunk, egy most induló *abszolút korrekt magyar újságvállalkozás igaz tisztelettel ajánlja fel Önöknek a segítséget*. Ami a tervezett turnét illeti, erre a jövő hónapig nem adhatok választ – részemről el lennék ragadtatva, ha itt találkozhatnánk. Nem hiszem, hogy egy pár hónapig utazni tudjak Bécsbe – feleségem állapota nagyon gyenge –, bár óhajtottam meglátogatni. Feltett célom az Ön ügyét a világsajtóban is szóvá tenni, és mindent meg fogok próbálni – amennyit egy ember tehet –, hogy az Önök eszmetársulása szerint informáljuk a nagy európai közvéleményt. Lapjaim megkezdték már a munkát, kissé későn! Könyvét elolvastam, nagyon tartalmas, komoly munka – de fátnak legyen? – kissé fájze van, és túlságosan érzékenyen védekezik a „fajárulás” vádja ellen. Amennyiben óhajt írni, kérem, a régi szeretet jogán – bármikor hozzám fordulni. Írását legszebben fogom elhelyezni.

Szíves válaszát várja

igaz híve

Emil Isac

NB. Egy új, Önt bizonyára vigasztaló cikk.

Columbia University, Jászi Coll.

Jászi megszólalása: bizonyára egy *Keleti Újság*ban megjelent interjúra céloz. Lásd Kádár Imre jún. 21-i levelét.

Jászi könyve: *Magyar Kálvária, Magyar Föltámadás*. Bécs, 1920. Az utószóban említett cikk mibenléte ismeretlen.

Cluj-Kolozsvár, 1921. június 21.

Kedves Oszkár Bátyám!

Mellékelve küldöm a *Napkelet* két számát. Az egyikben egy a múlt év derekán készült kis tanulmányom van, amelyben A harmadik út címen a magyarság jövőjével foglalkozom, s végtelen öröm volt számomra, amikor pár nap múlva megkaptuk Ormos interjúját Oszkár bátyámmal ugyanarról a tárgyról. Akkor néhány vezércikket is írtam erről a koncepcióról, s kifejtettem a Kolozsvárt járt emigránsoknak, hogy hitem szerint az elszakadt magyar területek magyarságának rokonszenvéen át, s csak másodsorban Prágán, Belgrádon vagy Bukaresten keresztül visz az út hazáig. Amennyire szükségünk van az utódállamok demokráciájának bizalmára, éppolyan mértékben világosan meg kell győzzük a magyar kisebbségeket is arról, hogy a magyarországi reakció megbuktatását nem az ő bőrükre akarjuk elérni. Itt nagy baj volt, hogy az emigránsok jó része hülígán szolgálatokra vállalkozott, s ahelyett, hogy a megváltozott helyzet követelményeit levonva most a nemzeti jogokat követelő kisebbségek mellé állott volna, s régi nemzetiségi programunk alapján igyekezett volna őszinte közeledést létrehozni a magyarság és a románység demokratikus rétegei között, inkább a románység reakciós részével paktált le, amelynek a Horthy-reakció gatzeteinek szája íze szerint való állandó feltálatása igen jól jött,

hiszen állandóan erre hivatkozva tagadhatták meg a kisebbségi jogok végrehajtását. A magam részéről igyekeztem ezt a rendkívül rossz hatással járó tényt azzal ellensúlyozni, hogy egyrészt, állandó és szoros összeköttetésben állottam a román demokratákkal, főleg Cogával, Maniuval, Isackal, másrészt azonban igen széles publicisztikai munkát folytattam a nemzeti jogok kivívásáért, s szorosán együttműködtem a magyarságnak azokkal a vezetőivel, akik az októberi forradalom platformján állanak. [A *Keleti Újság* és a *Napkelet* körül csoportosult tábor, amely ma már szélesebb magyar tömegek bizalmát élvezzi, s törzskara a kalotaszegi pártalakulásnak is.] Természetesen sokszor kifejtettem, hogy a Horthy-rendszer az utódállamok magyarságának sorsát is mily kedvezőtlenül befolyásolja, mégis követeltem, hogy a magyar kisebbségek szabadságjogait teljesen függetlenül a változó magyarországi kurzusoktól mielőbb biztosítsák. Az a hitem, ismétlem, hogy az emigráció az utódállamok többségi népeinek csak valóban demokratikus, nemzeti elnyomásban nem bűnös rétegeivel köthet szövetséget, minden másfajta politikának az elcsatolt magyarság keservesen megadja az árát.

Mikor Oszkár bátyám Bukarestben volt, azonnal leutaztam, sajnos, egy órával elutazása után érkeztem csak meg.

Mindezt Isac Emil értesítésével kapcsolatban írom most, aki közölte Oszkár bátyám erdélyi felolvasó körútjának tervét. Nagyon megörültem a dolognak, csak igen nyomatékosan kérem annak a látszatnak az elkerülésére, mintha hivatalos rendezésben folyrna le a körút. Minden városban megvan egy-két régi emberünk, aki bizonyára szíves-örömezt előkészíti az ügyet. Én a magam részéről természetesen teljesen szolgálatára állok, és azon leszek, hogy a barátságosabb lapok kellően előkészítsék a felolvasásokat. Helyesebbnek tartanám, ha minden városba Szendével együtt jönnének, s nem külön-külön. Azt hiszem, hogy szeptember volna a legalkalmasabb hónap. Erre vonatkozólag részletes értesítést kérek, hogy mindenhová előre elmehessek.

Addig is arra kérem, írjon cikkeket a *Napkeletnek* és a *Keleti Újságnak*. Az előbbi fenntartás nélkül rendelkezésére áll, az utóbbinak csak segédszerkesztője vagyok, s a feletős szerkesztő túlzottan óvatos a Horthyék kritikájában, miért is ennek a szempontnak a figyelembevételét kell kérnem a tárgy megválasztásánál. A *Napkeletet* azonban semmi sem tesztelje, amint a mellékelt számokból is kitűnik. Cikkeikért olcsó-lanként ötven lejt ajánl fel a kiadó Oszkár bátyámnak, s a körút előkészítésére is szükség volna néhány cikkre. Szendri cikke július 1-jei számunkban jön, valószínűleg Rádaié is.

Szeretettel köszöntöm

Kádár Imre

Napkelet szerkesztőségében, Unió u. 5.

Columbia University. Jászi Col.

Az Ormos Ede által készített Jászi-interjú valószínűleg a *Keleti Újságban* jelent meg. A *Napkeletben* Jászinak csupán az 1918-as aradi tárgyalásokról szóló írása található. Megjelent viszont Kádár Imre méltató ismertetése a Bécsben 1920 végén kiadott *Magyar Kálvária, Magyar Föltámadás* című kötetből: „Magyar múlt és jövő. Jászi új könyvének tárgójára. *Napkelet*, 1921. 690–692. l. Ebben leszögezi: „Az új államok magyarságának egész szellemi és erkölcsi fegyvertára az, amelyet Jászi készített a kisebbségi jogok rendszeréről. Más alapokon nem is képzelhető el az új nemzeti kisebbségek elhelyezkedése.”

Losonc, 1921. aug. 28.

Merész és különös kéréssel bátorkodom Professzor Urhoz fordulni.

Az olasz hadifogságból 1919 végén hazatérve mint magyar–latin szakos tanárt a csehszlovák Školský Referát pár hónap múlva behívott a kassai reálgimnáziumhoz szolgáltatételre. Én ekkor az az időtt még demokráciát és az állammal szemben lojalitást hirdető *Kassai Napló* 1920. máj. 15-i számában tárcát írtam „Zrínyi ünneplése körül” címen. A cikkben annak a kapcsán, hogy Zrínyit a horvátok is maguknak követelik, azzal a kérdéssel foglalkoztam, hogyan kell gondolkodnunk az ilyen eljárásról. Fő gondolatom az volt, hogy a múltban az osztálykülönbségek óriási volta miatt a nemzeti különbségek és egységek érzése halovány volt (s mert a 19. század enyhített az osztálykülönbségeken, lett a század a nemzeti harcok százada); a Zrínyiekben és társaikban is inkább az osztályöntudat volt éles és erős, mint az úszó és bizonytalan nemzeti érzés (Zrínyi Péter elhorvátosítja öccse hőskölteményét). A cikk vége: „Kié hát Zrínyi? Megmondom. Azé, aki olvasta. És azé Madách is. S ha nem olvastad őket, akár az egyedül üdvözítő magyar, akár az egyedül üdvözítő szlovák nemzethez tartozol, csak annyi joggal vallod őket a magadénak, mint a London utcáin kéregető koldus, ha büszkén veri a mellét, hogy övé a kincses Indiák.”

Abban a hitben voltam, hogy ha a Szlovenszón megjelenő magyar lapok akkor egyik legelterjedtebbjében a magyarságnak a dolgok sovinizmus nélkül való nézését hirdetem, szolgálatot teszek vele a köztársaságnak is. A fölöttes hatóságaim nem voltak velem egy véleményen; a múlt iskolai év szeptemberében az épp Kassán tartózkodó Štefánek referens tudtomra adta, hogy mint nemzeti szempontból megbízhatatlan tisztviselő, el vagyok bocsátva. Meg sem hallgattott. Dérer Iván, akkori teljhatalmú miniszter, elcsapatásonkat felfüggesztéssé minősítette át, de a fegyelmi bizottság többszöri sürgetésem dacára, miután (mint a Školský Referátban közölték velem) a névsorát még nem állították össze Prágában, máig sem ült még össze. Most végre értesültem, hogy a névsort összeállították, s a bizottság Štefánek úr elnöklete alatt, állítólag a vakáció után, meg is fogja kezdeni a működését. Biztos vagyok benne, hogy ha meghallgatnak, kiderül az ártatlanságom, a bíráimnak be kell látniok, hogy nem azok a veszedelmes tisztviselők, akik a szívüket a homlokukon hordják, hanem a zárt szobákban kajánul összesűgők, mert én éppen azért mertem és merek minden kérdésről nyíltan beszélni, mert nincsenek veszedelmes hátsó gondolataim.

Hogy azonban a szavaim teljes hitelt nyerjenek, szeretném a múltamat is megmutatni, azt, hogy én már a békében is éppoly abszolút demokratikusan gondolkodtam a nemzetiségi kérdésről, mint ma. S ennek az igazolására vagyok bátor kérni Professzor Úr általuk is elismert egyéniségét. S hogy nyugodt lelkiismerettel tehesse ezt, felsorolok pár adatot az életemből: A Galilei-kör bölcészszakosztályának egyik megalapítója, s 1913-ban, Németh Andor lemondása után elnöke voltam. 1914-ben tagja voltam a Galilei-kör Professzor Úr vezette kis zárt szemináriumának, s a *Husadik Század* 1914. jún. és júl.-i számaiban meg is jelent (a teljes nevem a K. A. betűk alatt) az ott kapott könyvekről írt pár apró ismertetésem. Prof. Úr ekkor a vakációban egy levélben is közölte velem, hogy ha v[al]ami könyvről írni óhajtok, megszerzi, s elküldi nekem. De a háború kitörésekor történt be-

vonulásom mindentől elszakított. 1919-ben az olasz fogságból, mikor a hazug és hézagos újsághírek alapján nem tudtam tájékozódni az otthoni események felől, éppen Prof. Úr volt az, akitől, mint akinek a látásával mindig legteljesebben azonosítottam magam, több bajtársam nevében is tájékoztatást kértem és kaptam. Ma, bevallom, némileg radikálisabb a felfogásom, de Prof. Úr nevelte a politikai ideáljaimat és gondolkodásomat, s talán az eddigiekből is látható már, hogy mióta a magam fejével ítélek, én mindig a Jászi Oszkár embere voltam, és nagy vonásokban, épp a legfontosabbakban, maradtam is.

Mondanom sem kell, hogy ha az érzületem felől kellő bizonyosság híján nem tehetne eleget a kérésemnek, én azért változatlan érzésekkel néznék Professzor Úr egyéniségére. Mikor újból kérem a jelzett igazoló írás elküldését, még azt emlitem csak meg újból, hogy ez az írás talán dönthet az egzisztenciám felől.

Alkalmatlankodásáért bocsánatot kér, s kérése teljesítéséért előre is köszönetet mond

hódoló tisztelettel:

dr. Komlós Aladár

Columbia University, Jászi Coll.

Nem ismeretes, hogy Komlós Aladár kérésére Jászi megpróbálkozott-e a közbenjárással, de szinte bizonyosra vehető, hogy ez esetben is szót emelt prágai, pozsonyi ismerőseinél, de sikert biztosan nem ért el. Ezt valószínűsíti az a tény, hogy a Munkácsra került Sas Andor ügyében 1921–1929 folyamán több levélben fordult a csehszlovák oktatásügy egyik vezetőjévé kinevezett Anton Štefáněkhez, hangsúlyozva a magyar emigráció által képviselt demokratikus eszmék támogatásának jelentőségét a csehszlovák nemzetiségi politika és a magyar – csehszlovák kapcsolatok alakulására. Komlós egy késői visszaemlékezése szerint Jászi hívta meg őt a *Bécsi Magyar Újság* munkatársának Bécsbe.

NYÍLT LEVÉL

AVERESCU ROMÁN MINISZTERELNÖKHÖZ
AZ ERDÉLYI MAGYAR KÉRDÉS TÁRGYÁBAN

Wien, 1921. IX. 17.

Miniszterelnök Úr!

Legyen szabad fontos és sürgős államügyek által annyira elfoglalt idejét néhány percre igénybe venni, hogy az erdélyi magyarság súlyos válságára terelhessem jóindulatú figyelmét.

E közbelépésre két erkölcsi jogcím ad nekem bátorságot:

Az egyik jogcím az Ön puritán politikai egyénisége, Miniszterelnök Úr. Ön a háborúból hazatért román parasztok és munkások megnyugtatóására került Nagy-Románia élére, mivel az ország közvéleménye Önben oly férfiút ismert fel, aki átérzi és megérti a széles néptömegek reményeit és törekvéseit. És tényleg az Ön kormányához fog fűződni a demokratikus földbirtokreform gondolata, melynek tényleges keresztülvitele az új Románia legfőbb problémája.

Az Ön egyénisége mellett a másik jogcím, mely e sorok megírására felbátorít, az a körülmény, hogy a magyar októberi forradalom után egy olyan kormány tagja voltam, melynek programja a lényeges pontokon megegyezett azzal a felfogással, melyet az Ön kormánya hirdetett. Emellett mint volt nemzetiségi miniszter jól ismerem az Erdélyben megoldandó nemzeti problémákat, az ott élő népek lélektanát és törekvéseit, az osztályok küzdelmeit és a vallásfelekezetek

ellentéteit. Végül egész politikai és publicisztikai pályámon arra törekedtem, hogy a magyar és a román nemzet között becsületes és igazságos megegyezést teremtsék.

Ezen az erkölcsi alapon merem most Miniszterelnök Úr szíves türelmét kérni, hogy a lehető legnagyobb rövideggel véleményt mondhassak arról a nagy és súlyos lelki krízisről, mely mint valami krónikus és alattomos lázbetegség győzti Erdély társadalmát.

Ennek a kínos válságnak egyik aggasztó tünete az az összeesküvés pör, mely nemcsak Kolozsvárt, nemcsak Erdélyt, nemcsak Romániát, de mondhatom, az egész művelt világot fájdalmas izgalommal tölti el. Természetesen ez a per elsősorban az erdélyi magyarságot sújtja, mely régi állami létét és hegemon társadalmi szerepét elveszítve, úgyszólván nagy érzelmi és gazdasági károkat szenvedett, és nehezen tud a változott viszonyokhoz alkalmazkodni.

Ezeket a nehezen gyógyuló sebeket tépi most fel újra a kolozsvári összeesküvés pör. Innen a távolból vakmerőség volna tőlem véleményt mondani az e perben szereplő vádlottak bűnösségéről vagy ártatlanságáról, a felelősség mértékéről, az agent provocateurök s a felbújtók szerepéről. Ezeket a tényezőket kétségtelenül a bíróság fogja majd mérlegelni.

Van azonban az ügynek egy politikai, sőt nemzetközi oldala is, mely így szól: Ez a per és sok más szomorú esemény, mely az erdélyi társadalmat marcangolja, talán soha elő nem állott volna, ha bűnös és felelőtlen kezek föld alatti utakon nem szították volna azt a veszedelmes tüzet, mely íme, most ártatlan nők, fiatal emberek és egyéb más lelkes idealisták otthonát és szabadságát perzseli fel.

Ezek a bűnös és felelőtlen kezek elsősorban Budapestről dolgoznak, s onnan vezetik azt a könnyelmű és lelkiismeretlen va banque-politikát, mely míg egyrészt a külföld számára alázatos meghunyászkodással írta alá a trianoni szerződést, másrészt ugyanakkor titokban nacionalista és álbolsevista agitátoraival fel akarja gyújtani az utódállamok közéletét, hogy ekként alkalmas talajt teremtsen ama folyton szított revánsháború számára, melyet a magyar kormány az irregulá-

ris fegyveres formációk egyre szaporodó kontingenseivel készít elő.

Gonosz és esztelen játék ez magyar nemzeti szempontból is, mert lehetetlen és elképzelhetetlen, hogy az összetört, elgyengült, gazdasági és erkölcsi életében oly szörnyen megcsontított Magyarország a nagy- és a kisantant akaratával szemben fegyveres puccsokkal legyen majd képes a trianoni szerződés hibáit orvosolni. Ez a nyegle, feudális politika csak arra lehet jó, hogy a végletekig kiélezve a Magyarország és az utódállamok közötti ellentétet, lehetetlenné tegye ama békés gazdasági és kulturális érintkezéseknek újrafelvételét, melyek előfeltételét képezik az elszakadt magyar telepterületek sorsa jobbra fordulásának.

A kolozsvári per vádlottjai nagyrészt szegény, félrevezetett emberek. Olyanok, akik elhitték Horthyék fizetett sajtójának és emisszáriusainak, hogy Budapestről csakhamar a régi területi integritást fogják visszaállítani, hogy közel van az idő, amikor a régi magyar szupremáciát újra be fogják rendezni, hogy tehát a hazafias erdélyi Magyarországnak most legfőbb feladat készülni, szervezkedni a nemsokára meginduló felszabadító háborúra.

Miniszterelnök Úr! Tessék meghallgatni azokat az erdélyi román hazafiakat, akik egész életükön át szenvedték a magyar grófi feudalizmus igáját. Ezek az urak ismerik Bethlen grófot és társait. Ők megmondhatják: a magyar feudálisok évszázados módszere mindig az volt, hogy egymás ellen uszítsák az Erdélyben élő nemzeteket, csak azért, hogy az általános zavar, gyűlölködés és felfordulás közepette annál biztosabban tarthassák tenn gazdasági és politikai privilégiumaikat, elsősorban latifundiumaik rendszerét.

Ma is erről van szó. Magyarország főurai és a velük szövetkezett klikkek nem akarnak korszerű, demokratikus reformokat adni a magyar népnek, és mindenekefelett görcsösen ragaszkodnak ama hitbizományaikhoz s egyéb nagybirtokaikhoz, melyeket őseik hazaáruló machinációikért a Habsburg-háztól kaptak volt. Hogy tehát az ország közvéleményének figyelmét eltéreljék a szükséges és kikerülhetetlen re-

formokról, ezért gyűjtogatnak mindenfelé a revánsháború és az antiszemitizmus megvadult jelszavaival, ezért mérgezik meg egyre inkább az utódállamokkal való viszonyt, ezért akarják mindenáron a Habsburg-házat restaurálni.

Ennek a lelkeilen demagógiának az áldozatai azok a nagyszert ártatlan emberek, kik most a kolozsvári bíróság előtt várják ítéletüket, s akiknek naiv idealizmusával olyan gonoszán éltek vissza a hírhedt magyar fehérterror fizetett ügynökei s azok az erdélyi politikai desperádék, akik nem tudnak belenyugodni abba a gondolatba, hogy régi politikai, közgazgatási és gazdasági privilégiumaikat elveszítették.

Analóg okok ütöttek Erdély testén egy másik vérző sebet is. Értem a magyar és a román munkásmozgalom pusztulását. Itt is felelőtlen és lelkiismeretlen elemek – a kimerikus és megvalósíthatatlan világferradalom nevében – egy kellően elő nem készített, zavaros célzatú, mindent egy kockára tevő általános sztrájkmozgalomba kergették bele a romániai munkásságot, melynek egyetlen eredménye: a munkásdemokrácia szétzúzása és a rengeteg ártatlan ember szenvedése lett.

Így élesedett ki Erdélyben egyre vészesebben úgy a nemzeti, mint a szociális probléma, mert a perek és a börtönök rendszere nem old meg semmit, csak föld alatti utakra tereli a társadalom lázas gondolatait és érzelmeit.

Miniszterelnök Ur! Ha az erdélyi válság okainak ez a leírása igaz, akkor abból fontos tanulság következik az Ön és minden messze látó román államférfi számára. Ez a tanulság abban áll, hogy a kolozsvári vádlottak elítélése és szigorú megbüntetése éppoly kevésbé oldaná meg a mai helyzet nehézségeit, miként a munkásmozgalom üllözése sehol sem vezetett tartós konszolidációra Európában. Ellenkezőleg: a megértés, a megbocsátás és a kegyelem gesztusa a félrevetettekkel és a megcsaltakkal szemben volna az a politika, mely a román államnak őszintén lojális polgárokat szerezne. Ennek a konklúzns szellemnek azonban csak úgy volna meg a kívánt eredménye, ha ugyanakkor lehetelenné tételnék a

titkos felbújtásnak és a lelki kútmérgezésnek az az aknamunkája, mely most Budapestről és Budapest útján folyik.

A román kormány ne a szegény idealista álornkergetőkkel szemben mutasson erélyt, de azzal a tűzfészekkel szemben, mely állandóan inficiál lelkis, de naiv, a viszonyokat és a történelmi erőket nem ismerő kedélyeket.

Miniszterelnök Úr! Önök hiába hoznának drákói törvényeket, és hiába tömnék tele börtöneiket. Ez egyetlen új hivat sem szerezne új államiségük gondolatának, elienkezőleg, csak trágyázná azt a talajt, melyen a Horthy-ágensek vetései nőnek. Ellenben egy biztos és lojális nemzetközi út áll az Önök rendelkezésére, mely lehetővé tenné az Önök számára, hogy az államellenes bujtogatások és komplottok igazi forrása betömessék. Ez az út visszatérés volna a Népszövetség megállapításaira, a trianoni szerződés ide vonatkozó rendelkezéseire és különösen a Clerk-féle egyezményre. Ezen megállapítások lényege abban áll, hogy Magyarország csak úgy lehet a nemzetek szövetségének hasznos, értékes tagja, ha valóban demokratikus országgá alakul át, ha benne a népakarat érvényesül, ha ott a közszabadságok biztosítatnak.

Elsősorban Romániától és a kisantanttól függ, hogy ezek a nemzetközi stipulációk valóban alkalmaztassanak. Önökön múlik, hogy a törvényellenes détachementek leszereltessenek, hogy a kivételes törvények megszüntetessenek, hogy a politikai és sajtószabadság helyreállíttassék, szóval hogy a fehérterrornak ama rendszere eltűnjék, mely az egész magyar népet kiszolgáltatja néhány tízezer Habsburg-tiszt és feudális kiskirály önkényének, kik befelé minden termékeny munkát lehetetienné tesznek, kifelé pedig állandó revansizgatást üznenek, melynek eredménye a kolozsvári pör és a burgenlandi bandanarc, s az az egész elviselhetetlen nacionalista túlzásigalom, mely Magyarország feigyogyulását és az utódállamok békés konszolidációját lehetetienné teszi.

Ellenben Magyarország demokratikus átalakulása eseten megindulhatna az elienietek kiegyenlítésének és a közösönos megértésnek a munkája. Végre is a román és a magyar nép

zet sok fontos érdekszálal volt egymáshoz fűzve a múltban, és ez a szolidaritás ma is komoly erő, minden nacionalista világlángás dacára. A magyarság és a románság megegyezése nem utópia. Ellenkezőleg, a kor követelménye. A Duna medencéjében alakult új államok csak úgy fejlődhetnek és boldogulhatnak, ha szoros gazdasági és kultúrmunkában egymást támogatják. És ennek a békés, termékeny kooperációnak csak két feltétele van. Az egyik, hogy a magyarság, a világtörténeti adottságokat átlátva, hagyjon fel az irredentista lázalmokkal, s ne akarjon a sorsán lehetetlen puccstervekkel javítani, hanem lojálisan helyezkedjék el az új államkeretekben. A másik, hogy Románia élő és hatékony intézményekben valósítsa meg a trianoni szerződés ama pontjait, melyek a nemzeti kisebbségek szabad és zavartalan fejlődését biztosítják.

Mindkét feltétel megvalósításához csak kölcsönös bizalom, önfegyelem és jóakarát kell. A gyűlölködés és a nacionalista heccelés helyett a valódi kultúra, demokrácia és alkotó munka levegője. Ezen új mentalitás volna az első nagy és komoly lépés, ha az Ön kormánya, Miniszterelnök Úr, a béke olajágát nyújtaná a rútúl rászédett magyar hazafiak és a munkások felé, de ugyanakkor szilárd következetességgel követelné a trianoni béke végrehajtásának egyetlen komoly garanciáját: Magyarország igazi demokratizálását.

Fogadja Miniszterelnök Ur mély tiszteletem nyilvánítását.

Jászi Oszkár

Bécsi Magyar Újság 1921. szept. 18.

A több hónapon át folyó kolozsvári összeesküvés és kémkedési perben a román katonai bíróság 1921. október 7-én hozott ítéletet. Egy vádlottat távollétében halálra, többeket súlyos börtönbüntetésre ítelt, néhányat viszont felmentett a vád alól.

Kolozsvár, 1921. szept. 26.

Mélyen tisztelt Miniszter Úr!

„A magyarországi politika archimedesi pontja” című becses tanulmánya felől engedje meg tudtul adnom, hogy az itteni különös körülmények között folyóiratunk ezt az írást nehezen tudná elbírní. Nekünk, a folyóirat körül állóknak, nagy öröm és nagy megtiszteltetés, ha egy Jászi Oszkártól akár csak egy pár sorocska is érkezik hozzánk, tehát annál nagyobb öröm és megtiszteltetés egy egész tanulmány. De úgy érezzük, hogy éppen odaadó tiszteletünknel fogva kötelességünk is van ugyanazzal a Jászi Oszkárral szemben. Kötelességünk az, hogy Jászi koncepcióit itt, a magunk küzdőterületén meghonosítani és népszerűsíteni tudjuk. És ebben a tekintetben éppen a magyar közönségnél sok sivárságot, sok félrevezetett és elbutított állapotot találunk, amit csak úgy tudunk megtörni, ha ennek a közönségnek az érzékenységét kíméljük, és a saját új helyzetének reálpolitikus felfogására ilyen érzékenyítés nélkül igyekszünk őt ránevelni. Ha más módszert alkalmazunk, s nem ezt a kerülő utat, úgy kockáztatjuk, hogy nem fog ránk hallgatni.

Ilyen körülmények között mi a magyarországi állapotokkal csak igen csíjnán foglalkozunk. A magyarországi kurzuspolitikától való elfordulást azzal igyekszünk beszuggerálni, hogy az utódállamok magyarságának önállóan kell a maga

országában tájékozódnia, és így nem mehet a magyarországi politika diktandói után. A magyarországi politikai témáktól szinte elvonni akarjuk a közönség figyelmét. Így juthattunk a kisebbségi nemzetek autonómiája követelésével a leghájasabb és leghéjasabb magyar felfogásokban is előtérbe. Így tudjuk a Miniszter Úr kantonrendszerét propagálni, s ezzel a Miniszter Úr jelentőségét is mind komolyabb megfontolások és megbecsülések kiterjedésébe belevinni. Ha nem így teszünk, akkor veszélyeztetjük, hogy a Bethlen-kormány által ide átsugalmazott gyűlölet jut szóhoz a Miniszter Úrékkal szemben, a gondolkodás nélküli lármát és vádaskodást hívjuk ki a Miniszter Úrek ellen, s ezzel a kantonrendszer ügyét is eltemetjük.

Ilyen körülmények között nekünk a magyarországi földreform álképleteivel foglalkozni annyi volna, mint közönségünket a saját problémáitól a magyarországi problémákkal való foglalkozásra átterelni. Ez pedig az utódállamok magyarságának önállósága felőli álláspontokkal ellenkezik. Másrészt az utódállamok közönségében a magyarországi pártállások visszatükröződését idéznék elő, ezek a pártállások pedig a mindenkori kormánypártoknak kedveznének. Az utódállambeli magyar közösség végtére is úgy fogja fel a helyzetet, hogy ha már valami magyarországi erőhöz csatlakozik, akkor a hatalmon levő erőhöz csatlakoznia célszerűbb, mint azt gyöngíteni. Végre is ez a hatalmon levő erő az, ami Magyarországot képviseli, s Magyarország – bárki képviselje – érzékeny emlékezésben áll előtte. Ezt az érzékenységet védekezően átviszi az érdemtelen kormánykurzusokra is. Így volt ez Kun Béla idejében is; de így lesz ez akkor is, mikor majd az érdemes kormánykurzusok, mikor majd Miniszter Úrek jönnek. Ám éppen azért, hogy a magyarországi demokrácia mihamarabb jöjjön, nem szabad az utódállamok magyarságában most olyan témákat fölvetnünk, ami a magyarországi mostani kormányzat iránti hangulatokat kihívja és hangossá tegye.

Mi a Miniszter Úr részére itt Erdélyben presztízst akarunk szerezni. Nem akarnók, hogy a kurzuspolitika iránti érzé-

kenykedést e presztízsszerzés akadályai közé odaállítsuk, mikor annak a kurzuspolitikának amúgy is lejárában van az ideje. A Miniszter Úr iránti figyelem itt óriási módon terjed; persze még tele vannak hintve a néplélek kútjai a messziről izenő emberek kútmérgezéseivel. Ezeket a kútmérgezéseket mi szóval is, tollal is tisztítani igyekezünk. Ellenfeleink már oda jutottak, hogy nem tudják vádolni a Miniszter Urat más-sal, csak a szegénységével, a rossz kosztjával és a kopott ruhájával. Aztán legújabban azzal, hogy pártunkat fogja a román kormánynál, mert közénk akar jönni kosztja és ruhája feljavítására. Egészen jó úton haladnak tehát, hogy a nép mélységes rokonszenvét a Miniszter Úr iránt földidézzék. Ehhez most a Miniszter Úr olyan megnyilatkozása kellene, mely a homályos és rossz emlékezéseket kijavítsa, s a Miniszter Úrnak éppen az erdélyi kérdésben a mai román imperialistákkal szemben való küzdelmeit igaz megvilágításba helyezze. Az aradi találkozóról kellene, hogy a Miniszter Úr memoárszerűen írjon, s azt kellene most sürgősen a rendelkezésünkre bocsátania. Ezzel óriási szolgálatot tudnánk tenni a népkisebbségi ügyek előhaladásának, s a Miniszter Úr ellenségei is el kellene hogy némuljanak. Nagyon kérjük, méltóztassék ezt a témát kidolgozni.

Mikor így megjelöltem, hogy mit tehetnénk egy nagy ügy sikeres taktikavezetésére legcélszerűbben és leghelyesebben, akkor bizonyára sikerült a Miniszter Úr előtt azt is kifejeznem, hogy a Miniszter Úr személye és eszmeköre iránti legnagyobb ragaszkodás vezet bennünket. Nem valami kicsinyes aggodalom és a Jászi név szolgálatának a félelme, hanem ennek a szolgálatnak a jósága és föltétlen hatásossága iránti vágyunk vezet, mikor mostani tanulmányának kicserélését kérjük. A mostani tanulmányban egyébként rokonszenves ráutalás is van a romániai földreformra, holott ez a földreform a magyar és a szász kisbirtokokat és népvagyonokat is kisajátítja. Egyéb se kellene a Miniszter Úr itteni ellenfeleinek, mint az, hogy vádjuk fogytán a nép előtt rámutathassanak: „Látjátok? így fogja a ti pártotokat Jászi!” A földreform általános dicséretéből mi sem könnyebb, mint ezt a

félreértést kihozni, és azt a földjében bizonytalanná vált kistelepések és székelyek között még lázasabb rémképpé torzítani. Ezen a módon később még azt is ki tudnák fejteni, hogy egyenesen a Miniszter Úr vétette el a magyarság kisbirtokait és népvagyonait. Pedig már úgy állunk a nép előtt, Miniszter Uram, hogy egyik középnyemes úr a múltkoriban így szólott hozzám: "Ha Jászit idehozzátok, feltétlenül megbolondítja a székelyeket, s akkor aztán fuccs a magyar egységnek." Én ugyan nem féltém a magyar egységet, de ennek a középnyemesnek az ijedt kiszólását igen jellemző fokmérőnek látom arra nézve, hogy milyen értéke van vagy lehet a Miniszter Úrnak a nép előtt.

Ezt az értéket megvédeni és növelni akarjuk. Ezt akarjuk, de nem valami bizantinizmus végett, hanem azért, mert a Miniszter Úr konföderációs eszme körében népszenvedések végét és népakaratok diadalát érezzük. Ezért a jó és igazi kifejlődésért dolgoznánk azon, hogy a Miniszter Úr presztízse mind elhatározóbbá tudjon lenni, és azt félreértésekkel se tudják megingatni.

Engedjen meg, Miniszter Úr, ha hosszadalmasok lettünk volna. És engedjen meg, hogy kívánságunk értelmében való szíves elhatározását kérjük. A magyar politika archimedesi pontjáról szóló értekezést különben további becses intézkedéséig féltő megbecsüléssel őrizzük.

Maradtam a mélyen tisztelt Miniszter Úrnak
ragaszkodó igaz híve:

Paál Árpád

Columbia University. Jászi Coll.

A levélben említett Jászi-tanulmány valószínűleg másutt sem jelent meg, s kézirat formában sem maradt fenn.

Wien, 1921. IX. 29.

Igen tisztelt és kedves Uram,
Engedje meg, hogy e sorok átadóját, dr. Ormos Ede barátomat, a *Huszedik Század* régi és intim munkatársát, szíves jóindulatú figyelmébe ajánljam.

Dr. Ormos mint publicista Kólozsvárt fog letelepedni, s meg vagyok róla győződve, hogy működése a román – magyar kibékülés ügyére nézve áldásos lesz.

Épp e percben veszem szeretetre méltó levelét, mely Goga miniszter úrra hivatkozva Erdélybe hív. Turnétervemre vonatkozólag cluji magyar barátaim információit várom, de mindeddig Kádár nem válaszolt. Mindenesetre nagy óvatosságra van szükség, nehogy ártsak az ügynek.

Baráti érdeklődését melegen köszönve
régí rokonszenvvel üdvözli
tisztelő igaz híve

Jászi Oszkár

Columbia University. Jászi Coll.

Ormos Ede (1873 – 1944) újságíró, szociográfus. A húszas években a kolozsvári Keleti Újság munkatársa volt.

Octavian Goga meghívását Isac szeptember 16-i levelében közölte Jászival. Erről l. Vezér Erzsébet: Emil Isac és a magyar progresszió, i.m. *Korunk*, 1978. 645. l.

JÁSZI OSZKÁR
A DUNAI SZÖVETSÉG JÖVŐJE

A karácsonyi szimbólum még ma is az utópiák kódében kéklik, de az az eléggé meg nem becsülhető jelentősége mégis megvan, hogy az idealizmusnak, a szürke napi érdekeken felülemelkedő felszabadulási lendületnek kiapadhatatlan forrását hozta a világba, mely legalábbis ünnepélyes órákban alkalmasakká teszi a lelkeket távolibb és egyetemesebb célok megértésére és értékelésére. A béke és a szeretet kitéphetetlen vágyának ezt az újra felújuló impulzusát szeretném felhasználni arra, hogy egy olyan tervre hívjam fel a figyelmet, mely a köznapiságok taposómalmában aligha számíthatnak érdeklődésre.

A terv, melyről beszélni kívánok, nem új keletű, bár a szükségletek, melyeket kielégíteni hivatott, soha ily kínos nyomatékkal nem nehezédtek rá a közép-európai emberiség felkére. Most, hogy a dunai medence fiatal népei elérték annyira óhajtott független államiságukat s nemcsak önrendelkezési jogukat, valami nagy kiiózanodás, hogy ne mondjam, kiábrándulás kezd úgy a legjobb intelligencián, mint a széles tömegeken erőt venni. Egyre több ember érzi, hogy állami és nemzeti függelenségük kivívása egymaga még távolról sem oldotta meg felkük legalapvetőbb törekvéseit, hogy az új rend legfeljebb a katonák és a bürokraták eldorádója, míg a testük vagy a szellemük munkájából élő, tehát egyedül gazán produktív népies rétegek egyre világosabban ébred-

nek arra az öntudatra, hogy bár régi állami és nemzeti bilincsek lehullottak, de azok helyét újabbak és más természetűek váltották fel.

Valami szorongás, fájó nyomás, bizonytalanság, csaknem reménytelenség érzése él ma a dunai medence népeiben: nemcsak a legyőzöttekben, hanem a győztesekben is. Ez az érzés nemcsak a szörnyű drágaságnak, a terjedő munkanélküliségnek, az életstandard rohamos lehanyaglásának, a régi középosztály összeroskadásának, az improduktív tőke szemérmetlen előtérbe nyomulásának a következménye, hanem egyetemesebb lelki okoknak is.

Az élet nagyon megcsúnyult és megdurvult. Az ember elvesztette lelki és testi mozgásszabadságát. Valami újabb röghöz kötés tendenciája érvényesül az egész vonalon. Az államok – minden leszerelési komédia dacára – egyre inkább militarizálódnak, s ezt a folyamatot természetesen a bürokrácia és a rendőrség felduzzadása kíséri. Vám és policiális sikanériák csaknem lehetetlenné teszik a javak és az eszmék cseréjét. A valuták szertelen hullámozása nemcsak az anyagi termelést kezdi bizonytalanná tenni, de az egyéni életsorsok józan berendezését is. Lármás és gyűlölködő harcok dúlják az egész közeletet. A faji küzdelmek brutalitása még nagyobb lett, s az új irredenták még elkeseredettebbek, mint aminők a régiek voltak. A politikában a közérdekű szempontok és törekvések szinte teljesen megszűntek az osztály- és klikkérdekek meztelen terpeszkedésével szemben. Megmegújuló határkontroverziák, fölkelési és puccshírek tartják állandóan izgalomban a közvéleményt. Az emberek elvesztették régi gazdasági és erkölcsi gravitációjuknak kényelmes és megbízható útjait és szerveit, újak pedig nem tudtak a régiek helyébe lépni. Nyugtalanlás, átmenetiség, központtalanság, ideiglenesség, kapkodás minden vonatkozásban. Kába, messianisztikus lázalmok az egyik oldalon – üzletes, szemtelen jobberség a másik oldalon. A társadalom eszmék és ideálok nélkül áll: a kereszténység osztályuralmi narkotikum lett, a liberalizmus bürzsideológiává aljasodott, a szocializmust kezdi megenni a bürokrácia és az állam. Az egyén

szabadságának, függetlenségének, szuverenitásának eszméi kihaltak: a Servile State, a rabszolgaállam mindenütt kialakulóban.

Kétségtelen, hogy ez a lelki krízis általános európai, sőt világjelenség. Azonban a dunai népekre egészen különleges súllyal nehezedik rá. A háború itt olyan jelenségeket is hozott létre, melyek a Nyugaton ismeretlenek. Sőt túlzás nélkül azt lehet mondani, hogy a nyugati válság csak folytatása a közép-európainak, s a *sedes mali* [a bajok fészke] tulajdonképpen a dunai medencében van. Innen fog megindulni a regenerálás folyamata, vagy innen fog továbbhaladni a feloszlás szelleme.

Mert bármily nagy haladást jelentett is az a nemzetállami elkülönülési folyamat, mely a háború által Közép-Európában végbement, kétségtelen, hogy az egész új dunai rend nem lesz valóban életképes – tehát az igazi kultúrát és szabadságot szolgáló – mindaddig, amíg nem fog sikerülni egyrészt a dunai államok szabad gazdasági és kulturális érintkezését biztosítani, másrészt minden nemzetiségi problémát az igazság szellemében megoldani. A régi dunai monarchia egy gyűlöletes nemzeti és állami anakronizmus, bár igen tökéletesenül – megfelelt a dunai népek gazdasági és kulturális egymásrautaltsága bizonyos szükségleteinek. Ellenben az új rend – bár nagy és örvendetes lépést jelent a nemzeti és állami szabadság irányában – visszaesést mutat a régivel szemben annyiban, hogy egy természetes gazdasági és forgalmi, közlekedési és kulturális egységet mesterséges vámttechnikai, katonai és policiális kordonokkal szakít szét, s egy oly korszakban, melyben csak egyre szélesebb körű termelő- és fogyasztási egységek életképesek; a mesterkelt, vérszegény, erőtlén, egymástól hermetice elzárkózó ökonómiai rendszerek sokaságát teremtette meg.

A dunai népek nagy problémája tehát az volna, hogy állami és nemzeti létük csorbítatlan függetlenségét összeegyeztessék a dunai sorsközösség egyetemes gazdasági és kulturális érdekeivel. Többé-kevésbé tisztán vagy öntudatlanul, mindenki érzi ennek a kérdésnek az ellenállhatatlan nyomá-

sát. Már sok évtizeddel a világháború előtt a messze látó politikusok és államférfiak egész sora, köztük a váteszi Kossuth Lajos, figyelmeztetett a dunai népek szolidáris érdekei okos és előrelátó szabályozásának európai szükségyszerűségére. Persze akkor a probléma a mainak bizonyos értelemben a megfordítottja volt. Akkor a gazdasági és forgalmi egység többé-kevésbé teljes volt, de az egyes alkatelemek nemzetpolitikai függetlensége hiányzott. Ma az egyes partnerek nemzetpolitikai függetlensége többé-kevésbé teljes, de a szolidáris érdekek egységes szabályozása hiányzik.

Ezért a történelmi és jelen adottságbeli nemzetközi szükségérzet dacára komoly kezdeményezések a dunai népek gazdasági-kulturális szövetkezése irányában nem történtek. Bár Beneš miniszterelnök és Engliš miniszter többször hangsúlyozták a probléma rendkívüli fontosságát, s bár a portorosei konferenciának ez volt a tulajdonképpeni tárgya, s bár az osztrák–csehszlovák közeledésnek nagy és öröndetes, valóban biztató jelentősége van: mégis nagyobb és elhatározóbb lépések – sem elméletileg, sem gyakorlatilag – nem történtek a dunai szövetség vagy legalábbis annak átmeneti alakzatai érdekében.

Ennek az erélytelen csüggettségnek, a jelen apró adottságain felülemelkedni nem tudó passzivitásnak okai érthetőek és közelfekvők. Az új államokban felülkerekedett katonai és bürokratikus vezető rétegnek a dolog természete szerinti nincs érzéke a gazdasági-kulturális szolidaritás problémái iránt; a magyar feudális infekciótelep csak úgy ontja magából a militarizmus, az elzárkózás és a reváns bacilusait; a nagy kapitalista érdekek hallani sem akarnak vámvédelmük dús profitjainak megbolygatásáról; az állami gazdasági központok félnek a szabadkereskedelem hús szelétől, mely a beamterek jövedelmező privilégiumait fenyegeti; a nemzeti probléma kiélesedése az egyes államokon belül letöri a lelkek hajlandóságát az egyesülés gondolatai felé; a szocialista pártok merev osztályharc orientációja alkalmatlanná teszi őket minden olyan koncepció betagadására, mely távolabbi és egyetemesebb érdekekre figyelmeztet; a kispártok ter-

mészetszerűleg kevés érzékkel bírnak a nemzetközi mozgékony-ság és interferencia törekvései iránt.

Szóval, az összes komoly reálpolitikai faktorok idegenen vagy pláne ellenségesen állnak egy dunai gazdasági szövetség terveivel szemben. És ezeket a dolog természete szerint közömbös vagy rosszakaratú politikai tényezőket nem befolyásolja vagy ellensúlyozza semmiféle komoly közvéleménynek intellektuális vagy erkölcsi ereje. A dunai népek legfontosabb fejlődési érdeke így holtpontra jutott. Nincs addig tovább, míg nem sikerül egy felvilágosult és hatékony, aktív és lelkes közvéleményt teremteni a dunai szövetség igazai mellett. Ámde egy ilyen közvélemény alig formálható ki gazdasági vagy politikai eszközökkel. Merőben szellemi erőtevézőkre vagyunk egyelőre ráutalva. Miként a német Schul- és Turnvereinek sora megelőzte a német gazdasági egységet, úgy a dunai szövetség terve is mindaddig kilátástalan, míg nem sikerül a dunai népek legjobb szellemiségét egy új ideológiai és morális atmoszférában egyesíteni.

Ennek a termékeny és alkotó atmoszférának megteremtésére vonatkozik az a terv, melyre e sorok kezdetén céloztam. Ez a terv régi keletű. Már a háború előtt beszélgettünk cseh-szlovák, jugoszláv, román ismerősökkel egy olyan kultúrliga alapításának szükségességéről, mely a dunai népek legjobb demokratikus és progresszív, a kultúráért és a szabadságért lelkesedő szellemiségét egybefoglalva, alkalmas élesztője lehetne a dunai monarchia korszerű rekonstrukciójának. A Habsburg-hidra leterítése után ez a gondolat nyilván mit sem veszített aktualitásából, hanem ellenkezőleg, még szükségesebbé és sürgősebbé vált – persze többé nem a joggal gyűlölt Monarchia felújítására, de igenis a dunai népek megfelelő szövetséges kapcsolatának előkészítésére.

Ez a szükséglet ma oly parancsoló, hogy már a szorosan vett irodalomtörténeti táborban is érzik kielégítésének szükségességét egyes eredetibb és lendületesebb fejek. Így legutóbb Hatvany Lajos az Ady-kultusz terjesztése körüli fáradhatatlan buzgalmában fölvetette egy Ady-szövetség alapításának a tervét, amely központi szervévé válhatnék az elsza-

kadi magyarság és az utódállamok kultúrája közötti érintkezésnek. A Hatvány eszméje nyilván túl szűk körű (mert túlságosan irodalmi s egyoldalúan magyar hangsúlyú) ama cél megvalósítására, mely valamennyiünk szeme előtt lebeg, de értékes tényező lehetne abban az általánosabb jellegű dunai kultúrszervezkedésben, melyről most beszélni fogok.

Azt hiszem, hogy komoly, elhatározó lépés volna a kitűzött cél felé, ha sikerülne egyelőre akár csak pár tucat embert tömöríteni az utódállamok és a magyarság legjobb szellemiségéből, oly célból, hogy legalábbis az eszmék cseréje zavartalanul meginduljon, és a kultúrák érintkezésének legelső szervezetei megalkottassanak. A szövetség – talán a Dunai Népek Kultúrszövetségének lehetne elnevezni – tagja lehetne – párt- és osztálycsoportok mellőzésével – minden őszintén demokratikus, a kultúrát szerető és a nemzetek szabadságát kölcsönösen tisztelő ember, aki át van hatva attól a meggyőződéstől, hogy egyetlen nép szabadsága és függetlensége, munkája és kultúrája nem tekinthető addig biztosítottnak, míg ezek az értékek valamennyi nép számára nem garantáltak.

A kultúra őszinte szeretete képezi az egész terv leitmotívját, mivel sohasem lehet más nép szabad kulturális fejlődésének elnyomója vagy háborítója valaki, aki a saját népe kultúráját – annak igazi lelki valóságában – a szívében viseli. Ha tehát sikerülne a leírt mentalitásból csak egy kis csoport magyar, német, csehszlovák, jugoszláv, román és ukrán embert alkotó szellemi munkást (mely kategóriába természetesen a szakmáját értelmesen űző és fejleszteni akaró ipari és mezőgazdasági munka képviselőit is beleérttem) egyesíteni: a népek közeledésének és kölcsönös megértésének számos útja nyílna meg.

A Dunai Kultúrszövetség gondoskodnék arról, hogy az egyes nemzetek gazdasági, kulturális és szociális problémái igaz megvilágításban kerüljenek a közvélemény elé, nem pedig a kapitalista és a militarista szemüvegen át eltorzított formában.

A szövetség alkalmas kiadványok útján tervszerűen hoz-

zálátna ahhoz is, hogy az egyes valódi és maradandó kultúrértékei kitűnő fordításokban kicseréltesse.

Gazdasági és technikai szakosztálya olyan problémákat tűzne napirendre, melyeket csakis a dunai népek kooperatív munkája valósíthat meg.

A szövetség egy közös szemlét adna ki, mely állandóan a *jour* tartaná a nagyközönséget a dunai népek legfontosabb kulturális, gazdasági és politikai törekvéseiről.

A szövetség megfelelő időközökben kongresszusra gyűlekezne egybe a dunai államok egy-egy fővárosában, hogy tagjait személyesen is közelebb hozza egymáshoz, s egyben nagy és jól megszervezett nyilvános gyűléseken fölkelte az érdeklődést a dunai szövetség alapeszméje és megvalósításának módozatai iránt.

A szövetség energikusan felvenné a harcot mindenféle sovinizta, nacionalista, imperialista elnyomó tendenciával szemben, minduntalan rámutatva arra, hogy a munka és a kultúra érdeke minden államban szolidáris.

A szövetség jogvédelmi ligát létesítene minden sérelem orvoslására, melyet bárhol nemzeti kisebbségekkel vagy azok tagjaival szemben elkövettek, egyidejűleg pedig minden sovinizta uszítás és aknamunka elleni küzdelemre.

A szövetség minden egyes tagja kötelezné magát, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel és fórum előtt (ki-ki a maga lapjában, egyetemén, szövetkezetében, szakszervezetében, pártjában vagy egyesületében) propagandát fog csinálni a dunai szövetség programja mellett, s energikusan vissza fog utasítani minden olyan törekvést, mely konkolyt akarna hinteni a dunai népek közé.

Egy ilyen szövetség – ha valóban szellemileg és erkölcsileg megfelelő emberanyagból kerülne ki – csakhamar éreztetné áldásos hatásait. A nemzeti uszítás és a kapitalista kizsákmányolás légkörét csakhamar a munka és a kultúra érdekharmonijának a szelleme váltaná fel. Az öntudatlan tömegek is észrevennék, hogy a dunai népek marakodása csakis a kalandor katonák, a zsákmányra éhes üzletemberek és politikusok céljait szolgálja, ellenben, hogy minden dolgos

ember érdeke a béke: az eszmék és javak minél intenzívebb, minél zavartalanabb cseréje.

Egy ilyen légkörben a lekapcsolt magyar kisebbségek a visszavonás és a zavar elemeiből, az irredentizmus aknáiból a kultúrák kapcsolóivá, az egyes nemzetek termékeny kölcsönhatásának értékes hídjaivá válnának. Egy ilyen légkörben a nyelvek különbözősége, a kultúrák tarkasága nem teherként, nem akadály többé, hanem ellenkezőleg, előny és a fejlődés gyorsítója.

Így válnék a Dunai Kultúrszövetség az új dunai szintézis kovászává. Ugyan egyetlen politikai vagy gazdasági problémát sem oldana meg, de megnyitná a lelki zsilipeket egy alkotó, jövő politika számára. Mert e nélkül az új mentalitás nélkül nincs kiút: a dunai népek fiatal függetlensége csakhamar el fog pusztulni a nemzeti irredenták lázas konvulziói és idegen imperializmusok *divide et impera*val dolgozó beavatkozásai között.

Bármilyen szerény legyen is az itt körvonalazott terv, jól látom annak súlyos nehézségeit és akadályait. Ezekre részben már más vonatkozásban rámutattam. De az ott jelzett gazdasági-politikai ellenállásoknál még sokkal veszedelmesebbek azok, melyek a mai nemzedék szellemében gyökeresnek. Az emberek még mindig abban a politikai babonában szenvednek, hogy nincs más komoly előrehaladás, mint az állam útján vagy a politikai pártok útján. A spontán szövetkezés, bátor kisebbségek célkitűzése, alkotó egyéniségek munkája elvesztette minden hitelét a bürokraták és a demagógok mai társadalmában. Állami intézkedés vagy erőszak, állami hitel vagy kisajátítás, kormányrendelet vagy kényszer-szervezés: ebben merül ki korunk egész atmoszférája úgy a kapitalista, mint a bolsevista póluson. Pedig szabad emberek szabad társulása nélkül nem történhetik valami igazán megújító cselekedet. Az új dunai rend is csak ebből a szellemből születhetik meg.

Bécsi Magyar Újság, 1921. december 25.

Jászi tervezetéről I. Hanák Péter: A dunatáji közösségtudat ébresztése, *Műhely* 1984. 3. sz. 3–20. l.

NAPKELET

Cluj-Kolozsvár, 1921. december 29.

Kedves Oszkár Bátyám!

Ma kaptam meg f. hó 18-án kelt levelét. Az aradi tárgyalásokról szóló cikk rendkívül nagy feltűnést keltett egész Erdélyben. A magyar sajtó progresszívebb része rendkívül örömmel regisztrálta, a reakciósabb része pedig elhallgatta. A román lapok közül Maniuék lapja, a *Patria* bő kivonatban tárgyalta, a kormány lapja, a *Gazeta Ardealului* pedig az egész cikket szó szerinti fordításban, folytatásokban közölte. Az *Adeverul* polemizált a cikkel, az illető számot mellékelten küldöm.

A honoráriumot kiutaltattam, de pillanatnyilag rendkívüli nehézségekbe ütközik, hogy lejcsekket küldjünk. Egyfelől a romániai átutalási tilalom, másfelől a bécsi valuta-bejelentési kötelezettség miatt, talán az lesz a legjobb, ha Faragó Miklósnak fizetjük ki a honoráriumot, aki erről értesíti Barnát azal, hogy Oszkár bátyámnak fizesse ki az összeget. Mindenesetre a legsürgősebben el fogom juttatni a megállapodás szerinti honoráriumot.

A közelebbi akciónk a romániai új alkotmány napirendre kerülésével függ össze. Miután a magyarság a parlamentben sajnos még nincs képviselve, mi a progresszív ideológiának megfelelő alkotmány alapeleit nagyszabású ankétban kívánjuk megjelölni, és ezzel hozzájárulni ahhoz, hogy az új al-

kormány itt rendkívüli fontosságú ténye kellőképpen előkészítették. Román, magyar, német és zsidó nemzeti progresszíveket akarunk megszólaltatni az egyes részletkérdésekben, és nagyon nagy szolgálatot tenne Oszkár bátyám közös ügyünknek, ha talán a modern állam alkotmánya és a nemzeti kisebbségek viszonyairól tanulmányt írhatna, amelynek természetesen érinteni sem kellene a konkrét aktualitást. A Dühring-tanulmány szintén nagyon érdekelne bennünket.

A Dunai Kultúrszövetségről írt vezető cikkét az ügy nagyszerűségének teljes átérzésével fogadtuk itt valamennyien. A *Keleti Újság* holnapi számában vezércikkben adok rá visszhangot, esti lapunk (az *5 Órai Újság*), amelyet Darvas barátunk szerkeszt, mai számában ad visszhangot a felhívásnak. Mi most keressük a romániai felvilágosult szellemiség számára a legmegfelelőbb tömörülési folyamatot, és azt hisszük, hogy minden pártnál alkalmasabb ennek a kultúrszövetségnek a megalakítása. Nagyon várjuk, hogy milyen központi kezdeményezések fognak történni az ügyben.

Polányi Károlyról nem tudunk két hónap óta hírt adni. Nagyon lekötelezne, ha megkérné, válaszoljon ajánlatunkra.

Meleg szeretettel üdvözli mélyen tisztelő híve

Kádár Imre

Columbia University, Jászi Coll.

Jászi cikke: „Visszaemlékezés a Román Nemzeti Komitéval folytatott aradi tárgyalásaimra”, *Napkelet*, 1921. 1343–1356. l. Újabbán megjelent: *Jászi Oszkár Publicisztikája*. Budapest, 1982. Magvető, 311–328. l.

Polányi Károly cikke a folyóiratban: „Hívő és hitetlen politika”, *Napkelet*, 1921.

JÁSZI OSZKÁR LEVELE EMIL ISACHOZ

Wien, 1922. I. 8.
XVIII. Singer str. 3.

Kedves és tisztelt Barátom, szíves újévi jókívánatait hálásan köszönöm, és melegen viszonzom. Szép cikke a Bécsi Magyar Újságban megörvendeztetett. Nem lehetne a *Dunai Kultúrszövetség* tervét realizálni? Tíz jó román, tíz jó magyar kultúrember, ugyanannyi csehszlovák és jugoszláv egyelőre elég volna.

Sajnádom, hogy elhagyja Erdélyt, ha csak átmeneti időre is. Egy megbízható bajtárssal kevesebb azon a szép, vajúdó földön. Viszont örvendek annak a kilátásnak, hogy Bécsben találkozhatunk.

Addig is melegen üdvözli tisztelő Igaz híve

Jászi Oszkár

Üzenetét Giesswein Sándorral közölni fogom.

Isac 1922. január 1-i levelében így írt Jászi tervezetéről: „Igen szépnek találtam az Ön cikkét a dunai kultúrák federációjáról és utólagos beleegyezése reményében, utilizáltam az Ön szép cikkét. Nekem ugyan kevés reményem van ahhoz, hogy a *mai* román és magyar generatio meg tudja valósítani ezt a kultur solidaritást. De talán a jövőben.” – Jászi és Isac levélváltását közli Vezér Erzsébet: Emil Isac és a magyar progresszió, i. m., *Korunk* 1978. 645. l.

Beregszász, 1922. II. 1.

Kedves Szerkesztő Uram!

Sokat és nagyon hálás szívvel gondoltam mindig Önre, amióta a Sors úgy széjjelvert bennünket. Nagyon sokat kellett szenvednünk, amíg idáig jutottunk, hogy van állás s valamilyen megélhetés. Okt. 1-je óta Beregszászon, Ruszinszkóban tanítok. Sajnos, az Ön meleg hangú levelének, amelyet még nyáron érdekemben Štefánekhöz írt, s melyért most fejezem ki köszönetemet – nem lett eredménye. Pedig Szlovenszkóban jobb szerettem volna, mivel szlovákul tudok egy keveset, s egy év alatt jól elsajátítottam volna, míg itt a ruszint nehezebb megtanulnom, mert az íráson kívül a kiejtésben is nagyon különbözik a szlováktól, s azután ezek az ún. ukránok arra törekszenek, hogy ezt a fejletlen, kevés szókincsű, kultúrátlan nyelvet tegyék általánossá, s kidomborítsák ellentéteit, és mindenképpen megkülönböztessék a nagyorosztól, amelyet mégiscsak szívesebben tanulna az ember, mivel annyi millió ember beszél.

Kedves Szerkesztő Uram, Önt bizonyára érdekelni fogja az itteni megfigyeléseim leírása s magasabb rendű elhivatottságával is jár, hogy mindenfelől hű képe legyen a helyzetről, elmondok hát egyet-mást, elsősorban a szakmámba vágó dolgokról. Minden állam igazi képe a népkultúra irányában tett intézkedéseiben jelentkezik leghivebben. Itt még igen

kevés történt, pedig tudjuk, hogy régen is ez volt a legelhagyottabb s legelmaradottabb rész. Iskolák nem létesülnek, ami van: egészségtelen, felszereletlen. Az új tankönyvek papi írások, telve tendenciózus olvasmányokkal... hinni, hinni, s nem tudni; a természettudomány is bibliai beállítással: a Jóisten mindent bölcsen teremtett! Semmi olyan, ami a tudást elősegítené, ami öntudatos, ítéletre is képes polgárt képezne. Bizony nagy igazság, hogy a tanítóság mindezekben segíthet, ha ő maga az, akinek lennie kell! Ehhez elsősorban nyugodt lelkiállapot s legalább viszonylagos gondtalan élet: a mindennapi kenyér biztos megléte szükséges. A régi Magyarországon azzal tették lehetetlenné a tanítóság termékenyebb munkáját, hogy éhbéren tartották. Az itteni állapotokról az a hír terjedt el, hogy a tisztviselők nagyon jól vannak fizetve, s azt hiszik, hogy a tanító is állami tisztviselő. Dehogy! Az állami tisztv. véglegesek, nyugdíjképesek, a tanító ideiglenes minőségben van alkalmazva, bármikor elbocsátható, s nyugdíjtalán. Az áll. tisztviselők, a csehek a rendes fizetésen kívül napi 40 K pótlékot is kapnak, s így tényleg jó a helyzetük. A tanítót, ha kinevezik, fizetésére hónapokig, fél évig is várnia kell, s akkor megtörténik, hogy havi 3 – 400 K-val kevesebbet állapítottak meg, ami után ismét sokáig kell várni, amíg korrigáltatik. Egy példa: nekem szolg. éveim beszámításával járna 3008 K havonként, de 24 szolg. évetem nem számították be, s mint kezdőnek kiutaltak havi 1564 K-t, amiből itt egy hattagú családnak megélni nem lehet, s ez a kiutalt összeg is helytelen, mert törvény szerint havi 1871 K járna mint kezdőnek. Ez tévedés!... A múlt évben 200%-os drágasági segélyt szavazott meg a törvényhozás 1920. ápr. 1-jéig visszamenőleg. Az áll. tisztviselők mind meg is kapták, a tanítók egy része szintén, egyes járásokban azonban csak 1920. szept. 1-jétől, s nem egy évvel vissza, úgy hogy igen sokak ezreket veszítettek. Szinte érthetetlen, hogy ilyen is megtörténhetik egy jogállamban. Ugyancsak a múlt évben szövetek beszerzésére a fizetés arányában mindenkinek hitelt nyújtottak, hogy majd utólag levonják havi részletekben a vásárolt összeget. Most azután levonják azoknak is, akik nem is vásároltak,

aminek a helyesbítéséért külön kérvényezni kell, és ki tudja, meddig várni, amíg jól elintézik. Hát nagy az elkeseredés, és van miért. A lélek és lelkiismeret – úgy látszik – mindenütt kivészett az emberekből! Hej, de másként csináltuk mi ezt egykor! Egész világosan látom, hogy az ilyen és más téren még ezeknél is kirívóbb esetek nemcsak múltó elkeseredést, hanem a legerősebb irredentizmust szülik. És egy Károlyi-féle demokratikus M[agyarország] Jászi nemzetiségi koncepciójával a nemzetiségi kérdésben nyílt állásfoglalásban is megnyilvánulna. De minden utódállam ilyen egészségtelen politikát csinál befelé, s ezért nem is támogat őszintén egy oly politikai akciót, amely odaát gyökeres változásra vezetne.

Odaát igen lassú folyamattal megy a tisztulás, aminek nem utolsó oka a szoc. dem párt vezetőinek állhatatlansága, önzése. Hiúság és féltékenység jellemzi a párt jelenlegi vezetőit, szűk látókörűek, tehetségtelenek, s nem is látnák szívesen az emigráció visszatértét, hisz akkor nem ők volnának az elsők, s könnyen kiszorulhatnának a most megszállt pozíciókból. Higgyen nekem: ők most már biztonságban érzik magukat, Somogyi mártírhalála megadta nekik ezt a biztonságot, s ők most szívesen elnézik, hogy minden menjen a maga útján; az idő mindent megérlel, rájuk szükség lesz, s csak rájuk, s ez a fő. A tömeg nem az övék, de még mindig nem mozdulhat. Míg otthon voltam, az volt a helyzet, hogy a vezetőség politikájával egyet nem értők még csak ellentmondani sem mertek, s ezt azzal okolták meg, hogy nem akarnak az internálótáborban elpusztulni, nagy okuk volt ezt feltételezni. A falvak elnyomott népe is visszasírja a Károlyi-érát, s az nem is lehet másként, s nem is lesz addig megnyugvás, ezt kicsinyes ravaszkodó politikával meggátolni csak ideig-óráig lehet. Csak a Károlyi-féle politika biztosítja a demokratikus földreformot, amely az egyetlen, ami még megmentheti és megtarthatja a magyar népet a végpusztulástól, s ezt a nép mindenütt ösztönösen érzi, de érzik a mai bitorlók is, s tudják, hogy a játék: élethalálra megy!

Bárcsak ott tartanánk már, hogy ezekről a kérdésekről ne csak elmélkedni lehetne, hanem a tettek ideje volna itt.

Már csak megemlékezem a nagyszénásiakról is, akik Önt oly őszintén szerették, hogy még a hivatalosan elismert pártvezéreknél is többre becsülték, hát ők szegények, szintén megszenvedtek. A román betöréskor a direktórium s még több, a jegyző és pap szemében veszedelmes izgató elvt. felmenekült Bpestre; a direktóriumot én a kerületemben a gazdaságnál, a többieket a szomszédos nagyobb gazdaságokban helyeztük el. Nem bántottak ők otthon senkit, a sikkasztó jegyző is ott maradt, éppen csak a lutheránus papot, aki annak idején ellenem hamis jegyzőkönyvet vett fel, utasították ki a községből, s mert visszatért, hát kikergették. A direktóriumot Bpesten elfogták, s másfél évi vizsg. fogság után szabadon bocsátották. A többiek, akik visszatértek, alaposan ráfizettek, összeverették őket a románokkal, s kényszerítették őket a templomba járásra, s aki nem ment el, a pap jelentésére megbotozták őket: beléjük verték az istenhitet! De így bántak mindenfelé a földműves szegényekkel. Ez az a lázadó elem, akikkel nem lehet nekik kibékülni, és akikben méltán látják Dózsa szellemét újraéledni... ezek még egyszer tort fognak ülni a földült földesúri kastélyok füstölgő romjain!...

A régi szeretettel üdvözli igaz híve

Czabán Samu

NB. Amikor Beneš úr nemrég itt járt, a nála tisztelgő küldöttségeknek meg volt hagyva, hogy szóval nem panaszkodhatnak, hanem írásban nyújtsák azt be. Kapott is egy csomó memorandumot. És igaza volt dr. Görlich prágai egyetemi tanárnak, hogy az itteni helyzetről a miniszterelnök nem informálódhatott hüen. Én tudom, hogy Ön úgy Beneš úrral, valamint több neves és előrelátó cseh politikussal jó ismeretségben – barátságban van még a régi időkből: figyelmeztesse őket arra a veszedelemre, amely ezek miatt az ázsiai közigazgatási viszonyok miatt okvetlenül kiérik... Horthyék izgatása nélkül is. Higgye el nekem, hogy itt oly nagy a gyűlölet a bennszülötteknél a csehek ellen, amilyet a régi magyar világban sem lehetett észlelni a magyarok ellen. Bár a csehek

egyéniileg szimpatikusak, udvariasak, s a legtöbb európai színvonalú ember, de mert a bennszülötteket háttérbe szorító, mintegy elnyomásra törekvő rendszer képviselőjében jelentkeznek, és sok esetben részlelhajlóan járnak el, ezért, és mert külön diétát élveznek, általánosan napi 40 K-t, s mert csak ők a megbízhatók, akik ily nemű megbízatásaikat az egyes intézményeknél titokban csinálják... mondom, igen nagy a gyűlölet, s ez... bizony nem fog jóra vezetni!

Columbia University, Jászi Coll.

JÁSZI OSZKÁR KÁROLYI MIHÁLYHOZ

(Részlet)

Bécs, 1922. március 21–24.

Kedves és Tisztelt Barátom!

Nagyon nehezemre esik a mai helyzetben véleményt és tanácsot adni, mivel egészségi és lelkiállapotom oly súlyosan deprimált, hogy nemigen alkalmas sorsdöntő vagy legalábbis fontos elhatározások foganatosítására. Mégis megkísérlem minden szubjektív pesszimizmusomat és a közviszonyokkal szemben egyre növekvő undoromat háttérbe szorítva a köz szempontjából a lényegest és döntőt kihámozni.

1. Vajon egyáltalán érdemes-e emigrációs tevékenységünket folytatni?

E kérdést mindenesetre fel kell vetni a következő incidens kapcsán. Dr. Krofta cseh követ Prágába ment, s pártolólág Beneš elé terjesztette azt a választójogi memorandumot, melyet Ernst hozzád is levitt. Beneš erre a következő üzenetet küldte:

1. Ó nem lát lényeges különbséget Horthy és az emigráció külpolitikája között, mert azt hiszi, hogy ha az emigráció hazakerül, ő sem fog más politikát folytatni, mint integritásos politikát.

2. Az emigráció különben is nem alkalmas tárgyaló fél, mivel átlépte azt a határt, melyet egyetlen emigrációnak sem volna szabad hazája közvéleményével szemben átlépni.

3. Emellett úgy látszik, hogy az emigrációban nincs meg a kellő tehetség egy megfelelő külügyi akció folytatására, mert *elmulasztotta a legszükségesebb propagandát: az angol és francia propagandát*. Ezért ma oly erős Horthy a Nyugaton. Annnyira erős, hogy alig hiszi, hogy az általunk tervezett választójogi akció valami eredményre vezessen.

4. Mégis nem zárkózik el annak mérlegelése elől, hogy a *kisebbségi kérdés felhasználásával* nem lehetne-e valami diplomáciai lépést keresztülvinni.

5. De nem ígér semmit, mert lojális és őszinte akar maradni az emigrációval szemben, s nem akarja azt eszközül felhasználni s később eldobni.

Erre az üzenetre körülbelül ezeket mondtam el Kroftának: Köszönöm az őszinteséget, mert csak így lehet tisztán látni. B. nyilatkozata megdöbönt, s azt hiszem, hogy ezek után nagyon meg kell fontolni: érdemes-e kisantant-orientációnkat folytatni? Mert mit remélhet tőlük a magyar demokrácia akkor, ha Csehország legokosabb embere nem lát különbséget Horthy és a mi külügyi politikánk között. Ezt a kétségbeejtő vakságot nem lehet másként megmagyarázni, mint úgy, hogy B. teljesen a magyar feudális körök szuggeszciója alá került. (Amit különben már régóta észrevettünk!)

Ami B. vádjait illeti, megjegyzem, hogy mi sosem mentünk el addig a határig, ameddig a cseh emigráció elment, mely háborút folytatott a saját vezéreivel szemben. A francia sajtó-propaganda pedig azon bukott meg, hogy B. nem tudott a mi számunkra beutazási engedélyt szerezni. Az amerikai propaganda sem a mi hibánkból bukott meg. Végül figyelmeztettem a követet azokra a veszedelmekre, melyekbe B. rövidlátó politikája Közép-Európát kergetni fogja. Nyíltan megmondtam, hogy ha a feudalizmus Magyarországon restituálódik, s ha az utódállamok mai kül- és nemzetiségi politikája tovább tart: 4–5 éven belül újabb véres konvulziók és az egész közép-európai egyensúly összeroskadása elkerülhetetlen.

B. fenti nyilatkozata csak annyiban *novum*, hogy ezúttal cinikus őszinteséggel beszélt. Mégis ez a rideg elutasítás al-

kalmas arra, hogy újra revízió alá vegyük politikánkat, s föl-
vessük a kérdést, nem volna-e jobb, ha *igen szerény körben*
is, de teljes függetlenséggel dolgozni, s egyszerre venni fel a
harcot úgy Horthy, mint minden dunai reakcióval szemben?

Barátainkkal folytatott megbeszélések alapján, bennünk a
következő felfogás alakult ki:

a) B. még nem jelenti az egész kisantantot, sőt még csak
az egész cseh közvéleményt sem.

b) *Jugoszlávia érzelmei és racionális attitűdje nyilván egész
más, s nekünk mindenekfelett erre kell építeni.*

c) Ki kell tartani a megkezdett politika mellett, mert nem
folytathatunk mást vagy jobbat, s hiba volna egy affront mi-
att eldobni azt az orientációt, melyet ma már az ellenzék ko-
molyabb része is elfogadott. Ellenben a B.-incidens nyilván
döntő fait nouveau abban az irányban, hogy kár volna min-
den szokolért s minden energiapocsékolásért: a prágai iroda
felállítására. Legalábbis addig, míg a külpolitikát B. vezeti.

(Igaz, még egy fontos részlet: Megkérdeztem Kroftától,
hogy vajon B. visszautasítása nem nekem szól-e és a Károlyi-
csoportnak? S vajon talán Garamiék nem részesültek-e volna
rokonszenvesebb meghallgatásban? A követ erre kategori-
kusan ezt válaszolta: Ez ki van zárva. Speciel Önről Beneš a
tisztelet és a rokonszenv hangján nyilatkozott. S különben is,
nincs a magyar emigrációban senki, akinek Csehországban
annyi presztízse és népszerűsége volna, mint Önnek.) (...)

Politikatörténeti Intézet Archívuma, 704. Fond. Károlyi-gyűjtemény.

KÁROLYI MIHÁLY JÁSZI OSZKÁRHOZ

(Részlet)

Belgrád, 1922. március 30.

Kedves Oszkár, III. 21. leveledre következőkben adom meg [a] választ kérdéseidre, illetőleg információidra:

1. Beneš állásfoglalása valósággal megdöbbentett: annival is inkább váratlanul jött erre vonatkozó értesítésed, mivel alig egy hónapja annak, hogy Kalina itteni csehszl. követ örömmel értesített, hogy épp B. mindenben hozzájárul és helyesli itteni akciónkat, és ennek Csehszlovákiában való kiépítéséhez beleegyezését adja, sőt teljes mérvű anyagi támogatást is felajánlott, bár ezt nem is kértük. Lindernek az a véleménye, hogy ez a hirtelen hangulatváltozás annak tudható be, hogy B., aki magát a kisantant szellemi vezetőjének érzi és tudja, meg lett sértve, hogy előzetesen vagy legalábbis egyidejűleg őt személyesen nem vontuk be a tárgyalásokba. Az én nézetem az, hogy bár lehet, hogy ez a körülmény is hozzájárult ezen ellenszenves álláspont kialakulásához, itt mélyebb okoknak kellett közbejárni, ami természetesen ránk nézve annál kedvezőtlenebb. Mindenesetre igen fontos, hogy mielőbb személyesen beszélj B.-vel, és megkérdezed őt, hogy hogyan értelmezzük a Kalina állásfoglalását e kérdésben. Dr. Krofta által tett kifogások teljesen tarthatatlannak. Erre adott válaszaidat egytől egyik aláírom.

Még csak egy argumentummal toldhatom meg a te érveidet, s ez a következő: B. egyrészt azt kifogásolja, hogy az

emigráció túlságosan ellentétbe helyezkedett az otthoni magyarsággal, és ezért tekintélyét veszítette, másrészt bizalmatlan az emigrációval szemben, mondván, hogy ha hazakerülünk, mi is csak a területi integritás politikáját fogjuk folytatni. Ezzel szemben a helyzet az, hogy mi épp azért kerültünk olyan éles ellentétbe az otthoniakkal, mert őszintén, minden kertelés nélkül a trianoni alapra helyezkedünk, s éppen ez az éles ellentét garancia kell hogy legyen minden józanul gondolkodó politikus szemében arra nézve, hogy ha hazakerülünk, nem fogunk a Horthy-kurzus frázispolitikájának hibájába esni.

Arra a kérdésre, hogy az ekképp kialakult helyzet folytán folytassuk-e politikai tevékenységünket, avagy pedig az egész vonalon vonjuk be a vitorlákat, itt is az a nézet alakult ki, hogy nem szabad a passzivitásba visszaesnünk. Az akció folytatása érdekében felhozott érveidhez még egy igen fontos szempont jön tekintetbe, és pedig az, hogy itt Jugoszláviában már annyira angazsálva vagyunk a kormánnyal szemben, hogy a frivolitás jogos vádja nélkül a megkezdett működésünket nem is szakíthatjuk félbe. Hogy itteni helyzetünket jellemezzem, felhozom azt, hogy Ninčić hozzájárult azon javaslatomhoz, hogy ő nemcsak mindig értesíteni fog, hogy kik jönnek Magyarországból Belgrádba vele érintkezést keresni, de hogy ő csak azokat fogja fogadni, akiket mi javaslatba hozunk, és akkor is előzetesen velünk meg fogja tárgyalni, hogy az illetőkkel mit és hogyan beszéljen. Tény az, hogy ezen rövid idő alatt máris pozícionkat egy félhivatalos követi nívóra tudtuk kiépíteni. (...)

Columbia University, Jászai Coll.

A Jászai – Károlyi levelezést közli: Litván György – Varga F. János (szerk.): Jászai Oszkár válogatott levelei, Budapest 1991.; Litván György (szerk.): Károlyi Mihály levelezése I. köt., Budapest 1978.; Hajdu Tibor (szerk.): Károlyi Mihály levelezése II. köt., Budapest 1990.

Isac Emil és Jászi Oszkár

A *Bácsmegyei Napló* mai számában két név került egymás mellé, Isac Emilnek és Jászi Oszkárnak neve. Isac Emil, az egykori magyarországi román költő, most szót emelt az erdélyi magyarság érdekében az „uszító és gyűlölködő levantinizmus” politikája ellen, mely tobzódik a türelmetlenség és habzsoló elnyomás gyűlölködő atmoszférájában.

Isac Emil neve nem ismeretlen azok előtt, akik figyelemmel kísérték a háború előtti magyar irodalmat. Tudjuk róla, hogy jeles tehetség, Ady Endrének barátja, s találkoztunk nevével a *Nyugat* és a *Huszedik Század* oldalain. Jól emlékszünk egy irodalmi hitvitára is, amelyben a magyar imperialista sajtó reprezentánsa, a *Budapesti Hírlap* volt az ellenfele, s anatómia alá vonták őt, a román, aki magyar szívvel és a magyar vakság éjszakájában prófétalélekkel hirdette a sovinizmus összeomlását s mindennek elpusztulását, amit erre a talajra építettek föl. Akkor még nem volt közkeletű a *destruktív* szó, akkor a faji és nemzeti veszedelem félelmével narkotizálták még el a jogok követelőit, akkor is – s azóta is – még hatott, ha a progresszív gondolat, a bátor és szabad szót a román és zsidó megbélyegzéseivel diszkreditálták. S ez az elhallgattott, kiüldözött s a hazaárulás vádjával fojtogatott román költő egyenesedik most föl a gyűlölködés tengerében, hogy megvédje és megvigasztalja az üldözök és megbélyegzők fajtestvéreit.

Jakšić Žarko nyilatkozott e lap hasábjain a magyar szervezkedésről, annak céljairól és programjáról, s bár az itt élő magyarság teljes egészében nem is tudja magát azonosítani a nyilatkozat tartalmával, annyit mégis hálával kell elismerni, hogy ennél objektívebb, elfogulatlanabb, engedékenyebb és türelmesebb nyilatkozat alig hangzott el a magyar szervezkedés körül. S Jakšić Žarko nyilatkozatában azt is mondja, hogy ő Jászi Oszkár politikai tanítványa, s a nemzetiségi kérdésben való állásfoglalását Jászi Oszkár tanításai formálták ki.

Nincs most helye annak, hogy Jászi Oszkár tanításait fölmérjük akár az elméleti meggondolások, akár a célszerűségek mérlegén. Csak arra akarunk rámutatni, hogy a demokrata pártnak az a kis csoportja, amelyik Jakšić Žarko vezetése alatt állt, Jászi Oszkár politikájának volt követője a múltban, s maradt híve a jelenben. Az itt élő magyarsággal szemben a türelmet, megértést és megbecsülést Jászi Oszkár tanításai érlelték ki bennük, s a múltuk tapasztalatai azért nem lobbantak ki bennük türelmetlen bosszúvágygá, mert ezek a tanítások vetettek gátat a szenvedélyeknek.

Elmondhatjuk még azt is, hogy Jászi Oszkárnak az elszakadt magyarság nemcsak azt köszönheti, hogy új urainak egy csoportjában az ő tanításai vetették meg a megbecsülés és türelem alapját. Az uralmi helyzetből nemzeti kisebbséggé zuhant magyarság politikai és kulturális szervezkedésének legfőbb jogforrása Jászi Oszkár tudományos működése. Ő vetette meg alapját a kisebbségi jogok dogmatikájának, ő formulázta meg először a követelhető és megadandó jogok terjedelmét, s az utódállamok magyarsága számára megkönnyítette a programkészítés nehéz munkáját. S az ő politikai aktivitására lehet a legmeggyőzőbben hivatkozni akkor, amikor az elszakadt magyarság új uraitól annyit kér, mint amennyit az elszakadás pillanatában ő adott.

S Jászi Oszkárt – itt az Isac Emil exorbitánsra nőtt példája – megtagadta a mai magyar közvélemény, Jászi Oszkár emigráns, a rá hivatkozást még otthon maradt hívei is a bo-

csánatkérés pózában kísérik meg, s doktori címétől is megfosztotta a budapesti egyetem.

Az utódállamok magyarságának jótéveivel így bánik el a magyar sors. Hadd mutassunk erre csak rá, s hadd mulasztassuk el a tanulság levonásának keserű munkáját.

Bácsmezei Napló (Szabadka), 1922. máj. 5.

KERESZTÚRY SÁNDOR LEVELE JÁSZI OSZKÁRHOZ

A.S.Z.A.P.A.
Asociata
Scritorilor, Ziaristilor,
Artistilor
Profesionisti din Ardeal

E.H.I.U.M.E.
Erdélyrészi
Hivatásos Írók, Újságírók,
Művészek Egyesülete
ORADEA-MARE

Csegőd, 1922. jún. 5.

Igen tisztelt Uram,
a *Revista Vremii* című előkelő román folyóiratban olvastam cikkét a Duna-menti népek kultúrligájáról, és igen megörültem neki. Hasonló célzattal alakult meg a *fenti* egyesület is, s ezt sietek bejelenteni, hátha segítségére lehetünk egymásnak. Szeretném, ha szolgálatába állhatnék ennek a nagylélegzetű eszmének.

Egyesületünket a román kormány kultuszminiszterének tiszteletbeli elnöksége alatt román és magyar írók együtt alakítottuk a testvériség elve alapján Nagyváradon. Most építjük ki egész Erdély területére. Célja a közeledést szolgálni, és

egymás kultúráját kölcsönös fordítási munkával ismertetni. Fel akarjuk szólítani majd az összes leszakadt területek íróit is hasonló szervezkedésre, és szoros összeköttetést óhajtánánk a magyar emigrációval. A közeljövőben tartandó kongresszusunkra pl. meg akarjuk hívni az emigráció néhány delegátusát is. Szeretnénk, ha a bécsi írókat Ön képviselné. Lehetséges ez? Egy bizonyos: minden erőnkkal készek vagyunk támogatni azokat a törekvéseket, melyek e közös érdekű népek közeledését szolgálják, és én remélem, hogy szoros kollaborációt is sikerül röviden kiépítenünk.

Ha lehetne, szeretnénk majd bécsi magyar lapokban cikket elhelyezni törekvéseinkről.

Várom véleményét (Keresztúry S. Csegőd, Bihar m., Románia)

Kész tisztelettel

Keresztúry Sándor

Jelen levél intencióját teljes mértékben osztja és vállalja a román írók nevében:

M. Samariuenacy
president
elnök

George A. Petru
secretär
titkár

Salamon László
director administrator
igazgató

Columbia University, Jászi Coll.

Jászinak a bukaresti *Revista Vremii*ben megjelent cikksorozatát közli Balázs Sándor: Jászi Oszkár és a „*Revista Vremii*”. *Századok*, 1985. 5–6. sz. 1195–1233. l.

JAKŠIĆ ŽARKO LEVELE JÁSZI OSZKÁRHOZ

(Részlet)

Nagybecskerek, 1922. nov. 24.

...Barátaim megkértek a következő kijelentésre: bármilyen kicsi az a segítség, amelyet az emigrált magyar demokrácia kitűnő és törhetetlen harcosainak küldünk, szolgáljon a már régi keletű, háború előtti időkből eredő bajtársias együttérzés szerény dokumentumául, és vigye egy lépéssel előre nemes feladatukat. Az aláírók közül nincs egy sem, ki a jegyzett összeg kamatoztatására reflektálna. Az egész summát mi igen tisztelt tanár Úr és Károlyi Mihály gróf elnök Úr *személyes rendelkezésére bocsátjuk* azzal a felhatalmazással, hogy azt *tetszés szerint, esetleg nem is részvényjegyzésre*, felhasználni méltóztassanak.

Őszinte tisztelettel vagyok mélyen tisztelt tanár Urnak:
igaz hive

Jakšić Žarko s. k.

Columbia University, Jászi Col.

A hagyatékban a levélrészlet külön másolatban található, a pénzüsszeg és az aláírók megnevezése nélkül.

OCTAVIAN GOGA LEVELE JÁSZI OSZKÁRHOZ

Csucsá, 1923. március 7.

Igen tisztelt Jászi úr,
Körülbelül egy hónapig nem voltam idehaza, és ezért küldöm így elkésve a kért levelet washingtoni követünkhöz, kit én egy értelmes, jóra való embernek ismerek. Legyen szíves írja meg, mikor fog elindulni? Ha két-három hónapig még nem, akkor nagyon kíváncsúnak találnám – ha találkozhatnánk, mert valószínű, hogy ez idő múlva itt kormányváltás lesz, és pártom fogja átvenni az ügyek vezetését. Ily körülmények között – talán én is tudnék pozitív módon valamit tenni, hogy a népeink közötti közeledés érezhetőbb legyen.
Fogadja igaz barátságomat

Goga Octavian

Columbia University, Jászi Coll.

Jászi 1923-ban román útlevelel utazott előadó körútra az Egyesült Államokba.

PAÁL ÁRPÁD
JÁSZI OSZKÁR NÁLUNK

Jászi Oszkár, az egykori Károlyi-kormány nemzetiségi minisztere Romániába érkezett, részint azért, hogy egy kitaszított család szomorú sorsán segítsen, részint az utódállamok politikai viszonyának közvetlenebb áttekintése végett. A magánügy is annyiban elvi fontosságú, hogy a máról holnapra való kitaszítások és az ezekkel vele járó kegyetlenségek megszüntetését kívánja elérni, s ha ebben áldásos példaadást lehet kieszközölni, annak biztosító és megvédő hatásai másokra is kiterjednek. Talán mindenikünkre, akiket az ideges politika alkalmatlanoknak tekint, s egy nem tetsző cselekedetünkért kész iziben kilökni kenyérkeresetünkből vagy nagy nehezen kiizzadott munkahelyzetünkből. Hiszen vannak ilyen esetek, és voltak sok százával: sok könny hullott emiatt, sok szétszaggatott család lelke vérzik ezektől, sok egyszerű munkásember is lett ezek folytán országhatárok úzított vadja, s még vállalatok és műhelyek teremtésében is sok zavar és visszamaradás állott elő ilyesmik következtében.

Jászi Oszkár útjának másik célja összefügg az ő tudományos és politikai működésével. Az utódállamok és Magyarország közötti szövetség eszméjének régi propagálója ő, ez az eszme a békeszerződésekkel különösen nagy időszerrűségbe jutott, éppen a mostani napokban pedig annyira kiélezetten előtérbe került, hogy Magyarország pénzügyi és

gazdasági helyreállítása is attól függ, vajon ez eszméből legalább a szomszédos jóérzés kezdő stádiumát hogyan tudnák megvalósítani. Bethlen István magyar miniszterelnök most a nagyantant közvetlen segítségének a megszerzésével akarná kikerülni ezt a szomszédos ráutaltságot, de tapasztalnia kell, hogy a nagyantant is ezeket a szomszédokat igen számba veszi, és csak a velük való megegyezésen keresztül hajlandó a segítségnyújtásra. A politika a kényszerűségek tudománya. Jászi a szomszédosság természetes kényszerét már régen észrevette: ebből a kényszerből megbecsülő, őszinte együttérzést szeretne kialakítani, hogy a kényszer keserve ne hátráltassa a békés fejlődés nagyobb termékenységét. Bethlenék talán csak most fogják észrevenni a természetes kényszerhelyzeteknek ezt a körülvevő állapotát, idegesek még miatta, ellenszenvesen húzódnak tőle, de végül is meg kell alkudniok majd vele. És a kényszer érzésével alkuszniak meg, a kényszer rosszülésével, ami majd csak igen későn válik az országérdek összhangjának a felismerésévé és végleges megnyugvássá.

Emiatt állanak politikai ellenfelekként egymással szemben egyfelől Jászi Oszkárék, másfelől Bethlen Istvánék. Látnunk kell azonban, hogy az ellentét közöttük ugyanazon helyzetnek csak az időbeli különböző felfogása miatt állott elő. Egyik hamarabb változtatta át a kényszerérzést magasabb rendű együttműködés gondolatává, másik még csak a kényszerérzésben van benne, de majd ő is rá fog jönni a kényszer nélküli gondolatra. Hiszen az igaz, hogy minden ellentét többnyire csak ilyen időbeli és fokozatbeli különbség miatt van, amit bölcsen és higgadtan felfogva az ellentétek sem tudnának keserűkké és fájóakká kiélesedni. Ám megvan az az emberi gyarlóság, hogy az ellentéteket okozó körülménybeli különbségeket észre nem véve, a különbözően megszólaló és akaró személyek csak a személyt látják egymásban. Így fejlődik ki a személyek egymás közötti gyűlöletének valami vakon csapkodó rendszere vagy rendszertelensége, mely egymás értékeit letagadva, egymás jóakarátát kétségbe vonva, egymást a rossz szándékok hátsó gondolataival megvá-

dolva, megmérgezi a viaskodók körül az életet. És minél magasabb, minél messzihangzóbb ponton állanak a viaskodók, annál nagyobb területről figyel rájuk az élet, s a nagy területű életek kerülnek szembe egymással, és így az egész közélet kiterjedéséből csap föl a gyűlölködés lángja.

Mi ezt a gyűlölködést nem tartjuk nagyon termékenynek. Legföljebb a vitatkozó és szemben álló készségek lesznek a gyűlöletlángban acélosabbak. De hát az igazi eszmék és jóvá formáló irányok nem szorulnak rá ilyen acélozódásra, nem szorulnak páncélos fölszerelésre és hasító élességekre, mert megvan az a dinamikájuk, hogy egyszer elötörnek, és érvényesülnek. Páncél nélkül, acélos hasítások nélkül, fegyver nélkül győznek: egyszerűen a tömegek súlyával, a társadalmi és emberi fejlődésnek ezzel a megmásíthatatlan nehézkedési törvényével. Aki jó korán és másokat jóval megelőzően rámutatott erre a kialakulásra, annak igaza lesz, akár őt vette körül a gyűlölet lángja, akár ő maga is gyűlöletbe borult az igazlátása miatt. A gyűlölet afféle fölösleges érzéspazarlás, amire majd a jövőben pironkodva, sőt szégyenkedve nézünk majd vissza. Ha nem pazaroltuk volna erre magunkat: bizonyára több erőt tudtunk volna magunkból a jövőfejlesztő tömegsúlyhoz szolgáltatni, s hamarabb részünk lett volna a fejlődésben. Hogy így magunkat akasztottuk meg egymásba marásainkkal, az szántalmas kicsinyességnek fog feltűnni utódaink előtt is, kik a jövőből mireánk és mostani jelenünkre visszatekintenek. Tehát utódainknak is majd szégyellniük kell magukat a mi gyűlölködésünk miatt.

Jászi Oszkár nagy értékű egyéniségét, tudományos múltját, a nemzetek kiegyenlítésére törekvő koncepcióit, egész politikai jelentőségét nagy rokonszenvvel méltatják most a fővárosi román sajtó leghatalmasabb orgánumai. Nagy figyelemmel vannak iránta a román közélet vezető emberei is minden oldalon. Nekünk jólesik, hogy van már magyar, akit Románia irányadó közvéleménye így elismer tekintélynek és számba veendő tényezőnek. Ezt a magunk népkisebbségi életfejlődése szempontjából olyan értéknek tartjuk, ami előreviheti a mi ügyünket és népünk érvényesülését. Nem

mondjuk tehát azt, hogy Jászinak hozzánk, az erdélyi magyarsághoz nincs semmi köze, és hogy a vele együtt küszködő emigránsok is számkivetve vannak a lelkünkéből. Elég fájdalmas, hogy Magyarország sorsának e kínos fordulatai számkivetésbe kergethették az emberek ezreit, köztük a szellemi és anyagi élet sok kiváló munkását. Elég ez az egy számkivetés, mi nem tetézhajjuk még ezt a lelkünkéből való számkivetéssel, mert egyformán magyar feleink ők is, egyformán szenvedők és megpróbáltatottak. Emberi érzésnek is kell lennie az emberek között. Rút lélekre vallana, ha amikor az előttünk és fejük fölött álló nehézségekkel többnyire nem tudunk megküzdeni, akkor abban mutassuk meg virtusunkat, hogy otthontalan és lelkezilált, sorstépett embereken, kik egykor honfitársaink voltak, mekkorákat tudunk mi is ütni.

A humanitás szempontja tehát az, hogy ilyesmit nem tehetünk. De azon túl vagy azon belül igenis észre kell még vennünk azt, hogy Jászi politikai egyénisége az utódállamok kormánykörei és egyéb irányadói előtt is imponál. Az ő koncepciói, melyeket a nemzetiségi kérdés közép-európai rendezésénél kifejtett és szélesebb világkörnyezetben is elismertté tett, tulajdonképpen mind olyanok, hogy a népkisebbségek intézményes kialakulásának ezekben van megvetve az alapja. Regionalizmus, kantonrendszer, nemzeti autonómia, mind az ő tudományos munkálkodása nyomán kaptak névhasználatot, több meggondolást és mindenütt való érdekkeltést. Különösképpen Erdélyre és csatlóságaira nézve ő fejtette ki még magyar időkben a nyelvterületek szerint való önkormányzati rendszer szükségét. A világháború letörése után ezen a korábbi alapon a Székelyföldnek, a Mezőségnek, Kalotaszegnek, Szatmár és Bihar vidékének magyar medencéi számára, továbbá a városok túlnyomó magyarságának a közélet rendezésére ő követelte a területi autonómiák megvalósítását. A súlyos nevezetességű 1918. év őszén könyve jelent meg, mely ezeknek a népi rendezéseknek a rendszeréül a területi autonómiák mellett a nemzeti autonómiák követelményét, a nemzeti kataszterek létreho-

zását s vele a szórványokon élő magyarság közéleti lehetőségeit is kifejtette.

Mind olyan munkásság ez, melynek azóta átvettük a műszavait, s az abból támadt néprendezési körvonalak népkisebbségi céljainkká, Romániában való nyugodt elhelyezkedésünk irányáivá váltak. Népkisebbségi politikánk jórészt mind ezekből a korábban jó előre kifejtett koncepciókból táplálkozik, melyeknek végső összegezése a Kossuth Lajos által még korábban és még mindig meg nem értetten fölvetett eszme: a dunai államszövetség. Most pedig úgy élünk, hogy a magyar sors függ ettől a szövetségi kialakulástól Magyarországra nézve is, de az utódállamok magyarságára nézve is, mert ilyen teljes államközi békeintézmény nélkül az utódállamok magyarsága nem tudja megszerezni államainak a bizalmát. Enélkül pedig nem tud hozzájutni önkormányzati szabadságaihoz, amik viszont megint olyas létfeltételek, hogy azok nélkül se az erdélyi, se más utódállambeli magyarság nem tudhatja a maga anyagi és szellemi érvényesülését biztosítani. A Jászi Oszkár koncepcióiban megjelölt népkisebbségi intézmények nélkül csak legföljebb panaszkodni tudunk a Népszövetség felé, s panaszaink odakünn devalválódnak valami unalmas zümmögéssé, esetleg nem is lesznek bizonyíthatók, ami még rosszabbá teszi a helyzetünket. Hát legföljebb így csak panaszkodni tudunk, de élni nem.

Ilyen sivár kilátások felé bizonyára nem erőltethetjük magunkat. Nem mondhatjuk tehát azt se, hogy Jászinak és vele küzdő társainak semmi közük nincs az erdélyi magyarság ügyéhez. A népkisebbségi magyar sorsról egyszer már kifejtettem, hogy az függ az általános magyar sors világbeli és környezetbeli rendezésétől. Az általános magyar sorsban benne van minden magyar, akár Magyarországon van, akár az utódállamokban, akár Bécsben vagy Berlinben, vagy Ázsiában, akár még Amerikában is. Akárhonnan jönnek a békeség és a jó megegyezés elemeivel, az mind segít az utódállamok magyarságának a sorsán. Akár Bethlenék hozzák ezt a kibékítő és fölemelő segítséget, akár Jásziék, mindenképpen jó néven kell vennünk. Sőt egyenesen várakozással is kell

lennünk az olyan ember iránt, akinek már korábban is meggyőződése és eszménye volt az, hogy a különböző nyelvű népegyületek intézményesen megtalálhatják egymás mellett a közéleti kialakulásukat; aki már korábban is dolgozott ezért, és megszerezte munkájához a más nyelvű népek vezetőinek is a bizalmát. Neki tovább kell építenie ezt a megalapozást. De nekünk, utódállambeli népkisebbségeknek is van iránta valami kötelességünk. Mindössze csak negatívum. Legalább csak annyi, hogy aki így már a múltban előre látta mai helyzetünket s annak úgy helyi, mint közép-európai relációkban kitervezte az elrendezését: azt ne nézzük gyűlölködéssel, és ne diszkreditáljuk emésztetlen, de leginkább magunkat emésztő elfogultsággal.

Magunknak ártunk vele. Mert vagy akarunk népkisebbségi önkormányzatokat, s akkor nem gyűlölhethjük, aki ezeknek az eszméjét kitervezte. Vagy gyűlöljük az eszme kitervezőjét, s akkor őszintén magát az eszmét se akarhatjuk. Őszinte akarás nélkül pedig semmi se sikerül. Szinte azt is hiszem, hogy eddigi sikertelenségeinknek is ez volt az egyik legfőbb oka.

Keleti Újság (Kolozsvár), 1923. május 17.

Jászi 1920 végi és 1923 tavaszi romániai (bukaresti és erdélyi) útjának részleteiről lásd: Litván György: Jászi Oszkár romániai naplójegyzeteiből. *Századok*, 1985. 1234–1271. l.

A BUKARESTI SAJTÓ JÁSZI OSZKÁR KONCEPCIÓJÁRÓL

Bukarest, május 22.

A fővárosi sajtó továbbra is rendkívül élénken és terjedelmesen foglalkozik Jászí Oszkár romániai útjával. Az *Indroptarea* közli Jászí nézeteit Európa közelebbi jövőjéről, az *Adevărul* és az *Unversul* részletes interjúkat közölnek tőle, a *Luptában* pedig Constantin Mille vezércikkben foglalkozik vele.

Constantin Mille cikke

Constantin Mille azt fejtegeti vezércikkében, hogy Jászit a legkiválóbb magyar demokrata politikusnak és tudósnek tartja, de azt hiszi, hogy mostani útja nem végződhet eredménnyel. Mille komoly meggyőződésének vallja, hogy a románységnek és a magyarságnak közös a sorsa, s ezért benső közeledésre van szükség a két nép között. E közeledést azonban nem hozhatja létre más, csak a magyar és a román demokrácia. „Hogyan lehetne várni – kérdi Constantin Mille – olyan külpolitikát a liberális párttól, amely külpolitika Magyarországon a demokrácia uralmát segítené elő? A liberális párt nálunk sem akar demokráciát, nemhogy Magyarországon. Hiszen ha Magyarországon a komoly demokrácia békés hívei kerülnének uralomra, akkor nálunk is automatikusan e népi elemeknek kellene a kormányt átvenniök, s a két országnak versenyeznie kellene kultúrában, szabadságban,

termelésben. Ezt nem akarhatják a mi reakciósaink – fejezi be cikkét Constantin Mille –, mert nekik kellemesebb szomszédság Horthy is, mint egy demokratikus rezsim.

Az *Universul* cikke

Az *Universul* mai száma közli Jászi nyilatkozatát, aki kifejti, hogy Közép-Európában nem javult észrevehetően a helyzet. Ellenkezőleg, olyan jelenségeket észlel, melyek a dolgok egyre rosszabbodó irányzatára mutatnak. A Ruhr-kérdés, a gazdasági válság, a középkori Kleinstatereire emlékeztető vámkordonok megakasztják a termelést s a javak és árucseréjét. Még veszedelmesebb azonban a metafizikai és morális krízise egész Európának, mindenféle a cinizmus és brutalitás játssza a politikai életben a főszerepet. Közép-Európában csak az segíthet, ha a jószomszédi viszony helyreáll az egyes államok között, s felszabadítják magukat az idegen imperializmusok alól. Ennek három előfeltétele van; 1. Ha az utódállamok a gazdasági szabadság elvét fogadják el; 2. ha lojálisan és őszintén megoldják a nemzeti kisebbségek kérdését; 3. ha az összes közép-európai államok energikus lépésekkel a demokrácia útján haladnak. Jászi véleménye az, hogy a mai magyarországi kormányrendszer egyik legnagyobb akadálya annak, hogy ezek a feltételek beálljanak, mert a háború előtti szociális viszonyokat akarja mindenáron megtartani. Tudja ellenben, hogy az utódállamok demokráciája sincs kielégítő helyzetben. Az agrárreform – reparálató kisebb igazságtalanságai dacára is – komoly és döntő lépés a demokrácia felé, melynek igazi hatásai csak évek múlva lesznek érezhetőek. Magyarországon is csak akkor fognak megszűnni revánseszmeccel narkotizálni a népet – fejezi be Jászi –, ha a latifundiumokat felosztják.

Az *Adevărul* cikke

Az *Adevărul*ban azt fejti ki Jászi, hogy mindkét oldalon hibák történtek, s ezek okozták, hogy az utóbbi időben a magyarság és a románság közötti viszony mit sem javult. Mégis hiszi, hogy a megértés szelleme győzni fog, s a Dunai Konfede-

ráció eszméje egy évtizeden belül általános vágya lesz a dunai népeknek. A magyar kérdés nem izolált kérdés, hanem egész Európa sorsával össze van növe. A mai magyar rendszer legfőbb akadálya annak, hogy az utódállamokban a demokrácia hívei kerüljenek uralomra, akik hajlandók lennének a kisebbségi kérdést s a Magyarországhoz való viszonyt a haladás és igazság szellemében megoldani.

Jászi Erdélyben

Egyhetes bukaresti tartózkodása után Jászi Oszkár ma Kolozsvárra érkezett. Bukarestben alkalma volt érintkezni az összes pártok politikusával s a tudományos élet és a sajtó reprezentánsaival. Most folytatja informatív útját, s meg fogja látogatni a nagyobb erdélyi városokat.

Keleti Újság, 1923. máj. 23.

ROMÁNIAI BENYOMÁSOK

NYÍLT LEVÉL A REVISTA VREMII IGAZGATÓJÁHOZ

1923. szept. 23.

Kedves és tisztelt Kollégám!

Kérte, közöljem, milyen benyomásokat őriztem meg magamban legutóbbi romániai tartózkodásom után. Bevallom, ennek, az egyébként számomra olyannyira hízeltgő kérdésnek, csak részben tudok eleget tenni. E részleges visszautasításnak az az oka, hogy nem egyszerű kíváncsi és érdektelen utazóként, nem valamiféle „distinguished foreigner”-ként [előkelő idegenként] jártam Romániában és Erdélyben, hanem olyan emberként, aki szenvedélyesen érdeklődik az erdélyi kisebbség jövője s az iránt, hogy mi lesz a sorsa ennek a drága országrésznek, amely – még ha politikailag elszakadt is tőlünk, magyaroktól – örökké tartó művelődési és nemzeti kapcsolatban marad velünk. Azt hiszem, ilyen körülmények között nem beszélhetek teljesen szabadon, és úgy érzem magam, mint az orvos a szeretett betege előtt. Hiszen kétségkívül *heveny és fájdalmas krízist él át Erdély*, s ezt még súlyosbíthatnák az olyan nyilatkozatok, amelyek nem vennék figyelembe azt a pszichózist, amely nemcsak a magyar kisebbséget, hanem a „három nemzet uniója” többi tagját is áthatja.

Előbb arra gondoltam, hogy romániai élményeimet cikksorozatban a bécsi magyar emigrációs lapjában írom meg.

De mihelyt megírtam az első három cikket, rájöttem, hogy *egy ilyen közlés félremagyarázásokra adhat alkalmat*. Magyar testvéreim az én nézőpontomat túlságosan ridegnek és közömbösnek találhatnák, míg bizonyos romániai körök észrevételeimet országuk belügyeibe való jogtalan beavatkozásnak tekinthetnék; így még azt a kevéske befolyást is kompromittálnám, amelyet talán némely magyar és román körökre gyakorolok.

Ne várjon tehát tőlem, kedves kollégám semmiféle részletes vagy rendszerezett elemzést. Az egyetlen dolog, amit tehetek, anélkül hogy a számunkra oly drága eszméknek kárt okoznék, az az, hogy közlöm *néhány általános, inkább elvont benyomásomat*; ezekből a figyelmes olvasó levonhat néhány hasznos következtetést.

1. Mindenekelőtt meg kell mondanom, mennyire rokonszenves és érdekes számomra a romániai értelmiség jobbik része. Talán a szomszéd országok egyikében sem találtam ilyen sok, finom intelligenciájú, életteli, némileg szkeptikus és ironikus, de a demokratizmus, az igazi emberiség szellemétől átitatott, a korunkat emésztő minden probléma iránt érdeklődő embert. Megcsodáltam például Duca úr éles eszű bírálóképességét, Constantin Mille úr tüzes és erőteljes beszédstílusát, Costa-Foru úr sugárzó erkölcsi erejét, Maniu úr történelmi logikáját, Goga úr lírai intuícióját, Lupu doktor feltartóztathatatlan és nemes lelkesedését, Gusti professzor széles körű európai kultúráját, Rădulescu-Motru úr finom általánosítóképeségét, Marghiloman úr józan és liberális konzervativizmusát.

Különösen tetszett nekem az a kritikus és mégis toleráns szellem, az a választékos eklekticizmus s a különböző iskolák közötti lojális harc, amely az Önök szerkesztőségét jellemzi.

2. Ami az Önök országának helyzetét illeti, világosan látom az egyesítési folyamat nehézségeit. Az új Romániának öt vagy hat, történelmileg, etnográfiailag és kulturálisan különböző területe olvad össze ma a Nemzeti Állam egységesítő kohójában. Ezt a műveletet mint minden utódállamban –

véleményem szerint – túl szélsőséges szellemben végzik el. Az önök fiatal nacionalizmusa alaptalanul fél még a természetes, jogos és az egész ország hasznára váló partikularizmusoktól és regionalizmusoktól is. Számos intézményt, amelyet a túlzott egyesítő és központosító buzgalom most lerombolt, egyszer újra kell majd építeni!

3. A dühödt központosítás az egyik oka annak a meg nem értésnek, amelyet fájdalommal tapasztaltam a nemzeti kisebbségek kérdésében. Egy másik ok: a románok és a magyarok közötti bizalom teljes hiánya, ami egyfelől annak a következménye, hogy Horthy-ügynökök örült és bűnös irrendenta propagandát folytatnak, másfelől a magyar feudalizmus gögös uralma idején az erdélyi románok lelkében fölgyülemlett mély keserűségből fakad. Ez a szerencsétlen szellem taszít bizonyos román köröket a revansista gesztusok felé. *Az új uralkodók néha a volt hódítók módszereit alkalmazzák. Tisza és Apponyi régi szelleme gyakorta újjáéled,* nemcsak a közigazgatásban, de még a közoktatásban is. Ez súlyos veszély az új Romániára nézve, s nyíltan megmondom Önnek, szeretett kollégám, mint nemzetük őszinte barátja: mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy ez a veszélyes mérge ne hatoljon be a román nép vérkeringésébe. A mi nemzeti tragédiánk, jaj, hasznos lecke lehet az önök számára is;

4. Mégsem akarom eltúlozni e helyzet veszélyeit. Látom, hogy milyen erőteljesen tevékenykednek a *kedvező és jótékony tényezők, amelyek gyorsítják az ésszerű és békés fejlődést.* Meggyőződésem, hogy az *igazi román közvélemény* – mind fent, az értelmiség legjobbjai, mind lent, a népi rétegek körében – egyáltalán nem sovíniszta. Ellenkezőleg, ez a közvélemény megértő, és óhajtja a nemzeti igazságosságot. Ezek az erők Románia fokozatos demokratizálásával egyre nagyobb befolyásra tesznek majd szert.

Másrészt az *erdélyi magyar mentalitás az utóbbi időben sokat változott.* A kis erdélyi emigráció szerencsés módon hozzájárult ehhez a folyamathoz. A demokratikus gondolkodású erdélyi magyarokkal barátaim megértették, hogy mi-

lyen nagy veszélyt jelent a „horthyzmus”, fölhívták figyelmüket a jelenlegi Magyarország tragédiájára, és a közvéleményben egy olyan erőteljes és felvilágosult áramlat kibontakozását segítették elő, amelynek célja, hogy a románok és magyarok megértéssel közeledjenek egymáshoz. Ezek az eszmék nemcsak az emigráció kinyilatkoztatásai, hanem már mély gyökeret vertek Erdély történelmi lakosságának igen jelentős részében, főleg a Székelyföldön, és felbukkant a rátermett vezéralak is, Paál Árpád úr – e kiváló értelmi képességgel és erkölcsi tartással felruházott ember – személyében.

5. Vajon számítani lehet-e a *román demokrácia megvalósulására* egy nem utópisztikus eljövendő időszakban? Én azt hiszem, igen, kedves kollégám. Reményeim az Önök nagy földreformjára épülnek, amelyre Románia méltán lehet büszke. Hiszen ez gyökeres földreform, *minden nagy igazságtalansága ellenére* – s most nem az erdélyi optáns grófokra gondolok, akiket annyira elkényeztetett a Népszövetség, hanem a nagyszámú közép- és kisbirtokosra és a korrupciónak arra a hányadára, amely a társadalmi szerkezet ilyen megváltoztatásakor elkerülhetetlen –, és *úgy hiszem, hogy ez a földreform, amely végleg fölszámolja a nagy feudális tulajdont, a közeljövőben bámulatos eredményeket hoz majd.*

6. Ez a nagyszerű fejlődés – valóságos békés forradalom – lesz a *legszilárdabb biztosítéka a Dunai Konföderáció megvalósításának*: e szövetség óriási előnyeit oly ékesszólóan mutatta be Corteanu úr a *Revista Vremii* egyik nemrég számban. Egyetlen ponton nem osztom kiváló munkatársuk véleményét: én ezt az építő reformot nem ajándékként a túlságosan is megkopott és „affaire”-ista Nyugattól, hanem a kisállamok lendületétől várom, amikor is a román, magyar, csehszlovák, jugoszláv és bolgár parasztok, az értelmiségiekkel és a munkásokkal együtt, győzni fognak országunkban, s kezet nyújtanak egymásnak a határokon keresztül. Corteanunak teljesen igaza van abban, hogy ez a folyamat hosszú időt vesz majd igénybe. De *ez még nem ok arra, hogy a békét és föderációt hirdető eszme ne lobogjon szakadatlanul a dunai országok területén.* Hiszen más alternatívát nem látok.

Vagy szakadatlan gazdasági és nemzeti háborúk, vagy konföderáció a szabad csere és a nemzeti autonómia alapján!

Így van ez megírva a Sors könyvében. Tegyük hozzá, ami tőlünk telik, hogy siettessük művének megvalósulását a történelem Logoszában is. Ez persze nem lesz a holnap „reálpolitikája”, ez a holnapután idealista politikája. A Romániában szerzett, leginkább szívderítő élményem az volt, hogy számos ifjú elmében és nemes szívben megtaláltam ugyanezeket a törekvéseket és reményeket.

Kérem, szeretett kollégám, fogadja legőszintébb üdvözlétemet.

A cikkhez a címzett G(rigore) G(afencu) aláírással a következő megjegyzést fűzte:

„A szünidő miatt késéssel közöljük ezt a szép cikket, amely így is megőrizte legteljesebb időszerűségét. Ösztönzést találunk benne a »kisebbség« iránti jobb megértésre, s ezt követnünk kell; ugyanakkor megtaláljuk benne egy olyan idegen részéről jövő tiszteletet, aki tudja és akarja értékelni azokat a becsületes erőfeszítéseket, amelyeket országunkban a békéért tesznek.”

Revista Vremii, 1923. szept. 23.

Balázs Sándor fordítása. Vö. Balázs Sándor: Jászi Oszkár és a *Revista Vremii*, *Századok*, 1985. 5–6. sz. 1195–1233. l.

Cluj, 1925. jan. 30.

Kedves jó Oszkár bátyám!

Sokszorosán bocsánatot kérek, hogy két utolsó leveledre csak most, ilyen elkésve válaszolok. Sok nagy bajon mentem keresztül, feleségem a szülés alatt életveszélyes operáción ment keresztül, s még ma is fekszik, minden reménye nélkül annak, hogy egyhamar felkelhet. János, kicsi fiam, a négy teljes napig tartó szülés után szintén nagybetegen jött világra, de ő már teljesen egészséges, hatalmas, erős kölyök, akiben sok örömöm volna, ha szegény feleségem végre felépülne. Mindezek a bajok persze nem késleltették volna, hogy írjak.

Nem írtam azonban, mert kimondhatatlanul resteltem azt, ami a *Keleti Újságnál* történt, s különösen resteltem, hogy olyan szegény ember vagyok, aki családom miatt nem vonhattam le ennek a nyomorúságos helyzetnek a következményeit. A múlt nyári újságírósztrájk óta Farkas Mózes, ennek az újságnak teljhatalmú tulajdonosa, teljesen kezébe vette a lap irányítását, s a *Világ* és a *Pester Lloyd* keverékét akarja megcsinálni belőle. Ezt sem csinálja azonban következetesen, úgyhogy a lap a legfurcsább kilengéseket mutatja aszerint, hogy melyikünknek sikerül becsempészni valamit a régi *Keleti Újságból*. Farkas a kapitalista világrendet látta megsértve azáltal, hogy mi sztrájkoltunk, s most bolsevikik vagyunk számára, akik a Jászi-féle radikalizmus köpenyége alatt akarjuk az ő börgyárát szocializálni.

Ez a változás egészen szétzavarta az itteni helyzetet. Paál Árpád Bethlenék lapjához, az *Ellenzék*hez közeledett, s velük akar közös laprésztársaságot összehozni. A *Keleti Újság* tirázsa egyre nő, s a részvényesek, legnagyobb részben a forradalom alatti radikális párt oszlopai, boldogan látják, hogy „nekik volt igazuk”. Ugyanakkor a magyar párt legutóbbi nagy elnökválasztási kampánya teljesen a Jászi-maffia jegyében folyt le. Heteken keresztül zúgta az itteni Horthy-sajtó, hogy a baloldal, amelynek élére – ez is erdélyi specialitás – Bernády György, ez a Tisza-főispán került, valójában egy titkos jászista maffiának az eszköze, amely a románoknak akarja szállítani a magyarságot. A román demokrata sajtó, főleg az *Adevărul*, ki is mutatta ebből az alkalomból, hogy az erdélyi magyar politika is függvénye a magyarországinak, s két lobogó alatt küzd: Jászi vagy Horthy, más választás nincsen.

A brassói harc a jobboldal fölényes győzelmével végződött, a baloldal ki sem merte nyitni a száját. A *Keleti Újság* tulajdonosai, akikkel a brassói kampány alatt cikkeid közlésére nézve megállapodtam, most szörnyen megijedtek s takarodót futtak (sic!). A beküldött két cikket csak névalírás nélkül és változtatásokkal akarták közölni, amelyeket szándékosan nem javítok vissza, hogy lássad őket. Hetekig tartottak az alkudozások, azt persze visszautasítottam, hogy aláírás nélkül leközzöljék a cikkeket.

Így állanak most nálunk a dolgok. Most négy esztendeje még vezércikkben és nyíltan vállalhattuk a jászista programot, ma már begyulladunk, ha az irredenta brassói pamfletje azzal vádol bennünket, hogy Jászi hívei vagyunk.

Tegnap jöttem meg Bukarestből, az *Adevărul* hajlandó a Rosenthallal kezdett tárgyalást befejezni, és a napokban Craur írni fog Neked a dologban. Blank Aristiddel együtt vacsoráztam Eftimiunál, elkérte címedet, pár nap múlva Bécsbe megy, s fel fog keresni.

A két cikk honoráriumát, kétezer lejt, ma postára adja a kiadóhivatal.

Nagyon kérek, bocsáss meg nekem. Jót akartam, s nem sejtettem, hogy ilyen kellemetlenségnek teszek ki Téged.
Feleségem meleg szeretettel üdvözöl, és csókolja Málikát.

Szerető híved

Kádár Imre

Columbia University, Jászi Coll.

DIENES LÁSZLÓ LEVELE JÁSZI OSZKÁRHOZ

Korunk – Havi Szemle
Szerkeszti – Dienes László
Cluj, Str.Regală 47.

Cluj, 1927. április 25.

Kedves Barátom!

A küldött kéziratot örömmel vettem, s legközelebb hozni fogom a *Korunkban*. Biztosítalak, hogy igyekezni fogok a legpontosabban lefordítani, ellenben a magyar rész tényleg tartalmaz néhány passzust, amelyet veszélyes volna lehozni. Tehát vagy ezeket kellene megváltoztatni, vagy pedig ezt a kb. háromnegyed oldalnyi részt az általad kívánt megjegyzéssel kihagyni. Az utóbbi eljárást én is helyesebbnek találom, minthogy az a hallgatás többet mond, mint a mondani-valód esetleges elkenése.

Jólesett olvasnom, hogy tetszik neked a *Korunk*, bizony elég sok nehézséggel küszködöm, de azért, ahogy ma állnak a dolgok, főnnállását veszély nem fenyegeti, bár a román szélsőjobboldalról állandóan támadják, az erdélyi hivatalos magyarok nem vesznek róla tudomást, Magyarországon pedig oly nyomorult még mindig a gazdasági helyzet, hogy semmiféle kulturális igényt nem tudnak kielégíteni az emberek. Van azonban itt Erdélyben egy most már nem is nagyon kis számú és nagyon lelkes táborom, akik aktíve is

segítenek a szemle terjesztésében úgy, hogy aránylag rövid idő alatt, alig egy év alatt elértem azt, hogy a szemle teljesen megáll a lábán, s ily módon minden anyagi érdektől függetlenül szolgálhatja célját.

Sajnáltuk, hogy európai tartózkodásod alatt nem tudtunk veled találkozni, már évek óta készülünk külföldre, mind ez ideig azonban anyagi okokból nem tudtuk megvalósítani. Hallottuk, hogy milyen megbízással voltál Bécsben, és kíváncsian várjuk munkád eredményét.

Feleségem üdvözetét küldi, régi szeretettel köszönt
igaz híved

Dienes László

Columbia University, Jászi Coll.

Jászi cikke: "A demokrácia krízise". *Korunk*, 1927. 401–412. I. Eredetileg beszédszöveg, amelyet az Oberlin College George Washington emlékünepségén mondott el 1927 elején. (Angol eredetijét "The Crisis of European Democracy" címen Jászi írásainak *Homage to Danubia* címmel New Yorkban megjelenő angol nyelvű gyűjteménye fogja tartalmazni.) A magyar fordításért a szerkesztő vállalt felelősséget, aki jegyzetében egyszersmind leszögezte, hogy a *Korunk* nem foglal állást a világnézeti küzdelmekben, „mégis örömmel közli le a magyar progresszív demokrácia régi vezérének határozott állást foglaló alábbi tanulmányát, minthogy kitűnően foglalja össze a progresszív polgári demokrácia álláspontjának gondolatmenetét korunk jobb- és baloldali diktatórikus törekvéseivel szemben”.

1929. I. 22.

Mélyen tisztelt Miniszterelnök Úr!

Rég érzem a szükségét e levél megírásának, de az utolsó hónapokban nagyon túl voltam halmozva munkával, s egészségi állapotom sem volt kielégítő. Ne vegye tehát rossz néven, ha elkésve fejezem ki szerencsekívánataimat ahhoz a nagy történelmi misszióhoz, melynek keresztülvitelére a román nemzet bizalma folytán most hivatva van. Isten adjon Önnek erőt, kitartást és sok sikert ehhez az óriási munkához, melytől nemcsak a román nép sorsa, de az én népem sorsa is, sőt egész Közép- és Kelet-Európa jövődjéje függ.

Rengeteg elfoglaltsága közepette nem szeretnék visszaélni az Ön annyira fontos idejével. Mégis legyen szabad Önt emlékeztetni életeinknek egy fontos epizódjára, mely Önnek a román nép végső felszabadulását, nekem az én országom tragikus összeomlását jelentette. Az Aradon folytatott tanácskozásainkra alludálok, amikor Ön a Román Nemzeti Bizottság nevében beszélt, de befejezésül hozzátette, hogy az az eszmény, mely az én lelkemben él a dunai nemzetek békés szövetségéről, Önt is hevíti, de hogy addig is, míg ez a távoli esemény realizálódhatik, Ön biztosít engemet arról, hogy a román nemzet a magyar kisebbséget mindenkor és minden körülmények között mint szabad és egyenjogú népet fogja tekinteni az állami és a kulturális élet minden terén.

Miniszterelnök Úr! Én bízom az Ön ígérete komolyságában és őszinteségében, mivel Ön maga is végigszenvedte a nemzetiségi elnyomás átkos politikáját, s államférfiúi tisztánlátása mondja Önnek, hogy Romániának nem szabad az egykori Osztrák–Magyar Monarchia szerencsétlen praxisát követnie, ha nem akar ennek az összetört álladalomnak a sorsára jutni.

Tudom, hogy ígéreteinek a megvalósítása nem teljesen Öntől függ. Tudom, hogy helyzetének súlyos kül- és belpolitikai nehézségei vannak. Tudom, hogy a környező országok – és elsősorban Magyarország – teljes demokratizálása nélkül, mely a román paraszti demokrácia stabilizációjának előfeltétele volna, nem lehet végleges megoldást teremteni a Duna medencéjében. De ennek dacára a helyzet kulcsa mégis nagyobb mértékben van az Ön kezében, mint bármely más ma élő dunai államférfiú kezében. Szívből kívánom, hogy bölcsen és eredményesen használja fel a Történelemnek ezt a ritka lehetőségét.

Vezesse Önt mindenekfelett halhatatlan barátom, Ady Endre szelleme, aki tisztábban, mint bárki más, felismerte, hogy a román és a magyar két testvérnép, akiknek alapvető érdekeik közösek, talán még közösebbek, mint a többi dunai népeké.

Miniszterelnök úrnak igaz tisztelettel régi híve ..

Jászi Oszkár

Columbia University, Jászi Coll.

Losonc, 1929. február 6.

Kedves Jászi professzor,
amikor öt évvel ezelőtt az Ön előadását hallgattam a Cornell Egyetemen, nem hittem volna, hogy nagyon hamarosan éppen azokkal a problémákkal kell majd küszködnöm, amelyek az Ön életmunkájának középpontjában álltak, s azokkal a kérdésekkel kell szembenéznem, amelyekkel Ön oly sok éven át foglalkozott.

Bemutatkozás gyanánt elmondhatom, hogy az YMCA titkára vagyok Losoncon. A szerencse átsegített az Államokba, ahol egy évet Cornellen töltöttem, egy másikat pedig a Harvard Graduate Schoolon, történelemre szakosodva. Háromévi kinntartózkodás után tértem vissza Európába, s elhatároztam, hogy odakint szerzett ismereteimet és tapasztalataimat a Köztársaság keleti részén végzendő értelmes munkában igyekszem hasznosítani, vagyis ott, ahol mind szociális, mind nemzeti tekintetben a legnagyobb szükség van az emberi viszonylatok.

Nem akarom Önt a Losoncon végzett YMCA-titkári tevékenységem részleteivel terhelni. Elég, ha annyit mondom, hogy ma is ugyanaz a véleményem, mint korábban, és hogy munkám révén szoros kapcsolatba kerültem a Köztársaságban élő magyar kisebbség problémáival.

Éppen ezzel összefüggésben fordulok Önhöz, hogy megköszönjem mindazt az értékes információt a régi Magyaror-

szág bonyolult nemzetiségi viszonyairól, amit az *Ön A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés* című könyvből meríthettem, s még inkább azt a nemes szellemet és a nemzetközi kérdések rendkívül igazságos megítélését, aminek Ön a régi Magyarországon egy végletekig makacs és kíméletlen kormányzattal szemben tanújelét adta. Számomra és mindazon barátaim számára, akik a magyar nemzetiséggel szembeni tisztességesebb bánásmódot tevékenykednek, nagy és reális segítséget jelent, hogy rámutathatunk egy olyan esetre és mozgalomra a régi Magyarországon, amely azt bizonyíthatja, hogy a magyarok végül is nem voltak olyan rosszak, mint ahogy a mi nacionalista sajtónk ábrázolja őket, s hogy még a nemzeti türelmetlenség tobzódása idején is voltak olyan magyarok, akik bátran kiálltak a szlovákok, a románok vagy a horvátok érdekében.

Szomorúan kell megállapítanom, hogy az a politika, amelyért Ön küzdött a régi Magyarországon, nagyon lassan kezd csak érvényesülni az új államokban, és őszintén be kell ismernem, hogy sok honfitársam és csaknem az egész cseh-szlovák sajtó ugyanolyan szűk látókörű, nacionalista módon szemléli és kezeli a kisebbségek problémáját, mint ahogyan magyar és német elődeik tették. Még a világháború szörnyű katasztrófája sem volt elegendő ahhoz, hogy teljesen és örökre véget vessen azoknak az érzéketlen és brutális elméleteknek és annak a felelőtlen gyakorlatnak, amelyeket oly általánosan alkalmaztak ilyen súlyos kérdésekben.

Nem tartok újabb európai háborútól, és azt hiszem, hogy 1918 óta a világ még Európában is mutat némi előrehaladást e tekintetben. De ennek ellenére is megalázó ilyen atmoszférában, az általános gyanakvás és bizalmatlanság légkörében élni, égető kérdések között sétálni, s közben úgy tenni, mint ha ezek nem léteznének, s egy életen át belelegezni ezt a mérgezett levegőt. A nagyhatalmak bölcs politikája talán végül is elvágja egy általános háború lehetőségét, de a jelenlegi lappangó háborúság talán kevésbé szegényletes, mint a nyílt ellenségeskedés? És mi lesz, ha ezek a gyalázatos emberi viszonylatok egy újabb nemzedék idejére is fennmaradnak és

rendszerre kövesednek? Úgy tűnik, elég soká fognak tartani ahhoz, hogy ezeket a népeket szellemileg nyomorékká tegyék, és képtelenné arra, hogy élvezni tudják a civilizációnk legízesebb gyümölcseit. Tévedés azt képzelni, hogy ha elhárítjuk a háború veszélyét, ezzel máris bebiztosítottuk a haladást a társadalmi és nemzetközi élet minden területén.

Hiszem, hogy Közép-Európa sorsának jobbra kell fordulnia a jövőben, mint amilyen a múltban volt, s hogy el fog jönni a nap, amikor Közép-Európa népei a magyarokban egyenjogú és haladó társra fognak találni, amellyel együttműködhetnek Közép-Európa egészének jobb jövőjéért. De ennek érdekében még mindkét oldalon sokat kell dolgozni, mert a közvélemény egyelőre sem nálunk, sem Magyarországon nem elég érett még a felmerülő problémák haladó szellemű megoldására.

Nem dicsekedhetem azzal, hogy itteni 18 hónapi tevékenységem máris látványos eredményeket hozott volna. Minden tekintetben úttörő jellegű munkáról van szó, amely az emberekkel való találkozás és foglalkozás során rengeteg érdekes tapasztalattal szolgál. Szeretném megérni a napot, amikor eltűnnek a legveszedelmesebb ellentétek és az elidegenedés okai a magyarok és a csehszlovákok között, s ugyanolyan teljes megértés és kölcsönös megbecsülés alakul ki közöttük, mint jelenleg a csehek és a szlovákok között. Ha az új Közép-Európa az etnikailag és kulturálisan rokon fajok együttműködésének elvén alapszik, miért ne lehetne fokozatosan kiterjeszteni ezt az elvet a kis nemzetek együttműködésére, függetlenül a köztük lévő etnikai és kulturális különbségektől? Mert bármit mondjanak is e népek etnikai és kulturális jellegzetességeiről, az sem lehet vitás, hogy e nemzetek parasztsága, munkássága és dolgozó értelmisége a közép-európai társadalmi osztálytagozódásnak ugyanabba a kategóriájába tartozik.

Boldog vagyok, hogy Magyarországon a fiatal nemzedék soraiban olyan embereket találtam, akik ha egyes részletekben különböznek is, egészében ugyanabból a szemszögből

nézik a dolgokat, mint én. Lassanként el fogunk jutni valamilyen megállapodásig.

A magyar nyelv nagyon tetszik nekem, és habár 18 hónap óta tanulok, már értem, és olvashatok minden szótár nélkül.

Őszinte tisztelettel

A. Paleček
YMCA-titkár, Losonc
Csehszlovákia

Columbia University. Jászi Coll.

Angolból fordította Litván György.

Az utolsó mondatot Paleček magyarul írta.

1929. február 27.

Kedves Paleček úr!

Február 6-i kedves levele nagy meglepetés és öröm volt számomra. Valóban nagy elégtétel azt látnom, hogy azok az eszmék, amelyekért küzdöttem, nem haltak meg teljesen, s hogy vannak bátor emberek az új államokban is, akik fel-emelik a zászlót, és harcba indulnak a kismimizett kisebbségek jogaiért. Ugyanakkor az Ön levele elméleti szempontból is nagy öröömre szolgált, mert igazolta azokat a legfőbb eszméimet, amelyeket itt, a college-ban is képviselek a fő európai kérdésekkel és az alapvető békeproblémákkal kapcsolatban. Anélkül, hogy az Ön nevét említettem volna, hiszen erre nem volt felhatalmazásom, levelének néhány passzusát felolvastam tanítványaim előtt, s az volt a benyomásom, hogy elemzésének őszintesége és morális ereje órájuk is mély hatást gyakorolt. Leveleit meg fogom mutatni az YMCA néhány vezetőjének is, akik bizonyára büszkék lesznek arra, hogy Ön révén Amerika új életfelfogást importált a faji és nemzeti küzdelmek klasszikus hazájába.

Örömmel olvastam azt is, hogy megtanult magyarul, és hogy némi hasznát vette könyveimnek. Ha csak három- vagy négyszáz értelmiségi akadna a Duna-medencében, aki osztja az Ön gondolkodását és magatartását, bizonyosan véget lehetne vetni azoknak a viszonyoknak, amelyekről Ön joggal

írja, hogy egyaránt megalázóak és megszegényítőek a győztesekre és a legyőzöttekre. A helyzet súlypontja természetesen továbbra is Magyarországon van, s mindaddig, amíg ez a szerencsétlen ország feudális kizsákmányolók fasiszta bandáinak uralma alatt marad, semmi komoly eredményt nem lehet elérni egy egészségesebb nemzetközi politika érdekében. Az Ön derék munkája azonban meg fogja hozni a gyümölcsseit, amikor majd megérik egy aktívabb politika ideje.

Talán érdekelni fogja, hogy néhány hónap múlva egy új könyvem fog megjelenni *A Habsburg-monarchia felbomlásáról* a chicagói egyetem kiadásában. Alcíme „Az állampolgári nevelés kudarca” lesz, ebből, azt hiszem, világosan fogja látni munkám szempontját és célzatát. Igyekeztem teljesen pártatlan lenni, s ezért alighanem minden oldalról támadni fognak. A nyári szünetben lehetőség szerint „haza”-utazom, s akkor majd megpróbálok lehetőséget találni arra is, hogy találkozzam Önnel.

A legjobbakat kívánva, és szívélyes üdvözlettel

Jászi Oszkár

Columbia University, Jászi Coll.

Litván György fordítása.

Jászi és Paleček kapcsolata hosszú évekig fennmaradt, elsősorban levelezés formájában, de valószínű, hogy 1929 nyarán személyesen is találkoztak Prágában. Jászi hagyatékában 1937-ig követhető a levelezés. Paleček az 1948-as fordulat után elhagyta hazáját, s jelezte Jászinak, hogy ismét Amerikába érkezett.

Az YMCA: Ifjúsági Keresztyén Szövetség. Jászi és Paleček, Rádl, Hodža és mások kapcsolatáról lásd Szarka László: „Jászi Oszkár csehszlovákiai kapcsolatai és a magyar kisebbségi kérdés (1919–1939)”. *Századvég*, 2. sz. (1986) 52–66. l.

EMANUEL RÁDL LEVELE JÁSZI OSZKÁRHOZ

Prága, 1929. október 12.

Kedves Jászi úr!

Sok köszönet *A Habsburg-monarchia felbomlásáért*. Könyvét a legnagyobb érdeklődéssel olvastam, mert emlékezetembe idézett nagyon sok mindent, amit a múltban átéltem. Úgy olvastam a munkát, ahogy egy cseh olvassa egy magyarnak a könyvét, és megdöbbenem, mennyire hasonlít az Ön elemzése a miénkre. Meg kell értenie, hogy mi csehek szinte semmit sem tudunk a magyar életről (és ez a helyzet azóta sem sokat változott). Magyarország számunkra oly távoli ország volt, mint amilyen most Kína vagy Japán, noha egyazon kormány alá tartoztunk. Remélem, könyve élénk érdeklődést és vitát fog kiváltani hazámban, és hasznunkra lesz. A magam részéről már megpróbáltam elindítani a vitát a *Prager Tagblatt*ban, a cikket mellékelve küldöm.

Önök talán tárgyilagosabb képe van Közép-Európáról, mint nekünk, akik túl közel élünk hozzá. Az a benyomásom, hogy a kulturális élet tekintetében nem állunk azon a szinten, ahol kellene. A politika túl nagy szerepet játszik mindennapi életünkben. Az az érzésem, hogy Magyarországon a helyzet még sokkal rosszabb, bár a mi újságjainkban, amelyek nagyon ellenségesek Magyarországgal szemben, nemigen bízom, mert ezekben talán alig van egyéb, mint propaganda, hisztéria és régi keletű nacionalizmus. Ami viszont

nagyon megdöbbsent, az a politikai tréning, képzettség hiánya a Köztársaságunkban élő magyaroknál (akárcsak a szlovákoknál). Megértem, hogy jelenlegi helyzetükkel nem lehetnek elégedettek. Én magam sem vagyok elégedett a helyzettel. De amikor beszélek velük, és kérdezgetem őket a programjukról, a jövőjükéről, a konkrét kívánságaikról, egyszerűen nem kapok választ. Néha az a benyomásom, mintha félnének beszélni (noha közismerten azok közé tartozom, akikkel lehet beszélni), néha pedig úgy látom, hogy csak tehetetlenek – és az eredmény az irredenta. Erős benyomásom szerint a magyar irredenta (pl. Tuka) oka inkább a politikai képzettség, egy realiztikus politikai program hiányában, mint a Köztársasággal való világos, egyértelmű szembenállásban keresendő. Ezzel a véleménnyel egyedül állok, de ahogy látom, erre mifelénk senki sem érdeklődik túlzottan a magyarok gondolkodásmódja iránt. A mi Köztársaságunkban élő magyarok között végzendő szisztematikus kultúrmunka többet jelentene az irredenta leküzdésében, mint a politikai agitáció és a Magyarország ellen irányuló politikai harc. Éppen az hiányzik itt fájdalmasan, amit Ön a könyvében állampolgári nevelésnek nevez.

Igen hasonló helyzetbe kerültem a nemzetiségek vonatkozásában ahhoz, amilyenben Ön volt a háború előtti Magyarországon. Igyekszem őket szabad állampolgároknak tekinteni, s azért harcolok, hogy kormányunk ne cseh vagy szlovák kormány legyen, hanem az államban élő összes nemzetiségek szabad együttműködésének szerve, a csehek pedig ne törvény alapján, hanem természetes úton töltsék be államunkban a „*primi inter pares*” szerepét. Minden erőmmel ezért a programért akarok és fogok dolgozni.

Ha bármiben segítségére lehetek, örömmel megteszek mindent, amit csak tudok.

Őszinte híve

Em. Rádl

Columbia University, Jászai Coll.

Litván György fordítása angolból.

1929. október 25.

Kedves Rádl professzor!

Megkaptam kedves levelét és cikkét, és igaz szívemből köszönöm könyvem iránti érdeklődését és rokonszenvét. Levelében egy különös egybeesést, a saját gondolataimmal való szinte telepatikus kapcsolatot vettem észre. Ugyanis nagyjából ugyanakkor, amikor Ön feltehetően a cikkét írta, én éppen az Ön fontos könyvét, a *Der Kampf zwischen Tschechen und Deutschen* tanulmányoztam, és hosszabb cikket írtam róla a pozsonyi *Reggel* számára. Arra szólítottam fel benne magyar honfitársaimat, hogy ne törődjenek a napi politika kis játékaival, és tömörüljenek Ön köré, tegyék magukévá az Ön nagyszabású szociológiai és filozófiai koncepcióit, mivel Közép-Európában egy új erkölcsi atmoszféra megteremtését kell legfőbb feladatunknak tekintenünk. Kíváncsi vagyok, merre majd közölni a *Reggel* cikkemet, mely egy nemzet nélküli állam, helyesebben: egy nemzetek felett álló állam mellett áll ki.

Amikor az elmúlt nyáron Prágában jártam, többször is próbáltam Önt telefonon elérni, de sajnálatomra nem volt otthon. Szükségét éreztem volna, hogy beszéljek Önnek a szlovákiai helyzetről, mert az ottani erkölcsi és társadalmi viszonyokat csaknem elviselhetetlennek találtam. Az volt a benyomásom, hogy most a csehek is jórészt megismétlik azo-

kat a súlyos hibákat és bűnöket, amelyeket a magyarok követtek el az előző rezsimben. Igaz persze, hogy a helyzetük rendkívül nehéz, hiszen, amint Ön is megállapította, mind a szlovákoknál, mind a magyaroknál hiányzik a komoly állampolgári nevelés, az a magyar infernó pedig, amit otthon Horthy és Bethlen bűnös politikája teremtett, még inkább erősíti és mérgezi az irredenta áramlatokat. Az első lépés a helyzet javítására az lehetne, ha bevezetnék az állampolgári nevelés új rendszerét a Szlovákiában élő nemzetek számára, mindenekelőtt pedig felállítanának egy magyar kulturális központot a budapesti anakronisztikus sovinizmus ellensúlyozására. Tudom, hogy Masaryk elnök tele van jószándékkal, de bürokratikus gépezete gyakran az ellenkező irányban működik. Nagyon szeretném e kérdésekről tovább folytatni Önnel az eszmecserét, de ehhez aligha volna elég egy levél terjedelme. Mindenesetre arra kérem, kezelje kritikámat szigorúan bizalmasan, mert nem szeretnék új fegyvereket adni a horthysták kezébe.

Ami Fáy professzor felfogásával való ellentétet illeti, abban nem látok semmi újat. Az ő szemlélete egyszerűen a régi „diplomáciatörténelem” folytatása, amely az emberi fejlődés nagy eseményeit hadvezérek és államférfiak elhatározásaival próbálta magyarázni. Számomra szinte nevetségesnek tűnik azt feltételezni, hogy egy olyan nagyságrendű eseményt, amilyen a legutóbbi háború volt, egy Berchtold vagy más hasonló idióták titkos diplomáciája idézhetett elő. Ebben a felfogásban én nem a felelős individuálok erkölcsi és metafizikai szabadságának helyreállítását látom, hanem egy „vajákos filozófiának” a társadalmi fejlődésre való aplikálását. Az én felfogásom nem semmisíti meg az államférfiak egyéni felelősségét, csupán más síkra helyezi azt át. A világháborúért való felelősség azokat az államférfiakat és politikusokat terheli, akik a despotizmus, a rövidlátó önzés és a szűk osztályérdekek és a „divide et impera” elvét követve felidéztek azokat a viharos hullámokat, amelyek csaknem elsöpörték egész civilizációnkat. A Szerbiának küldött ultimátum és az orosz mozgósítás már szinte jelentéktelen tényezők

voltak a múlt bűneinek sorozatában. Úgy hiszem, e koncepció érvényességét az Ön kiváló könyve is igazolja: szemléletének világossága és mesteri előadásmódja nagy hatással volt rám.

Szabad kiigazítanom cikkének egyetlen téves megállapítását? Nem vagyok még amerikai állampolgár, csupán a jövővel kapcsolatos teljes pártatlanságomat hangsúlyozom amerikai emigrációmban, melyet véglegesnek tekintek.

Ismételt köszönetet mondva szíves érdeklődéséért, s remélve, hogy könyveink találkozása egy kölcsönösen gyümölcsöző együttműködés kezdete lesz, maradok

hálás és őszinte tisztelője

Jászi Oszkár

Columbia University, Jászi Coll.

Litván György fordítása.

Rádl professzor 1929. nov. 13-i válaszában felsorolja azokat a személyi és társadalmi akadályokat, amelyek szerinte elsősorban útját állják egy demokratikusabb nemzetiségi politikának: Masaryk elnök előrehaladott kora és túlzott tapintata; Beneš egyoldalú francia orientációja, hiányos helyzetismerete; a magyar kisebbségnél egy szellemileg igazán kiemelkedő vezető hiánya, mivel a legfontosabb nem is a politikai, hanem a kulturális tevékenység volna. Bejelenti, hogy új szervezetet alakított Emberi Jogok Ligája néven, s elküldi egy cseh nyelvű munkájának rövidebb német kivonatát. Ebben, írja, élesen megtámadta a statisztikai hivatalt, ahol a népszámlálás során „túl sok csehet és szlovákot csináltak magyarokból és németekből”.

Jászi cikke a *Reggel* 1929. nov. 10-i (289.) számában: „Az új arcú magyarok, Amerika és Rádl professzor”. Ennek befejező sorai: „Valóságos kereszties hadjárat ez a könyv a hazug nacionalizmus, a zavaros romantika és a materialista kommunizmus ellen. A Husz János szelleme él a könyv minden lapján, ott is, ahol nem értünk vele egyet. Az új arcú magyarok nem kaphatnak méltóbb szellemi vezért, mint ezt a bátor és magányos csehet. Fordítsátok le mielőbb magyarra. Ez a könyv a jövő útja.”

Jászi intését megfogadva a *Reggel* három folytatásban részleteket közölt Rádl *A csehek és németek harca* című könyvéből.

BALOGH EDGÁR
EMIGRÁNSOK ÉS ÚJ ARCÚ MAGYAROK

A pozsonyi Sarló két hónappal ezelőtt órákig tartó, izgalmas vitagyűlésen szegezte le programját a magyar emigráció jeles tagjával, Szende Pál volt magyar miniszterrel szemben, aki tiszteletre méltó érvekkel igyekezett a Sarló ifjúságát harcos pártállásfoglalásra bírni Magyarország mai kormányzati rendszere ellen. Most, amikor Budapesten a Sarló márciusi koszorújával kapcsolatban egészen más oldalról pozitív vádként merült fel ellenünk ugyanaz a kérdés, melyet Szende Pál előtt őszintén és jól meggondolt szellemi alátámasztással tagadólag már egyszer elintéztünk, nyilatkozunk illik a nagyközönség előtt is. Arról van szó: mi a haladó csehszlovákiai magyar ifjúság állásfoglalása abban a harcban, amelyet az emigráció Magyarország mai urai ellen folytat?

A kérdés nem alaptalanul merült fel. Amikor a csehszlovákiai magyar közéletben a szociális korszellemet valló új nemzedék feltűnt, úgy a barátoknak, mint az ellenfeleknek egyaránt szembeötlött az új, haladó generáció összefüggése az a másik haladó magyar nemzedékkel, amely több évtizedes történelmi munka után a magyar forradalom bukásakor vesztette csak el vezető szerepét. Hiszen az új, haladó gárda is Ady Endrének, a forradalom költőjének igéiből indult önálló útjára, a kispolgári és úri környezettel szemben a forradalmi idők egykori szellemi fókuszáért, a *Nyugat*ért lelkesedett,

előhúzta a régi *Huszedik Század* évfolyamait, újra végigsírta a szimbolikus ököritói tragédiát, s kezdetleges diákszemináriumában Jászi Oszkár könyveit lapozta fel. Az ellenfelek nem is késték az új nemzedék prágai előőrsét, a Szent Györgykört majd a Sarlót a régi Galilei-körrel azonosítani, és a fiatalság elleni harcban ugyanazok a rozsdás fegyverek jelentek meg, amelyekkel valamikor Ady Endréeket ütötték Magyarország agg rozsmárai.

Tény az, hogy a haladó csehszlovákiai magyar diákság elvállalta a magyar forradalom írásait, sőt Móricz Zsigmond és Szabó Dezső, majd Kassák Lajos, Barta Lajos, Antal Sándor és mások személyi barátságán keresztül érintkezésbe is jutott a történelmi múltú, első forradalmi nemzedékkel.

Igaz az is, hogy a csehszlovákiai magyar diákság e régebbi generáció hagyatékáért viselte el a magyar haladásnak kijáró újabb ütlegeket. És mindezek ellenére a folytonosság nyílt vallomása, a tudatos azonosodás a régi forradalmi gárdát reprezentáló magyar emigrációval az új magyar nemzedék részéről elmaradt.

Egyesek azt állították, hogy a magát haladónak nevező, új magyar nemzedék mégsem tudott bizonyos örökölt előítéletektől szabadulni, sőt hogy közönséges opportunizmusból tagadta meg mind ez ideig a szerves érintkezés és találkozás kiépítését az emigrációval, nehogy felgújítsa maga mögött a magyar polgári társadalomhoz való visszatérés hidját. Ennek azonban ellene mond az, hogy a fiatalság szellemi központja, a Sarló, olyan kérdésekben exponálta már magát, amelyek radikalizmusuknál fogva túllícitálták a ma már nagybárá konzervatívnak számító októberi forradalom szellemi örökségét. Hogy mást ne is említsek: az épülő Oroszország iránt érdeklődő diákok nem hallgatnak ma már Jászi Oszkár-ra sem, ha a szocializmus végső konzekvenciáiról van szó.

Ha pedig a két haladó generáció közt tátongó s érthetetlennek látszó űr okát valaki abban keresné, hogy egy tudományos produktivitású és történelmi rangú gárda még vezető szerepének bukása után sem találkozhatik haladó lelkületű, de pályájuk legkezdetén álló diákemberekkel, úgy állapít-

suk itt meg rögtön, hogy ezt a szempontot az illetékesek sohasem alkalmazták a fiatalsággal szemben. A leghivatottabbak mindenkor tudták azt, hogy a találkozás a két nemzedék között éppen azért volna kívánatos, mert a forrongó diákságnak céltudatos és kitűnő tudományos felkészültségű mesterreket adna a még nem történelmi, de történelmi távlatok felé törő új generációs munkához.

Éppen az a feltűnő már az egész kérdésben, hogy az emigráció keresi az érintkezést, s a diákság hallgat. Nem reagál egy Jászi Oszkár cikkére, aki Amerikából, egyetemi katedráról küldi tanácsait az új arcú magyaroknak Pozsonyba. Nem indítja meg Barta Lajos felelősségre vonó írása az *Új Szóban*, ahol konkrétan feléje formulázzák már a kérdést: Mi lesz a fiatalság és az Ady-generáció találkozásával?

Sőt a haladás frontján sorakozó diákság magatartása felülmúlja a hallgatás passzivitását is. Nem lehet palástolni: az új nemzedék mindeddig határozottan visszautasította a részvételt ott, ahol az emigráció legjobbjai dörgetik a magyar elmaradás, a magyar ellenforradalom, a magyar latifundium, a magyar militarizmus, a magyar nagytőke és a Bethlen-kormány kapuit. Beszéljünk nyíltan. A baj korántsem az, hogy a két forradalmi nemzedék között a híd, az összefüggés, a szoros kapcsolat tudata még nem fejlődött ki. A baj több. Az új nemzedék felejthetetlen szellemi örökséget vett át Ady Endre nemzedékétől, és az örökölt eszméket nemcsak hogy nem tagadja meg, de újszerűen tovább is fejleszti. Ez a fiatalság azonban a régi forradalmi gárdából lett emigrációval kimondott határozottsággal nem kívánja az együttműködést.

Az emigránsokat a szocializmus elveihez csatlakozó kisebbségi magyar ifjúságtól mérhetetlen történelmi erő: a generációs élmény választja el. Az öregebbek, még ha haladók is, a hetvenegy vármegyés Magyarországon élnek ma is. Az új viszonyokat nem tudják reálisan felmérni. A magyar emigrációt is annyira determinálja az egykori Magyarország élménye, hogy a magyarság minden baját csakis a magyar állam problémáiban tudja felfogni, s egyszerűen tudomást sem vesz arról, hogy ma több millió magyar a csehszlovák, a ro-

mán és a jugoszláv államban él. Pedig ez annyit jelent, hogy a magyarság problematikája felülmúlja a kis magyar állam kérdéseinek komplexumát.

A csehszlovákiai magyar népnek végsőképpen nagyon kevés köze van a magyarországi ellenforradalomhoz. Az itt felnövő új magyar generáció az ellenforradalmat Nyugatról látta bevonulni, amikor a mai emigráció még sértetlenül Budapesten székelt. Mi azt a munkásvért láttuk, ami a legionáriusok fegyvereitől fakadt és ömlött szét a pozsonyi Vásártéren.

A csehek és szlovákok polgári jellegű forradalma történelmileg megindokolt és régóta esedékes esemény volt, de a magyarság felé ellenforradalmi arcot mutatott. A szociális kérdések sem oldódtak meg, s a régi bajokhoz hozzájárult a magyar nemzetiségűek visszaszorítása is az élet minden téren. A csehszlovákiai magyar fiataliságból hiányzik a régi magyar államélmény. Ez az új nemzedék már a Csehszlovák Köztársaság viszonyain keresztül jutott el a szocializmushoz, s egyszerűen nem érti meg már azokat a magyar szellemi harcosokat, akik nem élnek Magyarországon, s mégsem látnak túl Magyarország szűkre szabott, trianoni határain. Az emigráció Magyarország uralkodó osztálya ellen harcol. A kisebbségi magyar új nemzedék a haladó cseh, szlovák, német, ukrán, zsidó, román, szerb, horvát és szlovén új nemzedékekkel együtt Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia keretei között akarja felvenni a harcot minden nemzetiségi és szociális reakció ellen. A magyarországi haladást a magyarországi új nemzedékre bízunk, amely ma már egyre öntudatosabban felsorakozik, s velünk állandó szellemi összeköttetést tart fenn.

Amíg tehát az emigráció csupán a magyarországi ellenforradalom szelleme ellen hadakozik, az új haladó magyar nemzedék négy országban kellő munkafelosztással és a környező nemzetek ifjúságával szövetkezve nemcsak a magyarországi szociális megújulás, de a Duna körüli népek egyetemes kibontakozása és szocializmusa felé feszíti ki a jövő perspektíváit. Márpedig ez lényeges különbség. Az emigráció

oldalán: a magyar állam glóbusza. A fiatalok oldalán: Kelet-Európa.

Az államélmény-különbség az idősebb és a fiatalabb haladó gárda között még nem is volna baj, ha nem adna egyenesen módott arra, hogy az utódállamok végsőképpen szintén ellenforradalmi tendenciákat mutató kormányai a magyar rezsim ellen habzó emigrációt a maguk céljaira használják ki. Csehszlovákiában az a különös helyzet állott elő, hogy az emigránsok sajtóját ugyanaz a többenre polgári nacionalista, uralkodó osztálytörekvés támogatja, amelynek magyarra mázolt budapesti arca ellen az emigráció a tiszta emberi igazság és a népérdek nevében tudományos mélységű harcot folytat. Nem is az egyes cikkekben van a baj. Hiszen megrázó élmény és tanulság a kisebbségi magyar diákok számára is egy-egy olyan cikk, amely bevilágít a magyarországi szociális tragédiákba. De nem lehet szem elől téveszteni azt a tervszerűséget, amely az önmagunkban többenre feddhetetlen írásokat teljesen reakciós érdekek számára sajátítja ki. A tervszerűség abból áll, hogy az uralkodó reakciós törekvések az utódállamokban egyrészt el akarják terelni magukról a szociális intellektus figyelmét, állandóan a külsőségekben mutatósabb budapesti reakcióra terelvén a szót, másrészt immunizálni akarják a kisebbségi magyar értelmiség öncélú kifejlődését.

Az állandóan Magyarország reakciója ellen irányított „haladó” sajtó olyan talajtalan intelligenciát akar nevelni Csehszlovákiának, amely boldogan veszi tudomásul, hogy mégiscsak jobb dolog a csehszlovák demokrácia, mint a „zsidók és munkások vérében fürdő fehérterror” és a „feudálisok katonai diktatúrája” Magyarországon. Az így elnevelt intelligenciavak és süket a csehszlovákiai tömegek, elsősorban a nemzetiségük miatt is kikezdett szlovenszkói és ruszinszkói magyarok jajkiáltásaival szemben. Fokozatosan kitermelődik ebben az elnevelt értelmiségben az a perverz felfogás, hogy aki egy bajba jutott nemzet részét nemzeti önvédelmén keresztül fejlődik fel a szociális haladás világfrontjába, az reakciós fasiszta. Kisebbségi kérdés? Nem fontos. A csehszlovákiai magyar-

ság szociális és kulturális védelme? Sérelmesdi és bogrács-szocializmus.

Itt a magyar emigráció válsága! A fiatal haladó gárda nem ismer cseh, szlovák, magyar, román, szerb reakciót, csupán reakciót ismer, amely minden nemzet életébe befurakodik, s amely ellen minden körülmények között mindig állást kell foglalni a harc fegyvereivel vagy a tanítás hatalmával.

A csehszlovákiai magyar új nemzedék kapcsolatot tart fenn azzal a magyarországi diáksággal, amely Magyarországon fejleszti ki magából a jövő építő seregét, de felmérte hivatását a maga csehszlovákiai adottságai között, és karöltve szláv, német és zsidó elvbarátaival, itt Csehszlovákiában akarja felvenni a tudományos harcot minden sovinizmus és szociális elnyomás ellen.

Bűnös az, aki nem a kisebbségi magyar nép érdekeire, hanem a magyarországi uralkodó osztály érdekeire építi fel a kisebbségi magyarság álpolitikáját. Ez igaz. De még bűnösebb az, aki a haladó szellemű csehszlovákiai magyar értelmiség erőit el akarja vonni a kisebbségi nemzetvédelemtől, s Magyarország ellen akarja fordítani őket. A csehszlovákiai magyar haladásnak ebben az államban van hivatása.

Mi, kisebbségi fiatalok, megbecsüljük a cseh és szlovák nép nemzeti önállósulását, s nagy történelmi erőt üdvözlünk függetlenségükben. De nem tagadjuk, hogy e történelmi erők túltengése ellen harcolni akarunk értelmiségi voltunk tudományos fegyvereivel. Nemzetünkért nem exkluzív nemzeti harcra készülünk, hanem szövetkezni akarunk azokkal a fiatal szlovákokkal és csehekkel is, akik a faji erők imperialisztikus túltengése mögött a tőke-valóságot megpillantották, és saját nemzeti államukban is felfedezik nemzetük osztálytalan virágzásának akadályait. A történelmileg esedékes szláv–magyar kiegyezést tehát létrehozzuk, anélkül hogy kormánycsatlósok volnánk, és a kisebbségi létért való harcunkban bármit is feladnánk.

Nemzeti életakaratumk a szocializmus egyetemes emberi társadalomszemléletére helyezkedik. A magyar októberi forradalom szellemi örökségét nem tagadjuk meg, de az emig-

rált októbristákhoz mindaddig nem lehet közünk, amíg észre nem vesszük az emberi haladás új erőforrásait a világháború utáni Kelet-Európában, és szenilis kihatározhatóságukban a kisebbségi magyar intelligenciát elszöktetik az itteni problémák érzékelése, az itteni progresszív felsorakozás elől.

A kisebbségi magyar fiatalok az utódállamokban sorakoznak haladásra, s a magyarországi szociális előtörést a magyarországi ifjúságra bízák. Jövönk a kisebbségi magyar népé, s a szlávok és románok új értelmiségének történelmi munkájával fog összekapcsolódni. Másfelől azok a hagyományok, amelyek nemzetiségüknél fogva a magyarországiakhoz kötnek, arra predesztinálnak bennünket, hogy híd legyünk a magyarság egyeteme s az utódállamok népei között. A nyugati kapitalizmus nyomása alatt elgyarmatosításnak kitett Kelet-Európában éppen kisebbségi önvédelmünkön és egészséges kibontakozásunkon át mireánk vár a szláv, magyar és román munkásság és parasztság, valamint kispolgárság érdekeinek összeegyeztetése. Ezt a kisebbségi hivatást nem adjuk fel a levegőbe szórt, sőt idegen érdekek szolgálataiba vonható emigrációs átokhadjáratokért.

A Nap 1930. április 6.

Jászi nagy reményeket fűzött a Sarló mozgalmához. A budapesti Petöfi-szobornál 1930. március 15-én lezajlott tüntetésük és a magyar mellett a szomszéd népek nemzeti színeivel díszített koszorújuk hírére lelkes cikket írt „És mégis mozog a föld...” címen, mely azonban már Balogh Edgár elhatárolódó cikke után, május 1-jén jelent meg a pozsonyi *Reggel*-ben (lásd *Jászi O. publicisztikája*, Bp. 1982. 421 – 428. l.).

A Balogh Edgár által megtagadott emigráció és radikalizmus nevében Vámbéry Rusztem Budapestről, Szende Pál Bécsből, Jászi pedig – a következő cikkben – Oberlinből válaszolt. A *Reggel* 122. számában Szalatnai Rezső írt összebékéltetésre törekvő cikket „Magyar generációk párbeszéde” címmel.

JÁSZI OSZKÁR AZ EMIGRÁCIÓ ÉS A SARLÓSOK

Oberlin College, 1930 májusában

Alig pár hete, hogy alkalmam volt a *Sarlósok* budapesti szereplésével foglalkozni ama manifesztumuk kapcsán, mely egy budapesti lapban jelent meg. De még mielőtt ez a cikkem napvilágot láthatott volna, újabb közlemények jelentek meg ezzel kapcsolatos problémákról, Balogh Edgár és Szalatnai Rezső tollából. Minthogy mindkét cikk igen figyelemreméltó gondolatokat tartalmaz, örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy a fenti témáról nyilatkozzam, annál is inkább, mivel már régebben úgy érzem, hogy itt az ideje, hogy a legnagyobb nyíltsággal és őszinteséggel tisztázzuk az eszméket ebben a fontos kérdésben. Erre törekszem az alábbi sorokban, egy oly valaki pártatlanságával, akinek immár semmi személyes érdeke nincs a Duna körül (persze annál több eszmei és erkölcsi szolidaritása).

I.

Mindenekelőtt két bevezető észrevételt kell tennem a Balogh Edgár cikkére. Az egyik, hogy téved, amikor azt hiszi, hogy az emigráció szeretné a *Sarlósokat* a saját szekere elé befogni. Amennyire az emigráció nevében mai izolált helyzetéből beszélhetek, azt kell mondanom, hogy ez tökéletes tévedés. Ha a *Sarlósokkal* foglalkozunk, ezt nem a politikai

taktika szempontjából tesszük (legalább én már rég megszűntem „gyakorlati” politikus lenni a szó köznapi értelmében, mivel nem is a ma, nem is a holnap, hanem a *holnapután* érdekel), hanem egyedül azért, mivel komoly szellemi erők megmozdulását érezzük ebben a mozgalomban, tehát kötelességünk mindent elkövetni, hogy az zátonyra ne kerüljön (akár hallgatnak ránk, akár nem, a *dixi et salvavi animam meam* régi jó receptje szerint). A másik preliminárius észrevételem, hogy némi aggályom van azokkal a szellemi hidakkal szemben, melyek Balogh Edgár vallomása szerint őt az emigrációval összekötik. Így pl. Móricz Zsigmond és Szabó Dezső tragikus lelki összeomlása legjobban mutatja, hogy nem voltak igazi gyökereik az Ady Endre nemzedékében. Félnem kell tehát, hogy ezekből a forrásokból a cikkíró csak igen tökéletlenül rekonstruálhatta az októberi forradalom lelkét és igazi célkitűzéseit.

II.

Ami most már a vita meritumát illeti, azt kell mondanom, hogy a *Sarlósoknak igazuk van, amikor nem akarják a maguk sorsát és küzdelmét az emigráció jövőjével összefűzni*, annál is inkább, mivel az emigráció a szó politikai értelmében ma már nem létezik. Amit ma magyar emigrációnak neveznek, az olyan heterogén elemeket tartalmaz, olyan különböző elveket és célkitűzéseket képvisel, hogy a hozzá való csatlakozásról beszélni teljes lehetetlenség. Hogy tehát ebből a konfúzióból kijussunk, rá kell mutatnom az emigráció különböző csoportjaira, mert csak így ítélni tudjuk meg, hogy mit jelentenek azok az utódállamok progresszív magyar fiatalsága szempontjából.

Ma az emigrációban négy csoportot lehet megkülönböztetni:

1. Oly *hazatértek*, kik lelkileg még mindig az emigrációban élnek, s régi elveiket nem hagyták cserben, de kénytelenek kompromisszumot kötni a mai magyar adottságokkal.

2. *A bolsevista emigráció.* Fanatikus türelmetlenséggel a harmadik internacionáléra esküszik, s a mindenkor uralmon levőket (tegnap Trozskyt, ma Sztálint) szolgálilag követi.

3. *A bolsevizáló emigráció.* Ennek bár vannak némi skrupulusai és kételyei a moszkvai módszerekkel szemben, még is romantikus szerelemmel nézik a felkelő szovjet napot, és nyakig felfegyverkezett és a világ legnagyobb titkosrendőrségével körülvelt államkapitalizmus rendszerét a kommunizmus diadalával azonosítják. Sok közöttük a rosszhiszemű, aki voltaképp százpercentes bolsevista, de belülről akarja aláaknázni nem is annyira a polgári társadalmat, mint a győzött szociáldemokráciát. Egy másik típus államférfiúi terveket forral Sztálin és MacDonald egy akolba hozásáról.

4. *A kettes internacionálé.* Az emigráció legnépesebb és legjobban szervezett csoportja, mely a nyugati szociáldemokrácia elvei szerint küzd az októberi célkitűzés megvalósításáért.

Ezen csoportokon kívül van egy csomó olyan emigráns, aki, mint e sorok írója, nem tartozik semmiféle nyílt vagy titkos szervezethez, hanem mint szabad hajdú, saját módja és lelkiismerete szerint viselkedik.

Már most nem látom, hogy a Sarlósok mit kereshetnének az emigráció eme csoportjaiban, hisz az első három nyilvánvalóan képtelen a Sarlósok által kitűzött célok megvalósítására, míg a negyedik ugyan hasznos és fontos erőforrás leendő a jövő harcaiban (s így, akit meggyőződése oda vonz, kétségtelenül fontos és termékeny munkát fog ott teljesíteni), *de maga az alapvető probléma nem oldható meg a városi szocializmus módszerei és ideológiája szerint, lévén a minket elsősorban foglalkoztató nemzetiségi és konföderációs probléma egy par excellence parasztprobléma. Paraszti többtermelés, paraszti kultúra, paraszti szövetkezés, paraszti konföderáció: ez a születendő új világ központi képlete, s ennek az új lelki és ökonómiai szintézisnek kell hangot, formát és dinamikát adni Helsingforstól Athénig és Bécsből Varsóig (és holnapután Moszkváig, mihelyst az orosz nép 95 százaléka kivívja a maga demokratikus önrendelkezési jogát, ami végre*

is, ha nem is ma vagy holnap, de holnaputánra okvetlenül „esedékes”). Ez a nagy kelet-európai probléma, mely egyben az Európai Egyesült Államok igazi gyökere. Erre szeretném irányítva látni minden bátor és tehetséges fiatal magyar és dunai ember legjobb gondolatát és legtűzetesebb ambícióját. Ennek a problémának a magyar emigráció nem adhat kereteket.

III.

És hogy teljesen *fair* legyek a Balogh Edgár érvelésével szemben, hajlandó vagyok neki egy további koncessziót is tenni. Tény és igaz, hogy a magyar emigráció, mint minden emigráció, túlságosan a régi küzdelmi frontja hatása alatt áll, s hajlandó a mai helyzet magyar vonatkozásait túlbecsülni, ellenben a szomszédos országok komplikációit kevésbé venni észre. *Az emigráció lábát még mindig a magyar csizma nyomja, holott az utódállamok magyar fiatalságának a lábát elsősorban az új államok csizmái szorítják.* Emellett minden emigráció hajlandó egy bizonyos utópizmusra: rendszerint lenézi a ma és közeljövő problémáit, vagyis azokat a kérdéseket, melyek az utódállamok új nemzedékét legközelebről érdeklik. Így pl. a kisebbségi sors válságait az emigráció emberei kevésbé veszik észre, mivel a jövőbe nézve úgy érzik, hogy ezeket a bajokat úgy sem lehet izoláltan megoldani. Ezen adottságok hatása alatt azután egy oly helyzet alakult ki, hogy az emigráció kizárólag a magyar fronton verekszik, ellenben a többivel nem törődik. Ennek a helyzetnek különben egy további reálpolitikai oka is van. Minthogy az emigránsok idegenben élnek, idegen államok menedékjogát élvezve, ezen államok belügyeibe való beavatkozás nemcsak taktikailag helytelen, de ildomtalan is volna. Az emigrációnak ezt az egyoldalú beállítottságát természetesen könnyen kihasználhatják a „reálpolitika” élelmesei, akik a saját országukban felhalmozódott szociális és nemzetiségi elégtelenséget levezethetik egy anti-Horthy-politikával, egészen úgy,

amiként egykor a magyar feudalizmus a földkérdést ügyesen elhallgattatta egy Bécs ellen mennydörgő pszeudokuruc politikával.

Ha ezek a megállapítások helyesek, úgy *kellőleg indokolják a Sarlósoknak azt az álláspontját, hogy külön izolált fronton akarnak harcolni*, az emigráció befolyása nélkül, vagy mint Balogh mondja: „A kisebbségi magyar új nemzedék a haladó cseh, szlovák, német, ukrán, zsidó, román, szerb, horvát és szlovén új nemzedékkel együtt Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia keretei között akarja felvenni a harcot minden nemzetiségi és szociális reakció ellen.”

IV.

Eddig rendben van minden, s a Balogh Edgár álláspontját helyeslem. Azonban egy fontos ténykörülmenyt nem vesz észre, vagy szándékosan elnagyol. (S itt a Szalotnai Rezső érvelése okos és helytálló.) S ez az, hogy a magyar és az utódállamokbeli reakció között nagy különbség van, s ez a különbség nemcsak mennyiségi, hanem minőségi is. *Ez a minőségi különbség abban áll, hogy míg az utódállamok a Habsburg feudális struktúrát nagyban és egészen kiküszöbölték, addig az új Magyarország a régi világnak valósággal múzeumi képlete maradt. Márpedig komoly lépés előre nem képzelhető el addig, amíg a régi magyar feudális világ fog szemben állani a környező paraszti tömegekkel, s amíg e régi világ az irredentizmus tüzeit fűti latifundiumai visszaszerzése érdekében. Úgy társadalmi struktúrájánál, mint központi geográfiai helyzeténél fogva a magyar probléma a dunai és a kelet-európai átalakulás archimedesi pontja.*

Ha tehát Balogh az emigrációt „*szenilis kihatározhatósággal*” vádolja az utódállamokbeli reakció érdekében, én viszont őt és azokat, akik vele egy véleményen vannak, *ifjú hebehurgyasággal* vádolom, ha ezt a fenti fundamentális különbséget nem akarják észrevenni. Pedig ez a különbség egyenesen szimbolikus méreteket ölt. Nemrég mondotta

Bernard Shaw, hogy ha az Európai Egyesült Államok eszméje megvalósulhatna, azoknak ideális elnökjelöltje a csehszlovák köztársaság mai elnöke volna, minthogy mindenki ismeri filozófiai mélységét és erkölcsi hozzáférhetetlenségét. Ámde kérdem Baloghot, hogy mi volna a szerepe a magyar álkirályság kormányzójának egy ilyen jövőző államalakulatban, minő bizalmat élvezhetne Mussolininak ez a hűbérese, a Somogyi-gyilkosok és a frankhamisítók protektora a művelt népek közvéleménye előtt?

V.

Balogh Edgár nyilván látja ennek a helyzetnek a súlyosságát, amikor a következő megállapítással könnyít a lelkiismeretén: „A magyarországi haladást a magyarországi új nemzedékre bízunk, amely ma már egyre öntudatosabban felsorakozik, s velünk állandó szellemi összeköttetést tart fenn.” Ámde minden hír és információ, melyet kapok, megegyezik abban, hogy ez az új nemzedék sehogy se sorakozik, s a Táncsicskoszorú ügye is bizonyítja, hogy a szerencsétlen országra még mindig a temető némasága nehezedik, tehát a szabadabb viszonyok között élő magyarok feladata volna az ottlont küzdelemre biztatni, s a hazug történetírás és a reakciós szociológia által megmérgezett lelkeknek a szomszéd határokról világítótoronyokat mutogatni.

Ha a sorsdöntő magyar kérdést a Sarlósok *tabunak* fogják tekinteni, amelyről csak halkán és titokban szabad beszélni, ennek a taktikának egy további veszedelme lehet, mely azonos természetű azzal a másikkal, melyről Balogh beszélt, amikor a szenilis emigráció kihasználhatóságát emlegette. Nos, ez a veszedelem éppoly reális az ifjú hebehurgyaság említett taktikájával szemben. Ha a *fiatal nemzedék a szorosan vett magyar problémát szántsándékkal elhallgatja, ezzel ama szlovenszkoí magyar feudalizmust és titkos irredenta aknamunkát erősíti, melynek a kisebbségi kérdés csak ürügy,*

*hogy a „nem, nem, soha!” és a revánsháború politikáját szít-
sák és erősítsék.*

Ha tehát a *Sarlósok* eredménnyel akarják folytatni minden rokonszenvre méltó harcukat a magyar kisebbségi jogok és kulturális egyenjogúsítás érdekében, akkor *nyíltan fel kell égetniük a hidakat a magyar reakcióssal szemben*, s mindent el kell követniük, hogy a magyar paraszt és a magyar munkás mint vezető tényező jelenhessen meg a dunai történelem színpadán.

Nekem mindegy, hogy ezt a felszabadító munkát az emigráció mellett vagy nélküle, vagy ellene csinálják. A fődolog, hogy teljes erővel és őszinteséggel csinálják, s hogy ne üljenek fel a magyarországi ellenforradalom szlovenszkői ügynökeinek.

Reggel, 1930. május 18.

A Jászi és a sarlósok közti „szakításról” lásd: Szarka László: Jászi Oszkár csehszlovákiai kapcsolatai és a magyar kisebbségi kérdés, Századvég 2. sz. (1986) 56–58. l.

Eperjes (Prešov) Masarykova 92, 1933. VI. 7.

Kedves Barátom,

Tegnapelőtt jöttem meg Prágából, ahol a magyar kisebbség helyzetéről a ČSR-ben előadást tartottam a Čsl. Intézetben, mely a kisebbségi kérdés tanulmányozására alakult. – Dr. Krofta, a miniszter elnökölt, aki azt mondta, hogy ismer Téged és Szendét, kikkel Bécsben léte alatt (mint követ volt ott) többször beszélt. „Jászi ist ein Idealist” mondta nekem, álmatagon tekintve világoskék szemeivel a légűrbe.

Az előadást szűk körű meghívott, kevés jelenlevő (cca. 20-an voltak ott) előtt tartottam meg. Mintegy 1 1/2 óráig tartott; de a hozzáfűződött hozzászólásokkal és az én zárószóvaimmal 2 óra hosszat, tehát elég sokáig elhúzódott.

Masaryk elnök magántitkárnöje, dr. Gašpariková, egy szimpatikus szlovák leány is jelen volt, és reflektált szavaimra.

Előadásomban, amelyben az ismert panaszokat is felsoroltam rövid vázlatban (népszámlálási visszaélések, iskolaügyi sérelmek, a földreform elnemzetlenítő tendenciája stb.), bevezetésképpen felsoroltam az 1864/44 tc. néhány pontját, hogy azt dokumentáljam, hogy a 20% alkalmazása akkor sokkal ésszerűbb és liberálisabb volt. Ha a törvény szabotálva lett is, de már az a körülmény, hogy ilyen szentesített törvényünk volt, ez a nemzetiségeknek megadta a módot, hogy törvényre hivatkozhasanak; hogy a municípiumokban bárki a saját anyanyelvén vagy az államnyelven felszólalhatott;

hogy a jegyzőkönyvi nyelv az államnyelven kívül minden nyelv lehetett, amelyet a jelenlévők legalább 1/5 része kívánt (tehát függetlenül a városi lakosság nemzetiségi %-tól), ez sokkal felette áll a jelen állapotoknak, amikor, mint tudod, a bírósági eljárásban levő nemzetiségi 20%-ot, veszik irányadóul, és ha – mint pl. Kassán (és sok helyütt másutt is) – a magyarság megütötte a 20%-ot, szimpliciter a szomszéd (Kassán pl. az eperjesi) járásból annyi községet (Kassán pl. 22-t) csatoltak a bírósági járáshoz, amíg leszorították a százalékot a 20% alá. Ez az eljárás, mondám, emlékeztet egy moszkvai egyetemi tanár ismerősöm elbeszélésére 1909-ből, aki, midőn az akkori orosz dumaképviselők választásáról volt szó, azt mondta: szép, szép; tényleg választhatunk szabadon, de a kormány állapítja meg, hogy mindenki *hol* adhatja le a szavazatát. Nekem pl. Vlagyivosztokot jelölték meg, mert nem voltam teljesen megbízható. Ezen egyszerű kis korrektúrával a kellemetlen szavazatokat ki lehet kapcsolni.

Megemlítettem, hogy a kultúrcélokra kiadott összegekből a magyarság csak kis töredékét kapja annak, ami számárnya szerint megilleti. Menzák, diáksegélyezés stb. célra pedig egy fillért sem kap. Mezőgazdasági iskolái, dacára, hogy cca. 600 000 mezőgazda (magyar) lakik a köztársaság területén – nincsenek. Egyetemről nem is szólván. Pedig legalább egy csonka fakultás (jogi, teológiai, filozófiai és gazdasági szakkal) megilletné; vagy átmenetileg parallel tanszékek valamelyik egyetemen.

Dr. Gašpariková szlovákul felelt, Čapek szerkesztő csehül. Felszólalásaikat megértettem és reflektáltam. Mind a kettő gyenge volt. Čapek szerint valami %-nak lennie kell irányadás céljából. Ezt mindenki elismeri. De a % itt arra lett felhasználva, hogy kiforgassa és meghamisítsa a helyzet tényleges képét. Dr. Gašpariková pedig a régi sirámokkal jött, hogy „buta tót”-ot mondtak, és hogy a képviselőválasztásoknál a nemzetiségek el lettek nyomva. Ám, ami ezt illeti: 1. most pl. 15 000 szavazat kell egy cseh vagy szlovák mandátumhoz, és 27 000 egy magyar mandátumhoz. – 2. A régi magyar re-

zsim alatt nem a magyar nemzet élt vissza a helyzettel, hanem a Bécs és a Habsburg-dinasztia szolgálatában álló kormány, amely a választásoknál épp a legönérzesebb magyar kerületeket terrorizálta, ahol néha 5–10 000 szavazat kellett egy mandátumhoz; míg a szegény nemzetiségi vidékek bányász és más függő viszonyú román vagy szlovák földhözragadt népéből 600–700 szavazó elég volt egy mandátumhoz, amelyet a Budapestről leküldött kormánypárti jelöltek kaptak. Elmondtam az én esetemet, amikor a nyakas kálvinista pelsőci, páskaházai, csetneki derék magyarokat a bírkák módjára beszédített szlovák felvidéki választókkal hengerelték le, és így pont éppen a magyarok becsületes és önérzeties szavazatait a nemzetiségiek fojtották meg.

Persze bőségesen citáltam Masaryknak számos pompás enunciacióját, amelyeknek sajnos most kevés visszhangjuk van, és mély hallgatással találkoztak. Prof. Rádl könyvéből is bőségesen citáltam; dr. Hassinger baseli prof. munkájából stb. is.

Kértem, hogy néhány egyetemi tanárt is hívjanak meg. Ám egy sem jött el. Később (másnap) találkozva Prof. Rádlal, ki szintén kimentette magát, megtudtam tőle, hogy ez az egyetlen direkt kisebbségellenes jellegű, és hogy Krofta is a nemzetiségek ellen van. Rádl azt mondta, hogy könyve miatt épp pont ez az egyesület indította meg ellene a legvehemensebb támadást. Képzelheted meglepetésemet! „Annál jobb! – mondám –, mert épp az ellenfeleket kell felvilágosítani és meggyőzni akarni.” És miután egész előadásomban bizonyos rokonszenv vontult végig részemről a cseh és főleg a szlovák néppel szemben, és a velük való békés kooperáció gondolatát hangoztattam őszintén: így azt remélem, hogy az általános atmoszféra nem volt kedvezőtlen arra, hogy esetleg valami folytatólagos akció szülőanyja lehessen. Majd meglátjuk, hogy lesz-e visszhang, és milyen? Amint Rádl mondta, épp ezen minoritásellenes jellege miatt sokan nem léptek be ezen „Intézetbe”, vagy kiléptek. Azt gondolom, hogy ebben keresendő annak az oka, hogy a meghívott professzorok el nem jöttek, és nem holmi „szemináriumi” elfoglaltságban.

Rádl Téged szívélyesen köszönt. Mondta, hogy nemrég kapott Tőled levelet. Nagyon kedves, rokonszerives, szelény, tudós ember. Szerinte mi magyarok túlságosan távol vagyunk. A csehek abszolúte semmit sem tudnak felőlünk. Ősszel jó volna – mondta –, ha 3–4 előadást tartanának Prágában a magyarságról (történeti, néprajzi, gazdasági, kulturális viszonyaikról); de cseh vagy szlovák nyelven; „denn – mondá – zu den deutschen Vorträgen würden höchstens nur die Juden kommen und keine Tschechen. Nun aber sind eben die Tschechen einflussreich und man müsste eben diese aufklären und näher bringen.” Teljesen értem, és nagyon sajnálom, hogy mindeddig a cseh vagy szlovák nyelvet kellőleg el nem sajátítottam. De meg fogom próbálni. Talán még nem keményedett meg az agyvelőm teljesen, és képes újabb impressziók befogadására és feldolgozására.

Ivánka Milánnal is beszéltem, éspedig hosszasan; és teljesen hasonló koncepcióval ítéljük meg a helyzetet. Nem látok ui. más és okosabb megoldást, mint a Dunai Konföderációt, amelyben végeredményben a magyarok járnának a legjobban, éppen pompás centrális geográfiai helyzetüknél fogva. Valósággal a lüktető szíve volna Bpest ennek az alakulatnak, amelyben Csehország és Ausztria ipara pompás piacra találának, és az agrárállamok is megfelelő gazdasági helyzetbe jönnének.

Beszéltem még Dérer miniszterrel is, és általában mindennütt konciliáns hanggal találkoztam. Lehet, hogy talán én is túl idealista vagyok, és a jó modorú, sima beszédet összetévesztem az elrejtett épp ellenkező tendenciával. Lehet, de azért talán mégis kár mindenképpen kiélezni a helyzetet. Végre is Benešnek is számolnia kell a hangulatokkal, és a diplomaták talán túlságosan is félnek attól, hogy mit mondanak róluk az újságok és a tisztelt közvélemény.

Megjegyzem, hogy a „Magyar Akadémikusok Körében” (MAK) is tartottam előadást „Goethe és a nemzeti eszme” címen; amelyben 1 1/2 órás előadásban azt fejtegettem, hogy az úgynevezett nemzeti gyűlölség – mint Goethe mondja – egy alacsony kultúrfok jele, és hogy G. – s éppen a napóle-

oni háborúban – szerette a franciákat, mert – mint mondta – „nekik köszönhető kultúrájának legnagyobb részét”.

Előadásomat vita követte, amelyből láttam, hogy előadásom vegyes érzelmeket keltett. Ha minden német úgy gondolkozott volna, mint G. – mondta egyikük –, „akkor ma nem volna német nemzet!”. Ebből megítélhető az ifjúság lelki atmoszférája. Iparkodtam megvilágítani előttük a problémát Jézust citálva, aki azt mondta, hogy „szeresd ellenségedet” és mégsem tekintik gyáva hülyének, hanem hogy az emberiség számára egy magasztos ideált állítanak ezek a fennkölt szellemek, amely felé törekedni kell. Idéztem Eöt-vöst is, de úgy láttam, hogy az elkeseredés bennük túl nagy ahhoz, hogy holmi békülékeny hangulat alakulhasson ki náluk. „Halálra vagyunk ítélve, sehol állást, éléslehetőséget nem kapunk magyar-voltunk miatt!” – El is mondtam e tapasztalatomat a kisebbségi intézetben, mint panaszt és intelmet abban az irányban, hogy egyoldalú sovinizta politikájukkal elmérgesítik a helyzetet.

Mély csend követte ezen szavaimat. És amidőn dr. Hassinger baseli professzor abbéli megállapítását idéztem, hogy a CSR a legtipikusabb *nemzetiségi* (tehát nem nemzeti) állam, mert kizárólag kisebbségekből áll, amelyek közt a cseh kisebbség a legnagyobb (49%): ezen megállapítások után mozgolódás támadt. Előadásomat most majd írásba foglalom, és kívánságukhoz képest elküldöm nekik.

Beszéltem a németek részéről kiküldött előadóval is, aki ui. a németek nevében beszélt, és aki teljesen intranzigens alapon, „hitleri” szellemben és agresszív módon tartotta előadását annak idején. Szerinte a csehországi németiség utolsó emberéig számon van tartva és a nemzeti kataszterben nyilvántartva. Náluk népszámlálási visszaélés nincs, vagy csak alig, mert mindenki maga tintával vagy tintaceruzával írja be a megfelelő rubrikába – német nemzetiségét. Náluk egy olyan gépezet működik, amelyről nekünk sejtelmünk sincs. „Ja, wir kämpfen mit den Tschechen seit Jahrhunderten, wir sind daher schon eingeübt. Ihr aber wart bis jetzt immer das herrschende Volk, von der Regierung begünstigt und

habt jetzt den Kopf verloren!" – mondta németem önérzetesen. Felemlítette, hogy amikor az egyik német elemiben (Csehországban) Masaryk születésnapján a tanár beszédet akart tartani, felugrottak a kisgyerekek, és Heil Hitler kiáltottak. – Ilyen, kedves Barátom, a szudétanémetek közt a hangulat, ez az áramlat jön tovább. Ezt idézték elő a lehetetlen rövidlátó békediktátumok. (...)

Az én fiam is fanatikus magyar. Ez, barátom, már a levegőben van. Iparkodom ellensúlyozni, de nem sok eredménnyel. Érdekes jelenség, és érdemes volna tanulmányozni, hogy a históriát haszonnal olvassuk és megértsük. Mi, kedves Barátom, Goethe, Macaulay, Taine, A. France, Eötvös stb. lelki világában talán mégis üdébb, egészségesebb és erősebb lelki táplálékot kaptunk. Sajnálom a jelen ifjúságot, amely annyi szecskát kap, és amelynek ilyen túlfűtött, ködös atmoszférából kell kievickélnie tisztultabb légkörbe.

Aggódva olvastam kedves soraidat, hogy egészséged nem a legjobb. Iparkodjál majd, ha itt vagy, valami szép, megfelelő helyen – megelőző alapos orvosi vizsgálat után – kipihenni a fáradalmakat. Mi megvagyunk csendesen. Nagyon elkelne, ha – megkapván állampolgárságomat – jogtanári nyugdíjazási kérvényem (amelyet, gondolom, már 14 év előtt adtam be) végre – mielőtt meghalok – kedvezően el lenne intézve. A világpolitikai események erősen kavarnak – Magyarországon már 3 éve nem voltam. Attól tartok, hogy az olaszok csak ütőkártyának használják fel Magyarországot politikájukban, és a magyarok azután félre lesznek dobva.

Őszintén szólva nagyon szeretném, ha még működhetnék valahogyan hasznosan, mert így ez csak tespedés. Szeretettel ölellek Gyuri fiaddal együtt; kedves nőd kezeit mély tisztelettel csókolom; feleségem és fiam nagy rokonszenvvel üdvözölnék Benneteket, és örömmel várom az alkalmat, hogy újból Veled és kedves családdal lehessenek, ha majd átjöttek.

Minden jót kívánva szeretettel köszönt régi hű barátod.

Maléter István

Columbia University, Jászi Coll.

Maléter prágai előadása megjelent: „A magyar kisebbség problémája a Csehszlovák Köztársaságban”. *Magyar Figyelő*, 1933. 1–2. sz. 10–53. l.

„Az én fiam”: Maléter Pál (1917–1958).

Maléter István Jászihoz fűződő kapcsolatáról I. Litván György: Jászi Oszkár és a Maléter-család kapcsolata, *Regio*, 1990. 4. sz. 170–188. l.

A német mondatok fordítása: „Jászi egy idealista.” „Mert a német előadásokra legfeljebb csak a zsidók jönnek el, de a csehek nem. Csakhogy éppen nekik van befolyásuk, éppen őket kellene felvilágosítani és közelebb hozni.” „Nos, mi már évszázadok óta harcolunk a csehekkel, már gyakorlatra tettünk szert ebben. Önök azonban mindezidáig uralkodó népként éltek, Önöket támogatta a kormány és most elveszítették a fejüket.”

A levélben szereplők közül: Čapek, Josef (1877–1945) író, festő, Karel Čapek bátyja, a Lidové noviny szerkesztője.

Hassinger, Rudolf (1877–1952) német földrajztudós. Szóban forgó munkája: *Die Tschechoslowakei*, Berlin 1925.

Ivanka, Milan (1878–1950) szlovák politikus, 1906–1910 között magyarországi országgyűlési képviselő.

JÁSZI OSZKÁR
HÁBORÚS CSÍRÁK A DUNA VÖLGYÉBEN
(Részletek)

(III.) A NEMZETISÉGI KÉRDÉS

A Habsburg-monarchia felbomlásának oka főképpen az volt, hogy a nemzetiségi problémát képtelen volt megoldani. Bár Ausztria végeredményben elutasította magától az elnémetesítés politikáját, mégis a német elemnek az állami, kulturális és gazdasági életben való domináló uralma olyan nagy volt, hogy egyéb nemzetiségű csoportok csak másodrangú polgároknak érezték magukat, és ebből folyóan mindinkább nehezményezték alárendelt helyzetüket. Ezen érzékenységüket még jobban mélyítette a kettős monarchia másik felében megnyilatkozó magyar sovinizmus, mely arra törekedett, hogy asszimilálja a nem magyar népeiséget, bár ez utóbbi az ország lakosságának majdnem a felét képezte. Midőn Ausztria vezető államférfiai a monarchiából új, szövetségi alapon nyugvó államalakulatot igyekeztek létrehozni, ezt a tervet a magyarok kategorikusan elutasították.

Minden kis nemzetiség keserűen méltatlankodott a német uralom és az erőszakos magyar asszimilálás ellen. A háború után sikerült a világ közvéleményét meggyőzniük arról, hogy természet adta jogaikat csak úgy érhetik el, ha a Habsburg-monarchia romjaiból kialakuló új államokat a nemzetiségi elv szemmel tartásával állítják fel. Ennek az lett az eredménye, hogy megalkották Csehszlovákiát és Lengyelországot, a románokat és jugoszlávokat pedig úgyszólván tökéletesen

egyesítették. De még ha a mai hivatalos statisztikák adatait pontosaknak fogadjuk is el, minden megfigyelő kénytelen megállapítani, hogy az új államok mégsem képeznek homogén nemzetiségeket. Az élen mindenütt egy uralkodó nemzetiség áll, körülötte más, jelentős nemzetiségi csoportokkal. A békeszerződések fogalmazói felismerve ezt az állapotot, arra kényszerítették az új államokat, hogy úgynevezett „kisebbségi szerződéseket” írjanak alá, melyekkel az új államok nemcsak az emberi jogok tisztas kötelezettségeinek betartását vállalták magukra, hanem a kisebbségek bizonyos minimális politikai jogainak tiszteletben tartását is. Sajnos, a szerződések pontozatai nagyon határozatlanul lettek megfogalmazva, és különféle értelmezésekre adtak módot. Általános volt a remény, hogy az új nemzetek, melyek nemzedékeken keresztül szenvedték a mesterséges asszimilációt, majd új ideológiát és új gyakorlatot fogadnak el a nemzetiségi kérdés megoldása céljából.

Bizonyos változások valóban történtek. Ausztria szabad-
elvű politikával intézi a magyar és jugoszláv kisebbségek sor-
sát. Masaryk elnök mindig hangsúlyozta a csehszlovákiai
nemzetiségek egyenlő jogait. Maniu nemzeti pártja a román-
iai kisebbségek részére kulturális autonómiát ajánlott fel,
később pedig Octavian Goga, a híres román politikus és költő,
a magyar kisebbséggel liberális egyezményeket kötött. Ezeket a
politikai elgondolásokat azonban nehéz volt keresztülvinni.
Sok helyen türelmetlen nacionalizmus ütötte fel a fejét, azzal a
céllal, hogy bosszút kell állni a „rég elnyomókon”. Azonkívül az új
államok állandóan fenyegetve érezték magukat a Budapestről
irányított irredenta propaganda miatt. Az új éra első éveiben
magyar állami és városi hivatalnokok tömegesen vándoroltak ki,
ami a szabotálás bizonyos formáját jelentette az új kormányokkal
szemben, és nagy el-lenszenvet váltott ki. Végül is a győztesek
helyzete sokkal nehezebb volt, mint a régi monarchiabeli németeké
és magyaroké, akik kevésbé kulturált néprétegekkel álltak szem-
ben, míg a most kisebbséggé vált magyarok és németek kul-
turáltabbak, mint politikai uraik. Az a bánásmód, melyet

analfabéta tömegek és primitív hegyi lakók el bírtak viselni, megalázó egy olyan népesség számára, mely századokon keresztül politikai és kulturális fölényben volt.

Egy ideig némi optimizmussal lehetett várni a fejleményeket. Masaryk elnök és munkatársai nagy megértéssel védték a német kisebbséget a népszavazás nyers kitérőjei ellen. Masaryk magyar akadémiát alapított, és Madách Imrének, *Az ember tragédiája* szerzőjének szlovákiai sírjára koszorút helyezett. Törvényt hoztak a kisebbségek anyanyelvi jogaira vonatkozólag. Intézkedések történtek, hogy a kisebbségek parlamenti képviselői és iskoláinak száma arányban álljon a népesség kisebbségi arányszámával. Romániában és Jugoszláviában is mutatkoztak olyan jelek, hogy a demokrácia szélesedése el fogja söpörni a nacionalizmus régi szellemének maradványait.

A múlt nyáron azonban, midőn többévi távollét után meglátogattam az utódállamokat, olyan helyzetet találtam, mely meggyőzött arról, hogy a nemzetiségi probléma nincs megoldva, és hogy a jelenlegi módszerek alkalmatlanok arra, hogy a békés együttműködést biztosítsák. Még Csehszlovákiában is, ahol pedig az általános viszonyok sokkal jobbak, mint máshol, és ahol a vezető államférfiak határozottan elítélnék minden erőszakos asszimilációs politikát, meg lehet figyelni a növekvő nacionalizmus szellemét. Sok panaszt lehet hallani. Például azt, hogy egyes kerületeknek politikai célok elérésére való beosztásával egységes területeket szakítottak széjjel azért, hogy a kisebbség száma ne érje el a szükséges 20 százalékot, melyre a törvény szerint szükség van bizonyos közigazgatási előnyök elnyerhetése céljából. Vagy azt, hogy a kisebbségi csoportok létszámát szándékosan leszállítják a népszámlálási adatok felvételekor azzal, hogy az asszimilálódott zsidókat nem ismerik el magyarnak vagy németnek, hanem külön nemzetiségként kezelik. Vagy hogy a kisebbségi iskolákat se kellő felszereléssel, se elegendő tanerővel nem látják el, és hogy az állami iskolákban határozott megkülönböztetést tesznek az „uralkodó nemzet,” és a kisebbségek gyermekei között.

A csehszlovák vezetők tagadják ezeket a vádakát. Azt állítják, hogy a nemzetiségi kisebbségek a törvény és a népességben elfoglalt arányszámuk szerint részesülnek jogaikban, és hogy a csehek s szlovákok kultúrhelyzete annyira el volt hanyagolva a régi Monarchiában, hogy mindenekelőtt saját szükségleteiket kell kielégíteni. Akármilyen legyen is a valószínű helyzet, a mostani igazi *circulus vitiosus*, melyen csak a gazdasági viszonyok javulása s kedvezőbb nemzetközi atmoszféra lesz képes javítani.

Romániában kétségbeejtőbbek az állapotok. A magyarok arról panaszkodnak, hogy a közigazgatást és bíraskodást kizárólag románul intézik; hogy a magyar nyelv a parlamentben és a helyi kormányzatokban teljesen el van nyomva; hogy sok előjáró az újságokban nem engedi meg a városok magyar nevének használatát; hogy a csendőrség brutalitása minden tiltakozást eleve kizár. A nevelés terén azt nehezményezik, hogy egyre határozottabban gyöngítik a magyar iskolákat; hogy román állami iskolák magyar osztályaiban a családi neveket szigorú vizsgálat tárgyává teszik, melynek alapján a nem magyar hangzású névvel bíró és a zsidó gyermekeket kizárják; hogy miután az évfáradó vizsgákat kizárólag román nyelven tartják, gyakran a magyar tanulók 70 százaléka bukik el a vizsgákon; hogy egyetlen magyar intézmény sincs a magasabb művelődés számára, és a híres kolozsvári egyetemen még a magyar irodalmat is románul tanítják. Azt állítják, hogy a földreformot is nemzetiségi elfogultsággal vitték keresztül; hogy a magyar köztisztviselőket folyamatosan menesztik állásaikból, azzal az ürüggyel, hogy nem ismerik az állam nyelvét (gyakran megtörténik, hogy idősebb embereknek hatszor kell a román nyelvből vizsgát tenni); hogy különösen a vasút- és postaszolgálatból majdnem minden magyar hivatalnokot és munkást elküldenek, legtöbbször nyugdíj nélkül; és hogy egy új törvény alapján még a magánvállalatok is arra vannak kötelezve, hogy személyzetük 80 százalékát románokból állítsák össze. A németek panaszlistája talán kevesebb indulattal fűtött, de alig rövidebb.

A román vezetők vagy kategorikusan tagadják e vádak legtöbbszörét, vagy pedig lényegesen más világításba helyezik azokat. Hangsúlyozottan mutatnak rá a magyar sajtó óriási fejlődésére. (Jelenleg 330 magyar lap van Erdélyben, holott a magyar uralom idején csak 50 volt.) Rámutatnak az erdélyi magyar irodalom bámulatos újjászületésére, melyet maguk a román irodalmárok is büszkén emlegetnek. (A román uralom utóbbi 15 évében több magyar könyv jelent meg, mint 1867 és 1918 között.) Hivatkoznak arra a tényre, hogy az erdélyi magyar nemességtől kevesebb földet sajátítottak ki, mint a regátbéli bojároktól. Statisztikával bizonyítják, hogy a magyar iskolák száma nemcsak megfelel a magyarság arányszámának, de azt felül is múlja. Méltánytalan volna e vitában végleges ítéletet mondani. De ha a panaszok nagyobb részét mint túlzottat vagy valótlanul el is utasítaná az ember, ami megmarad, épp elég arra, hogy az általános kétségbeesést és méltatlankodást teljesen megmagyarázza.

Jugoszláviában még sötétebb a helyzet, mert a diktatúra alatt a közvélemény egyáltalán nem nyilvánulhat meg, és még panaszra sincs lehetőség, nemhogy a bajok orvoslására. A magyar pártot és minden magyar kultúrintézményt feloszlatták. A kormány egy fiatal embert nevezett ki magyar vezérre, akinek monokliján kívül nincs egyéb kvalifikációja. Ez a hivatalos vezér minden alkalommal igyekszik kifejezni a magyar kisebbség lelkes háláját jótevőivel szemben, miközben a tömegek között az uralkodó osztály brutalitásainak eltúlzott hírei keringenek.

Nagyon nehéz igazságosan megítélni ezeket a viszályokat. A régi Magyarországon sokszor megdöbbenett, hogy azok, kik a rendszert a legkegyetlenebbül fenntartották, milyen meggyőződéssel hirdették, hogy sehol sincs kisebbségnek olyan kiváltságos helyzetük, mint Magyarországon. Meg voltak hatva saját nagylelkűségüktől, amellyel az idegen nemzetiségűeket kezelték. Azonkívül a háborús pszichózis, mely Közép-Európa levegőjét megfertőzte, eltorzítja az egész helyzetet. Midőn a Habsburg-monarchia utolsó évtizedeiben R. W. Seton-Watson professzor leírta a szlovákok, ro-

mánok és délszlávok száználmas sorsát, valóban nagy szolgálatot tett azoknak, akik a békét biztosító minden komoly munka első feltételét, az igazságot keresik. Rendkívül hasznos volna, ha folytatná e nagy művét, és alapos módszerességével kimutatná, mennyi az igazság és mi nem igaz a romániai és jugoszláviai kisebbségek panaszában. Talán ő az egyetlen ember, kinek ítéletét nemcsak a külföldi kutatók, hanem a románok és jugoszlávok maguk is elfogadnák, kik úgy tekintenek fel őreá, mint államuk egyik megalapítójára.

A feszültség növekedését egyetlen tisztességes ember sem tagadhatja. Okai szerintem a következők: 1. A háború utáni nacionalizmus egyre mélyül és terjed. Míg a háború előtt a nemzetiségi küzdelem gyakorlatilag a középosztályra korlátozódott, most népmozgalommá fejlődött. Ezenkívül az eddig elnyomott nemzetiségekben egy nagy középosztály alakult ki, a paraszttömegek pedig tényezőkké lettek az új államokban. A küzdelem most már nemcsak a befolyásos állásokért folyik, hanem egy vasúti kalauzi vagy vámtisztvi hivatalért is. 2. Mivel a szellemi proletariátus helyzete kétségbeesítővé vált, a nacionalista ideológia kitűnő ürügyül szolgál most arra, hogy a kisebbségi intelligenciát minden lehető állásból kirekesszék. 3. Ezerszámra vagy tán százezerszámra akadnak olyan emberek, kiknek állampolgársága még nincs eldöntve, kik a deportálás állandó rémében élnek. Az útlevél iránti kérvényeket szigorúan és gyakran lelkiismeretlenül kezelik. Ha valakinek adótartozása van, nem kap útlevelet, de gyakran politikai szempont, például „irredentizmus” gyanúja is elegendő, hogy kiadását megtagadják. Hogy mit jelent ez ezer és ezer ember számára, kiknek szülei, gyermekei vagy rokonai a határon túl laknak – azt egy boldog angolszász ember alig képes megérteni. Tudok egy esetről, melyben a kormány megtagadta egy ellenzéki vezér gyermeke részére kért útlevelet, akinek pedig egy neves német sebész segítségére lett volna szüksége. 4. A magyar revizionisták buzgalma, érzelmi túlfűtöttsége és szándékos homályossága is nyugtalanítja az új államokat. Jóformán az összes magyar la-

pok ki vannak tiltva, mert a magyar sajtó az új uralkodókat betolakodóknak vagy rablóknak tekinti.

Amikor a román demokrácia egyik őszinte vezetőjének elpanaszoltam a szegény magyar vasutasok és postások sorsát, akiket a „nyelvi vizsgán” való bukásuk miatt tömegesen menesztettek el a szolgálatból, így felelt: „Ön azt hiszi, hogy nekünk tetszik ez a rendszer? De mit csináljunk? Minden gyerek tudja, hogy a jelenlegi magyar kormány a békés revíziót hirdetve állandóan háborúra készül, és a magyar kisebbség többsége érzelmileg ennek a propagandának a hatása alatt áll. Azt kívánja Ön tőlünk, hogy spionokat tartsunk magunk ellen a vasút-, posta- és telefonforgalom legfontosabb posztjain, akik az első felhívásra szabotálnának bennünket ellenségeink érdekében?”

A szörnyű igazság az, hogy az új államok a szellemi és erkölcsi mozgósítás állapotában élnek, és hogy eme előkészítő háborúban a magyar kisebbségeket mindinkább túszoknak tekintik.

Az Ember, 1934. dec. 15.

(IV.) ELHÁRÍTHATJUK-E A HÁBORÚT?

Az elkeseredés spontán kitörése, mely Sándor király meggyilkolása után végigsöpört Jugoszlávián és 3000 magyar paraszt szívtelen kiutasításában érte el tetőpontját, csupán egy jelensége volt a balkáni feszültségnek. Hogy igazi gyökereit megtaláljuk, a kizsákmányolás és zsarnokság elmúlt századait kell vizsgálat alá venni; jelenlegi megnyilvánulása viszont főképpen ama igazságtalanságoknak a következménye, melyeket a békeszerződésekben fektettek le a háború után. Három állam – a kisantant államai – e szerződéseknek köszönheti mai létezését, és mindenekelőtt a status quo fenntartása az érdeke. Kettő pedig – a lerongyolódott Ausztria és Magyarország – jelenlegi helyzetét tűrhetetlennek tartja. Valamennyi ország állandó diplomáciai intrikák köz-

pontja, és mohón vár a nagyhatalmaktól jövő bármilyen segítségre.

Hitler az osztrák nácizmust pénzzel, propagandával és robbantóanyagokkal támogatja, s arra törekszik, hogy Romániát és Jugoszláviát elidegenítse Franciaországtól. Olaszország a magyar revíziót pártolja, s horvát desperádokat fegyverez fel Jugoszlávia ellen a szlovén határhoz közeli táborban. Franciaország lelkes szószólója a magyar revizionista követeléseket ellenző államoknak, és Barthout örömjön-gással üdvözölték a kisantant fővárosaiban. Oroszország, mely korábban a besszarábiai román uralmat próbálta aláaknázni, az utóbbi időben elfogadta a franciák által javasolt keleti locarnói szerződés tervét és a „semmiféle revízió” elvét.

Mindeme intrikák újabb és újabb alakban állandóan folytatódnak. Eddig Franciaország és a kisantant volt a győztes. Helyzetüket nemcsak a szovjet politikában történt irányváltozás erősítette meg, de sokat nyertek Mussolini albán politikájának kudarcával és a jugoszláv – bolgár feszültség enyhülésével is. Mert bár Bulgária nem írta még alá a Balkán Paktumot (mely az egész félszigeten garantálja a status quót), nem kétséges, hogy az új bolgár katonai diktatúra a Jugoszláviához való közeledésre hajlik. Ezt az új politikát mindkét ország közvéleményének széles rétegei támogatják, s ez az egyetlen reményt keltő körülmény a mostani káoszban. Mussolini ama törekvése, hogy Romániát kiugrassa a kisantantból, szintén eredménytelen maradt. Az olasz külpolitika kudarcait aligha kárpótolja az olasz – osztrák – magyar szerződés, mert annak kölcsönös gazdasági előnyei viszonylag jelentéktelenek. A magyarok kellő ravaszsággal nyitva hagyták maguknak az utat nemcsak a németekhez, hanem a Nyugathoz való szorosabb közeledésre is. Ez volt az oka, hogy a német és olasz diktátorok találkozása színpadi hatását is elsöpörték, és Mussolininét saját akarata ellenére a németellenes front élére állították.

Az események eme sorozata könnyen egy francia – olasz megegyezésre vezethet. A kisantant – melynek vezető férfiai meg vannak győződve arról, hogy Mussolini a béke embere,

kinek előbb-utóbb el kell válnia Hitlertől – szívből óhajtja ezt a megegyezést. Bizonyos, hogy Hitler és Mussolini – a háborús ideológia két megtestesítője – közötti szakítás a közeli háborút lehetetlenné tenné, mivel egy izolált Németországot könnyen térdre lehet kényszeríteni, a kisebb, elégedetlen államok pedig egyedül nem viselhetnének háborút. E körülményeket véve figyelembe, a kisantant néhány államférfia azt reméli, hogy a béke legalább egy nemzedéken át tartani fog. Ez pedig a status quo, a jelenlegi államrendszer győzelmét jelentené. A győztes államok hiszik, hogy ez idő alatt ők keresztül tudnák vinni a végleges egyesítést, s meg tudnák oldani gazdasági és szociális nehézségeiket. A román és szláv tömegek gyorsabb szaporodása a németekkel s magyarokkal szemben pedig döntő tényező lehetne fajproblémájuk megoldására.

A helyzet elemzéséhez szükség van a magyar álláspont megértésére. Az olasz és német imperializmus mellett a magyar revizionizmus a legjobban ható erő egy új európai háború irányában. Felelős magyar államférfiak gyakran jelentették ki, hogy addig nem fognak a Duna-medence gazdasági újjáépítésében részt venni, míg Magyarország részére határrevízióval nem szolgáltatnak „igazságot”. Tény, hogy Magyarország rettenetesen szenvedett a trianoni béke rendelkezései folytán. Területének több mint kétharmadát elszakították, és 2 500 000 – 3 000 000 főre becsült magyar népesség idegen uralom alá került. Több százezer intellektuel Budapestre és vidékre özönlött inkább, semhogy elnyomott emberré váljon. A béke ellen mindenki lázongott, különösen azért, mert a nép állandóan egy túlfejlett nemzeti büszkeségben élt, azt tartván, hogy a magyar nemzet az első a világon. A helyzetet azok a százazrek érezték a legkeservesebben, kik egzisztenciájukat veszítették el; a tulajdonuktól megfosztott magyar arisztokráciák pedig egyenesen rablásnak tekintették, hogy az országot „balkanizálták”. Ez eszmék irányítása alatt a magyar érzelmek a „Nem, nem, soha!” jelszavában kristályosodott ki, mely az új határok kategorikus visszautasítá-

sa, Magyarország területi integritásának, a magyar szent korona régi egységének követelését jelenti.

Ezt a tanítást csöpögteti minden újság, minden nyilvános előadás, minden tankönyv, sőt minden nyilvános ima a nép fejébe. Azt hirdetik, hogy az ország minden nyomorának a trianoni béke az egyetlen oka. Senki nem beszél komolyan a hitbizományi rendszer bűneiről, a feudális kormányzatról, az óriási összegű panamákról és államkapitalizmusról. Az egyetlen igazi bűnös a trianoni béke; az egyetlen orvosság a régi határok visszaállítása. Először igazságot, azután kenyeret!

A doktrína eme egyszerű formája természetesen nem volt alkalmas külföldi fogyasztásra. Könnyebb emészthetés céljából a teljes visszaállításból revízió lett. A határokat újból kell megvonni. Hogyan? Milyen elv alapján? Hivatalosan sohasem körvonalazták, de a magyar revizionisták külföldi barátai, elsősorban Lord Rothermere, tisztázták követői előtt, hogy a régi határok tökéletes visszaállítása lehetetlen, mert azt csak egy világháborúval lehetne elérni. Az egyetlen lehetőség a határok kiigazítása, éspedig azoknak a határterületeknek Magyarországhoz való visszakapcsolásával, melyeknek népessége tömören magyar, továbbá azoknak a nagyobb városoknak és földművelési területeknek visszaszármaztatásával, melyeket a nemzetiségi elv nyílt megsértése útján kizárólag stratégiai okokból vettek el, noha a nemzetiségi elv lett volna tulajdonképpen a régi Magyarország feldarabolásának az alapja. Ez lenne az egyetlen követelés, melyet a világ felvilágosultabb közvéleménye elfogadhatna. Ez az értelmezés azonban Magyarországon nem talál szimpátiára, mert ott az ezeréves ország sérthetetlen integritásának mítosza változatlanul él tovább. Mindennek dacára, a hivatalos körök külföldi tárgyalások alapjául eltűrik és elfogadják a határjavítási érveket.

Elfogulatlan megfigyelő valóban nem tagadhatja meg a határkiigazítási követelés jogosságát. Hogyha hivatalos formában és egyértelmű őszinteséggel hangoztatnák ezt, széles visszhangra találna. Sajnos határkiigazítással se lehetne Ma-

gyarország igazi problémáit megoldani, a következő okokból: 1. Néhány ezer négyzetkilométer visszaadása és néhány százezer egy tömegben és a határokon lakó magyar visszatérése anyagilag nem könnyebbítené meg Magyarország jelenlegi gazdasági helyzetét; sőt, mivel búzát exportáló ország, a gazdasági krízis még súlyosabbá válhat. 2. Nem elégítené ki az ország jelenlegi feudális gondolkodásmódját; gróf Bethlen, a rendületlen magyar revizionista (kinek miniszterelnöksége alatt a revizionista propaganda azonban erősen mérséklődött, mert a gróf (és kollégái számára az optáns követelések sokkal fontosabbak voltak, mint a határok) a következőket írta nemrég: „Magyarország el fog pusztulni jelen határai között, ha nem tudja saját részére biztosítani a Kárpátok által körülvelt területet, mely a Duna – Tisza medencéjét alkotja”; erről „a szláv harapófogót le kell törni”. 3. Ez irányban semmi kísérletet nem lehet tenni, mert a kisantant kérlelhetetlenül visszautasít minden *revízió* iránti követelést. Minden felelős államférfi ismételten kijelentette, hogy a revízió azonnali háborút jelentene.

Sokévi távollétem után talán ez a legszomorítóbb változás, melyet az utódállamokban tapasztaltam; a helyzet sokkal rosszabbra fordult. Mikor a Habsburg-birodalom bukása után Magyarország problémáiról volt szerencsém Masaryk elnökkel és dr. Benešsel tárgyalni, mindketten kijelentették, hogy az új határok nem képeznek szétséget, és a békeszerződések által okozott bizonyos sérelmek helyrehozhatók, ha Magyarországot egy demokratikus kormány fogja irányítani. Néhány évvel később egy neves budapesti újságíró előtt ismételte meg e kijelentést Masaryk elnök. A hír nagy szenzációt keltett egész Magyarországon, de a kormány hidegen nem vett róla tudomást. Ez évben egészen megváltozott helyzetet találtam; nemcsak a hivatalos álláspont változott meg, de az államférfiak magánvéleménye is. A kisantant egyik legbefolyásosabb vezére a következőket mondotta nekem: „Budapest éveken keresztül tartó irredenta propagandája és titkos háborús készülései után nincs parlamentünkben egyetlen csoport sem, mely a határok kiigazítására vo-

natkozó javaslatot komolyan venné. Népünk tisztában van azzal, hogy semmiféle ésszerű határkiigazítás nem nyugtatná meg a magyar feudalizmust, mely minden engedményt csak a gyengeség jelének, résztörlesztésnek és egy újabb propaganda további élesztőjének tekintene. Talán a következő nemzedék, új gazdasági és erkölcsi atmoszférában, talál majd utat a helyesbítésre. Mi nem. Mi el vagyunk határozva, hogy minden revíziós kísérletet fegyveres erővel fogunk visszautasítani."

A hivatalos Magyarország Genf kedvéért most tüntetően békés revízióról beszél. De hogy lehet ezt megvalósítani? A Népszövetség éppoly tehetetlen volna a Duna mellett, mint volt Mandzsúriában. Az egyhangú határozathozatal követelménye megakasztaná az egész ügyet. És még a magyar ügy leghangosabb védelmezői is hogyan tudnák a követelést támogatni? A magyar revízió kikerülhetetlenül egyéb revíziós hullámokat idézne fel. Hogyan támogathatná Mussolini egy idegen ország revíziós követeléseit, mikor saját országában kegyetlenül elnyomja a délszláv és német kisebbségeket? Hogyan szállhatnának síkra a kisantant gyűlölködő barátai, a lengyelek, Magyarország érdekében, mikor saját ukrán kisebbségüket a legbrutálisabban nyomják el?

A valóságban nem a határok kiigazítása az alapvető kérdés, mivel a Duna völgyének három sarkalatos szükségletét, éspedig: a műveltség kiterjesztését, az agrárválság megoldását és a kisebbségek hatásos védelmét kiigazítás nem képes biztosítani. A Duna völgye és a Balkán vegyes faji keveredése lehetetlenné tesz minden olyan határmegvonást, mely a kisebbségek problémáját megoldaná. A Népszövetség mai kisebbségvédelme nem egyéb hipokrizisnél. Még ha a jelenlegi kisebbségi szerződéseket komolyan vennék, akkor se lenne elég. A nemzeti kisebbségnek nem elnézésre, nem minimális jogokra van szükségük, hanem kulturális önkormányzatra, az elemitől az egyetemig. A kisebbségi nevelési rendszert az államoknak éppolyan arányban kell pénzügyi támogatásban részesíteni, mint az „uralkodó” nemzetiség kultúrintézményeit. És ez utóbbinak meg kell szűnnie „ural-

kodni"; a különböző nemzetiségi csoportok tagjainak aránylagosan kell részt venniük az állam kormányzásában és bíráskodásban. Ez azt jelenti, hogy a „nemzetiség” és „polgárság” legyen különálló, és az új államok, Svájc vagy Észtország mintájára, legyenek nemzeti szövetségek.

Nyilvánvaló, hogy a jelenlegi dunai rendszer mellett ez elgondolásokat nem lehet megvalósítani. Autarchia helyett a népeknek a szabadkereskedelem növekvő területeire van szükségük; felfegyverzett nemzetiségi szuverenitások helyett szövetségi egyesülésre; a gazdag farmert védő tarifák helyett a földművelés új technikájára, mely hathatós hitel- és szövetkezeti alapra van fektetve. Elég ezeket a feltételeket felsorolni, hogy érthető legyen, mily hatalmasok azok az akadályok, melyek a megvalósulás elé tornyosulnak. Mert hogyan lehet egy szabadabb kereskedelmet létesíteni Ausztria és Csehszlovákia hatalmas agrárérdekeivel szemben; a hatalmas bankérdekeltségekkel szemben, mely szövetkezve van Magyarország, Románia és Jugoszlávia államilag oltalmazott iparával? Hogyan lehet egy Dunai Konföderációt létrehozni, amikor az emberek lelkét támadó szellemű militarizmus tartja hatalmában? És hogy lehet egy valóban radikális földreformot bevezetni megfelelő tőke és kultúra nélkül, olyan uralmi rendszer mellett, mely magas földbért, de alacsony munkabért kíván? A legjobb törekvések is meghiúsulnak eme akadályokon, és dr. Beneš s dr. Maniu is képtelenek keresztülvinni a dunai szövetségre vonatkozó elképzelésüket.

Ezért minden nemzeti elfogultságtól mentesen és a dunai dráma minden népével szemben egyformán táplált együttérzéssel azt mondom, hogy a dunai népeknek nagyon rövid időn belül vagy alapos reformokat kell keresztülvinniük, vagy új háború fog következni. És a háború után jön a forradalom, mely az agrárkérdést nem szövetkezetekkel, hanem kolhozokkal fogja megoldani. A nemzetiségi kérdést nem helyi önkormányzatokkal, hanem a nemzetiségek szovjetjeivel. És az alkotmányos problémákat nem a föderalizmus szabad rendszerével, hanem a proletariátus diktatúrájával. Nem Európa,

hanem Ázsia fog majd uralkodni a világ eme részében, és a magyar és román szigetek el is tűnhetnek a szláv óceánban.

Az Ember, 1934. dec. 29.

1934-ben Jászi, az amerikai egyetemeken szokásos szabad tanévet kihasználva, több hónapot töltött Európában – utoljára a háború kitörése előtt –, és a Social Science Research Council of America ösztöndíjával tanulmányutat tett a dunai államokban. Tapasztalatairól négyrészes cikksorozatban számolt be a tekintélyes baloldali New York-i folyóirat, a *The Nation* 1934 november–decemberi számaiban, „War Germs in the Danube Basin” címen. A sorozatot a New York-i *Az Ember* is átvette, és november 24-én közölni kezdte, igen rossz, sok helyütt egyenesen torzító magyar fordításban, amelyet itt kénytelenek voltunk – az angol eredeti figyelembevételével – legalább a legkirívóbb pontatlanságoktól és magyartalanságoktól megtisztítani. Ugyanakkor terjedelmi okokból el kellett hagynunk a sorozat két első darabját: I. Az utódállamok válsága és II. Alkotmányos problémák a győztes államokban. Az első általános áttekintést ad a dunai államokról kevéssé tájékozott amerikai olvasóközönségnek, a második pedig nyomatékosan rávilágít az első világháborút lezáró békerendszer következtelenségeire és hibáira az utódállamok szerkezetével, a határok megvonásával kapcsolatban. Így pl. kiemeli a Csehszlovák Köztársaságnak azt a szerkezeti ellentmondását, hogy egyszerre épül a történeti és a nemzetiségi elvre, hogy minél nagyobb területre tarthasson igényt.

Bratislava, 1934. 13/XII.

Kedves Barátom,
 ahogy többheti tartózkodás után Prágából hazajöttem tegnap: itt találtam kártyátokat és a teát. (Nem kellett érte semmit fizetni.) Köszönöm Nektek kedvességeket; ezt megírni és karácsony estéjére sorokban legalább Hozzátok betoppanni, amúgy is szándékom volt, úgy is írtam volna. De túl a karácsonyon, túl a teán és az örömen, hogy egészségged megint helyreállt, kell Neked most írnom.

Kemény gátlásokkal küzdve, sokáig vívódva magamban: a marseilles-i események s azok következményei végül is arra az elhatározásra bírtak, hogy újból nyeregbe szálljak. Condolatmenetem főbb megállapításai a következők voltak: Az emigráció hivatását teljesíteni tudja. A fehérterror idején – megtettétek a kötelességeket. A frankhamisítás, akkor is küzdhattetek néhányan. Végül most marseille-i események, amikor tíz esztendő után megint az emigrációra vár a hivatás, hogy a magyar nép nevében jelentkezzék ne csak a történelem előtt, hanem a politika európai csatájában: a magyar nép békét akar, a magyar népet ne tévesszék össze a magyar urak banditizmusával. Az emigráció jogosan vél a magyar nép nevében szólani, s kijelenteni, hogy őszintén és minden hátsó gondolat nélkül belenyugszik a történelemnek immár

tizenhatodik éve történt döntésébe, tekintet nélkül: mi volt jogos, okos és igazságos, mi nem. Nem lehet évtizedekig, talán még tovább mindent a reváns eszméjének feláldozni, különösen, ha a reváns a reakciót állandósítaná, és figyelembe véve azt, hogy az utódállamok már mostani határaik szerint berendezkedtek, egy föltételezett magyar visszahódításra viszont ők kezdenék az ellenrevánsot. *Európát és a magyar népsorsát nem szabad e föltétlenül háborúhoz vezető mozgalom céljára odadobni.* Mi tehát – én csak mindig a magam nevében nyilatkoztam, illetve a magyar nép nevében a *magam részéről tettem meg nyilatkozatokat* – azt a politikát kívánjuk Európa szeme elé tárni és ajánlani, amely *minden hátsó gondolat nélkül megnyugszik a történelem döntésében, s ezzel szemben az utódállamok magyar kisebbsége jogainak nemcsak elméleti elismerését, de gyakorlati teljesítését kéri és kívánja.* A kettő együtt: részünkről a *lemondás*, az ő részünkről a *teljesítés*, lehet csupán annak a politikának alapja, amely Európában nemcsak nem veszélyezteti a békét, hanem annak majdnem biztos záloga, hiszen egy négyes kisantant: olyan nagy hatalom, amely Közép-Európában döntő faktorrá válik, és lehetetlenné tesz akár északról való lengyel, északnyugatról való német és délnyugatról való olasz sakkhúzást. Ebből a szövetségből kell a történelem logikája alapján a Közép-Európai Egyesült Államoknak kialakulni. Mikor idáig voltam, akkor jött elő a kérdés bennem: de hogyan jelentkezzünk Európa előtt, mikor szétszórta vagyunk, s ami még több: egy füzetet nem tudunk kiadni, nemhogy propagandát kifejteni.

A magyar nép elnyomottságát, Európa békéjének veszélyeztetettségét, mi, leghivatottabb küzdők, tehát tétlenül nézzük, mert nincsen pénzünk? És itt határoztam el magamat, aki egyedül állok, s már áldoztam egyet-mást a magyar parasztjaimért, hogy elvetem a gátlást magamból: egy több nyelven megjelenő röpirat részére és csak ennek költségeire pénzt szerzek és fogadok el, természetesen úgy, hogy abból nekem egy fillér hasznóm ne legyen. Megtettem, vállalom a felelősséget isten és ember előtt.

A füzetet franciául már nyomják, követni fogja a többi. Egyetlen kívánság vagy kikötés nem zavarta ötnapi diktálásomat. Úgy volt, hogy miután nem találtuk Brüsszelben azt, aki a füzet előszavát – a személyemről, hiszen nevem alatt jelenik meg a brosúra – megírhatta volna, az én propozíciómra Téged kérünk fel rádiógram útján, hogy ahhoz aláírásodat add. Nem tudom, hogy mely okból, most úgy közölték velem, hogy egy francia, igen ismert nevű politikus írja a bevezetést. Én magam ugyanis nem utazhattam se Zoltánhoz, se Párizsba, mert – nem kaphattam passzust. (Ez olyan karakterisztikus!) Nem akarom itt papírosra, amely útközben elveszhet, reá bízni, hogy kikkel beszéltem. A legilletékesebbekkel. Még meg is vizsgáltak: nem értik félre lépésemet, ismernek jól: „Nekünk közös utunk van, az Ön s a mi népünk közös érdekében”. És ez szó, tudom, őszinte volt.

Zoltánnal repülőposta és telefon útján beszéltem. Ő átnézte s kérésemre több helyen kiegészítette kéziratomat. Amint megjelenik, egyenesen a nyomás helyéről küldenek Neked. Még csak azt, hogy amikor innen Bratislavából elindultam, Sándor jóvoltából – akitől 1000 koronát kaptam baráti szívessége szerint – 660 koronám volt, mikor visszajöttem: 120 koronám. A költségekhez hozzáadtam ti. azt a 420 koronát is, amelyet ha bratislavai magányomban maradtam volna, 18 napon át elköltöttem volna. Reám valószínűleg egy anyagi eredménye lesz a dolognak: azt a havi 190 pengőt, amit eddig Bpestről kaptam, amint a füzet megjelenik, félelemből be fogják szüntetni. Nem törődöm vele, Justh Zsiga írta egyszer: „valahogy csak lesz, sehogy még nem volt”. Akartam, hogy mindezeket tudd. Szeretném, ha őszintén megírnád véleményedet és felfogásodat minden irányban. Jobban szerettem volna, ha az emigráció mint ilyen lép ki. Fájdalom, több ok térített le ez igyekezet megkezdésétől. Először mindjárt reá mondták volna: persze, a boldogult tanácsk[öztársaság]beliek... Mondom, úgy láttam, több okból nekem kell kilépnem innen a Duna-parti kis szoba-konyhából, megtettem, s folytatom a küzdelmet, amíg csak tudom.

A *Prager Pressé*-ben olvastam egy idézetet a cikksorozatod-ból, amely a csehszlovák államról szólt. Sándor mondta, hogy megkapta a lapot Tőled.

A tea igen kellemes ízű, nevettem Recha ötletességén a pápaszem tokkal. De nem volt reá szükség, úgymegnézték: mi van benne, s miután a vámhivatal – itt vagy ott? – látta, hogy tea, szépen visszarágasztotta a borítékot, továbbküldte azt.

Töltsétek jól a karácsony estét, szeretettel fogok Reátok gondolni. Írjál egészségedről, mi volt s mi van vele? Rechának referáld a leveletem, ugye, természetesen senki más ne tudjon róla. Neki kézcsókomat, Téged Oszkárom szívből ölel a viszontírásig

Laci

Columbia University, Jászi Coll.

A marseille-i események: 1934. október 9-én a városban meggyilkolták Sándor jugoszláv királyt és Barthou francia külügyminisztert. A merénylet háttérében a horvát usztasák álltak, akiknek kiképzőtábora a magyarországi Jankapusztán működött, a hazai fasisztabarát katonai körök támogatásával. Így Magyarország ez időben ismét kedvezőtlen módon került előtérbe a nemzetközi sajtóban.

Fényes francia nyelvű füzet: *Le peuple Hongrois accuse!* (A magyar nép vádol!) Paris, 1934.

Oberlin, 1935. febr. 4.

Kedves Barátom,

Régóta adósod vagyok múlt év december 13-án kelt leveledért, de eddig nem tudtam válaszolni, mivel nagyon túl voltam halmozva munkával, s a kérdés, melyet felvetettél, sokkal fontosabb, semhogy felületesen kezelhettem volna. Emellett az is járt a fejemben, hogy említett francia pamfletedet nemsokára meg fogom kapni, s így tisztábban fogom láthatni tételeidet, melyekre vonatkozólag véleményemet kérted. Minthogy eddig nem kaptam meg a brosúrát, nem akarok tovább várni, hanem igyekezni fogok álláspontomat körvonalazni:

Mindenekelőtt hangsúlyoznom kell, hogy teljesen egyetértek azokkal a nemes motívumokkal, melyek elhatározásodat vezették, és nagyra értékelem azt az áldozatot, melyet újra, megszokott önzetlenségeddel hoztál egy újabb – és céltalanabb – vérfürdő elkerülésére.

Ami azonban akciód gyakorlati politikai oldalát illeti, nem hiszem, hogy az sikeres lehessen sem Magyarország, sem az utódállamok, sem az utódállamok magyarságának a szempontjából:

1. A magyaroknak otthon történelmi érved nem jelent semmit. Tizenhat esztendő még nem jelenti a „történelem döntését”. Több mint négyszáz év kellett, míg a „történelem

döntött" a Habsburg-monarchia pörében. A lengyel verdiktet közel 150 év után revideálta a történelem.

2. Az utódállamok nagyon kevés jelét adták annak, hogy problémáikat csakugyan becsületesen meg akarnák oldani. A magyar kisebbség sorsa Jugoszláviában és Romániában felháborító. Ez az elnyomás csak kismértékben tulajdonítható a budapesti kardcsörtetésnek. Jóval nagyobb mértékben ugyanazoknak az okoknak az eredménye az, mint a vak nacionalizmus, félelem a jövővel szemben, és mindenekfelett: kenyéririgység, mivel „sok az eszkimó, és kevés a fóka”. Ezen a helyzeten még akkor sem lehetne változtatni, ha a kormányok csakugyan akarnák. Ehhez előbb egy alkotó gazdasági politika és konföderáció kellene.

3. Az utódállamok vérig heccelt s mindenünnen kivetett kisebbségének pedig Te hiába beszélsz. Sokan azt fogják mondani (kivált a nacionalista és a bolsevista szárnyon): ...Még a háború is jobb, mint ez a status quo. „Es ist besser ein Ende mit Schrecken, als ein Schrecken ohne Ende.”

Vagyis nem hiszem, hogy bármely irányban is számíthatnál bárminő eredményre, ellenben tápot adhatsz annak a demagógiának, mely azt hirdeti, hogy Október eladta az országot, és ma is csak az utódállamok érdekeit veszi figyelembe. Taktikádat az a téves marxista feltevés vezeti, hogy az embereket elsősorban gazdasági és racionális érdekek vezetik.

– Mi legyen tehát a jövőbe látó magyarok és elsősorban ama néhány gondolkodó emigráns álláspontja (mivel már régóta nincs emigráció, csak emigránsok vannak, egyre kisebb számmal, s egyre szétváltabb koncepcióval)?... fogod kérdezni.

Azt hiszem, hogy mindenekelőtt tisztában kell lenni azzal, hogy ki-ki csak magánvéleményt mondhat, és nem beszélhet a magyar nép nevében. Ez a megszorítás csak erősítheti egyéni álláspontunkat.

Magát a kérdés meritumát pedig így látom:

1. A békeszerződés igazságtalanul csonkította meg a magyar telepterületeket, mivel stratégiai és gazdasági okokból

olyan területeket juttatott a szomszéd országoknak, melyeknek az etnikai és önrendelkezési elv alapján Magyarországon belül kellett volna maradniok. Ez egy olyan igazságtalanság, melyet egykor jóvá kell tenni a határok békés revíziójával.

2. Ámde a mai nemzetközi atmoszféra alkalmatlan határrevízió keresztülvitelére, mivel minden ilyen kezdeményezés azonnali háborút jelentene, és ez az aránylag kis terjedelmű határkiigazítás nem elég fontos arra, hogy egy új világháborút idézzünk fel miatta. Ellenben a régi magyar területi integritás helyreállítása újabb igazságtalanságot jelentene, s emellett keresztülvihetetlen a mai hatalmi egyensúly mellett, mely minden valószínűség szerint nem változhatik meg a mi javunkra.

3. Úgy az igazságosság, mint az oportunitás szempontjából Magyarország eminens érdeke, hogy jó viszonyt teremtsen az utódállamokkal, és hogy őszintén közreműködjék egy Dunai Konfederáció megteremtésében, mely egyedül volna képes a rettenetes tömegnyomoron enyhíteni, és egy olyan atmoszférát megteremteni, melyben a határkiigazítás megoldható lesz, és amelyben a nemzeti autonómiák rendszere megvalósítható.

4. Eme legfőbb cél érdekében Magyarországnak szakítania kell a revizionista politikával és a kisantant ellen irányuló szövetségekkel, hanem szoros kapcsolatot kell teremtenie a dunai és balkáni nemzetekkel.

5. Ez az új politika eredményesen csak akkor lesz folytatható, ha az utódállamok szintén hajlandók komoly gazdasági kooperációra, és mindenekfelett ha véget vetnek a magyar kisebbség üldözésének, hajlandók a magyar kultúra zavartalan fejlesztését lehetővé tenni, és elismerik azt az elvet, hogy minden zárt nemzetiségi telepterület elsősorban a saját nyelvén és a saját fiai által igazgattassék.

Körülbelül ezeket kellene és lehetne mondani a mai viszonyok mellett. Hogy lenne-e valamelyes eredménye, nem tudom. De mindenesetre inkább lehetne, mint a Te taktikának, mivel a) a magyarokat némileg megnyugtatón azáltal,

hogy semmi komoly életérdekről nem mondunk le; b) az utódállamok előtt dokumentálná jóhiszeműségünket, de egyben figyelmeztetné őket arra, hogy egy *vae victis* békét a XX. században nem lehet keresztülvinni, s választaniok kell vagy a magyar demokraták kooperációja, vagy a magyar feudálisok háborús propagandája között. De míg a feudálisok háborúra izgatását sosem fogják tudni leszerelni, a magyar demokrácia erre komolyan hajlandó, ha az utódállamok csakugyan becsületes békét akarnak egyenjogú nemzetek között.

Hogy ez az út járható lesz-e, én alig hiszem ama tapasztalatok fényében, melyeket a Duna medencéjében szereztem. Viszont a másik két út nyilvánvalóan *nem* járható.

Columbia University, Jászi Coll.

Páris, 1935. december 31.

Igen tisztelt Professor Úr!

Régen készültem már a Professor Úrnak írni, míg végül Pesten Varró István és Kemény Gábortól megkaptam a címét, s így most Párizsból felkereshetem levelemmel, ahol tanulmányúton vagyok. Alulírott másfél évvel ezelőtt végeztem Kolozsvárt a jogot, és ügyvédi pályára készülök; román állampolgár vagyok, tehát Erdélyben szeretnék letelepedni, ahol szüleim is élnek. Már egyetemi hallgató koromban foglalkoztam a nemzetiségi kérdéssel, amire az első indítást éppen a Professor úr munkáiból és áldatlan kisebbségi helyzetünkből nyertem. Erre vonatkozó tanulmányaimat *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* c. munkámban foglaltam össze, ami Erdélyben és Magyarországon több sajtópolémiára adott alkalmat, s jellemző, hogy a klerikális jobboldal támadására, akik a „XX. Század” szellemét látták benne felelevenedni, a román nemzeti parasztpárti *Patria* kelt védelmemre.

Most, hogy elvégeztem a jogot, alkalmam nyílt arra, hogy Párizsban szabad tanulmányokat folytassak, tehát itt is a nemzetiségi-kisebbségi kérdéssel foglalkozom, s a Bibliothèque Nationale és a Carnegie Intézetben dolgozom. Egyelőre csak egy kis vázlatos tanulmányt publikáltam *Erdélytől Európáig* címmel, amit a fent említett könyvvel és doktori értekezésem magyar fordításával együtt egyidejűleg megkül-

dök Professor Úrnak is. Több hosszabb tanulmányom van azonban előkészületben, így „Az erdélyi kérdés az európai közvélemény előtt 1865–1920”, az erdélyi kérdésre vonatkozó idegen nyelvű munkáknak mintegy 450 kötetre terjedő bibliográfiájával, továbbá egy franciául kiadandó munka *Le principe des nationalités et la question de Transylvanie* címen, amiben a nemzetiségi elv történetének, megvalósulási formáinak, jövőjének előterében az erdélyi kérdést európai szinten szeretném bemutatni.

Mindezeket azért tartottam szükségesnek elmondani, hogy Professor Úr előtt tanulmányaim célját és irányát igazoljam, a többiekben pedig hivatkozom a megküldött munkákra, amik helyettem is beszélnek. S talán a Professor Úrnak sem érdektelen az, hogy előbb a Felvidéken, majd Erdélyben, ahol a magyar sovinizmust az államhatalom birtokából elsodorta az impériumváltozás, a szabadabb magyar kritikai szellem és az idegen sovinizmus hatása alatt az új nemzedék ugyanazokra az eredményekre jut, mint azok, akik ezért a háború előtt hazaárulók voltak. De nemcsak új aktualitást nyer az utódállamokban a XX. Század nemzetiségi programja, hanem egyéni és közösségi létünk biztosítása egyenesen attól függ, hogy lehetséges-e és milyen alapon román–magyar kiegyezés, a nemzetiségi kérdés valóban a magasabb egység felé gravitál-e, s az erdélyi népek milyen széles rétegeiben valósítható meg a nemzetek feletti „goethei érzés magasztossága”.

Mindezekon túl azonban egy konkrét kérésem is volna a Professor Úrhoz. Ezelőtt néhány évvel úgy értesültem, hogy Erdélyben járt, s a Duna-medence kérdéseiről könyvet szándékozott kiadni. Különösképpen érdekelnének a Romániára vonatkozó adatai, mert a hivatalos statisztika közlései nagyon hézagosak, a kiadatlan anyag pedig kisebbségi kutatónak hozzáférhetetlen. Hol vagy kinél juthatnék ezekhez hozzá?

Szíves válaszát várva, maradok őszinte tisztelője

Mikó Imre

Columbia University, Jászi Coll.

1936. január 26.

Igen tisztelt Mikó Úr,

Szíves levelét és elküldött dolgozatait nagy érdeklődéssel olvastam. A szellem és az érzület, mely őket áthatja, nekem, képzelheti, hogy nemcsak rokonszenves, de elégtételt adó is. Jólesik látni, hogy az a szociológiai és erkölcsi alap (hisz értékeink talán még fontosabbak, mint intellektuális célkitűzéseink), melyre építeni akartam, a mai magyar progresszív ifjúság előtt is olyannak látszik, mint aminek megvan a teherbírási képessége...

Más kérdés, hogy lehet-e ma már a végzetes dialektikai összecsapást elkerülni, mivel az új hódítók éppoly ostobának bizonyulnak, mint a régiek voltak, és egész Európa már végzetesen meg van mérgezve. Nem utolsósorban Franciaország is. De azért mindenkinek a kötelessége a helyén maradni, s megkísérteni az Észet és a Humanitást csatasorba állítani mindaddig, míg egy reménysugár marad.

Épp ezért a legjobb sikert kívánom nemes és tudományosan is sokat ígérő munkásságához.

Az adatok, melyeket tőlem kíván, nem állanak a rendelkezésemre, mivel nem csináltam részletfelvételeket (amire nem volt időm), hanem inkább bergsoni módszerrel átéléseket és összbenyomásokat kerestem. Egy könyv írását nem vettem tervbe, hanem több tanulmányt írtam úti benyomá-

saimról. Sajnos [nincs] több példányom belőlük, de nem lesz nehéz őket megtalálni a párizsi könyvtárakban. Íme a fontosabbak:

Négy cikk a New York-i *Nation*ben, l. az 1934. november 14., november 21., december 12. és december 25. számokat. „The Tension in Danubian Conditions” in: *The Slavonic Review*, July, 1935. „The Economic Crisis in the Danubian States” in: *Social Research*, February, 1935. „Czechoslovakia’s First Years” in: *The Yale Review*, Summer 1935. „The Breakdown of Austro-Marxism” in: *World Unity*, March, 1935.

Ha netán megtalálok valamit ezekből, elküldöm.

Jó munkát és sok szerencsét kívánva, melegen üdvözli
igaz híve

Jászi Oszkár

Columbia University, Jászi Coll.

Oberlin, 1936. február 9.

Mélyen tisztelt Miniszterelnök Úr,

Ezt a levelet már régebben akartam megírni, de visszatartott a gondolat, hogy új méltóságában annyira meg fogják rohani dolgok és emberek, és annyi nagy probléma fogja foglalkoztatni elméjét, hogy nem lesz ideje elolvasni egy ilyen teljesen szubjektív és a múltba tekintő megemlékezést, mint ezek a sorok.

De talán ma, amikor az elnökválasztás után a normalitás helyreállt az állami ügyekben, nem követek el szerénytelenséget, ha meleg szerencsekívánataimat küldöm ahhoz a magas pozícióhoz, melybe Önt a Sors és saját tehetsége juttatta. A mai zűrzavaros és veszedelmes történelmi helyzetben kevés fontosabb és nehezebb feladat képzelhető el, mint az Öné, nemcsak a saját országa szempontjából, de egy új rend érdekében is, mely nélkül káoszba fog omlani az európai világ. A magyar progresszívek számára, kiket a nagy történelmi hullám hazátlanokká, avagy odahaza is hontalanokká tett, elégtétel látni, hogy olyan valaki lett a dunai helyzet egyik leghatalmasabb irányítója, aki egy időben velük együtt küzdött egy szabad és testvéri dunai kooperáció érdekében.

Kevés ember tudja jobban, mint Ön, hogy a kisebbségi sors mit jelent, és ma kevés ember tehet többet a Duna me-

dencéjében, mint Ön, a béke és igazságosság szellemében.
Ehhez a munkához erőt, kitartást és sikert kívánok.

mély tisztelettel maradok kész híve

Jászi Oszkár

P.S. Felhasználom ezt az alkalmat arra is, hogy őszinte köszönetemet fejezzem ki ama pártfogásért, melyben Salvendy és Dániel barátaimat részesíteni szíves volt.

ANM, Praha

PŘESEDNA VLÁDY

Praha, 1938. január 3-án

Tisztelt Kolléga Úr!

Kérem, fogadja hálás köszönetemet azon szép beszédéért, amelyet az elhunyt Felszabadító-Elnökünk emlékének szentelve mondott el az Oberlin College kitűnő tanári kara és hallgatói előtt.

A művelt világ közvéleménye az elhunyt Masaryk elnököt az igazi demokrácia nagy halottjának tekinti, és ezért őszinte hálára kötelez engem, valamint az egész csehszlovák nemzetet az a körülmény, hogy nagy halottunk emlékét az amerikai közönség színe előtt éppen Ön, az európai demokrácia egyik kiváló egyénisége méltatta.

Visszaemlékezéssel régi szívélyes kapcsolatainkra, maradtam

kiváló tisztelettel régi híve:

Hodža

Columbia University, Jászi Coll.

Jászi nagy tisztelője volt T. G. Masaryknak, akihez szívélyes személyes kapcsolat is fűzte. Első nagyobb méltatását az 1930-ban Pozsonyban kiadott *Masaryk G. T. élete, működése és hatása* című kötet számára írta, „Masaryk elnök tanításai” címmel (75–82. l.). Masaryk halála után a levélben említett emlékbeszédet tartotta róla Oberlinben, s ezt teljes egészében belefoglalta későbbi nagy cikkébe: „The Significance of Thomas G. Masaryk for the Future” (*Journal of Central European Affairs*, 1950.). Itt részletesen leírja azt a beszélgetésüket is, amelyben az elnök lényegében elismerte a magyar kisebbségi panaszok és a tiszta magyarlakta területekre vonatkozó nemzeti igények jogosultságát.

A cseh fejlécen: miniszterelnök.

JÁSZI OSZKÁR LEVELE MILAN HODŽÁHOZ

Oberlin, 1938. október 15.

Igen Tisztelt Elnök Úr,

Ezekben a súlyos hónapokban nagy izgalommal kísértem az Önök küzdelmét, és mélyen felháborodtam, amikor a Köztársaságot elárulták szövetségesei.

Erkölcsei kötelességemnek érzem, hogy kifejezzem Ön előtt együttérzésemet és bámulatomat nagy és heroikus munkájukért.

A rettenetes nehézségek ellenére bizton hiszem, hogy a cseh és a szlovák nép nem fogja tartósan elhagyni nagy tanítómestereit, Hus, Comeniust és Masarykot.

Erőt és egészséget kívánok a nagy csapás elviselésére,
régi tisztelő híve

Jászi Oszkár

ANM, Praha

JÁSZI OSZKÁR
„BÉKÉS REVÍZIÓ”

Ama jelszavak között, melyek e válságos korszak lelki zavarát fűtik és fokozzák, talán egy sincs, mely annyi kárt okozott volna, mint a fenti.

Értelmét és jelentőségét csakis a történelmi előzményekből lehet meghatározni. Az összeroskadás után a Károlyi-kormányra hárult a lehetetlen feladat, hogy az ország egységét és határait megőrizze, melyeket (mint később ismeretessé lett) az antant titkos szerződésai már rég odaigértek ellenségeinknek. A kétségbeesés igazi és őszinte érzelméből fakadt az októberi forradalom jelszava: Nem, nem, soha! El voltunk határozva, hogy a magyarosítás gonosz politikája romjain felépítjük a nemzetiségi autonómiáknak föderatív rendszerét, de az ország területi épségét kellőleg garantált plebiszcitumok nélkül feláldozni nem fogjuk, s ilyenek hiányában meg fogjuk tagadni a békeszerződés aláírását.

Persze ez nem volt jó „reálpolitika”, de úgy éreztük, hogy történelmi kötelességünk legalább az elvek integritását megőrizni a Jövő számára. A bolsevista forradalom még tovább ment, és fegyveres erővel igyekezett az ország határait visszaszerezni... egy vállalkozás, mely kezdettől fogva halálra volt ítélve, s mely Horthy fehér csapatainak (a román bajonettek segítségével) minden küzdelem nélkül megnyitotta Budapest kapuit.

A fehér ellenforradalom (jól kifejtett üzleti érzékével) egy percig sem habozott a győzők minden parancsának eleget tenni és aláírni Trianont. Egyidejűleg azonban megindult a revíziós propaganda és az ország titkos felfegyverzése. Mint-hogy azonban az állam a csőd küszöbén állott, és a feudális uralom teljesen híján volt minden konstruktív programnak (mely a parasztság és a föld nélküli munkásság felszabadítása nélkül örökké „úri huncutság” marad), ellenben a régi és a lekapcsolt részekről hazaözönlő közép- és felsőosztályt az eddigi standard szerint el kellett tartani: a Népszövetség anyagi támogatása nélkül csak káosz következhetett volna, s így a revíziós politikát csak a legnagyobb óvatosság mellett lehetett folytatni, s azt mint „békés revíziót” kellett prezentálni a Népszövetség alkotmányának 19. szakasza értelmében. De odahaza hangosan és korlát nélkül folyt az agitáció az igazi revízió mellett, melynek csak egy értelme volt az úri társadalom lelkében: a régi határok helyreállítása. S persze csak a legnaivabb lelkek hitték el, hogy ezt a célt békés eszközökkel lehessen elérni.

Ez a „békés revízió” minden „hazafi” kötelessége lett, melynek nem vállalása az illetőre anyagi és erkölcsi bojkottot jelentett. A „békés revízió” politikája három célt szolgált: 1. fűteni a gyűlöletet a kisantant ellen, s így ápolni a háborús lelkesedés tüzét; 2. megzavarni az utódállamok belső konszolidációját; 3. a magyar szegénység égbekiáltó testi és lelki nyomorát kanalizálni, a növekvő szociális elkeseredés forradalmi energiáit a kizsákmányolók helyett Trianon ellen mobilizálni. (Ez a furfang nagyon régi: hisz két generáción át elhittették az éhező tömegekkel, hogy nyomoruk igazi oka nem a latifundium és az uzsorakapitalizmus rendszere, hanem az „átkos Ausztria – Bécs”).

A „békés revízió” jelszava csakhamar túlment a határokon. Az utódállamokban egyszerűen irredentista propagandát jelentett, melyet nem volt nehéz szítani, hisz a lekapcsolt magyar kisebbség helyzete nem egy helyen csaknem tűrhetlenné vált. Azt is könnyű megérteni, hogy a magyar ellenforradalommal szolidáris amerikai magyar sajtó miért lelke-

sül azért. Nehezebb megérteni, hogy egykori októbristák, sőt bolsevisták is felültek neki. Eme revizionisták táborában három áramlat különböztethető meg: 1. azoké, akik még mindig a régi magyar politika formulái szerint gondolkodnak, s akiket az elszenvedett igazságtalanságok vakokká tesznek az új világáramlat megértésére; 2. azoké, akik a jelszót pusztán taktikából használják, nem törődve a játék veszedelmivel; „miért ne kapcsoljuk össze forradalmi, szociális követeléseinket az ellenforradalmiak revíziós követeléseinek a túllicitálásával?"; 3. azoké, akik Moszkvát követve felhasználták mindent, ami az új egyensúlyhelyzetet felboríthatja, a világforradalmat elősegítheti.

A „békés revízió” igéjét tehát komolyan csakis az első kategória szentimentális naivkái vették. Ők elhitték, hogy szavalatokkal, aláírásokkal, ügyes broszúrákkal, fedáksárikkal rá fog lehetni kényszeríteni az összes győzőket, hogy adják vissza, „amit elraboltak”. Legfeljebb a Népszövetségnek kell majd szigorúbban ráparancsolni ezekre a sehonnaniakra. Ellenben azok, akik mélyebben képesek belátni a világpolitika erőviszonyaiba, azok jól ismerték az egész agitáció ellentmondásait, mivel tudták: 1. hogy a magyar feudalizmus nem holmi határkiigazításra gondol a nemzetiségi elv alapján (a kompakt magyar telepterületek visszakapcsolására), hanem a régi határokat akarja visszaszerezni s így uralmát visszaállítani a tót, román, szerb paraszti tömegek felett: ez az oka, hogy sohse mondják meg, hogy mely területekre, minő lakosságra vonatkozik revíziójuk; 2. hogy a magyar feudalizmus az összes fegyveres fascizmusokkal (a némettel, az ollasszal, a lengyellel, az osztrákkal) szövetkezett céljai elérésére, míg az egykor revíziós Szovjet-Oroszország az európai *status quo* legerősebb híve lett, mivel neki csakugyan béke kell nagy, belső munkája konszolidálására, és Sztálin-Litvinov nagyon jól tudják, hogy mit jelent a Hitler és Mussolini „békés revíziója”, márpedig a Horthyék „békés revíziója” csakis az előbb említett diktátorokéval együtt érhető el, vagyis egy újabb világháborúval; 3. hogy a Népszövetség már mandzsúriai és etiópiai megaláztatása előtt is egy organikusan

képtelen szervezet volt a határok megváltoztatására; 4. hogy a lekapcsolt magyar tömegek nagy részére a visszakapcsolás politikai jogaik elkobzását és anyagi helyzetük még nagyobb leromlását jelentené.

Aki tehát revízióért kiabál, annak – ha férfi és őszinte – az új világháborút is vállalnia kell. Enélkül a revízió örökös hánytorgatása csak belső funkcióját teljesítheti: határokkal etetni Európa legnyomorultabb páriáját, a magyar föld nélküli proletariátust. Egyben ágyútöltelékké idomítani azt a Hitler céljai érdekében. Megértem, ha az ellenforradalom urai és haszonélvezői, valamint a régi értékek jóhiszemű, de kritikátlan bámulói vállalják az új világháború katasztrófáját. De nem értem, ha az októberi és márciusi forradalmak egykori hívei kokettálnak egy koncepcióval, melyből csak a fascista zsarnokok világuralma születhetnék meg, ha a revízió tényleg sikerülne. Ez vagy rövidlátás, vagy a lelkerő hiánya, vállalni a népszerűtlenséget az Úgy érdekében.

Igaz, a „békés revízió” gondolata úgy erkölcsileg, mint reálpolitikailag jogosult, sőt elkerülhetetlen. De azt holmi kis határkiigazításokkal elintézni nem lehet. Azt csak a dunai népek lelki és gazdasági struktúrájának alapvető átalakításával lehet megvalósítani. Ez pedig csak akkor következhetik be, ha a követelés komoly és őszinte; ha csakugyan egyenlőséget és nem új privilégiumokat akarunk; ha békét és kooperációt hirdetünk a Duna medencéjében, nem pedig új kizsákmányolást és új faji uralmakat. Ennek előfeltétele egy új Európa, melyben a magyar paraszt és a magyar munkás (első-sorban a szellemi munkás) mint egyenrangúan sorsdöntő tényező tárgyalhat a jövőről a német, a szláv, a román és a lengyel népnek ugyanezekkel az elemeivel. Enélkül minden „békés revízió”-kiabálás csak felkészülés lehet újabb elnyomásokra és újabb vérontásokra.

Oberlin, 1936. szeptember hava.

Az Ember, 1936. okt. 17.

*Praha, 27. XI. 1938.
Kadetka IV.*

Mélyen tisztelt Miniszter Úr!

Daniel Arnold ügyében írt kedves sorait elkésetten vettem kézhez. De találkoztam már vele, s megállapodtunk bizonyos modus precedendiben.

Itt a helyzet még nem alakult ki teljesen. Slovenskón a legprimitívebb, legtudatlanabb, legbutább klerikális fasizmus dühöng. A viszonyok ott olyanok, hogy lehetetlen részünkre az ott tartózkodás. Tuka dirigál ott most mindent. Reméljük, hogy Prága hamarosan észhez tér, s paralizálja a szlovensz-kói kilengéseket. Ha nem, akkor a különböző emigrációk száma egy új emigrációval szaporodni fog.

Igaz tisztelettel készsleges híve

Dérer Iván

1939. január 2.

Mélyen tisztelt Miniszter Úr!

Nagyon köszönöm szíves sorait a Dániel barátom ügyében. Épp tegnap kaptam tőle egy levelet, melyben igen sötéten látja jövőjét, és azt hiszi, hogy nem maradhat meg a Köztársaságban.

Ijesztő és tragikus ez a fordulat, mely bekövetkezett a demokráciák árulása folytán. Amerika legjobb közvéleménye nagy rokonszenvvel és megértéssel nézi az Önök nehéz helyzetét. Néhány amerikai író és tanár egy könyv kiadását tervezi, mely a Masaryk államának nagy alkotásait feljegyezné a jövő számára.

Elképzelem, hogy az Ön helyzete különösen nehéz lehet, mivel most a Szlovenszko régi bűnei és kulturális elmaradottsága újra kitörnek.

Nem volna-e jó kijönni Amerikába egy kis pihenésre és szabad levegőre! Mint hallom az amerikai csehek egész tisztán látják a helyzetet, s biztosan megbecsülnék az Ön ítéletét és felvilágosításait.

Boldog új évet és egy igazságosabb világot kíván tisztelő,
igaz híve

Jászi Oszkár

A MAGYAR KISEBBSÉGEK
VÉDELMÉBEN
(1945 – 1947)

JÁSZI OSZKÁR ÉS VÁMBÉRY RUSZTEM LEVELE
EDVARD BENEŠHEZ

1945. IX. 11.

Dr. Edvard Beneš Őexcellenciájának
a Csehszlovák Köztársaság elnökének

Elnök Úr,

Bízunk benne, hogy nem tekinti beavatkozásnak a Csehszlovák Köztársaság belső ügyeibe, ha aggodalmunkat fejezzük ki a szlovákiai magyar kisebbség sorsa miatt. Az alulírottak a szerénytelenség vétké nélkül elmondhatják, hogy az elmúlt negyed században őszinte barátai voltak Csehszlovákiának, és a leghatározottabban állást foglaltak azokkal a támadásokkal szemben, amelyeket a magyar revizionista rendszer és ennek ügynökei indítottak a csehszlovák demokrácia ellen, melynek Ön, Elnök Úr, volt a legfőbb képviselője. Éppen e meg nem alkuvó álláspontunkkal váltottuk ki a Horthy-rendszernek és nacionalista támogatóinak gyűlöletét, amely szüntelen gyalázkodásban, rágalmakban és üldöztetésben jutott kifejezésre. Mivel szilárd meggyőződésünk, hogy csak is a Csehszlovákia és egy valóban demokratikus Magyarország közötti őszinte barátság biztosíthatja a két ország felvirágzását és jólétét s a Duna völgyének békéjét, kötelességünknek tartjuk, hogy segítsünk eltávolítani minden akadályt, mely veszélyeztetheti e baráti viszony kibontakozását. Nekünk abban a megtiszteltetésben is részünk volt, hogy ta-

lálkozhattunk a Csehszlovák Köztársaság számos kiemelkedő vezetőjével s annak elnökeivel is, akik mindig hangsúlyozták, hogy nézeteink a demokrácia és a nemzeti kisebbségekkel való bánásmód tekintetében azonosak.

Megbízható forrásból tudjuk, hogy Szlovákiában a magyar kisebbségnek nem csupán azokat a tagjait üldözik, fosztják meg tulajdonuktól és telepítik ki, akik aktív fasiszták voltak, vagy részt vállaltak a Köztársaság léte elleni bűnös politikában, hanem esetenként teljesen ártatlan és ártalmatlan embereket is. Arról értesültünk továbbá, hogy olyan rendeletet hoztak, amely megfosztja csehszlovák állampolgárságuktól a magyar kisebbségnek mindazokat a tagjait, akik nem vettek részt a náci megszállók elleni küzdelemben. Ez nagyjából egyet jelent a magyar kisebbség törvényen kívül helyezésével, s e kisebbség tagjait közvetve arra kényszeríti, hogy elhagyják szülőföldjüket. Biztosak vagyunk benne, hogy Ön, Elnök Úr, ugyanúgy tudja és átérzi, mint mi, hogy bonyolult és ellentmondásokkal terhes problémákat csak demokratikus módszerekkel lehet megoldani. Ezért tesszük meg azt a tiszteletteljes javaslatot, hogy vegyék ismételten fontolóra ezt a kérdést, amely, mint a magyar sajtóból és a demokratikus pártok vezetőinek megnyilatkozásaiból látjuk, Magyarországon erős visszatetszést keltett. Még akik hangot adnak ennek a méltatlankodásnak, ők is megértik azoknak a magyaroknak a kiutasítását, akik 1938 után telepedtek le a Csehszlovák Köztársaságban; megértik és tudomásul veszik a nácik, a fasiszták és az olyan csehszlovákiai magyarok felelősségre vonását, akik nem viselkedtek lojálisan az országgal szemben, amelynek állampolgárai voltak. De minden megkülönböztetés nélküli, kollektív felelősségre vonás ellentétben áll a demokratikus elvekkel, azzal a méltányossággal és igazságossággal, amelynek Csehszlovákia oly kimagasló példáját adta Közép-Európában. Alig szükséges hangoztatni, hogy ennek a szellemnek éppen az Elnök-Fel szabadító és Ön, Elnök Úr, voltak a legkiemelkedőbb megtestesítői.

Amikor a magyar kisebbséggel való bánásmód felülvizsgálatára teszünk tiszteletteljes javaslatot, tisztában va-

gyunk Csehszlovákia és Magyarország érdekeinek azonosságával. Az ügy bennünket mindkét ország szempontjából érdekkel és aggaszt. Szükségtelennek tartjuk, hogy itt arról a várható visszahatásról beszéljünk, amelyet a probléma említett megoldása Nyugat-Európában és a Szovjetunióban keltenne, ahhoz azonban, úgy véljük, jogunk van, hogy aggódjunk a miatt a hatás miatt, amelyet a két ország közötti őszinte barátság megghiúsulása – e barátság szükségességét Fierlinger miniszterelnök nemrégiben is hangsúlyozta – Magyarországon a reakciós elemek újjáéledésére gyakorolhat. A magyar demokrácia még csak fejlődésének kezdetén tart. A reakciós elemek részint megfelelő szölamokkal igyekeznek átmenteni magukat, részint a föld alá húzódtak, részint pedig külföldre szöktek. Nyilvánvaló, hogy minden eszközt és alkalmat, így egy Magyarország és Csehszlovákia közötti viszályt vagy ellentétet is boldogan használnának fel a sovinizmus felszítására és erősítésére. Előszeregettel hangoztatnák azt a különbséget, amely a magyar kisebbségekkel való bánásmód terén egyfelől Románia és Jugoszlávia, másfelől Csehszlovákia között mutatkozik. A magyar sovinizmus újjáélesztése hosszú távon nem lehet ugyan sikeres, de úgy véljük, Csehszlovákiának és Magyarországnak egyaránt érdeke, hogy a barátság légkörét még átmenetileg se lehessen megmérgezni.

E megfontolásoktól és a belőlük fakadó aggodalomtól indítva, merjük remélni, Elnök Úr, hogy szíves lesz figyelmet szentelni javaslatunknak, és nagy tekintélyét latba fogja vetni a probléma olyan megoldása érdekében, amely nem hagy maga után keserúséget sem Magyarországon, sem a csehszlovákiai magyar kisebbség lojális részében.

Engedje meg, Elnök Úr, hogy őszinte nagybecsülésünk-ről biztosítsuk.

Jászi Oszkár
157 Woodland Street
Worcester, 3, Mass.

Vámbéry Rusztem
141 West 49th Street
New York, N. Y.

Columbia University, Jászi Coll.
Lítván György fordítása angolból.

E levél aláíróit mélységes aggodalom tölti el a csehszlovákiai magyar kisebbség jövője miatt. Valamennyien mindig elítéltük a magyar feudális rendszert, némelyikünk pedig egy negyedszázadon át küzdött az uralkodó osztályok elnyomó nemzetiségi politikája ellen.

Más liberálisokhoz és szocialistákhoz hasonlóan, mi is úgy gondoltuk, hogy mindaddig nem lehet békéről beszélni, amíg minden nemzeti kisebbség nem rendelkezik az őt észszerűen megillető autonómiával, feltéve, hogy maga is hajlandó a többi nemzetiségi csoporttal való lojális együttműködésre közös államuk javára. Ma már világos, hogy a nemzetiségi probléma kezelési módja olyan hőmérő, amelyből következtetni lehet a társadalmi organizmus egészségére vagy betegségére.

Az Atlanti Chartában lefektetett elvek és a Szovjetunióban végbemenő nagy nemzetiségi kísérlet ismeretében azt reméltük, hogy Közép-Európában humánus és toleráns nemzetiségi politika fog kibontakozni a háború után. Romániában és Jugoszláviában valóban új irányzat mutatkozik, amelynek köszönhetően a magyar kisebbségek ott sokkal nagyobb szabadságot élveznek, mint a múltban. Sajnálatos módon nem mondható el ugyanez Csehszlovákiáról, annak ellenére, hogy a Felszabadító Elnök, Thomas G. Masaryk cso-

dálatos bátorsággal és állhatatossággal igyekezett kigyomlálni a nemzeti és faji türelmetlenség minden régi formáját és megnyilvánulását.

Jóllehet a mai Csehszlovákia államférfiainak nyilatkozatai bizonyos mértékig ellentmondásosak, nyilvánvaló a törekvés, hogy a Köztársaság kizárólag a csehek és a szlovákok állama legyen. A kormányzat azon van, hogy akár fegyveres erővel is kiűzze az úgynevezett „illojális” nemzeti csoportokat. A magyar közvéleményt megriasztotta és súlyosan érintette, hogy máris százával fordultak elő a körében erőszakos kitoloncolások és kisajátítások. Még ennél is súlyosabb az a rendelkezés, amely a magyar kisebbség minden olyan tagját, aki nem vett részt a náci megszállók elleni harcban, megfosztja a csehszlovák állampolgárságtól. A mai Csehszlovákia ugyanazt a politikát folytatja a maga nemzetiségeivel szemben, még hozzá sokkal kegyetlenebb formában, amely ellen vezetői, amikor az egykori osztrák – magyar birodalom folytatta, élesen tiltakoztak.

Beneš elnök június 22-i dekrétumában azzal igyekezett igazolni új politikáját, hogy azt állította: a kisajátítást és kiutasítást csak „árulók, valamint hűtlen németek és magyarok” ellenében fogják alkalmazni. Ezt a mondatot azonban a csehszlovák sovinizmus igen szélesen értelmezi. Így például Komáromban, e régi magyar városban, a kormány valamennyi magyar elemi és középiskolát bezáratta. Június 7-én ötezer diák és más állampolgár kérte a Vörös Hadsereg helyi parancsnokságát, hogy lépjen közbe ezzel az igazságtalan intézkedéssel szemben. A Kommunista Párt is demonstrált ellene, s végül Huderian ezredes, a szovjet hadsereg tisztje parancsolt megálljt e szlovák politikának, s intézkedett az iskolák újbóli megnyitásáról.

Az új csehszlovák politika kétségkívül azon a meggyőződésen alapul, hogy a kisebbségek a náci elnyomók segítőitársai voltak. Ezzel szemben nem felel meg az igazságnak, hogy a kisebbségek általános összeesküvést szőttek volna a csehszlovák állam ellen. Az aktív csehellenes erőkhöz csupán az a számbelileg csekély kisebbség tartozott, amely a nácik, a

magyar feudálisok és a szlovák szélsőségesek vezetése alatt állt. Egyébként merőben téves pszichológiára vall azt képzelni, hogy a nép nagy tömegei tevélegesen részt vehettek volna a nagy túlerőben lévő náci megszállók elleni harcban. A történelem azt mutatja, hogy ilyen általános hősiességre soha, sehol nem került még sor.

Végül, a nyugati demokráciák árulása után Csehszlovákiában és egész Európában is széles körben érvényesülő meggyőződés volt, hogy Hitler agressziója megállíthatatlan, s hogy hamarosan elkerülhetetlenül megvalósul a német szuperállam. Ez a hiedelem a magyarázata annak, hogy oly sok Quisling és kollaboráns akadt – akárcsak másutt – a csehek és a szlovákok között is. Megmutatkozott ez már München előtt is, amikor a cseh rendőrség két aktív minisztert letartóztatott számos más vezető csehszlovák közéleti emberrel egyetemben.

Nem akarjuk kétségbe vonni a cseh vagy a szlovák államnak azt a jogát, hogy kiutasítsa, vagy kisajátítsa azokat a polgárait, akik tevékenyen közreműködtek a náci megszállásban. Hasonlóképpen teljesen jogosnak tartjuk a magyar földbirtokok kisajátítását is. De a kisebbségek százezres tömegeinek kiutasítása, olyan családoké, amelyek évszázadokon át dolgoztak és fáradoztak őseik földjén és házában – ez nem csupán az európai gazdasági válságot fogja súlyosbitani, hanem elmélyíti a nacionalizmus és a bosszú szellemét, és lehetetlenné teszi a tartós békét. A kiűzött kisebbségek és a velük rokon nemzetek és nemzetiségek örök ellenségeivé fognak válni Csehszlovákiának.

Valójában e kétségbeesett kisebbségek és anyaországaik egyedüli reménye a szovjet állam lehet. Ezek a kisebbségek és nemzetek elkeseredésükben Sztálin marsallhoz fordulhatnak fellebbezésükkel, mondván: „Miért maradjon fenn a kis nemzetállamok elavult rendszere, ha ez börtönné válik, és meggátolja a nemzeti kulturális autonómiának azt a szabad fejlődését, amelyet a kisebbségek Szovjet-Oroszországban élveznek?”

E nyilatkozat aláírói mindig igen kritikusak voltak a szovjet kísérlettel szemben, de szent meggyőződésük, hogy a jelenlegi csehszlovák politika olyan helyzetet teremt, amely az üldözött nemzetiségi csoportokat a Szovjetunió felé hajthatja, s a Szovjetuniót semmiféle szemrehányás nem illetheti, ha elfogadja ezt a felajánlkozást.

Masaryk elnök a kisebbségek kicserélésének eszméjét mindig is mint pángermán eszmét bélyegezte meg, és elvetette. De Wilson elnök is kijelentette a Kongresszushoz intézett 1918. február 11-i üzenetében: „A népeket és tartományokat nem lehet csereberélni, egyik államtól a másikhoz tologatni, mint közönséges bábokat egy játékban, legyen az akár a hatalmi egyensúly nagy játéka, amely fölött immár örökre eljárt az idő... Minden területi rendezést, amelyet ez a háború szükségessé tesz, az érintett lakosság érdekei szerint és annak javára kell végrehajtani, ... és összhangban kell hozni bennük minden világosan körvonalazott nemzeti törekvést, anélkül hogy megörökítenénk az egyenetlenség és az ellentétek régi elemeit vagy újakat teremtenénk.”

Úgy tűnik, hogy Európa új „realista államférfiai”, akik a fasizmus elleni harc közben megfertőződtek annak elveitől, visszatértek a nemzetközi kapcsolatok terén a „bábok elméletéhez”. Ez az elmélet ellentétben áll mindazokkal az elvekkel, amelyeket Comeniustól Masarykig a csehek legkiválóbb vezetői kidolgoztak. És mi tudjuk, hogy szíve mélyén Beneš elnök is közelebb áll az ő felfogásukhoz, mint a porosz Realpolitik eszméihez.

Ezért mindig reménykedünk abban, hogy az elnök oly módon fogja újra leszögezni elveit, hogy ezzel kizárja az önkényes cselekményeket. A mi magyar népünk mentes a magyar feudális osztályok és kalandorok által kiagyalt faji és nemzeti fanatizmustól. A csehszlovák állam számára egy méltányosan kezelt magyar kisebbség nem veszélyforrást, hanem értéket és hasznot jelentene. Annál is inkább, mert a náci rendszer szétzúzása és a magyar feudalizmus teljes ki-gyomlálása után nem lesz olyan szervezőerő, amely egy új irredentát építene ki. Azoknak a parasztoknak, munkásoknak

és értelmiségieknek, akik emelkedő gazdasági és kulturális színvonalon élnek, semmiféle ésszerű okuk nem lesz összeesküdni a Csehszlovák Köztársaság ellen, amely Anglia és a Szovjetunió szövetségeseiként a lehető legbiztonságosabb helyzetben van.

Ez a politika teljes összhangban lenne Comenius nagy eszméjével, amelyet Beneš elnök idézett egy 1942-es beszédében: „Omnia sponte fluant, absint violentia rebus” (Menjen minden szabadon, maradjon távol az erőszak).

New York, 1945. szeptember 29.

Jászi Oszkár, Balásy Antal, Bíró János,
Czakó Ambró tiszteletes, Göndör Ferenc,
Halász Miklós, Takaró Géza tiszteletes, Tóth Lajos

The New York Times, 1945. október 8.

A CSEHSZLOVÁK ÁLLÁSPONT

A New York Times szerkesztőjéhez

Lapjuk október 8-i számában közzétették Jászi Oszkár professzor, az ismert magyar tudós és barátai levelét, mely igen erős szavakkal ítéli el Csehszlovákia politikáját és a magyar kisebbség állítólagos üldözését. Jászi professzor is hangoztatja, hogy a mi vezetőink, Comeniustól Masarykig, nem csupán honfitársaik, hanem az egész emberiség szemében is egy igaz ügy vezérei voltak.

Amíg államunk független volt, hívek maradtunk elveinkhez. De a magyar kisebbség, amely elfogadta tőlünk a mi igazságos magatartásunkból eredő összes előnyöket, nem viszonzta ezt hasonló magatartással. A hírhedt magyar mondás, amely szerint „tót nem ember”, ehhez túlságosan mélyen ivódott a magyar nép mentalitásába. Noha a magyar uralom alatt a szlovákokat megfosztották saját iskoláiktól,

Csehszlovákia növelte a magyar iskolák és osztályok számát az általuk lakott területeken.

Jászi professzor idézi Wilson elnöknek azt a nyilatkozatát, amely szerint „a népeket és tartományokat nem lehet csereberélni, egyik államtól a másikhoz tologatni”. Ez természetesen nemes és kívánatos elv, de csakis az esetben alkalmazható és gyakorolható, ha minden fél tisztességes és lojális.

Jászi professzor azt írja nyilatkozatában: „A mi magyar népünk mentes a feudális osztályok és kalandorok által kiagyalt faji és nemzeti fanatizmustól.” Felszólítom Jászi professzort és kollégáit, támasszák alá ezt az állításukat történelmi tényekkel. A magyarországi úgynevezett „nemzetiségekkel” – szlovákokkal, szerbekkel vagy románokkal – való bánásmód egész története az ellenkezőt bizonyítja.

Jászi professzor azt is írja, hogy „a csehszlovák állam számára egy méltányosan kezelt magyar kisebbség nem veszélyforrást, hanem értéket és hasznot jelentene”. Az a bűnünk, hogy nem kezeljük méltányosan a magyar kisebbséget, jogilag és gyakorlatilag abban állt, hogy nem engedtük meg a magyaroknak, hogy évszázados szokásaikhoz híven felsőbbrendű emberek gyanánt éljenek és viselkedjenek, hanem másokkal egyenlő szintre helyeztük őket. Természetesen minden ember és minden nép, amelyet megfosztanak kiváltságaitól és előjogaitól, megbántódik, és úgy érzi, hogy igazságtalanul bántak vele. A magyarok is így viselkedtek Csehszlovákia fennállásának húsz éve alatt, s valódi érzelmeiket a Bécsben meghozott hitleri diktátum után mutatták ki. Ez volt aztán a „haszon”!

Bevallom, nem tekintem eszményi megoldásnak, ha embereket nemzetiségük miatt eltávolítanak otthonukból. De minden érintett fél jövő nemzedékeinek nyugalma érdekében ez mégis ésszerű és igazságos kompromisszum.

Létezik természetesen eszményi megoldás is. A cinikusok számára ez lapos közhelynek tűnik, én azonban le merem szögezni, hogy ha az emberek és a népek a tisztesség szabályait fogják követni az időnként elkerülhetetlen viták és ellen-

tétek esetében is, akkor boldogabb élet köszönthet az emberiségre.

Washington, 1945. október 9.

V. S. Hurban
Csehszlovákia nagykövete

The New York Times, 1945. október 11.

A SZLOVÁKIAI MAGYAROK HELYZETE

A CSEHSZLOVÁK TERV NEM OLDJA MEG A KISEBBSÉGI KÉRDÉST

A New York Times szerkesztőjéhez

A *New York Times* november 10-i számában Albion Ross „A nehéz magyar helyzet közelebb került a megoldáshoz” című, Pozsonyból küldött tudósítása azt állítja, hogy a csehszlovákiai magyar probléma megoldása jól halad előre, a csehszlovákok által tervbe vett módon. A tudósító azt írja, hogy amennyiben az ún. „lakosságcsere” keretében végrehajtják 100 000 magyar kitelepítését Szlovákiából, a megmaradó magyarok nagy része elfogadná a „reszlovakizálást”, s a magyar kérdés megszűnne „komoly probléma” lenni.

A csehszlovákiai magyar probléma és a „reszlovakizációs” terv megértéséhez az alábbi tények ismerete szükséges:

1. A Csehszlovákiában élő magyarok soha nem voltak szlovákok. A több évszázados fajkeveredés következtében legalább annyi magyar vált szlovákká, mint ahány szlovák magyarrá. Másrészt Szlovákia déli része, ahonnan a szlovákok el akarják távolítani a magyarokat, ősrégi magyar nyelvű terület.

2. Az új csehszlovák ideológia szerint Csehszlovákia ma kizárólagosan nemzeti állam, ahol csakis a szláv nemzetiségűek élvezhetnek emberi és állampolgári jogokat. Ezért Csehszlovákia a magyar kisebbséget is meg akarja szüntetni.

Százezer magyartól a szlovák – magyar lakosságcsere-egyezmény útján akarnak megszabadulni. A további több százezer magyar kitelepítéséhez viszont, ami szintén szerepelt a tervben, sem a párizsi békekonferencia, sem Magyarország nem járult hozzá. Látva, hogy a kitelepítés politikája nem végrehajtható, Csehszlovákia most a magyar lakosság „visszaszlovákosítását” erőlteti. Ez annyit jelent, hogy mindazok, akik szlováknak hajlandók vallani magukat, Szlovákiában maradhatnak.

A szlovákiai magyarság túlnyomó része mezőgazdasági népesség, amely szenvedélyesen ragaszkodik a földhöz. Ezeket az embereket most az elé a választás elé állítják, hogy vagy megtagadják nemzetiségüket, vagy földönfutó szegényekké válnak. Könnyű elképzelni, hogy ez a kényszerű asszimiláció, amelyet most reszlovakizációnak neveznek, milyen rettenetes pszichikai és fizikai nyomást gyakorol erre a védtelen magyar kisebbségre, amelyet megfosztottak minden emberi és állampolgári jogától. E nyomás hatására, amely példátlan a történelemben, sok magyar nyilvánította magát szlováknak.

3. A Szlovákiában élő magyarok akaratuk ellenére kerültek csehszlovák uralom alá, annak következtében, hogy Csehszlovákia „stratégiai okokból” magyarok által lakott területeket is magának igényelt. Ezt az igényt a békeszerződésben a Kisebbségi Szerződés szigorú kikötései mellett elégítették ki. Csehszlovákia ma azzal az érveléssel igyekszik legitimálni a magyar kisebbség megsemmisítésére irányuló politikáját, hogy a magyarok mint a németek szövetségesei, felelősek voltak Csehszlovákia felosztásáért.

Az igazság az, hogy a magyarok, akik Csehszlovákia lakosságának mindössze 4,7%-át alkották, igen csekély szerepet játszottak a csehszlovák tragédia kiváltásában. Csehszlovákia 1938 – 1939-ben történt felbomlását elsősorban maguk a szlovákok idézték elő, akik a németek segítségével elárulták a cseheket, és nagy többségükben a „független Szlovákiát” támogatták.

4. A demokratikus világ ezt a "reszlovakizálást" nem fogadhatja el a kisebbségi kérdés megoldásának. Ez az elemi emberi jogok intézményes felszámolását jelenti. Ezek lényegében véve fasiszta módszerek.

Végül szeretném felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy az első világháború után Csehszlovákia megalakulását az az érv motiválta, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia elnyomta szláv nemzetiségeit. Nem kétséges, hogy a csehek és a szlovákok valóban az elnyomás különböző formáit szenvedték a kettős Monarchiában. Sohasem fenyegette azonban őket a megsemmisülés veszélye, amely ma a szlovákiai magyarokat gyötri. A szlovákok annak idején az egész világ előtt megbélyegezték a magyar asszimilációs politikát mint nemzetközi bűncselekményt, s ezt oly meggyőzően tették, hogy ezt fogadtatták el Magyarországtól való elszakadásuk jogos indítékul.

Amennyiben Csehszlovákia végérvényesen feladja az idősebb Masaryk demokráciáját, s új állami ideológiájának megfelelően nem hajlandó emberi és állampolgári jogokat adni magyar kisebbségének, akkor egyetlen demokratikus és erkölcsös megoldás marad: Csehszlovákia mondjon le a feleslegesnek vagy kellemetlennek tekintett magyar lakosságról, de azzal a földterülettel együtt, amelyen ez a lakosság időtlen idők óta élt.

A „reszlovakizáció” nem megoldás. A demokrácia és a szabadság elvei helyett ez az elnyomás és az üldözés törvényesítését jelenti.

Oberlin, 1946. november 23.

Lászi Oszkár

The New York Times, 1946. december 2.
Litván György fordításai.

A nyílt levélhez a lap a következő napokban két hozzászólást közölt: December 23-án a Tiso-párti P. A. Hrobákét, aki azt hangsúlyozta, hogy a jogtalanságokért nem a szlovák népet, hanem a csehszlovák kormányzatot kell felelőssé tenni, majd az őt fasisztabarátként megbélyegző A. J. Valousekét, az Amerikai Szlovák Nemzeti Szövetség elnökéét, aki éppen a szlovák felelősséget állapítja meg.

ÜZENET AZ EGRI DIÁKOKHOZ A DUNAI KONFÖDERÁCIÓRÓL

Egri középiskolák önképzőköreinek
dunai munkaközösségéhez
Eger, Lajosvárosi iskola

Oberlin, 1947. március 2-án

Igen tisztelt Uraim!

Február 4-én kelt levelüket nagy késéssel csak most kaptam meg, mivel néhány hétig távol voltam New Yorkban és Washingtonban.

Levelük nagyon megörvendeztetett, mert úgy éreztem, hogy eszméim nem haltak meg, és küzdelmeim nem voltak hiábavalók. Életem végéhez közeledve nagy elégtétel számomra tudni, hogy fiatal magyaroknak egy komoly és független csoportja átérzi azt az igazságot, hogy a rettenetes katasztrófa után a Dunai Konföderáció kossuthi terve nélkül, amelyet én tovább építeni törekedtem, nem képzelhető el igazi demokrácia és igazi szabadság a Duna környékén. Az összes dunai népek szörnyű szenvedései nem voltak hiábavalók, ha azokból ki tudna alakulni testvéri szövetségük, amely nemzeti függetlenségüket és emberi szabadságjogaikat biztosítaná.

Kérdéseikre a következőket válaszolom:

1. Azokat az eszméket, amelyeket utoljára *Magyarország jövője és a Dunai Egyesült Államok* című könyvemben fejtettem ki, lényegükben továbbra is fenntartom.

2. Nem lehet azonban elhallgatnom, hogy azóta a terv megvalósításának nehézségei sok tekintetben megnövekedtek, hiszen ellenkező reményeinkkel szemben a két világhá-

ború a sovinszta-nacionalista érzelmeket nagyban kiélezte, és konföderáció helyett a szuverenitások elavult tanát még jobban megmervítette. Ehhez járul az is, hogy a kisállamok igazi szava elhalkult a nemzetközi hatalmi politika kérlelhetetlen nyomása alatt. Véleményem szerint igazi népi közönség nem alakulhat ki felső nyomásra, hanem csakis alulról fakadhat, a nemzetek közös érdekeiből és érzelmeiből.

3. E nagy nehézségek közepette az Önök munkája nem lesz könnyű, s a veszélyeztetett érdekek minduntalan meg fogják gyanúsítani törekvéseik logikáját vagy jóhiszeműségét. De ez nem baj, minden úttörő reformmunkával ez történt.

Követendő külpolitikájuk részleteit és taktikáját a folyton változó körülmények között nem lehet előre meghatározni. De bizonyos irányelvek változatlanok:

minden, ami növeli a gazdasági csere szabadságát a különböző nemzetek között, a konföderáció ügyét szolgálja;

minden, ami emeli a néptömegek kulturális és morális szintjét az egyes államokban, ugyanebben az irányban hat;

minden, ami gyarapítja a kulturális érintkezést a nemzetek között, ugyanezt a törekvést erősíti;

minden, ami hatékonyan biztosítja az emberi és szabadságjogokat az egyes államokon belül, fokozni fogja a konföderációs törekvések lendületét.

Ezekon kívül a dunai szövetség előfeltétele egy általános európai szövetség, amely megakadályozná, hogy a dunai népek egységmozgalmát önző nagyhatalmi érdekek eltorzítsák. Végül elő kell mozdítani az Egyesült Nemzetek Szervezetét ama törekvéseiben – amennyiben azok őszinték –, hogy az egyes nemzeti érdekek s a kialakulandó egyes szövetségi érdekek alárendeltessenek az emberi közösség magasabb érdekeinek.

4. A szlovákiai helyzet nagyon megdöbbentett. Mihelyt a magyar kényszerkitelepítés terve felmerült, Vámbéry Rusztemmel memorandumban fordultunk Beneš elnök úrhoz, kérve őt, hogy új politikájukat, amely a demokrácia végső értékeinek megtagadását jelenti, tegyék félre, és térjenek

vissza a Cseh-Szlovák Köztársaság liberális nemzetiségi hagyományaihoz. Szavunk hiábavaló volt, és kétségbeesetten láttam, hogy az idősebb Masaryk politikáját zugba dobták, s helyette Attila vagy Dzsingisz kán szellemét újították fel az idegen nemzetiségekkel szemben. Ez ellen többször tiltakoztam az amerikai sajtóban. Annál kínosabb volt számomra látni, hogy ez a vészes politika folytatódik odahaza a német kisebbséggel szemben, bár jó gondolkozású magyarok hevesen ellenezték ezt az eljárást. Csehországban, éppúgy mint Magyarországon, egy kívülről jött reakciós áramlat hömpölygött végig, amelyet Hitler kezdeményezett, és amely a népek kölcsönös megértésének hosszú időre súlyos akadálya lesz.

Ezeket a zordon tényeket nem szabad eltussolni vagy szépitni. Sokan azonban ma attól félnek, s nem ok nélkül, hogy a bűnök felhánytorgatásával csak újabb irredentákat hoznánk létre, ami az eddigieknél is nagyobb bajokat eredményezne. Nyeljük le tehát szótlanul a múlt és a jelen bűneit, nehogy a csehek még jobban megharagudjanak ránk? A tényeket elfeledni vagy elhallgatni éppolyan dőre politikai taktika volna, mint újból irredenta érzelmeket elhinteni. Ámde van egy jó orvosság mindkét veszély ellen. Szembe kell nézni a múlt és a jelen bűneivel, és ezt kell mondani: „...Látjátok, ti kevert és üldözött kisebbségek. Ez a kikerülhetetlen sorsa egy olyan politikai és gazdasági rendszernek, amely a nemzeti szuverenitás eszméjéből Istent csinált. Ebből a rendszerből logikai kényszerűséggel következik, hogy ma nekem, holnap neked, holnapután neki lesz része a kifosztottságban és megaláztatásban; ami végül mind magamat, mind tégedet, mind pedig őt szolgáságba fog juttatni...” Ennek a helyzetnek bátor végiggondolása a legjobb érv lehetne az Önök munkájában. Csak a népi konföderáció segíthet; minden egyéb más csak újabb szerencsétlenségeket fog hozni!

5. Magyar lapoknak – több szívélyes meghívás dacára – egyelőre nem dolgozhattam, részben igen nagy elfoglaltságom miatt, részben pedig azért, mert mint amerikai állampolgár nem akartam magyar politikai kérdésekben állást foglalni, mielőtt az új magyar közszellemet megismerhetem. Ez

alól eddig csak két kivételt tettem. Csécsy Imre barátom kérésére bevezető cikket írtam az újból megindult *Huszedik Század*ba. Az amerikai State Department meghívására pedig egy rádióbeszéd sorozatot írtam „A demokrácia lényegéről és mértékéről az amerikai tapasztalatok fényében” címmel. Mire ezek a sorok Önökhöz érnek, e beszédek leadása valószínűleg már megkezdődött odahaza.

6. Reakciónak azért neveztek el egyes írástudók, mivel Maniu Gyulát védelembe vettem, aki ellen egyesek felelőtlen uszítást kezdeményeztek, s egyenesen kivégzését indítványozták. Felszólalásomnak nem volt semmiféle politikai célja vagy hangulatcsinálás Maniu mellett, sőt egyenesen elítéltem politikájának hémely tévedését és rövidlátását. Tudvalevő, hogy politikai ellenfelem volt, és ő hiúsította meg aradi kísérletemet a konföderáció felé. Amiért szót emeltem, az kizárólag Maniu életének védelme volt, mivel tudtam, hogy tiszta jellemű ember, aki a korrupst királyi abszolútizmus ellen küzdött, s mindig szembehelyezkedett a náci zsarnoksággal. A román parasztságnak kevés igazibb barátja volt, mint ő!

7. A reakció szóval ma általában visszaélnék. Minden párt vagy csoport azzal igyekszik ellenfeleit lehetetlenné tenni, hogy reakciósnak bélyegzi őket. Ez az eljárás épp annyira átlátszó, mint rosszhiszemű. A reakció fogalmának igazi és meg nem hamisított értelme az, hogy reakciósnak minden ember vagy irányzat, aki vagy amely az emberi szabadságjogokat nem tartja tiszteletben, vagy elavult privilégiumokat és monopóliumokat védelmez az igazi közérdek rovására.

Fájdalmasan érzem, hogy válaszom az Önök kérdéseire elnagyolt és nem kielégítő. Álláspontom mélyebb kifejtése azonban túlhaladná egy levél kereteit. De ha csakugyan eljuthatok a közeljövőben volt hazámba (a budapesti egyetem megtisztelt azzal, hogy meghívott előadások tartására, és számos amerikai kollégám és barátom sürget, hogy a Duna-medence problémáit újra tanulmányozzam a valószínű jövőfejlődés szempontjából), Egerbe okvetlenül el fogok látogatni, hogy érintkezésbe jussak azzal az új magyar ifjúsággal,

amely íme, bátran a jövőbe néz, s nem engedi magát elterelni az igazi történelmi feladatoktól.

Őszinte üdvözlettel kíván Önöknek kitartást, sikert és jó szerencsét, tisztelő, igaz hívük,

Jászi Oszkár

Husadik Század, 1947. 97 – 99. l.

NÉVMUTATÓ

Averescu, Alexandru (1859 – 1938) román marsall, politikus. 1907-ben Románia hadügyminisztere, a Balkán-háborúk idején vezérkari főnök, az első világháború idején pedig a román hadsereg főparancsnoka. 1918 elején mint miniszterelnök fegyverszünetet kötött a központi hatalmakkal. A Román Néppárt vezére, a húszas években még kétszer volt miniszterelnök (1920–21, 1926–27).

Babeş, Emil román újságíró, publicista. Egy mérsékelt magyarországi román párt megalapításával is kísérletezett, a nemzetiségi törvény alapján bírálta a magyar nemzetiségi politika hibáit, s ily módon Jásziéval szinte teljesen azonos nézeteket képviselt a nemzetiségi kérdésben.

Balogh Edgár (1906) szlovákiai, majd erdélyi magyar politikus, publicista. A szlovákiai magyar ifjúság körében 1928-ban kibontakozott Sarló mozgalom vezéregyénisége, a Sarló kommunista orientációjának kezdeményezője. 1935-ben áttelepült Romániába. 1945 – 1949 közt a romániai Magyar Szövetség alelnöke, a kolozs-

vári Bolyai Egyetem professzora és rektora (1949–55). Konceptiók perben börtönbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után a *Korunk* szerkesztője volt (1957–1971).

Beneš, Edvard (1884–1948) cseh politikus, 1915 őszétől a Masaryk-féle csehszlovák emigráció politikai akcióinak fő szerzője. Külügyminiszter (1918–1935), miniszterelnök (1921–1922), köztársasági elnök (1935–1938), (1945–1948), a második világháború idején a londoni emigráns csehszlovák kormány elnöke volt. A magyar októberista emigráció vezetőivel, köztük Jászival 1920–1921-ben többször is tárgyalt.

Braņiște, Valeriu (1869–1928) erdélyi román politikus, publicista, a magyarországi országgyűlés képviselője (1906–1918), a nagyszebeni *Tribuna*, a temesvári *Dreptatea* és a lugosi *Drapelul* szerkesztője. Már a világháború előtt személyes kapcsolatban állt Jászival. Mint az erdélyi román nemzeti tanács tagja részt vett az 1918 novemberi aradi tárgyalásokon. Gáll Ernő feljegyzése szerint a Braņiște-család levéltára örzi Jászival folytatott levélváltását.

Braun Róbert (1879–1937) szociológus, a Fővárosi Könyvtár igazgatója (1911–1918), Jászi közvetlen munkatársa, a *Huszádik Század* szerkesztője, a Jászi által vezetett Nemzetiségi Minisztérium osztályvezetője, a Társadalmi-tudományi Társaság szociográfiai szakosztályának vezetője. Az 1919 után elszenvedett börtönbüntetését követően a *Századunk* szerkesztője, Jászi lelkes híve.

Czabán Samu (1878–1942) pedagógus. A szocialista tanítómozgalom egyik vezéregyénisége, az Állami Tanítók Országos Egyesületének elnöke (1912–1914). 1914-ben izgatás miatt elbocsátották állásából. Az 1918-as forradalom idején a Közoktatási Minisztérium alkalmazottja, a Tanácsköztársaság alatt pedig a közoktatási

népbiztosság osztályvezetője volt 1921-ben Csehszlovákiába emigrált. Aktívan bekapcsolódott a csehszlovák kommunista mozgalomba, az *Új Korszak* (1933–1936) című lap szerkesztője.

Dérier, Ivan (1884–1973) szlovák politikus. Jászival már budapesti egyetemista korában megismerkedett. A két világháború közt számos kormánybiztságot töltött be: közoktatási miniszter (1929–34) és igazságügy-miniszterként (1934–1938) egyaránt nagyban befolyásolta a csehszlovákiai kisebbségek, így a magyarok ügyeinek alakulását. Jászi több esetben is segítséget kért tőle – akárcsak Dérier hivatali elődjétől, a politikai pályáját ugyancsak Budapesten kezdő Anton Štefánektől is – Csehszlovákiában élő egykori barátai ügyében.

Dienes László (1889–1953) szociológus, író, könyvtáros, a Tanácsköztársaság idején a könyvtárügyek országos vezetője. 1919-től emigrációban élt, előbb Bécsben, majd Romániában, ahol részt vett a *Korunk* szerkesztésében (1926–29). 1928-ban Berlinbe, majd két évvel később Moszkvába ment. A második világháború után előbb a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója, majd a budapesti egyetem jogi karának tanszékvezető tanára volt.

Dula, Matúš (1846–1926) szlovák ügyvéd, politikus, a Szlovák Nemzeti Párt elnöke (1913–1918), az 1918. október 30-án alakult szlovák nemzeti tanács elnöke. Jászi valószínűleg 1911. évi felvidéki körútján ismerte meg személyesen. Tagja volt a Milan Hodža kezdeményezésére Pestre utazó szlovák küldöttségnek, amely 1918 novemberében a Károlyi-kormány több tagjával folytatott tárgyalásokat a békekötésig terjedő átmeneti állapotokról.

Fényes László (1871 – 1944) újságíró, országgyűlési képviselő, 1918 októberében a Magyar Nemzeti Tanács tagja, a nemzetőrség kormánybiztosa. A Tisza-gyilkosság perében vád alá helyezték, de bizonyítékok hiányában felmentették. 1926-ig a *Népszava* munkatársa, ekkor Bécsbe emigrált, majd 1934-ben Pozsonyba települt át. „Fényes László emlékezete” címmel Jászi 1948-ban szép megemlékezést írt róla az *Új Huszadik Században*.

Goga, Octavian (1881 – 1939) erdélyi román költő és politikus. Szebenben, Brassóban és Budapesten tanult. A *Lucceafărul* c. lap körül csoportosuló írók vezéralakja, a magyarországi ellenzéki román mozgalomból ő vitatkozott legtöbbet a magyar progresszióval. Ady közvetítésével Goga kapcsolatot teremtett a *Nyugat* íróival, s velük a magyar–román megbékélés programjának körvonalazásáig jutottak. 1912-ben nemzetiségi izgatás miatt börtönbüntetésre ítélték. Jászival hosszú időn keresztül személyes kapcsolatban állt.

Hodža, Milan (1878 – 1944) szlovák újságíró, politikus, a magyarországi országgyűlés képviselője (1905 – 1910), a Nemzetiségi Parlamenti Klub titkára (1906 – 1910), Ferenc Ferdinánd trónörökös „Műhelyének” szlovák tagja. Jászival már a világháború előtt személyes kapcsolatba került. 1918 novemberében a béketárgyalások előtt átmeneti rendezést célzó tárgyalásokat folytatott a Károlyi-kormánnyal, és december 6-án megállapodást írt alá Bartha Albert hadügyminiszterrel az ideiglenes magyar–csehszlovák demarkációs vonalról, amely lényegében a magyar–szlovák etnikai határokat követte. A két világháború közt Csehszlovákiában az agrárpárt vezető személyisége, több kormányban volt miniszter, 1935–1938 közt miniszterelnökként egy átfogó nemzetiségi státútum kidolgozását kezdeményezte. A német megszállás elől Amerikába emigrált, s ott je-

lentette meg a közép-európai föderáció gondolatával foglalkozó könyvét.

Ilešič, Fran (1871 - 1942) szlovén irodalomtörténész, újságíró. 1914-ben habilitált, de a világháború idején nem taníthatott. 1918-ban „Jugoslaven iz Ugarske” (Magyarországi Délszláv) álnéven megjelentetett munkája különösen a cseh sajtóban keltett élénk visszhangot. 1919–1941 között a zágrábi egyetemen működött.

Iorga, Nicolae (1871 – 1940) román történész, politikus. Alapítója volt az első világháború után létrehozott nacionalista Nemzeti Demokrata Pártnak. 1919 – 1920-ban a román parlament elnöke, 1931 – 1932-ben pedig Románia miniszterelnöke volt.

Isac, Emil (1886 – 1953) erdélyi román költő és publicista. Baráti viszonyban állott Adyval és a *Nyugat* több más költőjével, írójával. Cikkei jelentek meg a *Nyugatban* és a *Huszedik Században*. A két világháború közt az erdélyi színházi élet egyik irányítója.

Jakšič, Žarko szerb radikális demokrata politikus.

Kádár Imre (1894 – 1972) író, újságíró, szerkesztő, a Galileikör tagja. 1919-ben Kolozsváron telepedett le, ahol 1920-tól a *Keleti Újság*, majd a *Napkelet* (1920 – 1922) főmunkatársa, illetve szerkesztője. Egyik alapítója volt az Erdélyi Szépmíves Céhnek. 1944-ben Budapestre költözött, és a református egyház konventjében, a teológiai főiskolán, majd 1958-tól a *Theológiai Szemle* szerkesztőségében dolgozott.

Károlyi Mihály (1875 – 1955) országgyűlési képviselő, 1913 után a Függetlenségi Párt, majd a Károlyi-párt elnöke. Jászival 1915-ben ismerkedett meg, amikor Jászi levélben hívta fel figyelmét a magyarországi nemzetiségi

kérdés demokratikus megoldásának fontosságára. Az őszirózsás forradalom idején *Károlyi a Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési jogának előkészítésével megbízott miniszterré* nevezte ki Jászit. Az emigrációban kezdetben szorosán együttműködtek, majd az októberista emigráció széthullása után politikai nézeteltéréseik miatt ők is eltávolodtak egymástól, de barátságuk Károlyi haláláig fennmaradt.

Keresztúry Sándor erdélyi magyar író, publicista.

Komlós Aladár (1892 – 1980) irodalomtörténész, kritikus, író. A két világháború közt előbb Csehszlovákiában, majd Bécsben élt. A húszas évek végén visszatért Magyarországra.

Lupaș, Ioan erdélyi román történész, a kolozsvári egyetem professzora.

Makovický, Peter (1864 – 1929) szlovák vállalkozói-értelmiségi család politikailag kevésbé aktív tagja. Ő szervezte meg Jászi 1911. évi felső-magyarországi szlovák körútját. Tagja volt a Társadalomtudományi Társaságnak és az 1914-ben megalakult Polgári Radikális Párt vezetésének. Részt vett az 1918. novemberi budapesti magyar – szlovák tárgyalásokon.

Maléter István (1870 – 1933) a sárospereji jogakadémia tanára, rövid ideig Kassa polgármester-helyettese. 1918-ban az Eperjesi Nemzeti Tanács elnöke. Jászi híve és támogatója volt a nemzetiségi megbékélés politikájában. Tanulmányai a *Huszedik Században* jelentek meg. A két világháború közt aktívan bekapcsolódott a csehszlovákiai magyar kisebbségi szellemi életbe. Alapító tagja volt a Masaryk által támogatott Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Művészeti és Irodalmi Társaságnak, és főszerkesztője volt a *Magyar Figyelő* című folyóiratnak.

Maniu, Iuliu (1873 – 1951) erdélyi román politikus, a magyarországi országgyűlés képviselője (1906 – 1918), a Tiszaféle 1913/14-es román tárgyalásokon vezető szerepet játszott. Az erdélyi Román Nemzeti Tanács tagjaként az 1918. novemberi aradi tárgyalásokon is meghatározó volt az ő véleménye. 1928 – 1930 és 1932 – 1933 között Románia miniszterelnöke volt.

Medvecký A. Karol (1875 – 1937) szlovák politikus, 1917 – 1918-ban a Szlovák Nemzeti Párt titkára.

Mikó Imre (1911 – 1977) erdélyi magyar jogász, író, politikus. A kolozsvári egyetemi tanulmányai idején bekapcsolódott az Erdélyi Fiatalok mozgalmába. 1932-ben jelent meg *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* című munkája a nemzetiségi együttélés problémájáról. 1934 – 1936 között ösztöndíjjal Párizsban tanult.

Mille, Constantin (1861 – 1921) román újságíró, író. A századfordulón tagja volt a romániai szociáldemokraták országos vezetésének.

Mudroň, Ján (1866 – 1922) szlovák politikus, ügyvéd, Michal Mudroňnak, a Szlovák Nemzeti Párt elnökének fia. 1918-ig a mérsékelt, a magyar kormánnyal és progresszióval egyaránt megegyezni kész irányzat vezető alakja. 1918 végén csatlakozott a csehszlovák irányhoz.

Ostojić, Tihomir (1865 – 1921) vajdasági szerb irodalomtörténész. 1890-ben a budapesti Pázmány Péter Egyetemen szerzett diplomát. Ezt követően az újvidéki gimnáziumban tanított 1911-ig. A világháború előtt a Matica srpska titkára volt. Jászival valószínűleg a *Huszdik Század* szerb testvérlapja, a *Pokret* szerkesztőjeként ismerkedett meg. A világháború idején hosszabb ideig inter-

nálták őt, előbb Bajára, majd Székesfehérvárra. Innen fordult több más nemzetiségi politikushoz hasonlóan ő is Jászhoz segítségért.

Osuský, Štefan (1889–1974) szlovák újságíró, politikus. 1906-ban kivándorolt az Egyesült Államokba, ahol teológiát, filozófiát, majd jogot tanult. Az amerikai szlovák szervezeteket tömörítő Szlovák Liga megbízásából 1916-ban bekapcsolódott a Masaryk-féle csehszlovák politika emigrációs központ munkájába. Masaryk emlékiratai szerint Osuský főként magyar nyelvtudása révén vált nélkülözhetetlenné az emigráció propaganda-tevékenységében, amelynek genfi irodáját 1917-től ő vezette. A párizsi béketárgyalásokon részt vevő csehszlovák küldöttség főtitkára, a trianoni tárgyalásokon Csehszlovákia képviselője volt. 1918–1920 között párizsi, majd 1920–1939 között londoni csehszlovák követ volt. A második világháború idején a Beneš-féle londoni csehszlovák kormány tagja, 1942-ben a szlovák kérdésben vallott nézetei miatt lemondásra kényszerítették. 1945 után az Egyesült Államokban élt.

Paál Árpád (1880–1944) politikus, újságíró. 1918–1919-ben Udvarhely vármegye alispánja, a Székely Nemzeti Tanács elnöke. 1920-tól a kolozsvári *Keleti Újság*, majd az *Újság*, végül a *Napkelet* főszerkesztője volt. Később képviselő a román parlamentben.

Paleček, Antonín (1900–1982) cseh újságíró, prágai, párizsi és amerikai egyetemi tanulmányok után (Oberlinben Jászi előadásait is hallgatta) az YMCA csehszlovákiai szervezetének vezető titkára (1928-tól). Előtte rövid ideig az YMCA losonci szervezetének vezetőjeként került kapcsolatba a magyar kisebbségi kérdéssel. A harmincas években a prágai rádió munkatársa. 1948 után emigrációban élt.

Popović L. Milan vajdasági szerb újságíró, az újvidéki *Szrpsztvo* című polgári radikális szellemben szerkesztett lap főszerkesztője.

Rádl, Emanuel (1837–1942) cseh filozófus, politikus. Az YMCA és az Emberi Jogok Ligája csehszlovákiai szervezetének elnöke volt. Jászi érdeklődését, valószínűleg Paleček közvetítésével, az 1928-ban *Der Kampf zwischen den Deutschen und Tschechen* címmel megjelent könyve terelte Rádl munkásságára és személyére.

Rákosi Jenő (1842–1929) író, újságíró, politikus, a főrendiház tagja (1903-tól), a *Budapesti Hírlap* alapítója (1881), majd főszerkesztője (1891–1925), Tisza támogatója (1906-tól), az asszimilációs magyarosító nemzetiségi politika egyik hangadója.

Róbert Oszkár újságíró, a *Déli Hírlap* szerkesztője, Jászi aradi tárgyalásairól a legrészletesebb újságbeszámolókat ő készítette.

Seton-Watson, Robert William (Scotus Viator) (1879–1951) angol újságíró, történész, politikus. Az első világháború előtt Ausztria – Magyarország nemzetiségi (főként cseh, szlovák és délszláv) kérdéseit tanulmányozta, és több munkát is írt e témakörben. Személyes kapcsolatot teremtett számos ellenzéki nemzetiségi politikussal. Jászival valószínűleg a pesti szlovák vezetők (Hodža, Štefánek) révén ismerkedett meg. Jászi méltató ismertetést írt a *Racial Problem in Hungary* címmel 1908-ban megjelent munkájáról. A világháború idején *The New Europe* címmel folyóiratot jelentetett meg, amely erőteljesen támogatta a közép- és kelet-európai kisállami átrendezést célzó törekvéseket. Kapcsolata Jászival a két világháború közt is fennmaradt, amikor egyebek közt Jásziék többszöri felhívására a magyar kisebbsé-

gek problémájának vizsgálatát és megoldását, a kisállamok határainak fokozatos spiritualizálását is hangoztatni kezdte.

Štefánek, Anton (1877 – 1964) szlovák újságíró, szociológus, politikus. 1910 – 1915 között a pesti szlovák ellenzéki napilap (*Slovenský denník*), majd annak betiltása után a prágai *Národní listy* szerkesztője. Jászival pesti szerkesztőként ismerkedett meg. Kapcsolatuk a két világháború közti időszakban is folytatódott, amikor Štefánek a csehszlovák oktatásügyi minisztérium magas rangú beosztottjaként Jászi közbenjárására segítséget nyújtott több magyar emigráns elhelyezkedésében.

Zoch, Samuel (1882 – 1928) evangélikus lelkész, politikus, az 1918. október 30-i szlovák nemzeti deklaráció szövegtervezetének készítője.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ANM Praha – Archív Národního musea, Praha

BMÚ – Bécsi Magyar Újság

Columbia University, Jászi Coll. – Columbia University, New York, Butler Library, Rare Book and Manuscript Division, Jászi Collection.

LA MS – Literárny archív Matice slovenskej, Martin

LA PNP – Literární archív Památníků národního písemnictví, Praha

MOL – Magyar Országos Levéltár, Budapest

OSZK K – Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Budapest

RO MS – Rukopisni odjel Matice srpske, Novi Sad

Izgalmas és máig is aktuális dokumentumgyűjteményt tart kezében az olvasó. A kötetben szereplő írások Jászi Oszkár és szomszéd országokbeli publicisták, politikusok kapcsolatait, dialógusait, vitáit, a térség problémáiról alkotott véleményét és megoldási javaslatait mutatja be cikkek, levelek és naplórészletek segítségével az 1910-es évektől az 1940-es évek végéig.

Jászi Oszkár ezekben az évtizedekben, eltérő minőségben és formában mindvégig a nemzeti-nemzetiségi kérdések, a föderációs problematika körüli viták és kezdeményezések középpontjában állt. Ezeknek, az érvényességükben máig nyúló vitáknak érdekességét tovább fokozza, hogy csaknem mindig két fronton zajlottak: más nemzetiségekkel és saját honfitársaival.

A kötetet Litván György és Szarka László szakavatott bevezető tanulmánya és bőséges, a korabeli összefüggéseket felvillantó jegyzetanyag teszi teljessé.